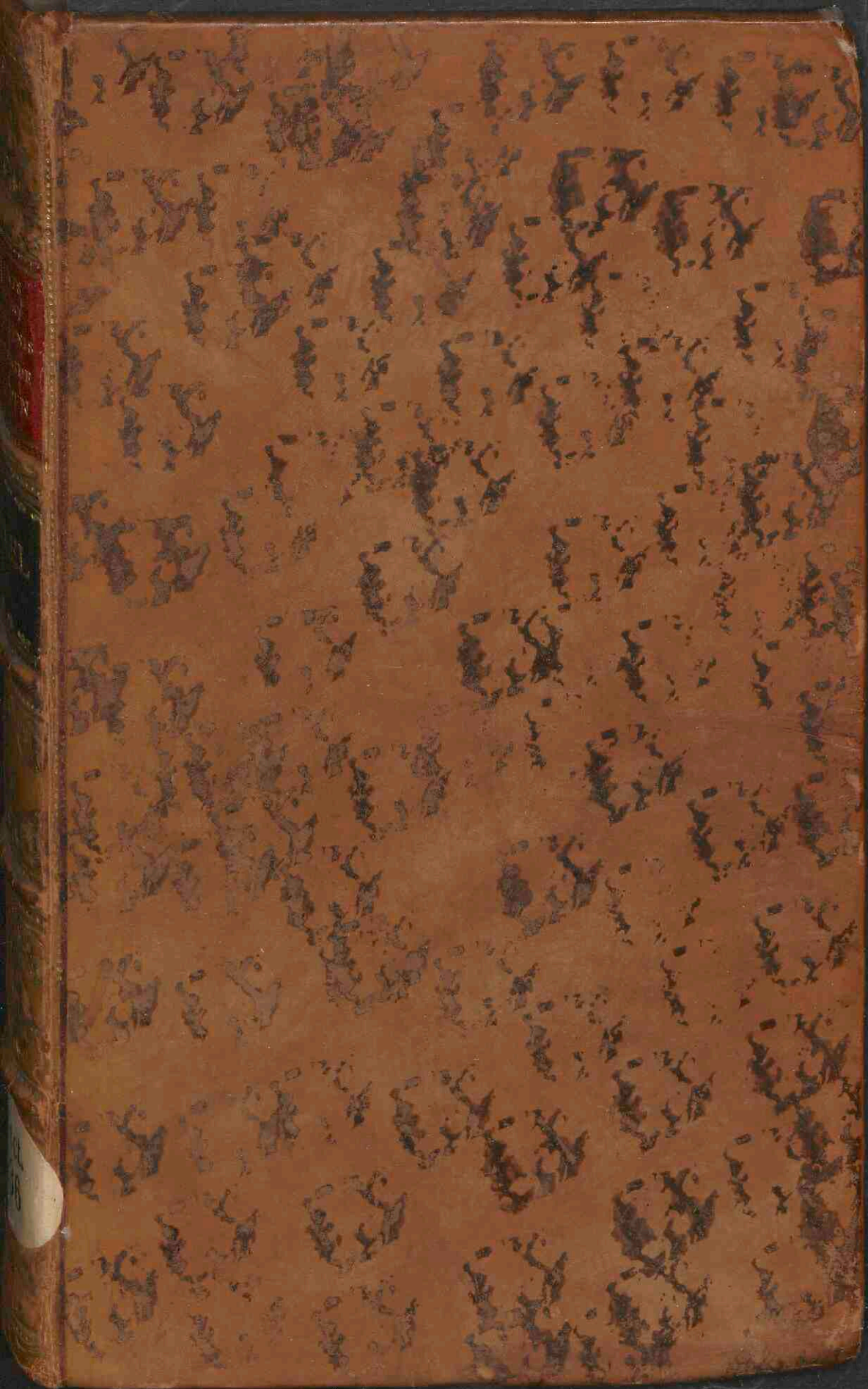

De aloude staat en geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden

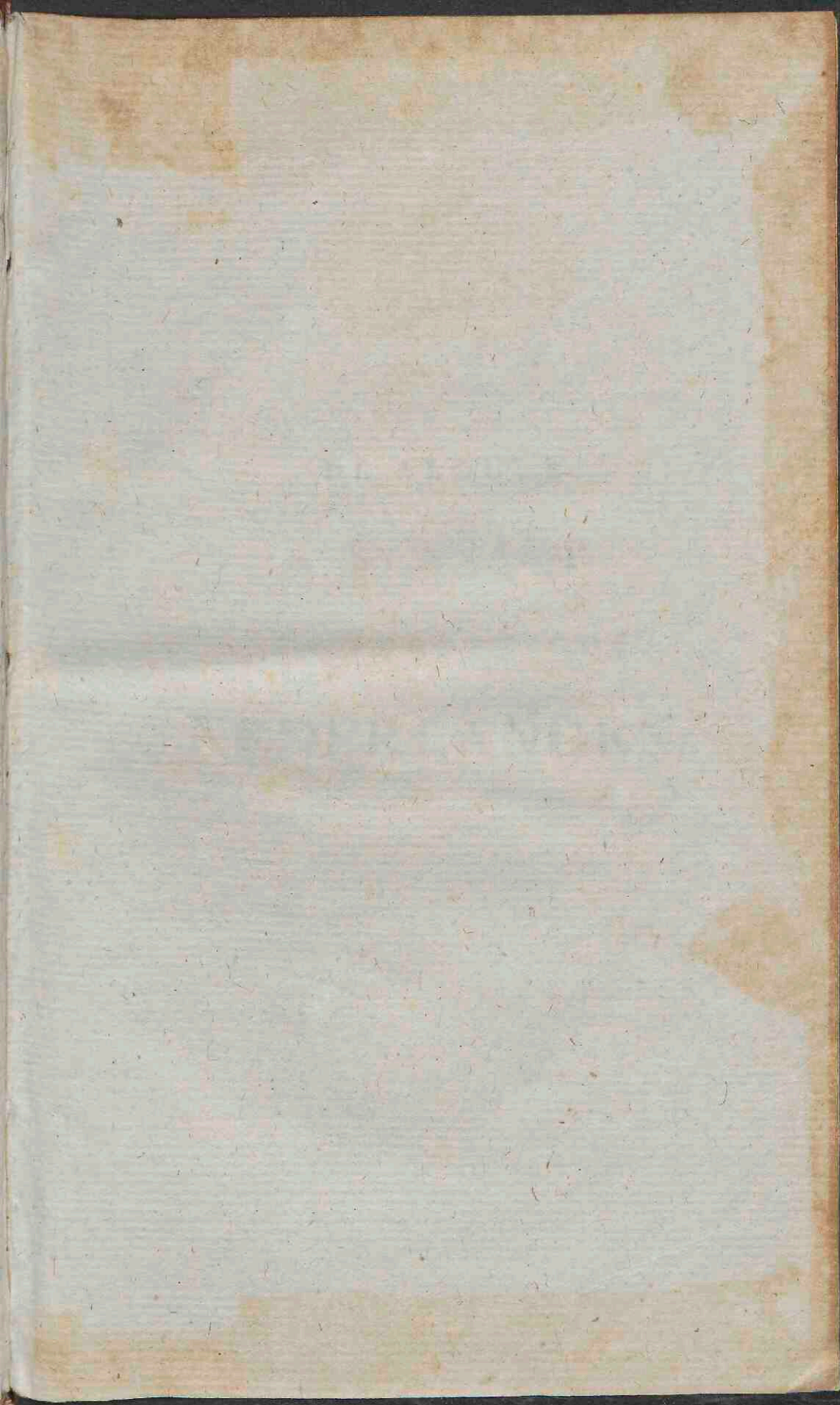
<https://hdl.handle.net/1874/227261>

Historia Gentium

Octavo no. 1236.

S. oct.
1236

DE ALOUDE
S T A A T
DER VEREENIGDE
NEDERLANDEN.

DE ALTE
STAT
DER VERRE
NEDERLANDEN

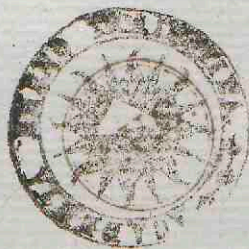
DE ALOUDE
S T A A T
E N
GESCHIEDENISSEN
D E R
V E R E E N I G D E
N E D E R L A N D E N .

D O O R
E . M . E N G E L B E R T S .

VIERDE EN LAATSTE DEEL.

TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART.
MDCCXCIX.

DE ALPHABET
S T A A T
GESCHIEDENISSEN
DER
VEREENIGDE
NEDERLANDEN

DOOR
W. M. ENGELBERTS
VERDRIJVENDE
VERLEGERS

TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART
1800

VOORBERIGT.

Eindelyk komt het vierde en laatste Deel van den *Alouden Staat* in 't licht, waarvan de uitgave ongelukkig is vertraagd, tot aan een tydſtip, het geen nog veel onrustiger is, dan wanneer het eerste Deel van dit *Werk* gedrukt wierd. Ik had de voortzetting van jaar tot jaar uitgesteld, toen de aandacht van oude gebeurtenissen door de vreemde en groote verschynselen van deezen tyd wierden afgetrokken, en elk een zich met het leezen van nieuwe ontwerpen en voorbereidende veranderingen ophield, die van groote en ontzettende omwentelingen wierden gevolgd. De tyd wierd daardoor hoe langer hoe ongunstiger voor werken van deezen aart. Ik moest evenwel ten laatſten besluiten om aan het herhaald verzoek van veelen te voldoen, en ik wilde niet gaarn dit werk, dat my zoo veel arbeid gekost had, onafgedaan agterlaten. Ik hervatte dan hetzelye en men was tot aan de drie- en twintigſte *Zamenspraak* met het drukken gevorderd, wanneer men naderende gerugten van oorlog op onzen bodem, en welhaast de landing der *Engelschen* vernam. Het duurde niet lang, of wy zagen in zekere

opzigten ook in onze Stad het toonneel des oorlogs. Ik had my egter tot het afleveren van dit deel in dit Jaar verbonden, waar van de druk reeds met voorleden Jaar begonnen was. De vroeg invallende en strenge vorst bragt toen eene merkelyke vertraaging te weeg. — Vervolgens moest ik 'er de laatste hand aan leggen, onder het geduurig gebulder van het Canon, dat wy hier gemakkelyk hooren konden. Wy kreegen al ras een bezoek van de Engelsche armée in onze Stad, die open en geheel weerloos was: zy wicden door Franschen, deezen weder door Engelschen vervangen. Dag aan dag gingen wy van de eene hand in de andere over, het geen niet zonder merkelyke opschuddingen en onaangenaamheden toeging, tot dat de Generaal Daandels met een geheele divisie van het Bataafsche leger van deeze Stad bezit nam, en de aftogt der Engelschen vernomen wierd. Elk, die de omstandigheden, welke by zulk een geduurigen af- en aantogt van vriend en vyand onvermydelyk waren, in aanmerking neemt, kon begrypen, hoe moeijelyk het was, die bedaardheid van geest en oplettendheid te bewaaren, welke tot het afmaaken en nazien van een werk van deezen aart, vooral van het geen

in

in die Zamenpraak voorkomt, vereischt wordt. Dit had zelfs invloed op de drukpers: — Veelen moesten ook door de requisitie hun arbeid laten steeken; — alles werkte mede tot vertraaging en vermindering van een spoedige en nauwkeurige uitvoering. Ik moet hier van melding maaken tot versooning van de al te menigvuldige drukfouten, welke vooral in 't agterste gedeelte zyn ingeslopen. Die ik ontdekt heb, kunnen naar het bygevoegd lystje verbeterd worden. — Ook zal de lezzer zich niet moeten bevreemden, wanneer hy by een Schryver van geyorderden ouderdom, waar in het geheugen van tyd tot tyd verminderd, in een werk, dat zoo lang onder weg geweest is, eene enkele herhaaling aantreft, veel min, wanneer hy eene zaak, die bedenkelijk is, op eene andere wyze vind voorgesteld. Men leert toch by den dag. Zoo zal hy van den aandrang tot het huvelyk door AUGUSTUS, waaryan kortelyk in het laatste van het derde Deel gesproken was, een nader en breeder verslag vinden in 't voorste van dit Deel. Dan deeze zaak, die altoos bij mij van 't grootste belang gerekend is, kon wel eene nadere herinnering veelen. Het duister stuk van den tempel van TANFANA

VIII V O O R B E R I G T.

vindt gy hier ook in een ander licht geplaatst. — Voor het overige weet ik niet, of ik verschooning moet vraagen over myne uitgebreide inlasfingen van Romeinsche gebeurtenissen. Ik heb daar door, even als TACITUS de zeden der oude Germaanen te meer doen afsteeken; de tydvakken, waar in niets of weinig van de Batavieren te zeggen was, aangevuld; door verandering van stof de leeslust zoeken optewekken, en egter niet verzuimd alles van de Batavieren te melden, wat de aantekening waardig was. Daartoe heb ik de geheele driehontvintigste Zamenpraak ingerigt, welke my ongelooflyke moeite en nazoecken gekost heeft, even als het begin van het werk, vooral in het vergelyken van de in schyn verschillende beschryvingen van het eiland der Batavieren van J. CAESAR, PLINIUS, TACITUS en MELA: en ik dughte, dat deeze aangewende moeite by veele lezers, welke op Vaderlandsche oudheden als eene dorre liefhebbery nederzien, zoo wel in het eene, als in het andere geval weinig genoegen baaren zal, en eene oorzaak is, dat myn aloude Staat, zoo veel ik weet, minder gelezen is, dan myne Bespiegelingen, een werk van vroeger jaaren en minder belang: men wil toch

on-

ongeaarn een boek leezen, dat inspanning vordert. Ik zou deezzen dan raaden het middelste en moeijelykste deel van die drie- en twintigste Zamenpraak over te slaan, en ik hoop, dat de aanmerkelyke gevallen, in den levensloop van GERMANICUS vooral, hun voldoening zullen geeven. Een held, die door het voortreffelyk werk van onze uitneemende Dichteresse LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN, aan onze Natie gunstig is bekend geworden. Ik was eerst voornemens, de daaden en lotgevallen der Batavieren te vervolgen, tot dat hun naam in de geschiedenis verdwynt. Naderhand bepaalde ik my tot het afloopen van den oorlog van CIVILIS. Dan daar het werk onder de hand uitdyde en ik beloofd had, het in vier Deelen te zullen brengen, meende ik in het einde van den levensloop van GERMANICUS een goed slot te hebben gevonden. Intusschen zyn de Batavieren weder herreezen, ten minsten hun naam. Ik hoop dat zy zich dien naam zullen waardig maaken en heb hun ten minsten gelegenheid gegeeven, om hunne Voorouders van naby te leeren kennen. Zoo veel als onze Constitutie van de hunne verschilt, zoo veel en nog meer, zyn wy in zeden en daaden van hun

on-

x V O O R B E R I G T.

onderscheiden, schoon wy als meer beschaafd en door het Christendom verlicht, het veel verder, dan zy behoorden gebragt te hebben. Wy willen het beste hoopen, wanneer de nationaale Opyoeding, waarvan tot dus ver veel gesproken is, daar de zeden al vast meer en meer verwilderen, eens tot stand komt: wanneer men in het Stemrecht eene nadere bepaaling gemaakt heeft: en wanneer men eens in der daad zeggen kan, Deugd en Verstand bestisfen alleen de keus in de Bataafsche Republiek, daar worden de verdiensten beloond, de koophandel beschermd, de kunsten en wetenschappen aangemoedigd, de Godsdienst geëerbiedigd, de zeden verbeterd, en de behartiging van het welzyn van het Gemeenebest is daar het hoogste belang, maakt aldaar alleen het PATRIOTTISMUS uit.

Zie

Zie hier bescheide LEEZER de breede Lyst
 van *Drukfouten en Verbeteringen*, wel-
 ke ik U met weertzin moet ter
 hand stellen :

- Bl. 12 reg. 2 niet wisten *lees* niet behoorlyk wisten.
 Bl. 21 reg. 15 meest al *lees* ook versterkte legerplaatsen.
 Bl. 75 reg. 5 Byzonheden *lees* byzonderheden.
 Bl. 106 reg. 3 *van onder* bezending *lees* zending.
 Bl. 123 reg. 16 SÜETORIUS *lees* SÜERTONIUS.
 Bl. 124 reg. 17 plaats agter af een :
 Bl. 126 reg. 17 CECINNA *lees* CÆCINA.
 Bl. 142 reg. 7 zyne *lees* deszelfs verheffing.
 Bl. 163 reg. 7 zegt wrecken *lees* zegt te wrecken.
 Bl. 168 reg. 2 v. o. STÆSTES *lees* SEGESTES.
 Bl. 175 reg. 8 plaatst agter CÆCINA een ,
 Bl. 186 reg. 4 is beter dus : welke den Koning VONONES
 wegjoegen, die hun door de Romeinen gegeven was ,
 voor den Vorst een geschikt voorwendfel.
 Bl. 211 reg. 6 van onder nog *lees* nog meer ontbreekt.
 Bl. 248 reg. 11 eene aanzienlyke *lees* een aanzienlyken.
 Bl. 250 de *lees* den scheepsbouw.
 Bl. 256 reg. 1 *lees* ongebluschten kalk.
 Bl. 258 reg. 2 v. o. *lees* condita torum.
 Bl. 276 reg. 2 *lees* pratorium.
 Bl. 278 reg. 9 v. o. *lees* daar omtrend ook.
 Bl. 279 reg. 8 *lees* tot beter verstand , dit eerste Trajedus of
 Trajectum. Maastricht wordt ook Trajedus Novus
 geheeten, schoon deeze naam te regt door CANNE-
 GIETER aan WILTENBURG in tegenstelling van Utregt
 gegeven wordt.
 Bl. 283 reg. 1 v. o. moras *lees* moeras.
 Bl. 296 onder M. STUART. *lees* Al. staat.
 Bl. 297 reg. 9 v. o. in plaats van doorgaans *lees* bekend.
 Bl. 298 reg. 9, 10 zegelringen enz. *lees* zegels , sleutels
 met of zonder ringen.

- Bl. 299 reg. 9 *lees* Oosten- en Z. Oosten W.
 Bl. 310 reg. 5 *lees* in den voorgevel.
 Bl. 318 reg. 5. plaats agter *Grieksch* een :
 reg. 11 *lees* dien-oorlog.
 Bl. 324 *lees* denzelven.
 Bl. 326 reg. 7 *schenken lees* dankens
 reg. 17 *FULRIUS lees* FULVIUS.
 Bl. 335 een schat van 5 à 6000 *lees* elf a twaalf duizend.
 reg. 12 of keten , *lees* of gefchakelde gouden keten.
 NB. Men had de berekening gedaan in
Fransche livres , maar het moest in *Hol-*
landsche guldens geschieden , en daarom
 moeten de sommen ruim verdubbeld wor-
 den.
 Bl. 340 reg. 5 v. o. de andere *lees* den anderen
 Bl. 343 reg. 14 filii *lees* FILLI.
 Bl. 345 reg. 3 FUAS — *lees* FAUSTINIANUS.
 reg. 4 groote *lees* grooten.
 Bl. 346 reg. 11 Lios — *lees* Lithostratos.
 Bl. 370 reg. 7 v. o. B. *lees* R.
 Bl. 374 reg. 7 de *lees* den penning.
 Bl. 380 reg. 3 v. o. in 't harnas joeg *lees* joegen.
 Bl. 384 reg. 13 hem *lees* hen.
 reg. 4. v. o. deezen *lees* onzen
 Bl. 394 SILANUS *lees* SEIANUS.
 Bl. 407 reg. 7 v. o. wanner *lees* wanneer.
 Bl. 430. reg. 5. maar dit *Forum Julium* in *Gallien* , moet
 onderscheiden worden van een ander *For-*
um Julium in *Italien* ,

- Batavieren*, of zy ook *Batavieren*, hunne zeden
 Huisgoden hadden. III. vergeleken by die van
 55. hunne tegenwoordige
 ————— hunne Priesters. Landgenooten. III. 207.
 III. 56. enz.
 ————— hunne Offeran- ————— hunne geschiedenis
 den. III. 69. heeft veel betrekking op
 ————— hunne Altaaren. die van Rome. III. 207.
 III. 78. IV. 59.
 ————— hunne Gods- ————— zeer geacht by
 dienstplegtigheden. III. de Romeinen. III. 214.
 79-86. ————— zy helpen de Ro-
 ————— zy rekenden hun meinen tegen de Galliers.
 oorsprong van de Suez. III. 218, 225, 237,
 III. 80. 241, 246.
 ————— hunne Heilige ————— of het hun eene
 Tyden. III. 92. eer was, een onafhan-
 ————— hunne Waarzeg- gelyk volk onder de
 sters. III. 100-118. magt van eenen anderen
 ————— Of zy en de te doen bukken. III.
 Germaanen lang by de 246, 347.
 zuivere en eenvoudige ————— hoe zy J. CESAR
 begrippen vanden Gods- aan de Opperheerschap-
 dienst gebleeven zyn. py hebben geholpen.
 III. 125. III. 250.
 ————— hoe zy zich op ————— volgen J. CESAR
 hunne sterfbedden ge- in Spanje. III. 261. in
 droegen. III. 150. Griekenland. III. 271.
 ————— hunne Lykpleg- in Egypten. III. 285.
 tigheden. III. 153. in Asten. III. 295. in
 ————— hunne lyken Africa. III. 306. noch
 wierden verbrand. III. eens, in Spanje. III. 310.
 154. Plegtigheden daar ————— hunne gesteldheid
 by. III. 155. na het ombrengen van
 ————— hoe zy hunne CESAR. III. 320.
 lyken begroeven. III. ————— dienden daar na
 160. onder ANTONIUS; doch
 ————— het sterven hun- wonnen vervolgens het
 ner Vrouwen met baare vertrouwen van OCTA-
 Mannen. III. 184. VIUS. III. 334-347.
 ————— hun karakter. ————— waren by OCTA-
 III. 196. wat aanlei- VIUS in den slag by M-
 ding gegeven heeft tot um. III. 358.
 derzelver verbastering. ————— waren Lyfwag-
 III. 200. ten

- ten van CÆSAR AUGUSTUS. III. 397. van TIBERIUS. IV. 138.
- Batavieren*, zyn met DRUSUS, in zyne tochten tegen de *Germaanen*. IV. 10.
- troffen, in zynen opvolger TIBERIUS, geenen DRUSUS aan. IV. 41.
- TIBERIUS komt op hun Eiland. IV. 67. 72.
- hunna Ruitery by de *Romeinen*, hoe groot in getal. IV. 81.
- alle gemeenschap tuschen hun en de *Romeinen* afgebroken. IV. 102. doch komen echter daarna weêr voor in de *Romeinsche* Legers. IV. 106.
- geen deelgenooten in den opstand der *Romeinsche* Legioenen. IV. 153.
- in hun Eiland verzamelen de *Romeinen* eene vloot. IV. 188. op welke zy zich ook bevonden. IV. 191.
- trekken met hun hoofd CARIOVALDA, over de *Wezer* tegen ARMINIUS, daar zy, door de Veldheeren van GERMANICUS omcingseld, echter gered worden. IV. 195.
- van hunnen eersten toestand af, tot op den tyd van TIBERIUS, zyn veel veranderingen in hun Land, door de naauwe gemeenschap met de *Romeinen* voorgevallen. IV. 232.
- Batavieren*, over de Oudheden in hun Land, uit de onuitgegeeven brieven van CANNegiETER. IV. 246.
- de Koophandel, al vroeg by hun gevestigd. IV. 249.
- voegen zich allengs naar de heimelyke inzigten der *Romeinen*. IV. 366.
- BATO, een aanvoerder der *Maroomarnen*. IV. 87.
- Beeldendienst by de *Batavieren* niet in gebruik. III. 47.
- Belastingen by de *Romeinen* zwaar. IV. 82.
- Belgen*, wie oertyds waren. I. 151.
- Belgisch Gallien*, wie deszelfs eerste inwooners I. 282, 283. — Verscheiden van hun maaiken een verdrag met CÆSAR. I. 287.
- BELGIUS, Veldoverste der *Galliers*. I. 183. 199.
- Bejchaaftheid, welken invloed wetenschappen en kunsten daar op hebben. III. 202.
- Bier, een aloude drank. II. 73.
- Bijon (de gemaande) welk dier dit zy geweest. II. 59.
- Biturigen* zie *Celten*.
- Blotheid, strafbaar by de *Batavieren*. II. 293.
- Bosch*

- Bosch* (Het Heilige) tot Godsdienstplegigheden geschikt. III. 80, 91.
- Boschen*, waren oudtyds veel in Nederland. I. 149.
- oudtyds plegtige Godsdienst-plaatzen. III. 42.
- Boier*, hoe dezelve by de *Batavieren* gemaakt wierd. II. 29, 64.
- BRENNUS*, Veldoverste der *Galliers*. I. 183, 188, 194, 196, 203.
- Britannien*: *CÆSAR* steekt derwaards over. I. 301, 305, en aan de *Romeinen* onderworpen. III. 216.
- Brittansch kruid*, welk kruid het zelve geweest zy. IV. 357.
- Britten*, een ruuw soort van *Galliers*, hebben zich in *Ierland* neêrgezet. I. 169.
- Britten* (*Huis te*) of *Brittenburg*. IV. 298-303.
- oudheden, in de puinhoopen van het zelve gevonden. IV. 371.
- BRUTUS*, hoe zich, na het ombrengen van *CÆSAR* gedroeg. III. 317.
- wordt doodgestoken. III. 346.
- Burgten*, overblyffels van dezelve, in ons Land. IV. 258.
- C.
- C***ÆSAR*, (C. J.) zyn beschryving van den loop van *Maas* en *Rhyn*. I. 69.
- CÆSAR*, zyne opgaaf van de lengte van 't Eiland der *Batavieren*. I. 82.
- overwint de *Aduatiken*. I. 247-251.
- kort verslag van zyne lotgevallen. Trekt in *Gallien*. I. 280. — overwint *ARIOVISTUS*. I. 281.
- komt in *Belgisch Gallien*, overwint de *Nerviërs* en *Aduatiken*. I. 282. — Dit doet andere volken besluiten om een verdrag met hem aan te gaan. I. 284. — De *Batavieren* en andere nabuurige volken waren daar in begreepen, uit genomen de *Menapiërs*, de *Tencten*, *Uspeten*, *Sicambren*, en *Morinen*, I. 286. III. 210.
- de *Menapiërs*, daarna de *Tencten* en *Uspeten* worden door hem overvallen en geplunderd. I. 286, 287.
- trekt over den *Rhyn*. I. 299.
- keert te rug in *Gallien*. I. 300.
- steekt over na *Britannien*. I. 301. III. 216.
- laat in *Gallien* een vloot toerusten. I. 304. en steekt andermaal naar *Britannien* over. I. 305.
- sluit een verdrag met *CASSIVELLAUNUS*. I. 306.
- komt weder in *Gallien*, terwyl de *Eburonen* en *Luikenaars* tegen hem op-

- opftaan, onder AMSTORIX en CATTIVULCUS. I. 307. als ook de *Adnatiken* en *Nerviers*. I. 309. en de *Trevieren* onder INDUCTOMAR. I. 313. welke de *Romeinen* zeer in 't nauw brengen, onder CICERO, die door CÆSAR echter gered wierd. I. 312.
- CÆSAR, de *Galliers* staan tegen hem op. I. 313.
- staat de *Menapiers*. I. 315. en poogt te vergeefsch weder de *Sueven* te overvallen. I. 317.
- by vervolgt AMBRIORIX. I. 318. CATTIVULCUS beneemt zich zelf het leven. I. 318.
- by verklaart de *Eburonen* vogelvry. I. 320. De *Scambren* maaken hiervan gebruik, en vallen eindelyk op de *Romeinen* zelf aap. I. 321.
- keert weder naar *Rome*. I. 326.
- de flacting en verwoesting door hem, in *Gallien*, aangerigt, was afgryzelyk. I. 327.
- wat het loon geweest is van zyne bedryven. I. 328.
- wat over den Godsdienst der oude *Germanen* geschreeven heeft. III. 17.
- een van de voornamefte ondermyners der *Romeinsche* Vryheid. III. 209.
- het fluiten van een verbond met de *Batavieren*, en *Caninefaaten* nader overwoogen. III. 210, 216.
- CÆSAR, onderwerpt *Brittanien*. III. 216.
- zyne krygsverrigtingen in *Gallien*. III. 217, 247.
- hoe hy de opperheerschappy over *Rome* verkreeg. III. 250-261.
- trekt naar *Spanje*, om de *Leganten* van POMPEJUS te verjaagen. III. 261.
- zyne krygstucht. III. 267.
- maakt geen misbruik van zyn Dictatorfchap. III. 270.
- vervolgt POMPEJUS, in *Griekenland*. III. 271. in *Egypten*. III. 285.
- zyn gedrag omtrent CLEOPATRA. III. 288.
- komt in *Afien*. III. 294.
- komt weder in *Rome*. III. 295. herstelt aldaar de wanorde. III. 297.
- gaat naar *Africa*. III. 298. word aldaar gelukkig gered. III. 300. Slaat *scipio*. III. 302. verovert *Utica*. III. 305. houdt vier zogepraalen te *Rome*. III. 307.
- komt in *Spanje*. III. 308. levert aldaar een besliffenden slag. III. 309.
- konit te *Rome* te rug, en word voor altoos *Dictator*. III. 310.

- CESAR** raakt in misnoegen. III. 313.
 — wordt in den Raad vermoord. III. 315. 319.
 — de gevolgen van zynen dood, III. 316. enz.
Cesar, een eernaam geworden onder de Romeinse en andere Alleenheerschers. III. 379.
Canaalen (nieuwe) te graaven in ons Land allernoodigst. IV. 23.
Caninefaaten. I. 274. III. 216 IV. 67.
CANNIETER, over de Batavische Oudheden. IV. 246, 259, 317. aant.
Castra, wat dit woord beteekent. IV. 312.
CATNALDA verjaagt **MAROBODUUS**. IV. 427. Wordt verdreeven door **VIBILIUS**. 430.
CATO, brengt zich zelve, te *Utica*, om het leeven. III. 303.
Cauchen. I. 274.
Celten. De Germaanen en Galliers stammen van hun af. I. 156. 157. en meer andere Volken. I. 165.
 — hunne geschiedenis, door *Pellouier* beschreeven. I. 158.
 — hebben hunnen oorsprong van de *Schyten*, in het Noordelyk deel van *Afen*. I. 159. Zie verder *Schyten*.
 — ook genoemd *Calto-Schyten*. I. 164, 206.
 De Romeinen en Grieken noemden hun *Gallen*, of *Gglatiers*. I. 166, 182.
Celten, hebben *Duitschland* bevolkt. I. 166, 167.
 Zie verder *Germaanen*.
 — de *Biturigen* waren de voornaamste onder hun: beslooten nieuwe Landen op te zoeken. I. 182.
 — gaan deels los op de *Hercynische* wouden; deels op *Italien*, over de *Alpen*, en overmeesteren de *Tyrrenen* of *Toscaanen*. I. 183.
 — hervatten den aanval op de *Romeinen*. I. 183. onder **BELGIUS** en **BRENNUS**. Zie verder *Galliers*.
 — uit *Europa* breidden zy zich uit in *Klein Afsien*, onder den naam van *Galaten* of *Gallo-Graeci*. I. 165.
Cherusken. IV. 168.
Christendom, belangryk voor het *Menschdom*. III. 204. IV. 56.
CICERO, wordt vermoord. III. 341.
Cimbren: derzelver verhuizing. I. 205, 252.
 — en *Teutonen*: hunne oude woonplaatzen. I. 206. hebben waarschyntlyk ook in de *Nederlanden* gewoond. I. 209.
 — aanleiding tot hun optogt en vereeniging. I. 212.
 — de *Cimbrische* vloed. I. 213, 271.
 — trekken naar *Gallien*, *Zwitserland* en *Italien*. I. 216.

- Cimbren*, raaken handgemeen met de *Romeinen*. I. 217.
- vraagen te vergeefch Landeryn; slaan de *Romeinen* een en andermaal. I. 219.
- veroveren *Toloufe*. I. 220.
- met de *Zwitsers* vereenigd trekken zy naar *Spanje*. I. 226.
- *MARIUS* wordt tegen hun gezonden. I. *ald.*
- trekken de *Alpen* over en brengen *CATULUS* in 't naauw. I. 234.
- worden door *MARIUS* deerlyk geflagen. I. 239. wanhopig bedryf van hunne Vrouwen. I. 242.
- overblijfel van deeze Volken. I. 244, 246 en derzelver taal. I. 245.
- hunne aart en voor naamfte gewoonten. I. 254-263.
- CINNA*, maakt een zamenzweering. IV. 64.
- CIVILIS*, was geen Vorst der *Batavieren*. II. 257.
- CLEOPATRA*, haar dood. III. 360.
- Collateraal*, is van een vroegen oorsprong. IV. 82.
- COLONIA AGRIPPINA*. IV. 144.
- Comites*, of Medgezellen van den Vorst, welke bij de *Batavieren* waren. II. 374.
- D.
- Dag*, het begin van denzelven by de *Germaanen*. II. 262.
- Dagen*, derzelver naamen, waarvan oorspronglyk. III. 38.
- Deenen*, 't gedrag der Vrouwen van de oude *Deenen*, in den oorlog. II. 120.
- Dichtkunde*, aanmerkingen omtrent de oude en laattere. II. 191.
- Dictators* te *Rome*, hun gezag. III. 311.
- Donsburg*, oudheden aldaar. IV. 291.
- Dontersteenen*, zoogenaamde; in de *Hunnebedden*. II. 340. III. 175.
- Doop*, de oude *Germaanen* bedienden een zekere foort van Doop aan hunne kinderen. II. 146.
- Dragonders*, eene vroege instelling. II. 364.
- Drenthe*, Oudheden aldaar gevonden. II. 340. III. 160, 174, 178.
- veenen aldaar. III. 184. aant.
- Druiden*. II. 214. de Geestelykheid by de *Galliërs*. III. 56, 63, 64, 88, 90.
- DRUSUS*, verlaat de *Germaanen*. IV. 3.
- valt op de *Sicambren* aan. IV. 4.
- brengt de *Friefen* tot orde. IV. 5.

DRUSUS doet een tocht in de Nederlanden. IV 9, 10.

— trekt op tegen de *Caucchen*, *Ufipeeten* en *Sicambren*. IV. 11. en andere *Germanische* Volken. IV. 14.

— redt zich uit de macht zyner vyanden. IV. 16.

— een der braafste mannen van zynen tyd. IV. 16.

— sticht kasteelen aan den *Rhyn*. IV. 17.

— maakt nuttige verbeteringen in het eiland der *Bataviëren*, en een doorgraving by *Doesburg* en *Tijeloort*. IV. 19.

— of hy meer graften aan de *Maas* en *Rhyn* gemaakt hebbe. IV. 20.

— legt een dyk aan den *Rhyn* aan. IV. 24.

— doet zyne intrede in *Rome*. IV. 29.

— doet zyn derden rocht naar *Germanien*. IV. 31.

— wordt, in het overtrekken der *Elve*, door een verschynfel verhindert. IV. 33. voorbeduidingen, waare of ingebeelde, van zynen dood. IV. 34.

— sterft. IV. 35.

— zyn nagedagtenis, verdient in ons Land, in eer gehouden te worden. IV. 36.

— plegtigst begraven. IV. DEEL.

IV. 37. gedenkpenningen geslagen en eeretekenen opgericht. IV. 38

DRUSUS zyne kinderen. IV. ald.

— zyn lofelyk karakter geschetst. IV. 39.

— hy krygt tot opvolger in *Germanien*, zynen Broeder *TIBERIUS*. IV. 40.

Duiffsteen, aanmerking omtrent dezelve. IV. 288.

Duinen, oorsprong van dezelve. I. 51. derzelver overstuiving en verplaatsing. I. 61.

Duitschers, oorsprong van derzelver naam. I. 174.

— overeenkomst van zonnige woorden in het *Duitsch*, met *Latynsche* en *Grieksche* I. 174.

Duitschland, door wie eerst bevolkt. I. 166.

— hoe verre zich oudtyds heeft uitgestrekt. I. ald.

Dyken, aanleg van dezelve. I. 132.

— door *DRUSUS*, in ons Land aangelegd en verdere aanmerkingen, omtrent dezelve. IV. 24, 28.

E.

Eburonen, cynsbaar aan de *Aduatiken*. I. 247, 307. door *CÆSAR* vogelvry verklaard. I. 321.

Edda der Yslanderen, daar in vind men een treffelyke

- lyke beschryving van God. III. 15. 39.
- Edelen*, hunne kinderen, by de *Bataviëren*, waartoe gebruikt wierden. II. 156. 374.
- de *Oppersten* of *Vorsten* by de *Germanen* wierden uit dezelve verkooren. II. 251.
- Eext*, grāfkelder aldaar. III. 176, 181.
- Egypten*, in een *Romeinsch* wingewest veranderd. III. 363.
- Eikenboomen*, by de *Bataviëren* in hoogachting. III. 89.
- Engeland*, door wie eerst bevolkt. I. 168.
- Engelschen*, aanmerking omtrent dezelve. I. 33. 169.
- Eiffellingen*, daaromtrent hadden de *Bataviëren* alleen gebruiken. II. 311.
- Europa*, deszelfs bevolking. I. 179.
- F.
- Feest van HERTHA*. III. 53.
- Ferramenta* (*Yzerwerk*) wat daar door te verstaan zy. II. 380. aant.
- Finnen*, behooren tot de *Sarmaten*. I. 165. II. 295.
- Flevo*, Eilanden in dit *Meir*. I. 102.
- Forum Adriani*, beschryving van deeze plaats. IV. 309, 341-347.
- Friesche taal*, de oudste der leevende talen, in ons Land. II. 185. In die taal zyn nog weinig stukken voor handen. II. ald.
- Frisabonen*, of kleine *Friesen* en groote. I. 274, 275.
- Friezen* hebben nog hun ouden naam behouden. I. 278.
- door *DRUSUS*, tot reden gebracht. IV. 5.
- waren met de *Romeinen* verbonden. IV. 7. staan op 434.
- G.
- Galliën* (*Belgisch*) *J. CAESAR* trekt in het zelve. I. 282.
- nieuwe opstand aldaar. I. 313. zie verder *CAESAR*.
- Galliërs*, derzelver oorsprong. I. 157.
- derzelver verhuizing. I. 181.
- vallen op de *Romeinen* aan, en slaan dezelve. I. 182-188.
- neemen *Rome* in en belegeren het *Capitol*, dat door *CAMILLUS* ontzet wordt. I. 189-192. en trekken af. I. 193.
- trekken, op nieuw, op *Rome* af. I. 197.
- vallen in *Macedonien* en *Griekenland*. I. 200.
- krygsverrigtingen van

van CÆSAR onder hun. III. 217-247. zie verder CÆSAR.
Galliers hun character. III. 223.

— zy verlooren niet, by huanne overheering door CÆSAR. III. 248.

— hunne trouw komt voor de eerste reis in verdenking. III. 332.

Gedicht van den *Deenschen* Koning REGNER LODBROG. III. 142.

Geestelykheid der *Batavieren* en *Germaanen*. III. 56.

Gekwetste Majesteit, wet van TIBERIUS daartegen, een bron van veele onrechtvaardigheden. IV. 185.

Gelykheid, kwalyk, begreepen, heeft kwaade gevolgen. IV. 135.

Gemeen, *Plebs*, *Vulgus*, wie, in den beginne, daar door verstaan wierden. II. 255.

Gemeenebesten hoe oudtyds bestierd wierden. II. 253.

Germaanen, derzelver oorsprong. I. 156. 166.

— oorsprong van deeze benaming. I. 167. 211.

— of zy ook Landbouwers waren. II. 5.

— welk eene Regeeringsform zy hadden. II. 232, 249.

— hunne voorzorgen voor hunne Vryheid. II. 241.

— wie hunne Her-

togen of Heirvoerers waren. II. 255

Germaanen hunne Raadsvergaderingen. enz. II. 260. enz.

— hun Godsdienst.

III. 17-34. Zie verder *Godsdienst*: en op het woord *Batavieren*, welke doorgaans dezelfde zeden en gewoonten hadden met de *Germaanen* onder welke zy de voortreffelykste waren. II. 101. III. 194.

— zy poogen in *Gallien* te vallen doch worden door DRUSUS verslagen. IV. 3. 7 en verder door hem bestreden. IV. 8-37.

— worden de overheersching der *Romeinen* moede, en beslooten deezen te verkloeken onder hun Veldheer ARMINIUS. IV. 97. Zie ARMINIUS.

— zyn telkens in oorlog met de *Romeinen*. IV. 107, 141, 153, 160, 168, 189, 216.

— zy slaan de *Romeinen*, onder CÆCINA. IV. 177. enz.

— worden aan de *Wezer* geslagen door GERMANICUS. IV. 200-209. en daar na nog eens. IV. 219.

GERMANICUS, zoon van DRUSUS naar *Dalmatiens* gezonden door AUGUSTUS. IV. 88. 93.

- GERMANICUS trekt naar *flag*, begraaven. IV. 171.
- Germanien. IV. 107.
- was waardig opvolger van AUGUSTUS te zyn. IV. 128.
- opperbevelhebber der legers in *Germanien*. IV. 141.
- komt, aan den beneden *Rhyn*, in gevaar door een opstand in de legers. IV. 143. 146. wordt door zyne vrouw AGRIPPINA verzeld. IV. 147.
- dempt de oproeren in de legers. IV. 149. 152.
- trekt op tegen de *Marfen*. IV. 154. en verlaat dezelve als ook de *Bructeren*, *Tubanten* en *Ufipeten*. IV. 156. 159. 216.
- hem wordt een zegepraal over de *Germaanen* toegeftaan. IV. 162.
- valt in het Land der *Catten*. IV. 160, 163, 216.
- aangesproken door SEGESTES. IV. 165.
- word door TIBERIUS *Imperator* genaamd. IV. 168.
- trekt op tegen ARMINIUS en verdeelt zyn benden. IV. 169.
- verlaat de overblyffels van VARUS en anderen, op het slagveld, in het *Teutoburgfche* bosch, zes jaaren na den
- GERMANICUS, 't gevegt met ARMINIUS onbesliffend. IV. 173.
- de door hem afgezonden CAECINA wordt door ARMINIUS geflagen. IV. 177. doch redt zich. IV. 180.
- zyn bevelhebber VITELLIUS raakt op de *Wadden* in nood. IV. 182.
- overal geacht. IV. 184.
- laat een vloot gereed maken tegen de *Germaniers*. IV. 188.
- komt in 't Eiland der *Batavieren*. IV. 189.
- trekt over de *Wezer*. IV. 195. en droomt en doet een aanspraak aan de *Romeinsche* krygsknechten. IV. 197. hier op begint de slag, welke, tweemaal herhaald tot nadeel der *Germaanen* uitvalt. IV. 200-209.
- lydt fchibbreuk op zyne terugtocht van de *Wezer*. IV. 213.
- hervat een nieuwen landtocht tegen de *Germaniers*. IV. 216 en laat dezelve. IV. 219.
- wordt opontboden, om de zegepraal te ontvangen. IV. 220, 226.
- wordt door TIBERIUS naar het Oosten gezonden, als algemeen Landvoogd. IV. 375.

GERMANICUS wordt krank en sterft, niet zonder vermoeden van door rISO vergeeven te zijn. IV. 380.

— zyn uitnemend character. IV. 382.

— onbeschryfelyke en algemeene rouw wegens zyn vroegtydig afsterven. IV. 380.

— zyn asch staat-plegtig in 't graf van AUGUSTUS bygezet. IV. 390.

Gefchiedenissen, leerzaam, voor al van ons Vaderland veel nuttiger dan Romans. I. 201, 266.

Gezangen, voor ruim 25 jaaren, in het Noorder gedeelte van *Schotland* ontdekt. II. 203.

Godsdienst der Cimbren. I. 259: dezelve was het minst by de *Batavieren* bedorven; schoon 't moeilijk is, van denzelven een juist bericht te geeven. III. 9. Zy erkenden den waaren God. III. 14, 29. Zie ook III. 52-125.

— der *Germaanen*: — wat CÉSAR en TACITUS, over denzelven geschreeven hebben, uitvoerig onderzocht. III. 17 enz. — Hunne echte gevoelens omtrent denzelven. III. 30. — Hoe 't Opperwezen van hun genoemd wierd. III. 33. — Zy verſcerden

ook mindere Godheden. III. 36. — Waarom zy zuiverder begripen van den Godsdienst vormden. III. 49.

Godsdienst der Noordsche Germaanen. III. 119. en hunne Feesten. III. 112. — hun gevoelens over de schepping, de Voorzienigheid, de onsterfelykheid der ziele, van 's Waerelds uitersten, den staat der Gelukzaligheid, van de belooningen en straffen, terſtond na dit leeven. III. 129-143.

— der *Galliers*. III. 18, 34, 56, 65.

— of de *Batavieren* en *Germaanen* lang, by de zuivere en eenvoudige begripen van denzelven gebleeven zyn. III. 124. De oorzaken der verbastering. III. 126.

Gothen. I. 167.

Graskelder by Eext. III. 176. 181.

Grasplaatsen der Romeinen. III. 169.

Griekenland, door de *Gal-*len, overvallen. I. 200.

H.

Heerschzucht voor de Volken nadeelig. IV. 70.

Helium, de naam van een mond van den *Rhyn*. III. 114. IV. 260.

HERCULES, Bosch aan hem gewyd. IV. 212.

- HERTHA.** III. 83.
Hertogen der Germaanen.
 II. 253.
- HOBBS,** zyn gevoelen.
 II. 407.
- Honden,** derzelver gebruik
 by de *Batavieren*. II. 32.
- HORTENSIA,** kloekmoedige
 taal te *Rome*. III. 343.
- Houten zoolen,** het loopen
 op dezelve, wat beduid
 II. 165.
- Hunnebedden in Drenthe.**
 III. 161, 175, 178.
- Hunnen,** wat dit woord
 betekent. III. 167.
- Hunnenjtransfers,** naam-
 king omtrent dezelve
 en over de komst der
Hunnen alhier. V. 315.
- Huwlyk,** door *Augustus*
 ten sterksten aange-
 spoord. III. 382. IV. 90.
- aanmoediging tot
 het zelve hoogst nuttig.
 IV. 92. doch was by de
Batavieren onnodig.
- Huwlyken der Batavieren,** ge-
 schieden onder het bestier
 der *Onderen*. II. 109.
- op den onder-
 scheiden rang in het aan-
 gaan van dezelve werdt
 acht gegeven. II. 111.
- men zorgde in
 dezelve voor de ver-
 bastering van het na-
 kroost. II. 113.
- men gaf ook
 acht op graden van Bloed-
 verwandschap. II. 114.
- Bruidſchat by de-
 zelve. II. 115.
- voltrekking van
 dezelve. II. 122.
- Huwlyken der Batavieren,**
 vruchtbaarheid van de-
 zelve. II. 152.
- J.**
Idistavis, welk Veld dit
 was. IV. 212.
- JESUS CHRISTUS,** wanneer
 geboren. IV. 55.
- Inkomsten der oude Ger-
 maanische Vorsten.** II.
 246.
- Italien,** voor een gedeelte
 door de *Galliers* over-
 wonnen. I. 183.
- K.**
Kaarten van Nederland,
 verscheiden ſoorten van
 dezelve. I. 57. nieuw
 ontworpen Kaart. I. 126.
- Katten,** een dapper Volk.
 I. 332.
- Kinderen van Vrygeboore-
 nen, Lyfeygenen en der
 Edelen onderscheidenlyk
 opgevoed.** II. 155.
- Kinderloosheid,** by de *Ba-
 tavieren* geen voorregt.
 II. 317.
- Kleeding der Batavieren.** I.
 348 en der *Germaanen*.
 II. 99.
- Koningen,** hoe ver hunne
 macht by de *Germaanen*
 zich uitſtrekte. II. 232,
 235.
- derzelver Lyf-
 bende. II. 236.
- hebben wel eens
 de vryheid van hun volk
 belaagd. II. 240. voor-
 zorgen der *Germaanen*.
 II. 241.
- Ko-

Koningen, of derzelver gezag erflyk of verkieslyk was. II. 142.

_____ inkomsten van dezelve II. 144.

_____ of zy voor hun leven verkooren wierden. II. 247.

Koophandel der Batavieren. II 38.

_____ zeer nuttig voor onzen Staat. II. 40.

_____ in de *Nederlanden*, al vroeg gevestigd. IV. 249.

Kraalingen (zoo oud als de weg van) waar deeze spreekwys van daan komt. IV. 284.

Krygsdienst, wie daar toe by de *Batavieren* wierden gebruikt. II. 159, 356.

Krygsragt der Romeinen. IV. 80.

Krygsraad (militaire) by de *Batavieren*. II. 414.

Krygstucht van CÆSAR. III. 267.

_____ schriklyke gevolgen van derzelver verval. IV. 137.

L.

Landbouw der Batavieren. II. 1-23.

_____ een der oudste bezigheden. II. 5.

_____ dezelve werd ook by de oude *Germanen* geoeffend. II. *ald.*

_____ door wie dezelve by de *Batavieren*

wierdt waargenomen. II 10.

Landbouw, welke de oudste en eenvoudigste wyze was van het land te bereiden. II. 16.

_____ waarom zy geen paarden gebruikten. II. 17.

_____ jaarlyks wierden de landen verdeeld. II. 18.

_____ de *Batavieren* bouwden zeer weinig Tarw en Rogge, meest al Garst en Haver. II. 22.

Laplanders, hunne tafelgebruiken. II. 87.

Leeven en dood, het recht daar van by de *Overheden* gegrond op het vaderlyk gezag. II. 168.

Legioen der Romeinen, hoe groot hetzelfde was. I. 306.

Lepidus, zyn gedrag na den dood van *CÆSAR*. III. 324.

Letteren, welk soort de *Batavieren* gebruikten. II 176.

_____ hoe de *Runische* genoemd worden. II. 179. waar in van de *Chineesche* verschillen. II. 180.

_____ wy gebruiken in het drukken *Romeinsche*, en in het schryven *Italiaansche*. II. 181.

_____ waarom de oudste in onbruik zyn geraakt. II. *ald.*

_____ of de *Galliers* dezelve

- zelfde letters met de *Germaanen* gebruikt hebben. II. 183.
- Leyden*, of het oude *Lugdunum* is geweest. IV. 309.
- Liefde tot het Vaderland*, had eenen sterken invloed op de harten en bedryven der *Grieken* en *Romeinen* in hunnen besten tyd. I. 6 en 11.
- is alle volken min of meer eigen. I. 9.
- redenen, waarom dezelve den *Jooden* niet uitdrukkelijk wordt ingescherpt in de *H. Schrift*. I. 12.
- wordt echter ingewikkeld aangepreezen, en door uitmuntende voorbeelden aangemoedigd. I. 17.
- bewyzen van *Vaderlandsliefde* in de *Jooden*. I. 20. — voor al in *MOSES*, *PAULUS* en *CHRISTUS*. I. 24.
- derzelver invloed op de hedendaagsche *Volken*. I. 28. byzonder op de *Engelschen*. I. 33. en op de *Nederlanders*. I. 35.
- middelen, om dezelve aan te wakkeren. I. 40.
- met dezelve is alles niet goed te maaken. IV. 98.
- LIVIA*, Huisvrouw van *AUGUSTUS*, moeder van *DRUSUS* en *TIBERIUS*, najverig tegen *AGRIPPINA*, een schrandere Vrouw. IV. 65. sterft. 405.
- Loten*, de *Batavieren* be- dienden zich daarvan dikwerf. III. 95.
- Lyfende*, der *Germaanische Vorsten*. II. 236.
- Lyken* der *Batavieren* en andere volken, hoe behandeld wierden. III. 154.
- Lykplegtigheden* by de oude volken. III. 180.

M.

Maahyden, openbaare by de *Batavieren*, wat daarop verrigt wierdt. II. 270, 272, 277.

Maan, *nieuwe* of *volle*; of de *Germaanen*, op dien tyd hunne vergaderingen bepaalden. II. 261.

Maanden, hoe dezelve oudtyds benoemd wierden. III. 40.

Maanverduistering IV. 153.

Maas en *Rhyn*; derzelver loop beschreeven door *CÆSAR*. I. 69.

Macedonien, door de *Gallen* overvallen. I. 201, 203.

Machtis, welk foort van dier geweest zy. II. 58.

MÆCENAS, een getrouw raadsman van *OCTAVIUS*. III. 372, 373.

— zyn dood en verdiensten. IV. 45, 46, 48.

MANLIUS, houdt een tweegevecht met een *Gallier*. I. 197.

gen

Marcomannen, vestigen zich in het tegenwoordig *Boheemen*. IV. 85. oorlogen met de *Romeinen*. IV. 86.

MARIUS wordt tegen de *Cimbren* gezonden I. 226.

— brengt de *Teutonen*. een volslag en neerlaag toe. I. 231.

MAROBODUUS, Koning der *Marcomannen*, zyn lotgevallen. IV. 84. 426.

Marfaaten of *Marjen*. I. 274. IV. 154, 155.

Marjetille, door *CÆSAR* belegerd en veroverd. III. 265.

Mattiaken, geen inwoners van *Zeeland*. I. 276.

Meenten, of gemeene weiden, waarom meest al, hier te Lande, onverdeeld blyven. II. 26.

Menapiers, I. 275, 284, 286, 287, 302, 315.

Menschen-offers hadden, doch zeldzaam, ook by de *Bavieren* plaats. III. 72, 90. of dezelve ook door hun geheeten wierder onderzocht. III. 76.

Metatores, by de *Romeinen*, welke waren. IV. 263.

Metzelwerk der *Romeinen*. IV. 254, 255.

Moeders Godesfen, zoo als de *Romeinen* die noemden, wat van dezelve te denken. III. 110, 127.

MONTESQUIEU, over den krygsdienst. II. 356, 358.

Mylpaalen. IV. 282.

N.

Naaktheid der *Batavieren*, in welken zin plaats haat. II. 138.

Naamen der volken waar van oorspronglyk. I. 172.

Nachtwag'en, derzelver oorsprong. IV. 84.

Naharvalen. III. 83.

Nationaale wapening. II. 407.

Nederduitsche taal, waar uit gesprooten. II. 184.

Nederland, aan veele en groote veranderingen bloot gesteld, vooral door het overstroommen en verloopen der *Rivieren*. I. 45. uitwerkingen en bewyzen daarvan. I. 49.

— oorsprong van derzelver *Duinen*. I. 51.

— verscheidene foorten van *Kaarten* van hetzelfde: onder anderen de reis-tafelen van *PEUTINGER* door *COENR. CELTES*. I. 57.

— verlooren land, in hetzelfde; door overstroomingen. I. 58.

— overstuiving en verplaatzing van derzelver *Duinen*. I. 61.

— redenen waarom wy ons *Vaderland* boven anders *Landen* moeten verkiezen. I. 64.

— nieuw ontworpen *Kaart* van hetzelfde. I. 126.

— deszelfs *kusten*, door

- door de Noord-zee sterk afgenomen. I. 130.
- Nederland*, deszelfs voor-naamste en mindere rivieren aangewezen. I. 137.
- oudtyds zeer boschryk en niet ongevallig. I. 147.
- deszelfs oude naam. I. 151.
- of deszelfs oude bewooners tot *Germanien* of tot *Gallien* behoord hebben, onderzocht. I. 152, 182, 270.
- wie deszelfs eerste inwoonders zyn geweest. I. 212, 272, 275. 276.
- deszelfs oude geschiedensfen hebben veel betrekking op de geschiedensfen der *Romeinen*. I. 328.
- verval en herstelling van deszelfs staatsgesteldheid. II. 326.
- groote veranderingen kwamen aldaar, van tyd tot tyd, door de gemeenschap der *Romeinen*. IV. 232 - 257, 367.
- in de naamen van verscheidene steden, nog overblyffels der oude Romeinsche Burgten. IV. 237.
- NEHANELLIA*, afbeelding van deeze Godesse, in *Zeeland*, gevonden. III. 111. Tempel van dezelve. III. 116.
- Noordsche Germanen*, hunne gevoelens nopens den Godsdienst III. 119-143.
- Nymegen*, aanmerkingen omtrent deeze oude plaats. IV. 320.
- zeer veele oudheden aldaar gevonden. IV. 322. door de *SMETIUSSEN* EN IN DE *BETOUWS* by een gezameld en beschreeven. IV. 322, 324, 326. daarna, naar buiten's Lands verkogt. IV. 324. Zie verder *Valkenhof*.
- O.
- O**CTAVIA, sterft. Haar roem. IV. 30.
- OCTAVIUS, zyn gedrag na den dood van *CÆSAR*. III. 329.
- krygt een gevoelige slag van *ANTONIUS*, door middel der *Germanen*. III. 331.
- verzoent zich met *ANTONIUS* EN *LEPIDUS*, en komt te *Rome*. III. 336.
- het gedrag van dit Driemanschap. III. 340. hunne gevegten met *POMPEJUS*, *BRUTUS* EN *CASSIUS*. III. 345 enz. — zy komen na den dood van *BRUTUS*, met *POMPEJUS*; in een vergelyk. III. 349. en kort daar op weder met hem in oorlog. III. 351. — *POMPEJUS* wordt overwonnen. III. 353. —
- on-

T W I N T I G S T E

ZAMENSPRAAK.

DRUSUS door AUGUSTUS naar Germanien gezonden, overreedt de Galliers. Overvalt de Usi-
peeten en Sicambren. Bevredegt de Friesen.
Trekt in het land der Cauchen. Wordt Præ-
tor te Rome. Slaat de Sicambren en andere
Germaansche volken op nieuw, maar wordt
ook van hun deerlyk in 't naauw gebragt.
Hy laat verscheide burgten aan den Rhyu
en elders stigten en Canaalen graaven.
Hy wordt Consul. Trekt op nieuw naar
Germanien, beoorlogt de Catten. Zet
zyne overwinningen tot aan de Elve
voort, maar vindt zich genoodzaakt te
rug te trekken, en sterft onverwagt.
Zyn lof. TIBERIUS wordt in zyne
plaats naar Germanien gezonden,
en brengt hetzelfde door de wapenen
voor een tyd tot rust, MÆCENAS
sterft. AUGUSTUS ondervindt in
zyne grootheid de wisselvallighe-
den van het menschelyk leeven.

Een schielyk opkomend onweder had DIDE-
RIK EN ROOZEMOND doen besluiten by EELHART
IV. DEEL. A te

te vernagten. Zy kreegen daardoor eene gunstige gelegenheid, om het afgebroken gesprek weder op te vatten. DIDERIK gaf daartoe spoedig aanleiding. — Uwe gulle gastvryheid verplicht ons zeer, zeide hy tot EELHART. Terwyl de wolken zich in een zwaaren regen ontlasten, welke den naderenden donder aankondigt, en wy daardoor verplicht zyn ons in huis te houden, zouden wy den tyd niet beter kunnen slyten, dan met den draad der geschiedenis weder op te vatten, zoo het u niet te veel gevergd is. Gy zoudt ons dubbel verplichten en het zou eene dubbele vergoeding zyn voor het beletfel, dat ons verhindert onzen weg te vervolgen.

E. Het speet my, dat ik deezen morgen myn bestek niet kon volvoeren: ik had my wat lang met de *Romeinsche* zaaken opgehouden, en VREDEGONDE had reden, om my op te toeven.

FR. Myn vader heeft ons zoo wel de noodzaakelykheid en heilzaamen invloed van den donder ingeprent, dat ik allen schroom heb afgelegd: maar nu ben ik zelfs verheugd. Wy houden de vrienden by ons, en kunnen met hen zonder uitstel naar het eiland der *Batavieren* trekken. Vader zal immers met den togt van DRUSUS derwaard beginnen.

E. Dit was myn oogmerk, FREDERIK! Het misnoegen, dat zich na het vertrek van AUGUSTUS op nieuw in *Gallien* openbaarde, om het
op-

opfchryven der bezittingen, had de *Germaanen*, zoo het fchynt, aangemoedigd, om een nieuwen kans te waagen. DRUSUS, op dat hy met geen twee magtige vyanden zou te doen hebben, weet de voornaamften uit ongeveer zestig *Gallifche* natien, by gelegenheid der inwyng van een nieuwen Tempel te *Lions*, byeen te krygen, en zoo in te neemen, dat zy, in plaats van de wapenen tegen AUGUSTUS op te vatten, en het *Romeinfche* juk, ware het mogelyk, af te fchudden, befluiten eenen altaar ter eere van AUGUSTUS op te rigten, welke naderhand zeer beroemd geworden is. Schoon DRUSUS toen naauwlyks vyf en twintig jaaren oud was, en de *Gallier* zoo wel als de *Germaan* zal gemeend hebben, dat zy zulk een Jongeling gemakkelyk naar hunne hand zouden kunnen zetten, toonde hy zich tot alles gereed, — tot minzaame onderhandelingen en tot het befliften met de wapens even zeer gefchikt te zyn. De *Germaanen* hadden intusfchen een aanzienlyk leger op de been gebragt en meenden daarmede over den *Rhyn* in *Gallien* te vallen: maar DRUSUS kwam hen voor, verfloeg hen toen zy bezig waren de Rivier over te trekken en verftrooide de gansche magt. Hy bediende zich by uitneemendheid van zynen behalden zegen en de verflagenheid, welke dezelve by den moedigen *Germaan* had te wege gebragt. Eerst

viel hy in het land der *Ufipeeten* en *Tenctren*, die onmiddelyk aan de *Batavieren* grensden; en vervolgens moesten het de *Sicambren*, hunne oude bondgenooten, ontgelden. Op deezen was het toch voornaamelyk gemunt. Zy hadden de *Romeinen* onder MARCUS LOLLIVS, gelyk ik deezen morgen verhaalde een zwaaren slag toegebracht, en zelfs een van hunne voornaamste veldflandaarden, een Arend van het vyfde legioen, overmeesterd, het geen by de *Romeinen* zeer hoog genomen wierd, en daarom streng moest gewroken worden. Hy verbrandde hunne wooningen, en verwoestte een groot deel van hun land.

FR. Ik ben verheugd, dat wy van deeze nabuuren der *Batavieren*, en zoo ik meen, ook aloude inwooners van deeze landstreek iets anders zullen hooren. Hoewel het bezoek, dat DRUSUS by hen aflegt, zoo vriendelyk niet is, als by de *Batavieren*.

E. Zy besloegen voor een gedeelte deeze gewesten, voor een gedeelte woonden zy hooger op. Deeze dappere volken waren niet uit te roeijen. In hunne boschen en moerasfen waren zy ongenaakbaar voor den *Romeinschen* krygsknegt, en geleeden schade konden zy ligt herstellen. Weinig hadden zy te verliezen, die met weinig te vrede waren; en hunne wooningen konden zy in een grooten dag weder in zoo ver herstellen, dat zy onder dak

dak konden. Dat zy den moed niet hadden laaten vallen, zal ons nader blyken. DRUSUS zette intusfchen zyne overwinningen al verder voort, en drong langs den *Rhyn* door tot in de *Noordzee*. Toen kreegen de *Friefen* een bezoek. Dit vrye volk, van het welke wy nu voortaan meer zullen hooren, wierd ook door hem tot reden gebragt. Egter fchynt zich dit op den voet der *Batavieren* in der minne gefchikt te hebben, zoo zy niet al van te vooren in het verbond met CÆSAR begreepen waren. Daartoe behoorden, behalven de *Batavieren*, nog meer volken, welke niet uitdrukkelyk genoemd worden: men vindt toch terftond het *Friefche* voetvolk in het leger van DRUSUS, waar het uitneemend te pafte kwam. Hy was namelyk van fins, om ook de grenzen der *Cauchen* of *Oostfriefen* te beftooken, maar dit viel zeer ongelukkig uit. Ik kan niet anders uit DIO CASSIUS opmaaken, of hy trok derwaards over de zoogenaamde *Wadden*, waar zyne vaartuigen door het vallen van het water aan den grond vast raakten. Toen kwamen de *Friefche* hulpbenden zeer te pas, en zy die aan de zee gewoon waren, reddden de *Romeinfche* benden uit de verlegenheid.

D. Dit doet geen vyand, die zoo eerst door de wapenen overwonnen is. Ik denk nu, dat zy te vooren al in het bondgenootfchap der *Batavieren* zyn begreepen geweest. Zy hadden

anders gelegenheid, om zich op de overwinnaars te wreken.

R. Dan had DRUSUS zyn verdienden loon gekreegen. Ik heb toch niet veel op met al die onderneemingen, welke de rust en orde in de waereld flooren, en duizenden ongelukkigen maaken, wanneer men zich bedient van het zoogenaamde recht des oorlogs. Wat had *Rome* met al deeze zoo ver afgelege volken te stellen? Waarom vereenigden zy zich niet met elkander, om den algemeenen vyand het hoofd te bieden?

E. Wanneer al de *Germaansche* stammen zich byeen gevoegd, — wanneer de *Galliers* hun belang gekend hadden, de *Romeinen* zouden het schielyk hebben moeten opgeeven: maar geduurig onder elkander oneens, en zelfs in gestadigen oorlog, hadden deeze overwinnaars schoon spel. Te meer, wanneer het hun gelukte, eenige van de dapperste natien in hun belang te krygen. Dit was hun listig overleg in *Asien*, in *Africa*, in *Spanjen*. Dit gelukte *CÆSAR* ook in *Gallien* en *Germanien*. Wy hebben voorheen gezien, wat redenen de *Batavieren*, die zich niet lang nog in hun eiland gevestigd hadden, bewogen, om met een magtigen vyand, die alles overstroomde, — die met zyn overwinnend leger in hunne nabyheid was, in tyds te daadigen, daar zy zulke eerlyke voorwaarden, met hunnen moedigen aart zoo wel stroom-

krookende en geenszins vernederende, treffen konden. — Van hun eige landgenooten verdreeven, wisten zy weinig, wat lot zy van nieuwe onrustige nabuuren te wagten hadden. Nu konden zy op de hulp der *Romeinen* wederkeerig staat maaken, en zoo ik my niet bedriegde, kwam dezelve hen in dit tydftip juist te ftade. De *Germaanen*, en wel zy, die in de nabyheid van de *Batavieren* woonden, wilden een inval over den *Rhyn* in *Gallien* doen. Waar? weet men niet. Het eiland wordt van sommigen tot *Germanien*, van sommigen tot *Gallien* gerekend, schoon de inwooners *Germaanen* waren, gelyk ik voorheen getoond heb. De *Batavieren*, die zeker by de andere *Germaanen*, met welken zy zich niet vereenigden, in geen goede reuk waren, vooral niet als bondgenooten der *Romeinen*, lagen voor den eerften aanftoot bloot. Gy ziet dus ROZEMOND, dat zy op hunne wyze staatkundig gehandeld hebben. Wat de *Friefen* aangaat, zy zullen ook hunne redenen hebben gehad. Men kan hen zoo min, als hunne nabuuren, de *Batavieren*, den roem van waare dapperheid ontzeggen. Zelfs hebben zy deezen als volk overleefd. De voorwaarden, waarop zy flooten, waren echter van eenen anderen, min eerlyken, maar ook min lastigen aart. Zy moesten eene geringe fchatting van osfenhuiden betaalen, en wanneer de *Romeinen* die verzwaarden, hadden zy, zoo wel als de *Batavieren*

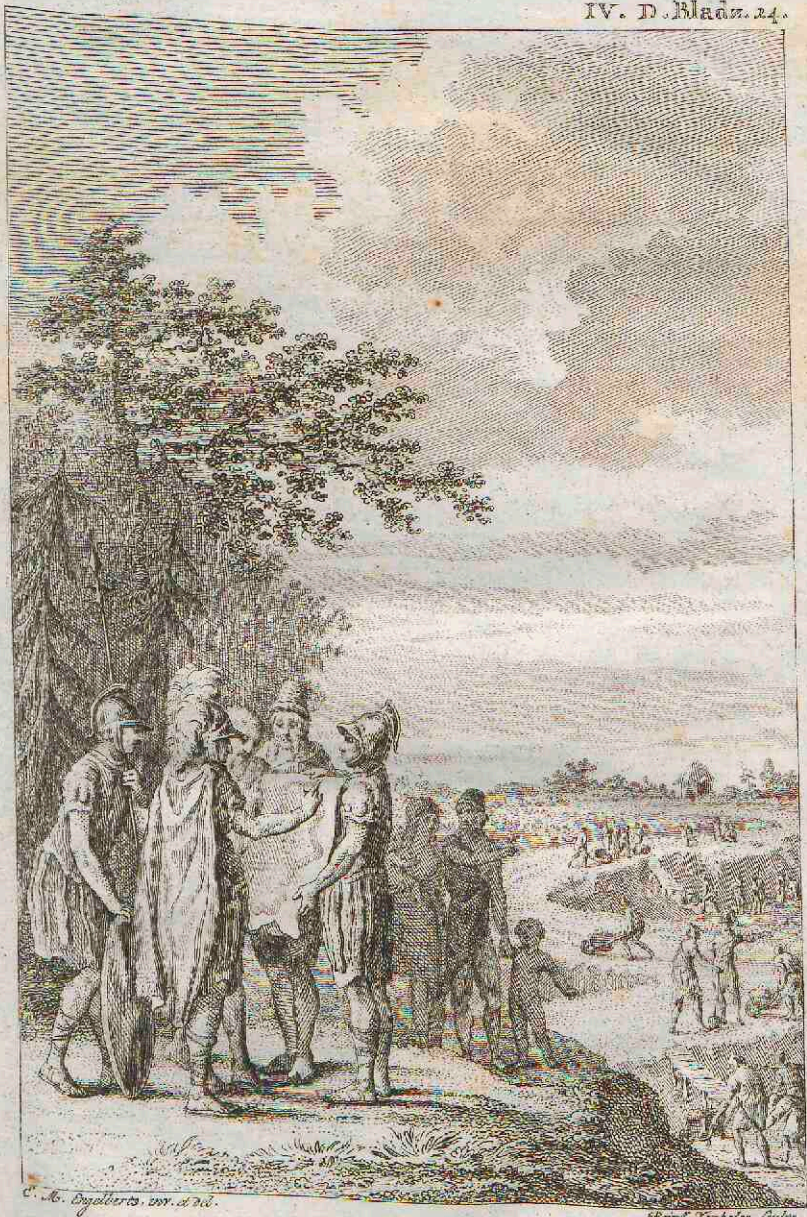
vieren, moeds genoeg, om zich daar tegen te verzetten.

R. Ik wil dan wel gelooven, dat zy door de omftandigheden gedrongen wierden: maar gy zult my ook toeltaan, myn EELHART, dat het altoos gevaarlyk is voor een klein volk zich met zulk een magtigen bondgenoot naauw te verbinden, en dit blykt reeds uit het geen gy zoo even zegt. Hoe noemde gy het laatst, myn DIDERIK!

D. Eene *Societas leonina*, en daar zal het wel op uitloopen.

E. CÆSAR AUGUSTUS en deszelfs opvolgers, — zelfs de *Romeinen* van beter tyd, hoe edelmoedig zy ook schynen mogten, hadden niet dan veruitziende, — heerschzuchtige oogmerken. De bedoeling van AUGUSTUS, wien byna alles gelukte, was niet minder, dan om het daar weder optevatten, waar JULIUS CÆSAR, van wien hy tot zoon aangenomen en tot erfgenaam verklaard was, het gelaaten had; — den oorlog over den *Rhyn* zoo lang voort te zetten, tot dat geheel *Germanien* een wingewest der *Romeinen* was geworden. De geduurige opftand, — de invallen der *Sicambren* gaven alleen een voorwendfel of aanleiding tot deezen togt. Met reden zegt L. FLORUS: „ach! dat hy 'er zoo veel niet in gesteld had, want *Germanien* is met meer schande verlooren, dan met roem gewonnen. Het zou echter met hetzelfde ge-

daan

EERSTE BEDYKING DOOR DRUSUS.

daan zijn geweest , indien zy even goed onze gebreken , als onze overheersching hadden kunnen verdraagen." DRUSUS kon intusschen niet anders , dan zyn last uitvoeren , en men ziet tot dus ver , dat hy dien , naar maate de Natien handelbaar of niet handelbaar waren , uitneemend behartigd heeft. Intusschen hebben wy 'er dit voordeel in onzen tyd van , dat wy van de zaaken onzer voorzaaten door de *Romeinen* eene kundschap hebben verkreegen , welke wy anders geheel zouden ontbeeren , gelyk wy voorheen reeds hebben aangemerkt.

FR. Het verwondert my , dat men van de *Batavieren* niet zoo wel , als van de *Friesen* in deezen togt hoort gewag maaken. Maar , myn vader ! hoe kwamen de *Romeinen* aan de schepen , welke zy tot deeze onderneeming noodig hadden ?

E. Gy vraagt het een en ander te regt , FREDRIK ! maar ik vinde hier van een diep stilzwygen. Wy treffen in DRUSUS wel in dapperheid een jongen CAESAR aan : maar men vindtze zelden , welke , gelyk deeze , door de pen zoo wel als door den degen uitmuntten ; — die van hunne verrigtingen zelve een voldoende aantekening hebben nagelaaten. Anders zouden wy u kunnen zeggen , of DRUSUS met schepen uit *Gallien* aangekomen was , gelyk naderhand GERMANICUS , dan of hy dezelve hier heeft laten bouwen. Van het een en ander zagen wy een voorbeeld in het lee-

ven van CÆSAR. Het eerste komt onzen Vaderlandfchen Historiefchryver niet onwaarfchynlyk voor. Maar ook konden de *Romeinfche* krygsknegten zoo wel hier met behulp der *Batavieren*, die voor hun gebruik niet dan *Canoes* of booten noodig hadden, als in *Gallien* zulke vaartuigen toefstellen, welke voldoende waren, om de troepen langs den *Rhyn*, over het Meir *Flevo* en de *Waddenzee* over te voeren, en aan de *Friefche* kust, of in het land der *Cauchen* aantezetten. Tot eenen overtocht na *Brittannien*, waren veel grooter fchepen noodig, en echter wist CÆSAR zich dezelve in aantal fpoedig aan te fchaffen. In 't vervolg zult gy in onze wateren meermaalen groote en kleine verzamelingen van gewapende en ongewapende vaartuigen aantreffen. — Dat DRUSUS, hoe hy hier ook aangekomen zy, eerst ons Eiland heeft aangedaan, is meer dan waarfchynlyk. Zoo deedt zyn zoon naderhand, en zoo dedden de meeste *Roomfche* veldheeren by hunne invallen in *Germanien*: het eiland der *Batavieren* was de gewoone verzamelen en rustplaats der *Romeinfche* benden. Van daar heeft hy na het verftrooijen der *Germanen* zyne krygs *operatien* in het land der *Ufpeeten* voortgezet. Wyl dit naast aan het eiland der *Batavieren* gelegen was, kan het niet wel anders zyn, of de gewoone bondgenooten der *Romeinen* hebben zich ook hier by bevonden,

vonden, en zy waren 'er nu te meer toe verplicht, indien hunne *Germaansche* nabuuren het ook op hen gemunt hadden. Waarom niet zy, maar de *Friefche* hulpbenden genoemd worden, daarvan kan de reden zyn, dat zy als behorende tot het lichaam der *Roomfche* krygsmagt werden aangemerkt. — Zy waren *georganizeerde* troepen, en de *Latynfche* of *Griekfche* Schryvers, maaken daarom menigwerven van hen geene melding, fchoon zy mée in de moeite en gevaaren deelden, ten zy 'er iets byzonders met hun voorgevallen is. — Dan, wyl de *Romeinen* van de *Bataaffche* ruiterbenden het meeste gebruik maakten, kan het zyn, dat zy alleen in deezen fcheepstogt naar de *Friefen* en het land der *Cauchen* zyn te huis gelaaten, wyl zy daar minder te pas kwamen. — Ik merk dit eens vooral aan, fchoon anders de inval op de *Ufipeeten* en *Sicambren* van dat roemryk belang niet was. Te minder indien de *Batavieren* ook hun aandeel gehad hebben aan de verwoestingen, welke daar gepleegd wierden.

D. Hoe liep het met de *Cauchen* af? dit heb ik niet gehoord.

E. Zy kwamen denkelyk voor dien tyd met den fchrik vry. Immers *DIO CASSIUS* fpreekt alleen van het bezoek, dat *DRUSUS* op hunne kust heeft afgelegd, en van de verlegenheid, waarin hy geraakte; — waarin de *Romeinen* nader-

naderhand meermaalen geraakt zyn , waarfchynlyk , om dat zy de Eb en Vloed niet wisten waarteneemen. Zoo liep deeze togt af , gelyk dikwerf. Onvoorziene toevallen maaken den kans des oorlogs onzeker. — DRUSUS fchynt voor deeze reize zyn bekomst gehad te hebben , en misfchien had hy meer ongemak geleeden , dan wy wecten. Hy bragt zyne troepen in de winterlegering. Zommigen meenen in *Friesland* , maar de meeste waarfchynlykheid is voor ons Eiland. Daar waren zy , door den *Rhyn* omringd , het zekerst ; en de vloot moest ook daar weder terug gebragt worden , van waar dezelve was afgevaaren : waarop DRUSUS zich weder naar *Rome* begaf.

Fr. Waarlyk een verre reis tegen den Winter. Maar mag ik vraagen , wanneer DRUSUS dit eerste bezoek in het eiland der *Batavieren* heeft afgelegd ?

E. Wanneer M. VALERIUS BARBATUS en P. SULPICIUS QUIRINUS , by LUCAS CYRENIUS genaamd , Burgemeesters waren , in het 742ste Jaar na het bouwen der Stad *Romen* , kort voor onze gewoone tydrekening. DRUSUS moest verslag van zyne verrigtingen doen , en nieuwen last ontvangen. AUGUSTUS was zoo wel met hem te vrede , dat hy *Prætor* van *Rome* gemaakt wierd. Naauwlyks had de Lente een aanvang genomen , of hy bevond zich weder aan het hoofd van zyn leger , trok den *Rhyn*
over ,

over, en opende den veldtogt met de *Ufipeeten* op nieuw onder 't juk te brengen. Daarop floeg hy eene brug over de rivier de *Lippe*, om op de *Sicambren* los te gaan. Hy nam de gelegenheid waar, dat deezen met hun geheele magt een inval deden in de landen der *Catten*, om dat zy de eenigsten waren van al de omliggende volken, welke zich onttrokken hadden. Hy sroopte hun gansche land af, en drong door hetzelfde in het gebied der *Cheruscen*, tot aan de *Wezer* toe. *DIO CASSIUS* zegt, dat hy ook de *Wezer* zoude overgetrokken zyn, zoo hy door gebrek aan levensmiddelen hier in niet belet wierd, daarenboven naderde de winter sterk, en een kwaad voorteken deed hem te eer tot den te rugtogt besluiten.

FR. Wat voorteken was dit?

E. Een zwerm bijen zette zich neder in het leger der *Romeinen*.

FR. En liet de dappere *DRUSUS* zich hier door affchrikken?

E. De voortekenen hadden onbegrypelyk veel invloed op het gemeen. Schoon de vrees voor de Goden naar evenredigheid van de verbastering van zeden te *Romen* zeer verminderde, bleeven zy echter aan hunne bygeloovige denkbeelden, vooral ten opzigt van voortekenen, vasthouden, en de Grooten bedienden 'er zich van, wanneer het met hunne oogmerken strookte, om het volk aantemoedigen of te verschrik-

schrikken. Een bijënzwerf , die zich overal zet , als zy het in de lucht niet langer houden kan , was een natuurlyk verschynfel , hoewel zeldzaamer in den Herfst. Zoo intusfchen met deeze twee bedryven die geheele veldtocht is afgelopen , heeft DRUSUS toen niet zeer veel uitgevoerd: maar brengt men hiertoe het geen L. FLORUS in zyn vierde boek verhaalt , dan laat het zich beter begrypen. Op de *Catten* en *Marcomannen* , moet hy toen ook losgegaan zyn. Hy behaalde groote overwinningen op deeze volken , en van de laaften een grooten buit , van welken hy op een zekeren heuvel een *trophée* of zegeteken opgerigt heeft. Dan , terwyl hy zich hier mede onledig hield , hadden de *Germaanen* tyd , om zich te herstellen en te vereenigen. De magtigfte onder de *Germaanfche* ftammen , de *Cheruscen* , *Sueven* en *Sicambren* namen DRUSUS waar , op zynen te rugtogt naar de winterlegering by zyne bondgenooten. In een engen en hollen weg valt hy , die te onregte waande , dat deeze volken zich niet zouden durven laaten zien , in een hunner laagen , en wordt door een verbaazende magt rondom ingefloten. Hun vertrouwen op de overwinning was zoo fterk , dat zy reeds eene fchikking onder elkanderen over den buit gemaakt hadden en ketenen met zich voerden , om de gevangenen aan te fluiten. Dan dit laaftte hoort misfchien tot een laater geval , het eerste

eerste wordt als zeker verhaald. De *Cherusci* zouden de paarden, de *Sueven* het goud en zilver, en de *Sicambren* de gevangenen hebben.

Fr. Ik dagt, dat de *Germaanen* geen werk van goud of zilver maakten.

E. De goederen, die zy buit maakten, want onder het goud en zilver kan men alles verstaan, wat zy behalven manschap en paarden in het leger vonden, moesten toch ergens blijven. Het lot was 'er buiten twyffel over geworpen, en zoo kon men gemakkelykst van elkander afkomen. Niets was by dit krygszugtig volk roemrugtiger en aangenaamer, dan hetgeen zy met het zwaard wonnen. — Het zou ook met het gansche leger zoo ongelukkig, als onder *VARUS* zyn afgeloopen, indien de *Germaanen* hunnen vyand niet te ligt gerekend, en den aanval met minder onbesuisdheid gedaan hadden.

D. Het spreekwoord zegt niet te vergeefs, die een ander jaagt staat zelfs niet stil. Dit ondervonden eerst de *Sicambren*, en nu de *Romeinen*. Menig krygsknegt zal wel eens om den zwerm bijen gedacht, en daar by den moed verloren hebben.

E. Het goed vertrouwen van den soldaat, op de dapperheid en het beleid van zyn veldheer, doet ongelooflyk veel af. De jonge *BRUSUS* toonde zich in deezen hachelyken toestand

stand even moedig en bedaard. Hy verliet zich beurteling op de geoëffendheid zyner benden en de liefde, die zy hem toedroegen. Hy deed hen de gelederen dicht in een sluiten, en agter hunne schilden de eerste aanvallen afkeeren. Toen hy merkte, dat de vyanden te vergeeffch hunne krachten hadden gespild, en meer en meer in wanorde raakten, borst hy eensklaps op hen los, en dreefze op de vlugt. Zoo maakte hy zich ruimte, en de aanvallen, die zy van verre deden, bragten hem weinig hinder toe. Dus ziet men, hoe dwaas het is de huid te deelen, eer de beer gevangen is. De *Germaanen* behoefden voor de *Romeinen* in dapperheid niet te wyken, maar zy waren verre beneden dezelve in krygstugt, en wierden door onderscheide hoofden van elkander onafhankelyk aangevoerd. Het zou anders slegt met de *Romeinen* afgelopen zyn.

D. Dit zou my om *DRUSUS* jammeren, van wien ik een goeden denk heb: maar anders had ik gaarn gezien, dat de *Germaanen* zich van dit juk in eens ontdaan hadden.

E. Het zou maar voor een korten tyd geweest zyn. De *Romeinen* waren toen nog te magtig en zouden het bloed van hunne *Burgers*, gelyk naderhand, strengewrooken hebben. Niet zonder reden zoudt gy met *DRUSUS* deernis hebben, die voor een der braafste mannen van zyn tyd mag gehouden worden,
indien

indien hy het slagtoffer van de verbitterde *Germanen* was geworden. Twintig hoofdlieden, welke nevens andere gevangenen by eene andere gelegenheid in hunne handen gevallen waren, hadden zy verbrand. Zeker als eene offerhande aan hunnen krygsgod, en met oogmerk om een verdrag met den gevloekten *Romein*, des te onmogelyker te maaken. Gy kunt dus ligtelyk het lot van DRUSUS gissen. Ook zou de tegengestelde uitflag voor de *Batavieren* dubbel nadeelig geweest zyn. — Zy zouden, niet minder dan de *Catten*, het gelag als bondgenooten der *Romeinen* hebben moeten betaalen; — en veel aan DRUSUS verloren hebben.

R. Aan DRUSUS?

E. Dit zult gy ras hooren ROZEMOND, en mischien gaf het gevaar, waaruit hy zich en zyne benden ter nauwernood gered had, de eerste aanleiding tot zyne gewigtige onderneemingen. Om zulke onrustige volken te beter in den toom te houden, wierp hy eene sterkte op, ter plaatse, waar de rivieren de *Lippe* en de *Aliso* (de *Elze* of zoo andere willen, de *Alme*) in elkander loopen, en een andere in het land der *Catten* aan den *Rhyn*, volgens DIO CASSIUS. Maar L. FLORUS verbaalt, dat hy tot beveiliging van die gewesten alom bezettingen leide. Aan de *Wezer*, de *Maas*, en naderhand aan de *Elve*. Aan den oever van den *Rhyn*, stigte hy meer dan vyftig Kasteelen. *Bon* en *Gelduba* vereenigde hy met

bruggen, die hy door schepen liet bewaaren. Het *Hercynisch* woud, dat tot dus ver voor de *Romeinsche* krygslegers ontoegankelyk was, opende hy door wegen aanteleggen. — Zyne soldaaten zullen daar by druk werk gehad hebben, niet te min droegen zy hem, als overwinnaar, eenpaarig den naam van IMPERATOR op, — denzelfden, dien AUGUSTUS droeg.

R. My dunkt, zy nestelden zich op zulk eene wyze meer dan te vooren in het vrye *Germanien* vast, en DRUSUS zal niet altoos leeven, of zyne opvolgers die gemaatigdheid bezitten.

E. Dat is zoo. Evenwel 'er heerschte nu zulk eene rust, dat het een ander land, een zagter Hemel schein te zyn, en *Germanien* door andere menschen bewoond te worden. (*) Van deeze kalnte zal DRUSUS zich bediend hebben, om ook in het eiland der *Batavieren* eenige nutte verbeteringen te maaken. Hun Eiland was voor de *Romeinen* van de uiterste aangelegenheid. Binnen de armen van den *Rhyn* en de *Noordzee* beslooten, had het eene natuurlyke veiligheid door deszelfs ligging; maar het was ook daar door aan overstromingen bloot gesteld. De laagte van den bodem maakte het verblyf voor de *Romeinen* in den winter zeer ongevallig, en het doortrekken voor hen, die zich niet zoo wel als de *Batavieren* in het water wisten te redden, zeer moei-

(*) L. FLORUS de gestis Rom. L. IV.

moeijelyk. Hy maakte daarom vooreerst eene afleiding van den *Rhyn* in den *Yssel*, door een klein Canaal, het welk de beide rivieren vereenigde.

FR. Waar geschiedde die doorgraaving?

E. By *Doesburg* en *Yselloort*, beneden *Zutphen*. Daarenboven verwydde hy den *Yssel* van daar, tot dat hy voorby *Campen* in de *Zuiderzee*, toen het *Meir Flevo*, viel. Deeze wierd daarom met de graft van *DRUSUS* de nieuwe *Yssel*, en van daar tot aan den oorsprong in *Munsterland*, de oude *Yssel* genaamd. De graft was tusfchen de acht- en tienduizend fchreedden lang. Hier door bedoelde en verkreeg hy een gereeden doortogt naar het land der *Eriefen*, *Cauchen* en andere *Germaanen*. *SUETONIUS* fpreekt van *grafter* in het meervoud, en men meent, dat hy ook de *Maas* met den *Rhyn* vereenigd heeft door de *Vliet* beneden, en de *Does* boven *Leiden*. Het laafte wil men ook uit den naam afleiden. Want gelyk *Doesburg* zoo veel zou zyn als *Droes- of Drufusborg*, wagens eene fterkte, die hy ook daar zou gebouwd hebben, zoo kon ook de *Does* van denzelfden *DRUSUS* haaren naam ontleenen. *TACITUS* fpreekt wel van maar eene graft, die van toen af de graft van *DRUSUS* genaamd wierd, waar *GERMANICUS* doorgevaaren is. Dan *SUETONIUS* zegt zoo uitdrukkelyk, dat hy over den *Rhyn* nieuwe graften met een onmeetelyken

telyken arbeid heeft laten graaven, welke nog de *Drusiaansche* graften genaamd worden, dat wy 'er niet aan twyffelen kunnen. TACITUS had geen ander oogmerk, gelyk van LOON te regt aanmerkt, dan den togt van GERMANICUS te beschryven, welke door de graft van zyn vader voortgezet wierd. Dus had hy van geen andere te melden.

D. Waar moesten die graften toe dienen?

E. Dit zou men gereedelyk kunnen uitleggen, indien men met volkome zekerheid wist aantewyzen, waar die graften gedolven zyn: dan daar omtrend zyn het de historiefchryvers gansch niet eens. De meesten fchryven de doorvaart van den *Rhyn* tot in de *Maas* aan een van DRUSUS opvolgeren toe. Dan daar het bed van een rivier verlopen kan, is het veel eer te begrypen, dat zoo veele Eeuwen het fpoor of de gedagtenis van gegrave vaarten uitgewischt hebben. Eene doorfnyding van het Eiland, om van de *Maas* in den *Rhyn*, en van den *Rhyn* zonder buiten om te vaaren, tot in het meir *Flevo*, zoo wel aan den Noord-westkant als aan den Noord-oost en Zuid-kant te geraaken, was zeker meer dan iets anders die groote moeite en de wysheid van DRUSUS waardig. Daar door kon hy de gemeenschap (*correspondentie*) gemakelyk maaken, en het overtollige water des te beter afleiden. Ook meent men, dat hy daar door eene grensfcheiding tusschen de *Batavie-*

ven en *Caninefaaten*, die wy aan de zeekusten van het eiland aantreffen, getrokken hebbe.

D. Men kon dus het grootste gedeelte van het Eiland binnen door omvaaren. Waar men die vaarten ook stellen wil, ik vertrouw, dat DRUSUS die groote onderneemingen gedaan heeft, waar zy 't meeste nut konden doen. Niettemin komt by my in bedenking, of hy zich in dit geval zoo wel als in 't aanleggen van de sterkten niet te veel heeft aangemaatigd: of is zulks met voorkennis en toestemming der Overheden geschied?

E. Ik beken, dat deeze onderneemingen, vooral het aanleggen van burgten en sterkten, waar door men meestal versterkte legerplaatsen zal moeten verstaan, van dien aart zyn, dat zy zonder toestemming der eigenaars van die landen niet behoorden plaats te hebben. Men kan wel uit het stilzwygen der historiefchryveren niet besluiten, dat zy 'er niet in gekend zyn. Maar laaten wy vooronderstellen, dat DRUSUS dit zonder eenige voorkennis op eigen gezag gedaan heeft, dan handelde hy even eens, als wy en andere natien in andere wae-relddeelen gedaan hebben. De *Germaansche* volken, die alleen gewoon waren dorpsgewys te woonen, in 't open veld te vegten, en zich in geene steden wilden opsluiten, zullen in den beginne weinig erg in het opwerpen van zulke sterkten gehad hebben. Maar de *Bata-*
B 3
vieren.

vieren, welke tot dus ver by hun bondgenootschap met de *Romeinen* wel gestaan hadden, konden 'er niet veel tegen hebben. Zy wierden daardoor te meer beveiligd tegen de invallen van hunne onrustige nabuuren. En wierden zy als een deel van het *Romeinsche* ryk aangemerkt, dan was het de zaak van DRUSUS, al wat in zyn vermogen was tot bewaaring van land en volk by te brengen; — en de zaak van de *Batavieren* om dit aantezien. Het graaven van Canaalen is nog van een anderen aart. Schoon DRUSUS hier mede het voordeel van zich zelve en zyne *Romeinen* in de eerste plaats bedoeld hebbe, was het toch eene groote eer, die hy ons land aandeed, en eene groote weldaad voor de *Batavieren*, waarvan zy nimmer gevaar voor hunne vryheid te dugten hadden. Hy toonde met dit eiland veel op te hebben, en het gemak en geryf der ingezetenen wierd daar door merkelyk bevorderd. Men mag DRUSUS wel tot een voorbeeld, niet alleen aan allen, die zich met de zaaken van andere natien bemoeijen: maar zelfs aan de Vorsten en bestuurderen van Landen en Volken voorstellen. Hoewel ons Vaderland in het eene gedeelte overvloed van rivieren, spranken, beeken, vaarten en slooten heeft, is men 'er in een ander gedeelte slegt van voorzien. Zoo de schatten, welke dikwerf noodeloos verspild zyn, besteed waren tot het uitdiepen van verlamde rivie-

rivieren, het opruimen van beeken en het graaven van nieuwe Canaalen, welk een onbeschryfelyk voordeel en gemak zoude land- en akkerbouw, de houtteelt, de binnenlandsche handel al voorlang hier van getrokken hebben. Maar het opzien tegen de kosten, en veelal het eigen belang van steden en gewesten, en zelfs van byzondere perfoonen hebben dit tegengehouden. Vergeef my deeze uitstap.

D. Zy komt regt ter snee, myn EELHART! en DRUSUS, ryst merkelyk by my in agting. Wanneer de Eenheid en Onverdeelbaarheid van onze gewesten eens in werking gebragt en alle byzonder belang, dat het algemeene welzyn van het Vaderland nadeelig is, den bodem ingeslagen wordt: — wanneer eene heilzaame en algemeene vrede ons gelegenheid geeft aan het herstel van onze zaaken te denken, dan zal dit een van de eerste voorwerpen van overweeging moeten zyn(*). Indien maar dezelfde gebreken van onnutte geldspillingen en ontydige bezuiniging niet voortduuren.

FR. Het land was immers nog geheel open en onbedykt; wierd het dan niet, na dat het meer doorsneedden was, te meer aan alle kanten voor overstromingen bloot gesteld?

E.

(*). Ik schreef dit in 1797, en by het drukken van dit blad verneem ik met blydschap, dat jaarlyks een aanzienlyke som daartoe zal afgezonderd worden.

E. Het water kon dan ook te eerder wegloupen en gesleeten worden. Moerasfige en onbruikbaare landen worden daar door verbeterd, en geschikt tot den landbouw en bewoening. Daarenboven heeft DRUSUS ook zoo veel in hem was, het land tegen den overloop der rivieren zoeken te beveiligen.

FR. Heeft hy dan nog al meer uitgevoerd?

E. Hy is de eerste in dit Land geweest, welke een dyk of waterkeering, die TACITUS *Drusi Moles* noemt, aan den *Rhyn* heeft opgeworpen, en het nut van dezelve bleek allerduidelykst, wanneer deeze dyk naderhand in den *Batavischen* oorlog vernield, het land in een poel veranderd, en daar door voor de *Romeinen* ontoegankelyk wierd. Of deeze dyk van het Tolhuis tot aan *Wyk te Duurstede* gestrekt, of gelyk ALTING meent een uur beneden *Rheenen* zyn aanvang genomen heeft, dan liever van *Doesburg* begonnen is, kunnen wy niet beslifen. — Daarin komt men genoegzaam overeen, dat dezelve aan den linker oever van den middel *Rhyn* is aangelegd. En het oogmerk van DRUSUS schynt geweest te zyn, om denzelven te doen strekken tot aan den uitloop of middelsten *Rhynmond*. Maar hy is door zyn ontydig afsterven in de volkomen uitvoering van zyn plan verhinderd. Hy kon behalven de afkeering van het rivierwater, door deezen dyk eene linie van *Communicatie* tusfchen de aangelegde

legde schanssen krygen, en de invallen aan dien kant, waar het meeste gevaar was, des te moeilijker maaken. Anders waren de *Romeinen* zeer gereed om wegen van de eene plaats tot de andere aan te leggen, en wy hebben van zulk eenen *Romeinschen* weg, in het eerste begin van onze gesprekken reeds melding gemaakt, maar daar had DRUSUS nog geen tyd toe. — Van de aarde der uitgegraave Canaalen kreeg DRUSUS van zelfs dyken, daar hy die goedvond te gebruiken. — Het geen FLORUS dan van *Germanien* in 't gemeen zegt, mag men voornaamelyk op het Eiland der *Batavieren* toepassen. — De bodem en de Rivieren wierden zoo herschapen, dat deeze inrigtingen niet anders dan een gunstigen invloed konden hebben op het land en de luchtstreek; men moet daarom, ten opzigt van den alouden staat van deeze gewesten, van deezen tyd een nieuwe *Epoque* rekenen: wy staan 'er daarom wat langer by stil. Dit tydftip brengen wy met DIO CASSIUS tot het 743ste Jaar na het bouwen van de stad *Romen*; wanneer Q. M. TUBERO en Q. FAB. MAXIMUS, burgemeesters waren, tien Jaaren voor onze *Christelyke* tydrekening: schoon deeze geschiedschryver alleen van het aanleggen van sterkten gewag maakt. Anderen brengen alle deeze verbeteringen in den land- en waterstaat tot den eersten togt en komst van DRUSUS. Men kan dit uit de oude aantekeningen niet

zeker bepaalen; en het kan ook onmogelyk alles in een Jaar, afgedaan zyn, vooral niet by deczen veldtogt, waarin zoo veel is voorgevalen. Maar het komt my niet waarschynlyk voor, dat DRUSUS, die om den inval der *Sicambers* en andere *Germaanen*, door AUGUSTUS herwaards was gezonden, zich eerst zou onledig gehouden hebben met het graaven van Canaalen en het aanleggen van dyken. Dit kon veel voegzaamer geschieden, toen zy door herhaalde overwinningen in ontzag konden gehouden worden. De krygsknegten konden nu hun werk ongestoord verrigten. Men opent ook meer de gemeenschap met zyne vrienden dan met vyanden. Wanneer de vrede gebroken wierd, gelyk ras daarna gebeurde, zou DRUSUS, die by ondervinding wist aan welke gevaaren de zeetogten onderhevig waren, de vrugten van zyn arbeid kunnen plukken.

FR. Maar hebben de *Romeinſche* krygsknegten dien zwaaren arbeid verrigt, myn vader?

E. Buiten twyffel, myn zoon! wy zullen 'er naderhand nog van hooren. En daarom hadden dan de *Batavieren* nog te meer verpligting aan hem. Terwyl DRUSUS in het Eiland vertoeven moest, om op de beweegingen der krygszugtige *Germaanen* te letten, wilde hy niet ledigen tyd verspillen, nog den *Batavier* aan den overlast van een werkeloozen krygsknegt blootstellen. Hy dagt veel te edel, dan dat hy op
het

het zweet en bloed van zyne bondgenooten met zyn volk zou hebben willen teeren. Hy wilde hun het leeven gelukkiger en zekerder maaken, maar op zyn eigen kosten en moeite. Van zulk eene grootmoedigheid vindt men weinig voorbeelden, ook niet by de *Romeinen*.

D. Ook niet in latere tyden. Het geen de oudheid van *SESOSTRIS* verhaalt, die de volken dwong wetten en orde ter beschaaving aan te neemen, zich in geregelde maatschappyen te vormen, de landbouw te oeffenen, en hun daar door waarlyk vry en gelukkig maakte, zonder hen door schattingen van hun vermogen te ontzetten, heeft hier groote overeenkomst mee. Wenschelyk was het, dat dit meer navolgers vond. Maar hadden de soldaaten hier niet veel tegen?

E. Ledigheid verzwakt het lighaam, dat door den arbeid hard en bekwaam gemaakt wordt, om de ongemakken van den oorlog te verduuren. De beroemdste *Romeinsche* veldheeren hebben zich daarom van dit middel bediend, ook om hunne benden te beter in tucht te houden. Onder eenen *DRUSUS*, die zich by elk een, vooral by zyne krygsknegten bemind maakte, geschiedde dit volvaardig: — onder anderen verwekte het wel eens gemor. Jammer is het, dat hy zyn plan niet volkomen heeft kunnen volvoeren. Genoeg, hy had den eersten grond gelegd tot eene onderneeming, die in volgende

Eeuwen

Eeuwen ons laage land voor geduurige overstromingen beveiligd, en veele dras liggende gronden in vrugtbare beemden en akkers herfschapeu heeft. En schoon een werk, zoo eenvoudig, in dien tyd aan onze voorouders door vreemden niet behoefde geleerd te worden, heeft DRUSUS egter de eer, van hun de nuttigheid het eerst te hebben doen ondervinden, waarop fomtyds de gedagten niet vallen. De *Batavieren* moet men vergelyken by de eenvoudigste landlieden, die Gods water over Gods land laten loopen. Nergens vond ik meer ongebaande wegen, diepe kuilen en plasfen, dan in 't schilderagtigste van *Drenthe*, in den Herfst naauwlyks door te komen. Eene geringe moeite zou dit verhelpen: maar de inwooners bekreunen 'er zich niet over, en weeten zich echter in de regenagtigste faizoenen te voet of te paard 'er door te helpen. — Dat de geheele insluiting van ons land door zwaare dyken te vroeg geschied is, heb ik te vooren reeds aangemerkt. De eerste en oudste dyken strekten alleen, om de dagelyksche vloeden aftekeeren. Het Eiland kon nu nog door springvloeden de noodige aanhooging en bemesting krygen, te meer, daar het nog maar aan eene zyde bedykt was. — Na dat DRUSUS dit alles verrigt, en de landen zoo veel mogelyk in rust gebragt had, is hy naar *Rome* gekeerd, waar hem wel geen volkome triumph wierd toegestaan, echter de naaste

eer aan dezelve vergund. Hy deed te paard met luister zyne intrede in *Rome*, en de eere-tekenen aan den triumph verbonden, mogt hy genieten.

R. Welke waren die?

E. Zy mogten hun gansche leeven lang by plechtige gelegenheden met triumphkleederen en een laurierkroon verschynen, — en in de Schouwburgen op eene afgezonderde plaats zitten. De triumphen waren te vooren om beuzelagtige overwinningen toegestaan. De overboddige eer, welke daar by den overwinnaar aangedaan wierd, kon niet anders, dan den *Despoot* in de oogen steeken, vooral, wanneer hy door eige krygsbedryven dezelve niet kon genieten. **AUGUSTUS** was in dit geval. De verdienstelyke **AGRIPPA**, die zorgvuldig alles vermydde, wat de nayver van **AUGUSTUS**, zyn schoonvader, kon opwekken, en inderdaad toonde, dat zyn pligt en het welzyn van den staat, — geen roem of praalzugt, zyne dryfveeren waren, had den Triumph geweigerd, toen die hem toegelegd wierd. Grootmoedig stelde hy meer in de vrywillige goedkeuring zyner medeburgeren, dan in den ydelen waan van afgeperste toejuichingen: en sedert dien tyd dorst men niet vraagen, om het geen zulk een groot man geweigerd had aanteneemen. — De naam van *Imperator*, welke zoo veel als Oppergebieder

der betekende , en dien AUGUSTUS voor zich behield , wierd hem , hoe zeer hy denzelven zich waardig gemaakt had , geweigerd. Die Vorst , onder wiens oppergezag zulke groote daaden verrigt wierden , rekende de hoogste eer daarvan zich zelven toe. Zoo dagten de Vorsten doorgaans : — zoo scheenen de *Romeinere* van dien tyd ook te denken. Men vierde sedert dien tyd zyn geboortedag , en 'er wierden volgens het besluit van den Raad , ter zyner eere plegtigheden ingesteld , welke men *Augustalia* noemde. Eindelyk wierden 'er door DRUSUS als *Prætor* van *Rome* zeer kostbaare spelen gegeven , en aan hem na het afloopen van zyn *Prætorfchap* , de voorburgermeesterlyke magt opgedraagen. Geheel *Rome* , dat DRUSUS de grootste agting toedroeg , was verheugd. — Maar die vreugd wierd merkelyk gemaatigd , door het affterven van eene der braafste vrouwen van dien tyd : — OCTAVIA , de zuster van AUGUSTUS , eerst aan MARCELLUS , daarna aan den berugten ANTONIUS gehuwd , maar door hem om de ligtvaardige CLEOPATRA verftooten : eene vrouw , die in alle de staatswisfelingen van *Rome* , — in al haare wederwaardigheden de grootste wysheid en gelykmoedigheid betoond had , en daarom van haaren broeder altoos geagt , van alle braaven bemind , en nu betreurd wierd. Zoo munt de deugd , myn

FREDRIK altoos uit, zoo wordt zy, in 't midden van de grootfte verbastering van zeden geëerbiedigd. Haar lyk wierd in den tempel aan JULIUS CÆSAR toegewyd, ten toon gelegd. AUGUSTUS hield over haar eene plegtige lykreden. Zy wierd door haare vier schoonzoons ten grave gebragt, waarvan ONZE DRUSUS, gehuwd aan haar jongste dogter ANTONIA, die zy by ANTONIUS gewonnen had, een was. De Raad zou haar nog meer eer hebben aangedaan, indien AUGUSTUS het niet tegengehouden had. Maar laten wy met DRUSUS op zyn derden togt weder naar *Germanien* keeren.

R. Dit kleine tusfschenverhaal verkwikt myn hart. Billyk myn EELHART, dat gy ook de nagedagtenis van zulk eene vrouw eer aandoet.

E. AUGUSTUS had met TIBERIUS en DRUSUS *Rome* weder verlaaten. De eerste van deeze broeders moest *Dalmatien* en *Pannonien*, de laatste *Germanien* bevredigen. Hy zelf keerde weder naar *Lions* in *Gallien*, om te digter aan de hand te zyn, daar hy zich nog vleide met het onderbrengen van geheel *Germanien*.

FR. De rust was aldaar van korten duur.

E. Zoo is het altoos geweest. Wy hebben straks gezien, dat de *Catten* door de *Sicambren* waren bestookt. Zy schynen door dezelve uit hunne bezittingen geheel verdreeven te zyn. Ten minsten DRUSUS had hen, die toen niet
tegen

tegen de *Romeinen* hadden willen samenspannen, andere landen gegeven, maar zy hadden dezelve verlaaten, en zich nu by de *Sicambren* gevoegd. Dit brak hen bitter op. DRUSUS versloeg een groot gedeelte, en de overigen bragt hy tot gehoorzaamheid: waarna zy met hun drien, weder naar *Rome* keerden. Wegens het sterfgeval van OCTAVIA en andere voorvallen moet deeze togt van DRUSUS laat ondernomen zyn, of hy heeft meer verrigt, dan wy aangetekend vinden: mischien heeft hy het begonnen werk van grachten en dyken toen verder voortgezet. Want schoon daarvan maar eens melding gemaakt wordt by de geschiedschryvers, volgt daaruit niet, dat deeze ondernemingen in ééns alle ten einde gelooopen zyn. Zy waren daartoe te groot en te menigvuldig. In 't volgende Jaar wierd DRUSUS, nevens T. QUINTIUS CRISPINUS tot Burgemeester van *Rome* benoemd: maar hy had niet lang genot van deeze waardigheid. Al vroeg moest hy weder naar het onrustig *Germanien* vertrekken, en de *Catten* beoorlogen. Hy bragt wel alles onder wat hem tegenstond, maar het kostte veel bloed: de *Catten* weerden zich wanhoopend. Daarop is hy in het land der *Sueven* doorgedrongen, tot aan de rivier de *Wezer*. Deeze trok hy over, viel op de *Cheruscen* aan, verwoestte de landen van deeze volken, om hen alle hunne strooperyen betaald te zetten, en breidde

breidde zyne overwinnende wapenen tot aan de *Elve* uit. Ook daar heeft hy volgens de opgaa-
 ve van L. FLORUS (*) sterkten opgeworpen,
 het welk by deeze gelegenheid moet gebeurd
 zyn, schoon die geschiedschryver in eenen
 adem spreekt van alles, wat hy aan de *Maas*,
 den *Rhyn*, aan de *Wezer* en de *Elve* heeft
 aangelegd. Hy dagt vervolgens deeze rivier
 over te trekken, maar hy wierd 'er in verhin-
 derd, het zy door den magtigen tegenstand,
 welke hem daar ontmoette, het zy door een
 zeker verschynfel. Volgens DIO CASSIUS zou
 zich eene Vrouw van eene meer dan mensche-
 lyke gedaante en grootte aan hem vertoon-
 hebben, welke hem toeriep: „DRUSUS,
 waar gaat gy heen, zonder ten laastten eene be-
 paaling te stellen aan uwe begeerte en zegen-
 pralende wapens! Het noodlot vergunt u
 niet, al dit land met een vyandlyk oogmerk te
 bezoeken. Keer te rug, want het einde van
 uwe onderneemingen en van uw leeven is naby.”
 DIO CASSIUS (†) meent, dat deeze stem van
 eene of andere Godheid is voortgekomen. Zoo
 het geene verbeelding, droom of bezwaarend
 voorgevoel in DRUSUS geweest is, zou het kun-
 nen zyn, dat hier eene der *Germaansche* waar-
 zegsters in het spel is geweest. Wy willen
 niet

(*) *De Gestis Rom.* L. IV.

(†) *Hist. Rom.* L. 55. in 't begin.

niet zeggen, dat dit geheel verdicht is, om dat niet alle historiefchryvers 'er van melden; maar wy durven ook aan de andere zyde niets befliften. Dio CASSIUS heeft boven allen zyn werk gemaakt, om foortgelyke voortekenen nitvoerig te melden. Men kan dit zoo wel voor een uitwerkfel van bygeloovigheid, als van naauwkeurigheid houden; echter vinde ik het geval ook gemeld by SÜETONIUS, in 't begin van het leeven van CLAUDIUS.

FR. Gebeurde 'er dan nog meer van dien aart?

E. 'Er was volgens dien gefchiedfchryver een famenloop van aanmerkelyke zaaken. Verschrikkelyke stormen en onweeren hadden veele verwoestingen te weeg gebragt. De tempels, zelfs de tempel van JUPITER CAPITOLINUS, waren niet verschoond, toen DRUSUS den laatften veldtogt zou aanvaarden. De wolven hadden rondom zyn leger vreeslyk gehuild. Men had een verschynfel van twee jongelingen te paard dwars over de wallen zien ryden, — een gehuil als van verscheiden vrouwen gehoord, en de sterren aan den hemel waren verschooten. Men kan uit dit alles besluiten, hoe de dappere *Romeinen* omtrend dergelyke gebeurtenissen, waar of ingebeeld, dagten; even zoo als het bygeloovig volkje van latere, zelfs van onze tyden: dan men kan 'er ook uit opmaaken van hoe veel belang het leeven van dien jongeling

voor

voor den Staat gerekend wierd. By het sterven van den uitmuntenden AGRIPPA had men voortgelyke waarneemingen.

R. Stierf DRUSUS dan waarlyk?

E. Hy trok te rug, na dat hy een zegeteken tusfchen de *Wezer* en de *Elve* had opgerigt, en stierf eer hy de oevers van den *Rhyn* had bereikt, in den ouderdom van pas dertig jaaren.

D. Welke was de oorzaak van zyn dood?

E. Deeze wordt gansch verschillend opgegeeven. Men fchreef toen ook al het fchielyk sterven van voornaame mannen, gelyk nu, veeltids aan vergif toe, waarvan men zich in dien tyd in *Italien* dikwerf bediende: zelfs wierden AUGUSTUS en zyn broeder TIBERIUS hier mede beschuldigd.

FR. AUGUSTUS en TIBERIUS?

E. De laafte was 'er niet te goed toe. DRUSUS verdonkerde zyn roem merkelyk, en deelde veel meer dan TIBERIUS in de gunst van AUGUSTUS, die hem nevens zyne kleinzoons tot erfgenaam verklaard had. DRUSUS was ook de afgod van het volk, en zy allen, welke den Staat nog eens hoopten hersteld te zien, hadden al hun hoop op hem gevestigd (*). Ook zou

(*) *Nec dissimulasse (DRUSUM) unquam, pristinum se reipublicae statum, quandocumque posset, restitutum.*

zou hy in een brief aan TIBERIUS niet onduidelijk hebben te kennen gegeven, dat dit zyn wensch was. Men wil dit wel tot een grond van vermoeden op AUGUSTUS leggen: maar het sreed tegen de belangen van deezen Vorst, die zoo veel aan DRUSUS te danken had. Doorfleepe veinzery maakte eigenlyk het heerschend *Character* meer van TIBERIUS, dan van AUGUSTUS uit, schoon hy de Vorstelyke Staatskunde, zeer wel wist in acht te neemen. — Gy zoudt hem zoo wel als de oude schryvers (*), die deezen onverwagten dood of aan eene ziekte, als DIO CASSIUS, of aan een val van het paard met LIVIUS toeschryven, vryspreeken, wanneer ik alles verhaalde; maar dit zou ons te lang ophouden.

D. Daar ik verwacht had nog veel meer van deezen dapperen jongeling te hooren, laat ons ten minsten nog iets weten, myn EELHART, van het geen by en na zyn vroegtydig afsterven is gebeurd.

E. Wy zullen behalven zyn waardigen Zoon gewis niemand der *Romeinen* in ons Vaderland aantreffen, wiens nagedagtenis by ons meer in eere dient gehouden te worden. Naauwlyks was de tyding of van de ziekte of van het ongeluk DRUSUS overgekomen AUGUSTUS in *Gal-lien* aangebragt, of deeze Vorst ontbood TI-

BE-

(*) Zie SUTTON. in CLAUDIO C. I.

BERIU**S**, en zond hem naar zyn broeder. Hy trof hem nog even voor zyn verſcheiden aan, dat dertig dagen na het toeval plaats had. Hy wierd van het geheele leger nitermaaten betreurd en het lyk, na dat het gebalfemd was, van hoofdlieden en krygtribuunen gedraagen tot aan de winterlegeringen, welke wy nergens met meer recht kunnen plaatzen, dan in het Eiland der *Batavieren*, waar **DRUSUS** zich zoo lang opgehouden, — zoo veel nut gedaan had. Met welk eene verſlagenheid zal hy daar ontvangen, en met welk eene ſombere plegtigheid door de aanzienlykten onder het geleide van eene dankbaare menigte omgevoerd zyn. — Dus wierd hy in alle de gewesten en bevoorregte ſteden, waar het lyk doortrok, door de Overigheid ontvangen, en tot aan de grenzen begeleid, en eindelyk te *Rome* binnen gebragt, waar hy 's Jaars te vooren onder de grootſte toejuichingen zyn zegepraalende intrede gedaan had. Zoo wiſſelvallyg ſtaat het met den aardſchen luister. Door de waardigſte *Ridders* en *Patricen* wierd hy naar het veld van **MARS** gebragt, het lighaam op den lykſtapel verbrand, en de overblyffels in het graf van **AUGUSTUS** bygezet. Deeze Vorst hield in eige perſoon eene lykrede over **DRUSUS**, waarin hy met traanen in de oogen, zulk een leeven voor zyne nakomelingen en zulk een einde voor zich zelve van de Goden ſmeekte. Ook

maakte hy een graffchrift op DRUSUS. TIBERIUS deed op de markt een andere lykrede. De algemeene droefheid van groot en klein, deed DRUSUS nagedagtenis de grootfte eer aan. De Raad gaf aan hem en zyne nakomelingen den naam van *Germanicus*, ook den titel van *Imperator*. Onder deezen naam en titel wierden 'er gedenkpenningen geflaagen, aan de eene zyde met het hoofd van DRUSUS, aan de weerzyde met een *trophee* van *Germaanfche* wapenen vercierd. Men regtte ook gedenktekenen voor hem op aan den weg van APPIUS, gelyk de krygsknegten voor hunnen geliefden veldheer aan den *Rhyn* by *Maintz* een praalgraf ftigteden, waar by zy 's Jaarlyks hunne krygsverrigtingen op den elfden van hooimaand hielden, om zyn aandenken te vereeuwigen. Terwyl de *Romeinfche* dichters om ftryd de daaden en den dood van DRUSUS bezongen.

R. Waarlyk dit doet niet alleen DRUSUS, maar ook den Raad en het Volk eer aan. Liet deeze braave Jongeling geene kinderen na?

E. Hy had by zyne kuifche en uitmuntende ANTONIA de jongere,) zulk eene moeder als OCTAVIA, en zulk een man als DRUSUS was, waardig, verfcheide kinderen gehad, waarvan hem twee zoons overleefden, GERMANICUS en CLAUDIUS, wier lof en lafter wy in 't vervolg zullen melden; en eene dogter DRUSILLA. De *Romeinfche* gefchiedfchryvers,
hoe

hoe kort anders in het melden der bedryven van DRUSUS, weiden breed over zyn Character uit. Hy bezat een schoone ziel in een schoon lighaam. Alle begaafdheden en goede hoedanigheden waren in hem vereenigd. Want het geen een sterveling immer van de natuur ontving, of door oeffening verkreeg, bezat hy. Schoon hem jaaren en ondervinding ontbraken, behoefde hy voor de grootste bevelhebbers niet onder te doen; zyne tegenwoordigheid van geest, moed en schranderheid vergoedden dit. Tot het regelen van burgerlyke zaaken was hy even geschikt, als om het hoofd van een leger te zyn. De *Sueven* en *Cheruscen*, die aan JULIUS CÆSAR de handen vol gegeven hadden, moesten voor hem zwigten. Zyn geluk en roem maakten hem niet trotsch voor zyn volk, nog wreed tegen overwonnenen. Altoos minzaam wist hy de harten van vriend en vyand te winnen. Aan eed en pligt getrouw, bedoelde hy in alles den roem en het welzyn van het Gemeenebest, en daarom verwagte men, dat hy na den dood van AUGUSTUS hetzelve in vryheid zou hersteld hebben, schoon deeze hem tot zyn opvolger had bestemd. Ook wierd hy meer voor den eigen zoon, dan voor den stiefzoon van AUGUSTUS gehouden. Hy was in het paleis van dien Vorst geboren, na dat deeze SCRIBONIA verstootten en zyne zwangere moeder LIVIA tot eene vrouw genomen had, zoo dra

zyn gezag gevestigd was : want hy had van te vooren reeds met haar eene naauwe gemeenschap geoëffend. LIVIA was ook ontroostbaar. Er wierden standbeelden voor haar opgerigt, en zy wierd onder het getal van die moeders aangenomen, welke drie kinderen hadden ter waereld gebragt.

D. De verdenking op AUGUSTUS vervalt geheel.

E. Geen vader kon over zyn zoon meer droefheid toonen, dan AUGUSTUS over DRUSUS. Schoon hy om zynent wil *Gallien* verlaaten had, wilde hy niet in de Stad keeren, dan in het volgende jaar, maar ook toen nog geene feesten bywoonen, om dat hy oordeelde, zegt DIO, dat het verlies van DRUSUS niet kon opgwoogen worden, door het voordeel van al de behaalde overwinningen: en in der daad, dit verlies was voor *Rome* en de geheele *Romeinsche* heerschappy onberekenbaar. Hoe gelukkig zouden zy onder zulk een wys en grootmoedig hoofd hebben kunnen worden! Maar het was anders in het noodlot beschooren. De *Romeinen* hadden nog al hunne schulden niet geboet. — Wy willen TIBERIUS in dit geval noch beschuldigen, noch vryspreeken; te minder, om dat het tuschen beide staat, of een val van het paard, dan ziekte de oorzaak van deezen ontydigen dood geweest is. Hy wierd tot opvolger van zyn broeder in *Germanien*

nien benoemd. AUGUSTUS, welke uit gemaakte zedigheid de Regeering alleen voor tien jaaren op zich had genomen, lag dezelve wederom neder, maar liet zich voor de derdemaal beweegen, om die weder voor tien jaaren te aanvaarden. Hy zelf bleef te Rome en TIBERIUS ging over den *Rhyn*. De *Batavieren* hebben hem toen voor 't eerst leeren kennen, maar zeker in hem geen DRUSUS aangetroffen, schoon hy volgens VELLEJUS PATERCULUS door zyne dapperheid en geluk dien oorlog zoo bestuurd heeft, dat hy als Verwinnaar door al de deelen van *Germanien* is doorgetrokken, zonder eenig verlies van volk, dat hem zeer na aan 't harte scheen te leggen. Ja hy zou de *Germaanen* zoo getemd hebben, dat het geheele land byna in een cynsbaar wingewest veranderde.

FR. Dan heeft TIBERIUS het in een veldtogt verder gebragt, dan ooit CAESAR of DRUSUS.

E. Men moet van deeze grootspraak vry wat afdoen, en om de algemeene aanmerking van den onzydigen geschiedschryver TACITUS ten opzigt van de *Germaanen* en *Romeinen* denken. Dio CASSIUS verhaalt ons alleen in zyn vyf- en vyftigste boek, dat de *Germaansche* stammen, door de groote magt van TIBERIUS verschrikt, zогten te daadigen, alleen de *Cantabren*, of gelyk anderen leezen, de *Cattuarien* uitgezonderd: maar dat AUGUSTUS 'er niet naar wilde luisteren, voor en alear de *Cantabren* zich ook

by hen voegden, en daar door de vrede algemeen wierd. Deezen dedden dit naderhand, maar AUGUSTUS hield de afgevaardigden, die veel in getalen groot in aanzien waren, zoo lang in verschillende Steden op, dat zy ten laatsten de handen aan zich zelve sloegen. De vredes-onderhandelingen werden daar door afgebroken, maar de gevoelige smert, hen aangedaan, hebben zy niet uit hun gedagten laten gaan. AUGUSTUS was evenwel met de verrigtingen van TIBERIUS zeer te vrede. Het geen aan DRUSUS niet vergund wierd, stond hy aan hem toe, den naam van *Imperator* te voeren, en een volkomen zegepraal te houden, zonder dat hy 'er zelf in deelde, nu te vrede, dat men jaarlyks spelen ter zyner eere hield.

D. Dus moet 'er meer voorgevallen zyn, dan DIO verhaalt.

E. Dit stem ik u ten vollen toe. — Het is naauwlyks mogelyk, om deeze twee zoo ver uit eenloopende historiefchryvers hier overeen te brengen. PATERCULUS heeft zeker zich omtrend TIBERIUS als een vleijer gedraagen, maar DIO fchynt tot een ander uiterste vervallen te zyn. Zommigen willen by hem in plaats van *Cantabren*, die niet tot de *Germanen* behoorden, *Sigambren* geleezen hebben, en brengen dan tot deezen togt, het geen SUTTONIUS in het leeven van AUGUSTUS (*) en

(*) C. 21.

TACITUS in het tweede van zyne Jaarboeken (*) verhaalen, dat de *Sueven* en *Sicambren* door hem over den *Rhyn* geplaatst zyn: dan hoe dit weder over een te brengen, met het zeggen van DIO, „ dat de vredesonderhandelingen wierden afgebroken door het gevangen houden der afgezondenen, en dat de *Germanen* zich wel eenigen tyd stil hielden, maar dat zy hun opgekropte smert naderhand aan de *Romeinen* gevoelig gewroken hebben. Daarom brengen wy deeze gebeurtenis liever tot een laateren togt. Dit is zeker, dat, wat 'er ook gebeurd zy, alles zonder aanmerkelyke veldslagen en krygsbedryven moet afgeloopen zyn. Anders was het niet mogelyk, dat TIBERIUS geen man zou verloren hebben. Hy schreef ook naderhand aan GERMANICUS, dat hy meer door beleid en onderhandelingen, dan door de wapens in *Germanien* had uitgevoerd. Dit intusfchen schieen aan DIO van minder belang voor zyne aantekeningen te zyn. By deeze gelegenheid werd de zesde maand naar der *Romeinen* rekening en daarom tot dus ver *Sextilis* geheten, AUGUSTUS genoemd. Hy was wel in *September* gebooren, aan welke maand anderen daarom den naam van *Augustus* wilden geeven, maar in Oogstmaand, had hy zyn meeste en grootste overwinningen behaald,

(*) C. 26.

haald, en zyn eerste Burgemeesterfchap bekleed.

D. Hoe ver gaat de vleijery en vorstelyke trotsheid! intusfchen zyn wy dwaas genoeg, om ons meer van dien naam, dan van onze egte *Nederduitfche* te bedienen.

E. Zoo is 't ook met de overige naamen gelegen (*), welke nog gedenktekenen zyn van de *Romeinfche* heerschappy en invloed. *Rome* was nogthans met deeze veranderingen en plegtigheden zeer ingenomen, maar de vreugde en het genoegen van AUGUSTUS, die, met eerbewyzingen overlaaden, aan de Goden byna gelyk gesteld, gelukkig in al zyne ondernemingen, zich ligtelyk boven het lot der Stervelingen verheven zou gerekend hebben, wierd merkelyk gestoord, door eenige treffende ongevallen. — De dood had hem vroeg beroofd van den jongen MARCELLUS, van AGRIPPA, van DRUSUS. Drie voortrefflyke mannen, waar in AUGUSTUS niet alleen, maar ook geheel *Rome* alle hoop gevestigd had.

Zyne

(*) Van *Januarius* af, tot *December* toe. De *Romeinen* begonnen hun jaar met Maart, en telden daarom met regt, hunnen *Quintilis*, *Sextilis*, *September* tot *December* toe. Wy beginnen met *January* of *Sprokkelmaand* en noemen nog onze negende, tiende, elfde en twaalfde maanden, de zevende, agtste negende en tiende.

Zyne uitmuntende zuster OCTAVIA was hem ook ontvallen: — nu verloor hy zyn eenigsten ouden vriend MÆCENAS: een man, welke zich in de geleerde waereld een grooten naam gemaakt heeft.

D. Wierd hier wel zoo veel aan verloren, myn EELHART? 'Er wordt zeer onderscheiden over deezen MÆCENAS gedacht.

E. Hy is vooral door den raad aan AUGUSTUS gegeven, waar van wy te vooren gewag gemaakt hebben, by veele republikeinen, volksvrienden en haaters van alle vorstelyk gezag, in veragting geraakt. Men schildert hem af, als een gemakkelyk, wellustig mensch, die de Romeinen door zyn voorbeeld en door het invoeren van warme baden nog meer verbassterde; — alles wat zorg en arbeid veroorzaakte, schuwde, van de groote mildheid van AUGUSTUS zich bediende, om prachtige hoven aan te leggen, zyne vrienden te onthaalen, en de schryvers van dien tyd, vooral de Dichters van zich afhankelyk te maaken, op dat zy zyn naam, die anders niet veel te beduiden had, zouden vereeuwigen: met een woord, als een *Epicurist*, welke zich niets aantrok, dat hem in zyne rust en vermaak kon stooren, zelfs niet de gemeenzaame en verdagte verkeering van zyne huisvrouw TERENTILLA met zynen overspeligen vriend. Dan dit gaat te ver. MÆCENAS wist zoo goed als iemand, wat

wat 'er tot het verkrygen en behouden van aanzienlyke en voordeelige regeeringsposten vereischt werdt: maar hy verkoos niet 'er zich van te bedienen: — zelfs niet van den schoonen kans, die hem de blaakende gunst en gemeenschap van AUGUSTUS, zoo vroeg, zoo lang aanboden. Schoon hy de kunst van een volk te regeeren in den grond verstond, en daarvan en van zyne waakzaamheid in het bestuur van *Rome*, by de afwezigheid van AUGUSTUS bewyzen gaf, bediende hy 'er zich niet van, dan alleen om AUGUSTUS met zyn raad by te staan, veel misbruiken afgeschafft te krygen, veel kwaads voor te komen, luiden van verdiensten te helpen, de konsten en weetenschappen aan te moedigen, geleerden en kunstenaars op te spooren, te onthaalen, te ondersteunen, niet slechts op dat hy door hen geroemd zou worden: maar om dat hy met hart en ziel voor dezelve was, zich met ernst op de weetenschappen toelei, en zelfs eenige boeken schreef, onder anderen over de natuurlyke historie, en over een verkorte manier van schryven, welke hy door zyn vrygelaaten AQUILA aan velen geleerd heeft. *Rome* erkende de verzagting van den aart en de regeering van AUGUSTUS voornamelyk aan MÆCENAS toe, die alles op den geest van dien vorst vermogt. Herinner u het geen wy u gezegd hebben van het schryfbordje, dat hy AUGUSTUS in den schoot wierp

met

met de woorden: „Sta op beul.” Dit eene bewyst genoeg, dat hy, die AUGUSTUS tot het aanhouden van het verkreegen opperbestuur aanraadde, zulks deed uit overtuiging. Hy beschouwde het *Romeinsche* volk niet zoo als het weezen moest, maar, zoo slegt als het was, onmogelyk in staat om zich zelf te regeeren, terwyl hy te gelyk alle misbruik van de verkreege oppermagt tegen ging. Gelukkig dat AUGUSTUS in MÆCENAS een gunsteling had, welke zyn vleyer niet was, die met zyne Ridderorde te vrede, anderen naar bewind en waardigheden liet dingen, en in stilte alle mogelyk nut bewerkte, zonder zich aan jalouzy of verantwoording bloot te stellen. De raazende drift, om over anderen te heerschen, beheerscht elk en een ieder, schoon weinigen 'er toe geschikt zyn; is het dan ongelukkig voor het menschedom, wanneer enkele, schoon bekwaame mannen, als ATTICUS en MÆCENAS liever een ambteloos leeven verkiezen? MÆCENAS was zeker geen Heilig: maar zouden veele *Christenen* het wel beter maaken, wanneer zy zich de gunstige gelegenheid en het vermogen van MÆCENAS konden verschaffen? Veele hebben alles voor CERES, VENUS en BACCHUS over, voor kunsten en wetenschappen niets. — Ook aan den invloed van MÆCENAS hebben wy, de Eeuw van AUGUSTUS, die zoo ryk was in schoone vernuften, waarin de *Latynsche* taal haar hoogste toppunt bereikte,

te

te danken. Hoe veel goede luimen en uitmun-
tende gedichten, die de milde gunst en heer-
lyke *Falerner* wyn van MÆCENAS voortgebragt
hebben, zouden wy zonder hem hebben moe-
ten missen!

D. Gy wordt yverig, myn EELHART!

E. Niet tegen u, myn DIDERIK: Ik heb u
tot deeze aanmerking zelf aanleiding gegee-
ven. Ik heb in eene voorige onderhandeling
gezegd, dat in zyne raad redenen aangevoerd
wierden, een MACHIAVEL waardig. — Maar
men leert by den dag. — Ik hou MÆCENAS
daarom niet zoo slegt, als MACHIAVEL mo-
gelyk geweest is; wy kunnen hem niet wel
beoordeelen, ten zy wy ons in zynen tyd en
omstandigheden stellen. Hy kende de *Romei-
nen* en voorzag dezelfde schokken, die *Rome*
op den rand des verderfs gebragt hadden, in-
dien AUGUSTUS de teugels van 't gebied liet
vallen, en welke zyn de gedugte gevolgen
van Regeeringloosheid! Denk om het geen
wy hebben zien gebeuren, en herinner u,
dat men om eenige gebreken de verdiensten
van groote mannen niet geheel mag verduis-
teren. De agting voor MÆCENAS is my van
myne meesters te vroeg, — te diep ingeprent,
dan dat ik die zoo ligt zou kunnen laaten vaa-
ren. En wat het geval van zyne vrouw be-
treft, schoon hy zich daar tegen niet dorst
verzetten, om geene onherstelbaare en voor
het

het algemeen schadelyke breuk te veroorzaken, MÆCENAS was echter over deeze aangemaatigde vryheid van zynen vriend geenszins onverschillig. Het baarde ten minsten voor een tyd eenige verkoeling, schoon de vriendschap tot aan den dood bleef standhouden. Op weinig na, maakte MÆCENAS zyne geheele nalaaftenschap aan AUGUSTUS, welke deszelfs vrienden daarvan bedeelen kon, zoo veel hy wilde: — niet te min, AUGUSTUS gevoelde en betreunde van ganscher harte het verlies, dat hy in hem leed.

R. Welke ongevallen troffen AUGUSTUS nog meer?

E. Wy zouden op die wyze weder geheel met ons verhaal te Rome geraaken. Echter nu ik op dien tekst ongevoelig ben gekomen en dezelve eenige niet geheel ongepaste maar leerzaame afwisseling kan geeven, zal ik 'er nog kortelyk, eer wy afbreken, iets van melden. — Zyne twee kleinzoonen, welke JULIA by AGRIPPA geteeld had, gevoelden te vroeg het gewigt van hunne grootheid, zy maakten het hunnen Grootvader AUGUSTUS zeer druk. Het zwak, dat veele Grootvaders hebben, bedierf hen: hy liet te sterk zien, dat hy veel werk van hen maakte. Zy groeiden weeldrig op, en hunne ongebondenheid ging zoo ver, dat LUCIUS, de jongste, op een openbaare vertoonplaats van het volk toegejuicht, het burgemeesterschap

voor zyn broeder CAJUS, die nog geen twintig Jaaren oud was, dorst eifchen. AUGUSTUS veroordeelde deezen eifch, maar (*) hy droeg aan CAJUS het Hoogepriesterfchap ontydig op, en gaf hem de vryheid, om in den Raad te komen, en in de fchouwfpelen en maaltyden onder de Raadsheeren te zitten. Evenwel was 'er weinig goeds van te wagten. TIBERIUS, na dat hy den tempel der *Eendragt* had laaten opbouwen, en de naamen van hem en zyn broeder DRUSUS 'er voor laaten fteffen: — nadat hy de triumph hem toegestaan had gehouden, is wegens ontftaane onlusten naar *Germanien* gekeerd, maar, wat hy toen aldaar heeft uitgevoerd, vinde ik niet aangetekend. Zeker zyn 'er geen gewigtige veldflagen voorgevallen. Dio tekent alleen op het flot van 't Jaar 747 na 't bouwen der ftad in zyn 55fte boek aan: „In dit Jaar is 'er niets merkwaardigs in *Germanien* verrigt.” AUGUSTUS had TIBERIUS voor vyf Jaaren gemeensman (*tribunus*) gemaakt, en allerlei gunst betoond, wyl hy meende aan hem nu een fleun te zullen hebben: dan dit miflukte ook. TIBERIUS drong zeer fterk aan op verlof om *Rome* te verlaaten en zich naar

Grie-

(*) Hy had hen te vooren benoemd tot Princen van de *Roomfche* jeugd, *principes Romanae Juventutis*, dit was geen vreemde eer, maar voor deeze trotsche knaapen zeer nadeelig.

Griekenland te begeeven. Hy gaf voor, dat hy de jonge princen niet in 't licht wilde staan, maar zich voor een tyd verwyderen, om zich in de weetenschappen te oefnen. Men dacht in Rome, dat het uit wangunst was, of, om geen ooggetuige te zyn van het schandelyk gedrag van zyne huisvrouw. Al de drangredenen van zyne moeder LIVIA, en de blyken, dat dit AUGUSTUS zeer tegen de borst was, konden hem van zyn opzet niet afbrengen: hy moest hem eindelyk laten trekken naar *Rhodus*. Daar leefde hy zeven geheele Jaaren, als een balling, wyl hy zich de ongenade van AUGUSTUS had op den hals gelaaden. Want toen hy verlangde te rug te keeren, wierd het hem volstrekt geweigerd. — De eenigste dogter van AUGUSTUS, JULIA, die aan de braafste mannen, aan MARCELLUS en AGRIPPA was gehuwd geweest, en nu aan TIBERIUS getrouwd was, vergat haare afkomst, aanzien en betrekkingen, maakte zich aan de schaamtelooste losbandigheid schuldig, en ging in 't openbaar de grootste ligtekooijen van Rome in ontucht te borgen. Men hield het lang voor AUGUSTUS verborgen. In eens bragt het algemeen gerugt zyn vaderlyk hart den grootsten schok toe. Hy wierd zoo toornig om het onteeren van zyn huis, dat hy haar wilde ter dood brengen. Die straf wierd in eene harde ballingschap op het eiland *Pandataria*, nu *Santa Maria* veranderd,

derd, en AUGUSTUS was niet, dan na vyf Jaaren door de herhaalde voorbede van 't volk 'er toe te brengen, dat hy haar lot eenigzins op het vaste land verzagtte. Haare dogter JULIA volgde ras het zelfde spoor, en wierd door AUGUSTUS naar *Tremera*, nu *Tremiti* gebannen. De moederlyke tederheid van SCRIBONIA, de verstoote vrouw van AUGUSTUS, ging zoo ver, dat zy haare onwaardige dogter niet wilde verlaaten; zy stierf in 't Jaar 762. tien Jaaren na haare verbanning. — AUGUSTUS trof dit alles zoo zeer, dat hy zich eenige dagen in zyn paleis opfloot, niets deed dan weenen en uitroepen, „o dat ik nimmer getrouwd ware, of nimmer kinderen gehad hadde!” Eindelyk ontlastte hy zich in een breed verslag in den vollen Raad van al haare wanbedryven, waar over hy weldra berouw toonde, en zeide, dit zou nooit gebeurd zyn, indien AGRIPPA en MÆCENAS geleefd hadden. Zoo was OCTAVIA eene eer, JULIA eene schande voor haare sexe.

R. Men zag in haar een treffend voorbeeld, hoe slegte kinderen al het genoeg van hunne ouderen verstooren. Jammer was het, dat AUGUSTUS zelf een slegt voorbeeld gaf.

E. Dat is zoo! Hy wilde egter de ongeregeldheden, die zoo nadeelig voor den Staat zyn als Vorst en Vader in anderen, — in de zynen niet dulden; zelfs maakte hy verscheide
goede

goede instellingen en wetten, tot verbetering van de zeden, terwyl hy genoeg doorzag, dat het Ryk anders niet kon staande blyven. Voor zich zelf was hy te zwak, om zyne lusten te beteugelen. Hoewel, de Vorsten meenen doorgaans, dat zy boven de wet zyn, en doen mogen, wat een ander laten moet, vooral wanneer vleijers, gelyk 'er ook al te *Rome* gevonden wierden, hen daarin stuyven. Dus ziet gy hoe al de grootheid en uiterlyke voorspoed van *AUGUSTUS*, welke men ligt voor den gelukkigsten sterveling zou houden, door huislyke ongeneugten en smarten verbitterd wierden. Hy moest in 't vervolg nog meer ondervinden, hoe zwaar het was den last der Regeering te tortsen: dan wy hebben ons lang genoeg by de byzondere lotgevallen van dien Vorst opgehouden. Wy zullen het hier by voor deezen avond laten, en by eene andere samenkomst met het leger der *Romeinen* naar den *Rhyn* keeren. — De waereld schynt nu ook voor eene poos eenige rust gehad te hebben, en de tempel van *JANUS* voor een korten tyd gesloten te zyn, het geen niet geschiedde, dan by eenen algemeenen vrede; volgens het verhaal van *L. FLORUS*: hoewel anderen dit laater stellen. — Wy komen nu tot een nieuw tydbestek, niet zoo zeer in onze, als wel in de algemeene geschiedenis, waartoe ik het deczen morgen had zoeken te brengen. Wy hebben ons nu een

geruimen tyd in ons Vaderland kunnen ophouden, schoon wy in 't laatst by gebrek van *Batavische* byzonderheden, ons met *Romeinsche* gevallen hebben ingelaten.

D. Ook deeze zyn ons ten uitersten nuttig en aangenaam geweest. Gy hebt ons de schoonste en slegste charakters zoo leevendig geschilderd, dat zy niet ligt uit myne gedagten zullen gaan, en ik twyffel niet, of zy zullen een diepen indruk maaken op het hart van myn jongen vriend, en van *MAGTILDA*, wanneer haar broeder deeze schilderyen getrouwelyk overbrengt.

FR. Dat zal ik naar vermogen doen, en ik wensch voor my in mynen kring de braave voetstappen van *DRUSUS* te betreedē, en myne zuster zal die van *OCTAVIA* volgen.

D. Bravo! Het is nu nog tyd om een kleine wandeling te doen. De lucht is verkoeld en gezuiverd. ó! Dat alle onweeren zoo gelukkig mogten beslyten!

R. Dan zal ik *VREDEGONDE* en *MAGTILDA* gezelschap houden, en haar by voorraad verhaalen, waarvan wy gehandeld hebben.

Onder het wandelen vroeg *DIDERIK* aan *EELHART*, wat tydbestek hy bedoelde?

E. Die groote gebeurtenis, moet omtrend nu, zevenhonderd negen en veertig Jaaren na het bouwen der stad *Rome* voorgevallen zyn, waarvan onze tydrekening met reden eenen aanvang neemt,

neemt, maar drie of vier Jaaren te laat begonnen is. Eene gebeurtenis, die van zulke groote gevolgen voor de waereld geweest is, en nog is; waaraan wy de gunstigste veranderingen moeten toeschryven, waar door een helder licht zich vooral over den Godsdienst verspreid heeft; — welke de oorzaak geweest is van eene algemeene beschaaving onder het menschdom, naarmate de *Barbaarsche* zeden met de bygeloovigheden der Afgodery als nevelen voor de opgaande zon verdweenen. Ik meen de komst van JESUS CHRISTUS, de groote Leeraar en verlosser van het Menschdom.

D. Gy verrast my, myn EELHART! onderuschen is het jammer, dat de zegen, welke het menschdom daar door bezorgd is, zoo weinig van veelen erkend, en door de onderlinge verdeeldheden der *Christenen*, door misverstand of onverschilligheid voor een gedcelte vrugtelooos gemaakt wordt. Wat zal 'er uit gebooren worden, mijn EELHART? Wanneer dat licht gaande weg verdwynt, even als het licht van de zon, welke beneden de kimmen daalt.

E. Wanneer wy als blinden naar den wand om-tasten, dan zullen de verwarringen hoe langer hoe grooter worden, en het geluk der inwooneren van dit gedeelte van den aardbodem zal met de orde en de rust verdwynen, welke de leerstellingen van het *Christendom*, zoo zy wel begreepen en betragt worden, eerder en beter zouden

bevorderen , dan alle overdreeven tegen de
 waare gesteldheid van het menschdom en de
 oogmerken der goede Voorzienigheid strydende
 grondbeginselen. God als den Schepper en on-
 derhouder en bestuurder der waereld te eerbie-
 digen en te vertrouwen ; zynen Zoon als den
 besten vriend en weldoener van het ongelukkig
 menschdom te erkennen , naar de lessen en het
 voorbeeld , dat hy ons allen gaf te leven ; —
 elkander als broeders uit eenen bloede voortge-
 komen te beminnen : — op zyn post getrouw,
 met zyn staat en lot te vrede te zyn : niemand
 kwaad , maar een ieder , zelfs ook zyn vyanden
 goed te doen , en te behandelen , gelyk men
 wil dat ons geschiede : — elk in zyn kring
 het algemeen welzyn te bevorderen. — Zie
 daar eenige van de voornaame grondregelen,
 welke hy ons reeds voor agtien eeuwen gaf en
 door de heilrykste toezeggingen versterkte!
 Zou het menschdom niet waarlyk vry en wee-
 zenlyk gelukkig zyn , wanneer elk hier naar
 wilde leven ? Moeten wy daartoe nieuwe on-
 derrigters en eene andere wysbegeerte hebben ?
 Welke op verre na zoo wel niet berekend is
 voor den tegenwoordigen toestand van het diep
 gezonken menschdom : niet zoo geschikt , om
 hetzelfde deugdzaam en dus gelukkig te maaken.
 Men zal te laat zyn mislag ontdekken : maar
 mischien moesten de voortreffelykheid van den
 waaren *Christelyken* Godsdienst , en de onbe-
 staan-

staanbaarheid van daar tegen frydende grond-
 beginfelen welke de orde en ondergeschiktheid
 in de maatschappy benadeelen, — den waa-
 ren troost in ongevallen in het tegenwoordige,
 en de vooruitzigten in het toekomende leeven
 benevelen, op eene proefondervindelyke wyze
 geleerd worden. Mischien moesten door al
 deeze stormen en onweeren de Ryken en Staaten
 van *Europa* geschokt en gezuiverd worden, op
 dat 'er eindelyk uit den akeligsten nagt, zoo als
 meer gebeurde, op 't onverwagtste eene heuche-
 lyke morgenfond opdaage; gelyk wy na deeze
 vallende duisternis, weder met een gerust ver-
 trouwen op de Goddelyke orde en goedheid een
 volgenden dag te gemoet zien.

D. Dit geeve God!!!

Met deezen welmeenenden wensch waren de
 vrienden aan de wooning van EELHART gena-
 derd, en zy beslooten met dit ernstig gesprek
 hunne avondwandeling en deezen dag.

EEN EN TWINTIGSTE

ZAMENSPRAAK.

M. VINICIUS en L. DOMITIUS OENOBARBUS voeren het opperbevel in Germanien. TIBERIUS in gunst aangenomen. Dood van LUCIUS en CAJUS CAESAR. TIBERIUS tweede togt naar Germanien, waar hy de Caninefaaten en andere volken bevredigt. Rampen te Rome. TIBERIUS trekt weder naar Germanien, waar hy de Cauchen en Longobarden overwint: — de Sueven en Sicambren aan den Rhyne verplaatst. Grootte schaarschheid van geld en levensmiddelen; — brandstigtingen en onlusten te Rome. MAROBODUUS wordt gedugt voor de Romeinen. TIBERIUS naar de Marcomannen gezonden, moet door een gevaarlyken opstand in Pannonien en Dalmatien van plan veranderen. GERMANICUS wordt hem bijgevoegd. Zwaare nederlaag der Romeinen onder VARUS, door ARMINIUS hen toegebracht. TIBERIUS en GERMANICUS trekken naar Germanien. AUGUSTUS sterft. Zyn character.

Naaulyks waren EELHART met VREDEGONDE en FREDRIK by DIDERIK en ROZEMOND aan-

gekomen en naar gewoonte met blydschap ontvangen, of het gesprek nam een aanvang.

D. Wy zullen nu waarde EELHART met nieuwen lust u een nieuw tydperk hooren openen: maar kon MAGTILDA u niet verzellen?

E. Dat dorst zy niet onderneemen, hoewel zy aan de beter hand is. — Ja DIDERIK, wy zullen gaande weg gewigtiger berigten uit het Eiland der *Batavieren* hooren, en ons daarom zoo veel mogelyk bekorten over die gebeurtenissen, welke elders zyn voorgevallen. Ik zal 'er u niets meer van melden, dan de schakel der gevallen vordert. Egter zal ik wat meer moeten stilstaan by het geen door de *Romeinen* in *Germanien* verrigt is, om dat niet alleen onze voorzaaten *Germaanen* waren, maar om dat zy ook altoos meer of min deel en belang hadden in het geen daar voorviel. Wy weeten toch dat de *Romeinen* staag hier over den *Rhyn* gingen, om hunne krygstogten te hervatten. Hier was de zamelplaats, — hier vondenze getrouwe bondgenooten, welke als een gedeelte van het *Roomsche* ryk wierden aangemerkt, en volgens het gemaakte verdrag van tyd tot tyd hulpbenden leverden.

D. Gy kunt de groote gebeurtenissen van Rome toch niet met stilzwygen voorbygaan. De *Batavieren* hadden op die Stad zoo groot eene betrekking als op *Germanien*, nu zy een gedeelte van het Ryk uitmaakten: met het lot
van

van *Rome* was het lot der *Batavieren* zeer naauw verknogt. Ook zullen wy zoo lang *TIBERIUS* van het hof verbannen blyft, niet veel van belang uit ons Eiland, zoo ik vreeze, verneemen.

E. Gy hebt gelyk, myn *DIDERIK*. Ik heb my te veel uitgelaaten over de *Romeinsche* geschiedenissen, dan dat ik 'er in eens van zwygen zou. *Germanien* kon zeker niet aan zich zelfs worden overgelaaten; dan zou *AUGUSTUS* zeer ras al de vrugt der zuur behaalde overwinningen verloren hebben. De Legioenen, welke daar verspreid waren, moesten geen opperbevelhebbers en aanvoerers ontbeeren. Dan de aantekeningen der *Roomsche* historiefchryvers zyn ten opzigte van dit tydvak zoo kort, dat ik u maar weinig uit dezelve kan mededeelen: even of het niet der moeite waard was, nu niemand uit het huis van *CÆSAR* het bevel voerde, op *Germanien* stil te staan. Voor eerst heeft *M. VINICIUS* het opperbevel gevoerd, en met verschillenden uitflag geoorlogd, waarom hem de triumphale eerbewyzyngen zyn toegestaan, en in een zeer vereerend opschrift van zyne verrigtingen is verslag gemaakt: maar waarin die bestaan hebben, vinde ik niet. *VELLEJUS PATERCULUS* zegt alleen in zyn tweede boek: „onder uw grootvader *M. VINICIUS*, een zeer beroemd man, was een verschrikkelyke oorlog ontstaan, die

hy

hy op sommige plaatsen gelukkig heeft gevoerd, op sommige heeft gedempt." Het moet 'er niet zeer gunstig uitgezien hebben, anders zou VELLEJUS met meer ophief hiervan gewag maaken. Of voor of na hem heeft de grootvader van NERO, L. DOMITIUS OENOBARBUS in *Germanien* het oppergezag bekleed. SÜETONIUS beschryft hem als een man, die in zyne jeugd niet min beroemd was, wegens zyne konst van paardmennen, als wegens de zegetekenen in den *Germaanschen* kryg behaalt. TACITUS spreekt 'er tweemaal van in het eerste en vierde van zyne Jaarboeken alleen in 't voorbygaan, en zegt dat hy verder, dan iemand voor hem, in *Germanien* over de *Elye* is doorgedrongen, en dat hy daarom ook de eer aan de triumph verknogt, verworven heeft. Ik heb redenen, waarom ik deeze gevallen met sommigen niet laater plaatze. Wy vinden thans geen ander opperhoofd. — VELLEJUS zegt uitdrukkelyk, dat VINICIUS drie jaaren voor de te rugroeping van TIBERIUS wegens den algemeen uitbarstenden oorlog naar *Germanien* is gezonden: en van DOMITIUS verhaalt TACITUS in het leeven van GERMANICUS, dat hy *wel eer* een dyk of weg had aangelegd door de laage landen, en moerasfen in *Germanien*. Dit moet dus reeds eenigen tyd van te vooren hebben plaats gehad. De beschryving van het character van deezen man by SÜETONIUS in het leeven

ven van NERO, wiens wellustigen en wreeden aart reets in hem doorkak, is zeer ongunstig. Zoo dat het gelukkig voor de *Germaanen* geweest is, indien hy daar niet lang het bevel gevoerd heeft. De ongebondenheid en bloed-dorstigheid, tot welke hy zelfs in de schouw-spelet aanleiding gaf, kon AUGUSTUS niet on-gemerkt laten doorgaan.

D. Waarom zond hy geen anderen.

E. AUGUSTUS was door de afweezendheid van TIBERIUS verlegen. CAJUS CAESAR was te jong, om hem naar *Germanien* te zenden. Evenwel, hy was genoodzaakt, om hem, pas agt-tien Jaaren oud, tot *Proconsul* te verklaaren en naar het Oosten te zenden. De landbeschryver (*geographist*) DIONYSIUS, moest eerst alles voor zyne komst opneemen en afmeeten. Zoo leerde men door de *Romeinsche* krygstogten het aardryk meer en meer kennen. Hy kwam, vergezeld van M. LOLLIUS, denzelfden, wien de *Sicambren* zulk een zwaaren slag hadden toege-bragt, in *Armenien*, in *Syrien*, zelfs in 't *Joodsche* land, en eindelyk in *Parthien*. Hier zou hy byna door zyn raadsman en bestierder (*gouverneur*) LOLLIUS verraaden zyn, maar het wierd door den *Parthischen* Koning PHRAA-TES aan CAJUS ontdekt. LOLLIUS overleefde dit niet lang. SULPICIUS QUIRINUS of CENSO-RINUS, zoo noemen anderen hem, een veel be-ter man, kwam in zyne plaats, en de vrede
mer

met de *Parthische* en *Armenische* Vorsten wierd getroffen. AUGUSTUS was met deezen gelukkigen uitflag zoo ingenomen, dat hy gedenkenningen liet slaan, waarvan 'er nog voor handen zyn. Met toestemming van deezen CAJUS CAESAR wierd TIBERIUS volgens het verhaal van SUTTONIUS, op 't aanhoudend smecken van hem en van LIVIA, eindelyk met AUGUSTUS verzoend, en hy kreeg verlof, om weer naar *Rome* te keeren, waaruit de Stad zich in dien tyd veel goeds voorspelde. LUCIUS CAESAR stierf zonder iets te hebben uitgerigt op zyn eersten togt naar *Spanjen*, niet zonder vermoeden van vergeeven te zyn. Dit ruimde althans veel voor TIBERIUS op, die zich egter zoo wel gedroeg by dit sterfgeval, het welk AUGUSTUS zeer aan 't hart gong, dat hy hem toen reeds tot zoon zou aangenomen hebben: maar hy verontschuldigde zich, zoo lang CAJUS CAESAR nog in weezen was. De invallen der *Parthen* riepen deezen weder naar *Armenien*, waaruit hy wel de *Parthen* verdreef, maar in dat landschap verraaderlyk gewond wierd. Zyn geest verzwakte hier door zoo wel als het lighaam, zoo dat hem de lust verging. AUGUSTUS kon hem ter naauwer-nood door de tederste brieven weer naar *Rome* doen keeren. Hy stierf onderweg in *Lycien*, pas vier en twintig Jaaren oud.

R. Dat was een nieuwe wonde voor AUGUSTUS.
E.

E. Hy was niet te tröosten. In den korten tyd van agttien maanden verloor hy beide zyne kleinzoons en vermoedelyke opvolgers. Men hield LIVIA weder verdagt, maar het was toen, als heden : wee den geen, die op een kwaad blad getekend staat ! Intusfchen was de kans nu fchoon voor haaren TIBERIUS. Op haar aanzoek wierd hy tot zoon van AUGUSTUS aangenomen, en fchoon hy hem niet van ganscher harte meende, verklaarde hy egter, dat hy zulks ten beste van den Staat deed. De eenigfte en jongfte zoon van JULIA, AGRIPPA POSTHUMUS, viel deeze eer ook te beurt. Het geen voor TIBERIUS nog minder aangenaam moest zyn, was, dat hy GERMANICUS, den zoon van zynen broeder DRUSUS tot zoon moest aanneemen, fchoon hy zelf een zoon had ook DRUSUS genaamd, en het is deeze GERMANICUS, van wien wy in 't kort gewigtige zaaken zullen kunnen melden ! Met een woord moet ik gewag maaken, van eene verschrikkelyke zamenzweering, welke in deezen tyd ontdekt wierd. De voornaamfte aanlegger was CORNELIUS CINNA, een kleinzoon van POMPEJUS DEN GROOTEN. — Op raad en voorspraak van LIVIA, kreeg hy en zyne medegenooten vergiffenis niet alleen, maar AUGUSTUS benoemde hem zelf tot *Consul*.

FR. Dat was edelmoedig!

E. AUGUSTUS stond lang in twyfel, of hy CINNA strengelyk straffen, dan of hy hem gena-

de

de bewyzen zou: maar LIVIA bragt hem onder het oog, dat al zyne geftrengte maatregelen hem geene zekerheid voor het toekomende zouden geeven. Zy haalde voorige zamenzweeringen, die menigvuldig waren, aan, welke van meer andere zonden kunnen gevolgd worden, en eindelyk van een ongelukkigen uitflag zyn. Men zou, met een zagter weg in te slaan, in 't begrip komen, dat alles, wat te vooren gebeurd was, uit hoogen nood en tegen zyn zin was gebeurd. Zagmoedigheid en eene volkome vergiffenis zouden hem de harten van het volk en de vriendschap van CINNA en zyn geheel aanhang verzekeren. En dit was ook het gevolg. CINNA, die met een fcherp verwyf van AUGUSTUS vry kwam, bleef hem getrouw, en deeze zamenzweering van de Gemeenebestgezinden tegen het leeven en de regeering van AUGUSTUS was de laafte.

R. LIVIA moet zeker eene fchrandere vrouw geweest zyn. Ik meen, dat dit geval door een toonneelfpel vereeuwigd is.

E. Zoo is het ook. Het was te wenfchen dat LIVIA en alle Vorftinnen altoos van heur verftand en den invloed op haare mans zulk een goed gebruik hadden gemaakt; dan zouden veel onheilen afgeweerd zyn. Dit geval fpreekt te fterker, om dat deeze CINNA een zoon van dien groote tegendinger, en egter door AUGUSTUS van te vooren zeer begunftigd was.

IV. DEEL.

E

Dan,

Dan , laat ik tot TIBERIUS keeren ! Hy wierd nu door AUGUSTUS naar *Germanien* gezonden , waar hy overal , tusschen den *Rhyn* en de *Elve* , de schrik verspreidde , zonder dat zyn leger , het geen hem zeer ter harte ging , eenig aanmerkelyk nadeel leed , terwyl hy meer zyn gewisfe , dan zyn roem raadpleegde . Zoo spreekt ten minsten zyn lofredenaar VELLEJUS PATERCULUS , die onder hem als bevelhebber der ruitery negen Jaaren in *Germanien* gediend heeft , en op wien wy als een ooggetuige en beroemd Geschiedschryver best zouden kunnen aangaan , indien hy zich minder van vleyery bediend had ten opzigt van TIBERIUS . Hy heeft ons ten minsten de pligt van een braaf en menschlievend veldheer in het gedrag , dat TIBERIUS omtrend zyn volk zou gehouden hebben , uitneemend geschetst , en het kan ook wel zyn , dat deeze doorsleepe vos , die wist hoe veel hem aan de gunst van het krygsvolk geleege was , ook in dit geval zich tegen zyn waaren aart gedroeg , — minzaam jegens allen en medelydend (*). Verscheide *Germaansche* naties zonden

(*) Vooral jegens de zieken en gekwetsten , welken hy liet bezorgen van allen gerak en gemak , van geneesmeesters en middelen , verkwikkingen , bedden en wagens : zoo dat zy niets in het veld misten , dan hunne huizen en huisgenooten. VELL. PATERC. *hifl. Rom.* L. II.

den gezanten om pais te maaken, anderen bragt hy te onder. Onder de eerften worden de *Caninefaaten* genoemd en de *Attuariers*; onder de laaftten de *Bructeren* en de *Cheruscen*, aan wier hoofd zich INGUIOMER bevond.

FR. TIBERIUS heeft dan zeker op het eiland der *Batavieren* eenigen tyd zich opgehouden, want de *Caninefaaten* bewoonden het aan den zeekant.

E. Zeer wel opgemerkt FREDERIK. Welke redenen van misnoegen dit volk aan TIBERIUS gegeven heeft, daar de *Caninefaaten* met de *Batavieren* anders eene lyn trokken, gelyk zy op hetzelfde eiland woonden; — of zy een altaar door DRUSUS op hunne grenzen opgerigt, om ver geworpen hadden, gelyk men meent, kan ik met geene zekerheid bepaalen. De *Batavieren* zyn den *Romeinen* getrouw gebleeven. Onder TIBERIUS diende toen in *Germanien*, SENTIUS SATURNINUS als eerste bevelhebber, of, zoo als de *Romeinen* hem noemden, *Legaat*. Deeze was van te vooren reeds in *Germanien*, had aldaar volgens DIO het gezag gevoerd, en zoo de schrik 'er onder gebragt, dat zy tweemaal om vrede verzogten. VELLEJUS wil ons wel doen gelooven, dat TIBERIUS de zwaarste en gevaarlykste posten voor zich behield, en die min hachelyk waren aan SATURNINUS overliet: egter pryst hy hem als een dapper, nyver, werkzaam, vooruitzienden bevelhebber,

kundig en gehard in alle foort van krygsbedryven, en teffens altoos op zyne hoede: dan die zich, wanneer het werk en het gevaar over waren, aan het gemak en vermaak overgaf.

D. Het ging dan *Rome* naar wensch, en de rampen van *AUGUSTUS* wierden daar door merkelyk verzoet.

E. *Rome* was met dat al zoo min gelukkig, als hy, die *Rome*, de hoofdstad van byna de geheele bekende waereld, beheerschte.

FR. Hoe is dat mogelyk!

E. Hoe kan een volk, dat zyne vryheid verloren heeft, dat onder het eigen goeddundelyk gezag van een overweldiger staat, al moet de geheele waereld voor het zelve bukken, gelukkig zyn? De Voorzienigheid, al laat dezelve voor een poos die geweldige onderneemingen toe, al schynt zy dezelve door een voorspoedigen uitflag in den beginne te begunstigen, draagt egter zorg, dat de geschonde rechten der volken gewroken, en intusfchen al de ingebeelde glorie en verkreege voordeelen verbitterd worden. Het gaat met de volken als met byzondere perzoonen. By groote schatten gaat zelden en, zoo zy onregtvaardig verkreegen zyn, nooit een waar genoeg, een weezenlyk geluk gepaard. — De *Romeinen* hadden de rykdommen van drie waerelddeelen van tyd tot tyd geplunderd, en evenwel was het grootste gedeelte des volks ver af van gelukkig te zyn.

Wan-

Wanneer de schattingen, van tyd tot tyd vermeerderd, nog niet kunnen toereiken, om al de uitgiften goed te maaken, die 'er vereischt wierden, om talryke legers en vlooten te onderhouden, de wyduitgestrekte plans ter uitvoer te brengen en overal eene vertooning van grootheid te maaken: wanneer de weelde onder de vermogenden gaandeweg toeneemt, en zy, naar maate de waarde van 't geld verminderd, den armen hoop des te meer lastig vallen, is zulk eene stad dan gelukkig? Al wat schoon en zeldzaam was, wat natuur en konst in verschillende waerelddeelen verspreid hadden, wierd in Rome als in een middenpunt opengestapeld. Behalven het vrugtbaar *Italien* waren *Sardinien*, *Sicilien* en *Ægypten* de koorenschuuren van Rome, en nogthans moesten derzelve arme inwoners zich meermaalen aan een volslagen gebrek van het noodig voedsel blootgesteld zien. Dit jaar, het 758ste van Rome gaf daar een bewys van, en was daarenboven gedenkwaardig, door geweldige aardbeevingen en overstromingen van den *Tiber*, waardoor de brug wegspoelde en men zeven dagen lang met schuiten door de Stad kon vaaren: terwyl het nedergeflagen volk nog verschrikt wierd, door een zwaare zonsverduistering, welke by hun altoos als een kwaad voorteken wierd aangemerkt. Kon men dan zulk een volk, hoe groot het schynen mogt, dat zyne weezenlyke rampen

pen door ingebeelde nog verzwaarde, gelukkig noemen? Het mag geduurig opgebeurd zyn, door den zegenryken uitflag van de wapenen hunner medeburgen, wat weezenlyk voordeel, wat genoeg kon elk *individu* daarvan trekken? De onverzaadelyke zugt naar glorie en naar overheersching is even als de gouddorst. De begeerlykheid vermeerdert by elke voldoening, en eene geheele waereld is voor dezelve niet toereikende.

R. Gy hebt volkomen gelyk myn EELHART. *Rome* kan tot een voorbeeld ook voor onzen tyd strekken, waarin men zich nog aan de grootheid der *Romeinen* vergaapt, en hunne maatregelen schynt te willen volgen.

E. Men zal 'er dan ook dezelfde uitwerkfe-
len door den tyd van ondervinden. Gy kunt
ligt begrypen, dat dit alles aan AUGUSTUS me-
nig bekommerd oogenblik zal verschaft hebben.
Dan dit wierd ook nu aanmerkelyk vergoed
door eene onverhoopte gebeurtenis. Onder de
volken, tegen welke de *Romeinen* veelvuldige en
bloedige oorlogen hadden moeten voeren, wa-
ren de *Parthen* mede van de voornaamsten.
Deezen eindelyk, de tegenkanting moede, on-
derwierpen zich in zoo ver aan AUGUSTUS,
dat zy door gezanten by hem aanzoek deden,
om een Koning van zyne hand te ontvangen.
De *Romeinsche* Geschiedschryvers maaken hier-
van, en niet zonder reden, een grooten ophef.
Onder

Onder CRASSUS en andere legerhoofden hadden de *Romeinen* zwaare nederlaagen geleeden , waarvan de veroverde *Arenden* , die zy nu te rug gaven , tot bewys strekten. JULIUS CAESAR had voor , deeze schande af te waschen : maar hy wierd omgebragt. Nu mogt AUGUSTUS deeze voldoening ontvangen : maar zy diende niet dan om hem in zyne heerschzugtige oogmerken des te meer aantezetten. De *Germaanen* waren van 't zelfde ras , en denzelfden krygstugtigen aart als de *Parthen*. Men kon nu op nieuw hoop scheppen , dat ook zy eindelyk het zouden opgeeven. — TIBERIUS wierd met dit uitzigt in 't volgend Jaar toen M. E. LEPIDUS en L. ARUNTIUS Burgemeesters waren , weder naar *Germanien* gezonden. C. S. SATURNINUS had het opperbevel weder onder hem , en VELLEJUS PATERCULUS woonde als overste over de ruitery deezen togt by , en volgens hem verripte TIBERIUS nieuwe wonderen. Zoo dra hy by zyn leger kwam , dat hy aan de rivier de *Lippe* gelaaten had , doorkruiste hy met hetzelfde geheel *Germanien*. Volken , wier naamen naauwlyks bekend waren , overwon hy. De groote en kleine *Cauchen* , leverden al hun weerbaare manschap , met hunne wapenen en bevelhebbers , schoon ontallyk in menigte , onmaatig groot van lighaam , en door de ontoegankelykheid van hun verblyf verzekerd : — zy leverden dezelve midden in een kring van

het gewapend *Romeinsche* heir, in handen van **TIBERIUS**. Dit viel, gelyk gy weet uit den mislukten togt van **DRUSUS**, in de nabuurschap van de *Batavieren* voor. De *Longobarden*, die verder op woonden en voor de ontembaarsten der *Germaanen* gehouden wierden, moesten het ook opgeeven: en, het geen men nooit hadt durven vermoeden, de *Romeinsche* banieren werden gevoerd tot aan den vierhonderdsten mylsteen, gerekend van den *Rhyn* af tot aan de rivier de *Elve*, welke langs de grenzen der *Senonen* en *Hermonduuren* vloeit.

FR. De *Batavieren* waren by al deeze verrigtingen?

E. Dit is zeer waarschynlyk. **TIBERIUS** heeft buiten twyffel de vloot laten toerusten in het eiland der *Batavieren*, welke hy ter zelfder tyd langs de kusten van den noorder Oceaan de *Elve* heeft laten opzeilen. Dezelve was met allerleyen voorraad rykelyk voorzien, en zy voegde zich ter regter tyd by het leger van **TIBERIUS**. Op dit vreemd verschynfel nam de gewapende manschap der *Germaanen*, welke den overkant van de rivier bezet hield, de vlugt. Alleen een oud man, uitsteekend door zyne langte en agtbaar uitzigt, waagde het in zyn uitgeholde boot (*Canoe*), zoo als de *Germaanen* doorgaans gebruikten, zegt **VELLEJUS**, in 't midden van de rivier te steeken. Daar zynde vroeg hy verlos, om aan deezen kant te komen

komen en CÆSAR TIBERIUS te zien; dit wierd hem vergoed, en na hem op zyne wyze zoo eerbiedig begroet te hebben, als of hy boven het menschelyke verheven was, betuigde hy, dat dit de gelukkigste dag was, die hy ooit gewenscht of beleefd had. Hy verzogt daarop aan TIBERIUS de hand te mogen geeven, en keerde zonder ophouden na hem ziende, naar den anderen oever en de zynen te rug. — Laater dan op deezen togt kunnen wy niet aantekenen het gebeurde met de *Sueven* en *Sicambren*, welke door TIBERIUS verplaatst wierden aan deeze zyde van den *Rhyn* in *Belgisch Gallien*, waarvan TACITUS en SÜETONIUS beiden gewaagen. De laatste begroot het getal op veertig duizend; dan EÜTROPIUS, die onder JULIAAN geleefd en gediend heeft, spreekt van viermaal honderd duizend. Dit zou eer aan te neemen zyn, zoo men het gantsche volk rekt, en dit op de verplaatzing der *Sueven* en *Sicambren* ziet. Maar SÜETONIUS heeft mischien enkel de jonge weerbaare manschap bedoeld, of men moet alleen om een klein gedeelte denken, schoon hy van het geheele volk spreekt. Twee dingen komen my in dit geval wonderlyk voor: — dat VELLEJUS PATERCULUS, die alles bybrengt, om TIBERIUS te vleijen, van deeze gebeurtenis nog hier nog te vooren eene uitdrukkelyke melding maakt: — en dat nog SÜETONIUS nog TACITUS ons den

E 5 tyd

tyd en de gelegenheid melden , waarin dit is geschied; — alleen dat het onder de regeering van AUGUSTUS is voorgevallen : daar het evenwel eene van de aanmerkelykste en grootfte geschiedenissen zou zyn , wanneer men in aanmerking neemt de magt , de moed en vryheidszugt van deeze beide volken. Wy hebben van tyd tot tyd gezien , hoe dapper en somtyds met een gelukkigigen uitslag de *Sicambren* zich van J. CAESARS tyden af , tegen de overheersching der *Romeinen* verzet hebben , en de *Sueven* wierden voor het gedugtste volk van *Germanien* gehouden , waarvan men , even als men in laater tyd van groot *Novogorod* plagt te zeggen , wie kan tegen God en *Novogorod*? een spreekwoord onder de *Germaanen* had: de Goden zyn zelfs tegen de *Sueven* niet bestand : zoo gevreesd waren zy by hun eige natie. SUTTONIUS rekent dit ook onder de voornaamste overwinningen onder AUGUSTUS behaald , indien men het eene overwinning noemen mag. Anderen brengen dit tot een vroegeren togt van TIBERIUS , gelyk wy reeds hebben aangemerkt , en EUTROPIUS maakt het vast aan den *Pannonischen* kryg , wanneer het nog laater zou gebeurd zyn. Wy willen in deeze onzekerheid niets beslissen : het geval is gebeurd , wanneer het ook zy , maar het geen ons de meeste aanleiding geeft , om het hier te plaatzen , is , dat VELLEJUS van geen togt met meer ophef spreekt , dan van deez-

zen.

zen. „ O goede Goden, dus begint hy, welke onderneemingen van gewigt hebben wy in deezen veldtogt onder het geleide van CÆSAR TIBERIUS uitgevoerd!“ Voorts laat hy zich in geene byzonheden in, dan die ik zoo even reeds gemeld heb.

D. Maar waarom zeide gy, EELHART: indien men het eene overwinning noemen mag.

E. Om dat ik vermoede, dat de dappere *Sueven* en *Sicambren* niet door de wapenen, maar door de listen van TIBERIUS in deezen strik zich hebben laten vangen. EUTROPIUS spreekt wel van 400,000 gevangenen, die aan den *Rhyn* verplaatst zyn, maar SUTTONIUS schryft, dat TIBERIUS de *Sueven* en *Sugambren*, die zich hadden overgegeeven, in *Gallien* heeft overgebracht, en in de landen die naast aan den *Rhyn* waren geplaatst. En by TACITUS schryft TIBERIUS aan GERMANICUS, dat hy meer door list dan met geweld had uitgevoerd; dat hy op deeze wys de *Sugambren*, die zich overgaven, had aangenomen en de *Sueven* door eenen vrede aan zich had verbonden. Ik besluit daarnit, dat alles by wyze van onderhandeling is toegegaan. Dat de *Sueven* en *Sicambren* of *Sugambren*, de jaarlyksche kwellingen moede, en tegen de magt van de *Romeinen* toch niet opgewassen, op de ondersteuning van hunne nabuuren geen staat kunnende maaken, liever beslooten hebben zich naar den wil van TIBERIUS te schik-

schikken. Buiten twyffel heeft hy hen beter landen toegezegd, dan zy bewoonden, en meer veiligheid, dan zy tusfchen onrustige nabuuren] genieten konden. Het ryk van *Rome* was tot aan den *Rhyn* zeker gevestigd, en zy konden dan altoos te beter op de bescherming van de *Romeinen* staat maaken. De *Germaanen* waren niet afkeerig van zulke verhuizingen, waar van wy meer voorbeelden hebben ontmoet. Zy konden ook gemakkelyk opbreken en zich elders wooningen bouwen. Met dat alles zouden zy deeze keuze nu niet uit zich zélven hebben gedaan, dit mogen wy gerust vooronderstellen; en men ziet daaruit weer, hoe alles in de waereld vroeg of laat vergolden wordt. De *Batten* of *Batavieren* hadden moeten ruimen wegens den overlast, welken zy van hunne buuren moesten lyden. Deeze nabuuren, de *Catten*, wierden door de *Sicambren* uit hunne landen verdreeven. De *Sueven* hadden ook hunne magt dikwerf doen gelden tegen zwakker natien en nu wordt de een en ander verpligt, om zyne woonsteden om vredes wil voor andere te verruilen. Na alle de landen en volken, welke *TIBERIUS* bezogt, te ondergebragt te hebben, zonder dat zyn leger eenig nadeel leed, zoo schryft *PATERCULUS*, liet hy hetzelve de winter kwartieren betrekken. Hy zelf keerde naar *Rome*.

D. Hoe is het mogelyk zoo veele volken in

Ger-

Germanien te overwinnen, zonder eenig nadeel te lyden!

E. Een vleijer, gelyk PATERCULUS ten opzichte van TIBERIUS is, maakt zich verdagt, ook dan, wanneer hy waarheid spreekt. Dit moeten wy egter bekennen, daar hy de beschryving van deezen togt met zulk een ophief boven de andere aanvangt; — daar hy met zoo veele naauwkeurigheid het geval van den ouden man meldt, waarby wy ons te eer ophielden, om dat zy ons den *Germaan* nader leerden kennen, — dat hy door de schaamte heen zou moeten geweest zyn, om zulke zaaken te versieren, welke door zoo veele getuigen konden tegengesproken worden. Daarenboven gewaagen STRABO en het gedenkstuk van *Ancyra* ook van dien länd- en watertogt. Het gering verlies, dat TIBERIUS ook hier leed, staaft te meer ons gevoelen, dat hy meest alles door onderhandeling en *intrigues* heeft uitgevoerd. En PATERCULUS heldert dit op, wanneer hy aan het slot van zyn verhaal schryft, dat het leger op dien togt maar eens door list onverhoeds is aangevallen, maar dat de vyanden met groot verlies waren te rug gellagen. Dit kan wel de reden zyn, dat DIO CASSIUS, die TIBERIUS geenszins vleit, maar ook lang na zyne regeering geschreeven heeft, ten opzigt van deezen veldtocht zegt, dat 'er niets, het geen een byzondere melding verdient, is

voor-

voorgevallen. Egter getuigt hy, dat TIBERIUS eerst tot aan de rivier de *Wezer*, vervolgens tot aan de *Elve* is doorgetrokken: — dat niet alleen AUGUSTUS van wegen denzelven den naam van *Imperator* heeft aangenomen, maar dien ook aan TIBERIUS heeft opgedraagen, en aan C. SENTIUS SATURNINUS de triumphale erbewyzingen toegeftaan. Dio heeft deeze gewoonte meer, schoon hy anders zeer naauwkeurig is in het aantekenen van byzonderheden. Het geen wat laater in het eiland der *Batavieren* voorviel, zullen wy van belang vinden; TACITUS, wien ik boven DIO fchat, rekende het ook zoo, en egter zegt de laaste, of zyn verkorter XIPHILINUS, alleenlyk, dat een opftand, in *Germanien* door CERIALIS gedempt, niet belangryk genoeg was, om in het breede te verhaalen. Men zou haast denken, dat hy alleen op een of andere muitery der Legioenen zag, zoo hy 'er niet byvoegde: evenwel, 'er zyn verscheide veldslagen voorgevallen, in welke eene zoo veel volk aan weerszyden gefneuveld is, dat de lyken den loop der voorbyftroomende rivier stoppen (*).

FR. Dan was het nu met de *Germaanen* eveneens gesteld, als met de *Parthers*, Vader?

E. Wy zyn nog zoo ver niet heen, myn Zoon. Schoon ik aan de waarheid van den togt van TIBERIUS niet twyffel; schoon veele

(*) DIO CASS. L. 66. in 't begin.

Germaanen zich stil gehouden of pais gemaakt hebben , daar zy elk op zich zelve staande , tegen de gedugte land- en watermagt der *Romeinen* niet opkonden , was het egter nog geenszins zoo ver gevorderd , als de *Romeinen* zich wel verbeeldden . De *Germaanen* bestonden uit verscheide natien , van elkander onafhankelyk . Zy waren daar door in afzonderlyke aanvallen te ligter , maar over het geheel te moeiljeker , of laat ik liever zeggen , in 't geheel niet te overwinnen . En ik twyffel 'er zelf zeer aan , of de *Sueven* zich wel ooit geheel aan de *Romeinen* hebben overgegeeven . Indien de opgave van SUTTONIUS moet gevolgd worden , kan het alleen een klein gedeelte zyn , want zy besloegen honderd *districten* (*pagi*) . — De *Parthen* maakten in tegendeel één volk onder één hoofd uit . Aanstonds zullen wy zien , hoe ver het 'er van af was , dat al de *Germaansche* volken zouden te onder gebragt zyn . Wy moeten derhalven ook hier van de *Romeinsche* grootspraak vry wat afkorten ; en in 't geheel , myn zoon , moet gy u geen al te grooten denkbeeld maaken van de dapperheid van iemand , die het meer op zyne listigheid , welke hy beleid (*consilium*) noemt , dan op de wapens liet aankomen . Daarenboven gaan de opperbevelhebbers dikwerf met den lof stryken , waaraan zy , die onder hen dienen , het grootste deel hebben . AUGUSTUS was opletend genoeg , om by zulke legerhoofden , die
wegens

wegens hunne jongheid of andere redenen, niet volkomen te betrouwen waren, bekwaame onderbevelhebbers of *Legaaten* te benoemen. Wy zagen dit in 't geval van CAJUS CAESAR, en zien het hier in TIBERIUS, aan wien SENTIUS SATURNINUS was bygevoegd, een man, van wien de loffchryver van TIBERIUS met de grootste agting spreekt. Het voornaamste zal door hem zyn uitgevoerd, waarom ook aan hem de triumphaale eerbewyzingen en niet aan TIBERIUS, zyn toegestaan. EUTROPIUS zegt ook ronduit, dat TIBERIUS alles door zyne *Legaaten* heeft verrigt.

D. Ik merk wel, dat het gebied der *Romeinen* in *Germanien* op onzekere gronden steunde. Hoe groot eene magt hadden zy dan niet noodig, om daar en elders de volken, die toch met weerzin hun juk moesten draagen, in teugel te houden.

E. Ik heb u in onze laatste uchtend-zamenpraak uit DIO CASSIUS opgegeeven, het geen hy ons meldt van de *Bataafsche* lyfwagt. Zulks doet hy by deeze gelegenheid, daar hy ons eenig denkbeeld geeft van de staande krygsmagt der *Romeinen*, en van de groote kosten, welke daartoe vereischt wierden. Zoo ver men het kan nagaan, want het getal der manschappen was zeer ongelyk, bedroegen de Legioenen te zamen 166,650 man. De *Pratoriaanen* die den Keizer moesten bewaaren, maakten tien duizend,

zend, en de bezetting van Rome zes duizend man uit. De *Bataafsche* ruitcry was eene afzonderlyke bende, welke men doorgaans op zes duizend man rekent. Het getal van de overige hulpbenden der bondgenooten was onbepaald, gelyk ook dat der vlootelingen. Wy zullen het niet te hoog stellen, wanneer wy de geheele *Romeinsche* magt in gewoone tyden op driemaal honderd duizend man schatten. Het onderhoud, dat daartoe vereischt wierd, gevoegd by al de buitengewoone onkosten, viel den staat buitengemeen zwaar, wyl zy by aanhoudendheid al de bekende deelen van den aardbodem, niet alleen tot aan de uiterste grenzen van *Europa*, maar ook *Asia* en *Africa*, met zwaare legers moesten doorkruisen.

R. En dat niet tegenstaande al den roof en de schattingen, welke geduurig uit de overwonne landen naar *Rome* wierden overgezonden.

E. Zy wierden alle verslonden door deeze en andere noodige, maar ook door overvloedige uitgiften. Allerleye soorten van spelen en kostbaare vertooningen, prachtige schouwburgen, eereboogen, waterleidingen, geplaveide wegen, bruggen en andere werken van onmeetelyken arbeid, waarin de *Romeinen* hunne grootheid vertoonden, putteden de schatkisten uit en maakten het gros der *Romei-*

nen meermaalen het armste volk van de wereld. AUGUSTUS zocht voor de bezoldelingen een vaste krygskas aan te leggen, waaruit de geheele magt zonder iemands bezwaar bestendig zou kunnen betaald worden, maar dit was zoo gemakkelyk niet te vinden. Hy schonk voor zich en voor TIBERIUS aan dit fonds een aanzienlyke somme en beloofde zulks jaarlyks te doen. Hy zocht zyne bondgenooten aan; zy beloofden het: byzondere perzoonen deden ook eene vrywillige toezegging, maar niemand gaf. Hy verzocht daarom, dat elk Raadsheer schriftelyk een toereikend middel zou opgeeven; dan wyl geen van allen voldeed, wierd het ontwerp van AUGUSTUS, dat van te vooren al door hem geopperd was, nu doorgezet. Het twintigste gedeelte van alle erffnissen en legaten moest in de krygskas gestort worden. Alleen waren de naasten in den bloede, en de armen hier van uitgezonderd.

D. Zie daar het *Collateraal*. Ik wist niet, dat dit van zulk een vroegen oorsprong was.

E. Of dit in ons land in navolging uitgeschreeven is, weet ik niet: maar hoe meer de oude geschiedenissen worden nagegaan, hoe meer men ondervindt, dat 'er niets nieuws onder de zonne is, en hoe meer men ziet, in welk eene verlegenheid de grootste Vorst van den aardbodem zich dikwerf bevond; terwyl de Stad, wier overwinnde legers de geheele wereld

reld in rep en roer stelden, herhaalde reizen in de zoo zeer geroemde Eeuw van AUGUSTUS, en ook nu zugtte onder allerleye foorten van onheilen. Het gebrek begon zich weder te verheffen. 'Er was geen raad, om op nieuw voorraad te krygen, en men moest daarom, zoo groot was de nood, besluiten, om de zwaardvegters en slaaven, die men op den koop hield, tagtig mylen van Rome te verzenden. AUGUSTUS zelf en veel anderen lieten hunne overtollige dienstboden gaan. 'Er wierd eene groote Vacantie voor den Raad aangekondigd, om dezelve van de Stad te verwyderen. Uit de openbaare koornschuuren wierd, zoo veel men ontbeeren kon, voor een maatige prys verkogt, en den armen het gewoone om niet geschonken, om een oploop voor te komen. — Dikwerf vielen 'er brandstijgingen voor; dit gebeurde ook nu, en men lag dezelve de schuldenaars ten laste, welke dit voorwendfel te vergeefs sch gebruikten, om ontslag te verkrygen. AUGUSTUS was genoodzaakt eenige vrygelaatenen onder het opzigt van een Ridder, tot eene brandwagt aan te stellen. Maar dit vuur van ongenoegen smeulde intusfchen voort. 's Nagts wierden 'er oproerige geschriften gestrooid, waarvan men eenen p. RUFUS meest den naam gaf. Door het uitlooven van *præmien*, wierden eenigen ontdekt en gestraft.

VR. Hier vindt ge de nagtwagts, en de schot-schriften. Maar ik ben zeer nieuwsgierig, hoe dit alles afloopt.

E. TIBERIUS en GERMANICUS gaven openbaare worstelspelen ter eere van hun broeder en vader DRUSUS, en zy plaatsten ook den naam van DRUSUS voor den tempel van CASTOR en POLLUX. Zoo gezegend was de nagedagtenis van DRUSUS, zoo verzot was het volk op vertooningen, dat zy in eens al hun leet verga-ten.

D. Waarlyk een gering en zonderling hulp-middel.

E. Wanneer het volk van *Athenen* en het volk van *Rome*, koorn en vertooningen hadden, kon men voorts met hunne vryheid en belangen omspringen, zoo als men wilde. Het bleef ondertusfchen hier niet by: van buiten hoorde men niets, dan gerugten van oorlog. In *Sardinien*, in *Isaurien*, in *Getulien* en verscheide andere gewesten, ontstonden onlusten op onlusten, waar mee wy ons niet kunnen inlaaten: *Germanien* zal ons genoegzaame stof verschaffen. Nauwlyks had TIBERIUS daar de krygstogten volbragt, waarvan wy in 't breede gesproken hebben, of 'er ontstond een nieuw gevaar, het welk AUGUSTUS en *Rome* veel kommer baarde. De *Marcomannen* hadden thans eenen MAROBODUUS tot Koning: zy grensden aan de *Pannoniers*, en deezen weder

aan

aan de *Dalmatiërs*, in de landen, welke gezamenlyk het voornaamste gebied van *Oostenryk* uitmaaken. Van deezen *MAROBODUUS* getuigt *V. PATERCULUS*, dat hy een Vorst was van edelen afkomste, sterk van lighaam en van geest, een barbaar van geboorte, maar geenszins in vernuft. Hy was niet door het onstui- mig geval, maar volgens de keuze van zyne ouderen, aan eene erfelyke regeering gekomen. Deeze, welke het 'er geheel opgezet had, om zyn koninglyken fetel te verzekeren, was de *Romeinsche* heirlegers met zyn volk van tyd tot tyd ontweeken, om zyne magt intusfchen tot den hoogsten top te voeren. Ten laastten vestigde hy zich in het tegenwoordig *Bohemien* en onderwierp zich de omleggende volken, of verplichtte hen zich naar zyne begeerte te schikken. Hy rigtte een lyfwagt op, en bragt zyn heir door gestaadige oefeningen byna onder een *Romeinsche* krygstugt. Hy gedroeg zich zoo staatkundig, dat hy de *Romeinen* niet ter- gde, maar, wanneer hy mogt aangevallen wor- den, verklaarde, dat het hem aan de magt en den wil niet ontbrak, om tegenstand te bie- den. De gezanten, die hy aan *CÆSAR* zond, spraken somtyds met onderwerping, somtyds als tegen huns gelyk. Al wie van de *Romeinen* afviel, had by hem een gereede toevlugt. Zy- ne magt was aangegroeid tot 60,000 man voetvolk en 4000 Ruiters. Allen geoeffend

door geduurige oorlogen met de aangrenzende natien, en gedugt genoeg voor een grooter onderneeming, dan hy uit nayver fcheen te bedoelen. *Italien* was zelfs niet veilig voor hem, wyl zyne grenzen niet veel meer dan 200,000 fchreeden van de hoogfte *Alpen*, die tot een fcheidsmuur van dit land verftrekken, begonnen.

FR. Waren deeze volken *Germaanen*?

E. Gewisfelyk, fchoon zy als alle andere volken, die geen *Grieken* of *Romeinen* waren, voor *Barbaaren* gehouden wierden; hoewel deeze naam zulk eene flegte betekenis niet had, als by ons. Niet te min zult gy u verwonderen, dat iemand zonder een befchaafden aanzeg, het in een korten tyd zoo ver had kunnen brengen, en teffens bemerken, dat het 'er zeer ver af was, dat geheel *Germanien* in een *Roomfch* wingewest zou veranderd zyn. 'Er waren onder anderen nog *Marcomannen* te overwinnen. Om hen voor te komen, zond AUGUSTUS ZYN ZOOH TIBERIUS, met C. S. SATURNINUS. TIBERIUS liet zyn *Legaat* in het *Hercynifch* woud openingen maaken, om door het land der *Catten* een inval te doen; hy zelf zou van den kant van *Italien* aanrukken, en had ten dien einde de benden, die in *Illyricum* en *Dalmatien* lagen, onder VALERIUS MESSALINUS laaten opbreeken, op dat hy MAROBODUUS van twee kanten mogt aanvallen. De bloem van de

Dal-

Dalmatijſche manſchap moest zich by hem voegen. Nu zou het *MAROBODUUS* gelden! maar wat gebeurt 'er. De *Pannoniers* en *Dalmatiers* hadden zich ten tyde van *AGRIPPA* wel uit vrees aan den *Romeinſchen* ſcepter onderworpen, maar het juk viel hun hard, daar zy door de Landvoogden op eene ondraagelyke wyze geſchat wierden. Byna elk Jaar viel 'er een opſtand voor, en nu ſcheen hun de kans ſchoon. Het byeentrekken en het beſchouwen van hun eige manſchap gaf de eerſte aanleiding, om het te waagen. Het getal van *Romeinen* in hun land was gering, en de anderen hadden de handen vol met de *Marcomannen*. Zonderling is het, dat de hoofden en aanleggers van deezen opſtand beiden den naam van *Bato* of *Batto* voerden. Zy beſlooten 'er eene zaak van te maaken, en vereenigd of afzonderlyk tegen de *Romeinen* te ſtryden, waartoe zy binnen korten tyd eene magt van 200,000 man voetvolk en 8000 Ruiters by een bragten. *Rome* zelf was voor zulk een leger onder twee dappere aanvoerers niet zeker.

D. *TIBERIUS* zal nu gewis van den inval in het land der *Marcomannen*, geheel hebben moeten afzien.

E. Dit is ligt te begrypen. Hy moest alle kragten vereenigen, om de beide *BATO's* te keer te gaan. Wy zullen hem egter in *Pannonien* nog *Dalmatien* volgen. Alleen moet ik

melden, dat TIBERIUS, die MESSALINUS voortuit gezonden had, volgens DIO, zelf agterbleef en den vyand niet scheen aan te durven, of den oorlog te willen rekken, om de krygsbenden te langer onder zyn beftuur te houden, daar AUGUSTUS oud en zwak wierd. Dit begon deezen Vorst te verveelen, en hy zond daarop GERMANICUS den grooten zoon van den grooten DRUSUS, naar *Dalmatien*. Dit maakte TIBERIUS wakker. 'Er wierd heet en met verfehillenden uitslag gevogten. De *Romeinsche* legers raakten onder beide veldheeren meer dan eens in groot gevaar. BATO, de *Pannonier*, wierd door den *Dalmatier* omgebragt, wyl hy in zyn land ftroopte. Deeze laafte BATO moest ook eindelyk om vrede en een mondgefprek met TIBERIUS verzoeken, waar in hy de *Romeinen* onbewimpeld verweet, dat zy geene harders, zelfs geene honden, om de kudde te bewaaken, maar wolven gezonden hadden. Naderhand is deeze overeenkomst afgebroken, en de oorlog hervat, welke *Rome* op nieuws op ftroomen bloeds en groote fchatten te ftaan kwam.

R. *Rome* kwam dan vooreerst met den fchrik vry.

E. AUGUSTUS had zich zeer verlegen gemaakt. Hy verklaarde, dat de vyand binnen elf dagen voor *Rome* kon zyn, — riep elk een op, om het Vaderland te helpen verdedigen, en niet zonder reden. De ftroopende Legers, die
van

van tyd tot tyd vermenigvuldigden, verwoestten alles met de grootste woede te vuur en te zwaard. De *Romeinsche* kooplieden, en allen die zich onder hen hadden neder gezet, wierden vermoord. Wat had *Rome* dan van zulke benden te wagten! Eene nieuwe belasting was het gevolg van dit gevaar. Boven de kommer, welke *AUGUSTUS* hier onder leed, bragt zyn eenige kleinzoon *AGRIPPA* de Jonge, zyn hart nieuwe wonden toe. Hy was tot alles ongefehikt; visfchen was zyn eenigfte bezigheid. Onophoudelyk fmaalde hy op *LIVIA* en zelfs op zyn Grootvader, als of hy hem zyn vaderlyk goed onthield. *AUGUSTUS* verdroot dit eindelyk, hy wierd gebannen, en zyne goederen aan de krygskas verbeurd verklaard. Dit alles gebeurde in 't Jaar 760, na het bouwen der Stad. In 't volgend Jaar ging de *Dalmatifche* oorlog zyn gang, fchoon veelen wegens gebrek en sterfte vrede zогten. Een zonderling geval in dien oorlog zal ik alleen melden. *GERMANICUS* poogde te vergeefs een zekere sterke Stad in *Dalmatien* te overweldigen. Een over klooske *Germaan* neemt onder het bestormen een zeer zwaaren fteen, en smyt hem tegen een zwakke plaats van de muur, met zulk een kragt, dat 'er een brok van omvalt, en te gelyk een krygsknegt, welke 'er tegen leunde. Dit bragt zulk een fchrik onder de bezetting, dat zy de wallen verlieten, naar het kasteel

F 5

vlugt-

vlugttten, en wel dra het een en ander overgaven. AUGUSTUS nam deezen oorlog zoo ter harte, dat hy, om aan de hand te zyn, Rome had verlaaten, en naar *Ariminum* of *Rimini*, was vertrokken. Na dat BATO eindelyk de wapens had nedergelegd, keerde hy in 762 tegen den winter met TIBERIUS te rug. Hy ging TIBERIUS by zyne intrede in Rome, tot in de voorftad te gemoet, en ontving hem met alle eer. De vertooningen, die voor een tyd geftaakt waren, wierden hervat. Rome fchepte nieuwen adem, en AUGUSTUS had gelegenheid om op het belang van den ftaat te denken. — Hy had te vooren de getrouwde Ridders, vooral hen, die kinderen hadden, met eer en belooningen begunftigd, en voor de ongetrouwden zekere boete bepaald. Hier van wilden de laaften gaaren ontlagen wezen. AUGUSTUS liet hen allen voor zich komen, fcheidde ze van een, en deed eene zoo nadrukkelyke aanspraak tot aanmoediging van de eerften, en zulk eene fterke beftrafing aan de laaften, dat ik niet weet ergens grooter aandrang tot het huwelyk geleezen te hebben. — Het oorlogsvuur....

R. Hoe myn EELHART, gy hebt ons nieuwsgierig gemaakt, en beloofd, dat wanneer 'er iets van belang en aangenaamheid voorkwam, gy u wel een uitftapje zoud veroorloven. Wy vrouwen, dit weetge, hooren liever van trouwen dan van vegten fpreken. Gaarn hoor-

de

de ik de aanpryzyng van zulk eene eerwaardige instelling, waarover thans zoo ligt heen gelopen wordt, uit zulk een mond.

E. Wel aan dan. AUGUSTUS begon met de getrouwden te pryzen. Zy verdienden nog te regt den naam van mannen en vaders. Zy voldeeden aan de oogmerken der natuur, welke mannen en vrouwen voortgebragt had, op dat uit derzelve wettige vereeniging burgers voor de maatschappy en krygslieden voor den oorlog mogten voortkomen. Zoo moesten de posten vervuld en de ambten waargenomen worden, waartoe hy hen by voorkeur verheffen zou. En u zeide hy, zich naar de ongetrouwden wendende, wat naam zal ik u geeven? niet van *Romeinen*, want gy hebt beslooten het geslagt en den naam der *Romeinen* te laten uitsterven. Niet van mannen, want gy hebt niets mannelyks gedaan. — Gylieden vereenigt verscheide misdaden: — van menschenmoord, alzoo gy die geen te rugge hield, welke uit u konden voortkomen: — van liefde-loosheid, daar gy den naam en roem van uwe voorouderen laat uitsterven: — van heiligschennis, wyl gy, daar de menschen van de GODEN hun oorsprong hebben, en aan hunnen dienst daarom verbonden zyn, zoo veel in u is, de tempels en altaaren der Goden laat vervallen: — de Regeering sloop door ongehoorzaamheid, het land verraadt, in eene

woesteny zult verkeeren , en de stad *Rome* in een puinhoop doen vervallen : of de Burgers moeten door *Grieken* en *Barbaaren* aangevuld , en het burgerrecht aan Bondgenooten en vrygemaakte slaaven gemeen gemaakt worden. Hy verweet hun , dat hunne onttrekking aan het huwelyk geenszins uit onthouding , maar uit weelde , uit ongebondenheid , waar door zy zich aan een woesten hoop — aan de wilde dieren gelyk stelden , — uit ongenegenheid om ten algemeenen beste medetewerken voortkwam , waarom hy de boeten verzwaarde ; waarvan zy egter bevryd zouden zyn , die binnen een Jaar trouwden , waartoe zy daarenboven door voorregten en vereeringen , welke de getrouwden genieten zouden , wierden aangemoedigd.

FR. Ik ben u zeer verplicht , myn EELHART ! men zou die zelfde redenen nog kunnen aanvoeren , en hoe veele bejaarde vryers zouden moeten bloezen.

E. Ik geloof met een onzer grootste Godgeleerden , dat elk mensch , en voor al elk *Christen* , wien de eerste Goddelyke , en ten hoogsten wyze instelling van het huwelyk bewust is ; eene instelling zoo nuttig , zoo heilzaam , zoo overeenkomstig met de langzaame ontwikkeling van de menschelyke vermogens , zonder welke het menschdom of zeer ras moest uitsterven , of met barstaarden aangevuld worden , — dat elk

elk mensch verplicht is te huwen of daartoe de gelegenheid niet af te snyden. 'Er kunnen egter bezwaaren opkomen, die AUGUSTUS ook niet verzweeg, welke het huwelyk zeer bedenkelijk maaken, en zulke bezwaaren hebben heelaas! thans meer dan te veel plaats. Egter moet men de genoegens en voordeelen ook berekenen, en daarom was het te meer noodig, dat door het Bestuur by voorkeuze aan getrouwdeden, — aan vaders, welke kinderen aan het vaderland geschonken hebben, naar hunne bekwaamheid posten wierden opgedraagen.

D. En ik wilde de getrouwdeden, die kinderen hadden, naar evenredigheid van derzelver aantal verligten in belastingen, en de ongehuwdeden in derzelver plaats dubbel bezwaaren. Gunst of medelyden zyn toch in het begeeven van posten van eenig belang altoos gevaarlyk. Hier behoorden DEUGD EN BEKWAAMHEID altoos te beslifen.

E. Gy hebt geen ongelyk myn vriend: maar laat ons voortgaan, na dit alleen nog aangemerkt te hebben, dat zulke aanmoedigingen tot het Huwelyk, of zulke verwytingen by de *Germaanen* en *Batavieren* volstrekt onnoodig waren. — Het oorlogsvuur ontvlamde intusfchen op nieuw in *Dalmatien*, en gaf wederom aanleiding tot gebrek aan levensmiddelen in *Rome*. TIBERIUS EN GERMANICUS worden derwaards gezonden. Beiden
ge-

geraaken in gevaar, maar behouden egter de overhand. *Arduba*, eene zeer sterke vesting, dit kan ik niet voorby onze vrouwen te verhalen, was vol overloopers. Deezen wilden zich niet overgeeven en wierden daarin door de vrouwen gesterkt. De burgers wilden daadigen. Men raakt handgemeen. De laatsten krygen de overhand. De overloopers bergen zich, zoo veel zy kunnen. Maar de vrouwen, die den dood boven de slaverny koozen, werpen zich met haare kinderen in de vlammen, of in de rivier, die voorby de Stad stroomt, en *Arduba* geeft zich over. *BATO* zend zyn zoon, om te handelen, en wordt andermaal in genade aangenomen. Zoo is deeze hardnekkige oorlog, waarin de *Romeinen* meer slagen, dan buit kreegen, afgelopen. *GERMANICUS* bragt de eerste tyding in *Rome*. Aan hem en andere Bevelhebbers wierden de triumphale eerbewyzingen, — aan *AUGUSTUS* en *TIBERIUS* den naam van *Imperator* gegeeven, en tot een triumph beslooten. In *Pannonien* wierden twee zegeboogen opgerigt.

FR. Wie moest dan de eigenlyke zegenpraal houden?

E. Ik zeide u voorheen, dat *AUGUSTUS* zich van de zedige weigering van *AGRIPPA* bediende, om de overwinnende Veldheeren den zegepraal te ontzeggen. De *Romeinen* hadden alles in hunne zegestacies vereenigd, het geen de dapper-

perheid en gloriezucht kon aanvuuren, maar hij begreep, dat derzelve luister, en de meer dan menschelyke eer, die den overwinnaar wierd aangedaan, den luister van zyne grootheid verdoofden, den zegevierenden veldheer een trotfchen waan en het volk eene al te groote verkleefdheid aan denzelyen konden inboezemen. Hy kon dit egter niet altoos volhouden, dan wy spreken hier van nader: nu keeren wy weer naar *Germanien*.

FR. Dat is goed, maar misfchien zal het nu **MAROBODUUS** gelden.

E. O neen! 'er ontftond een nieuw onweer van een kant, van waar men het geenszins vermoeden kon, en de ontzettende tyding kwam te *Rome*, terwyl men nog bezig was met allerleye toebereidfelen tot vreugdebedryven. Maar ik moet dit geval wat omftandiger verhaalen, om dat de *Duitschers* van hetzelfde, vooral in den laaftten tyd, in dicht en on dicht veel gefchreeven, hoog opgegeeven hebben. **QUINTILIUS VARUS** was Stadhouder in *Syrien* geweest. Men gaf hem na, dat hy zelf arm zynde, het land ryk gevonden, maar het arm gelaaten, en zich zelf onmaatig verrykt had. Deeze man, wiens geheele ziel met fchraapzugt vervuld was, en die voor het overige weinig beleid, weinig menschkunde bezat, om een groot, moedig en vryheidminnend volk te beftuuren, fchoon het hem anders aan geene
dap-

dapperheid ontbrak: deeze, terwyl TIBERIUS en GERMANICUS in *Dalmatien* de handen vol hadden, wierd naar *Germanien* afgezonden. De *Romeinen* hadden van tyd tot tyd zich ongevoelig in dat wyduitgestrekte land uitgebreid, voorraadplaatzen en sterkten aangelegd, en zich dus in hetzelfde genesteld. De *Germaanen* begonden gaande weg aan hunne gevaarlyke gasten te gewinnen. Schoon zy aan hunne aardsvaderlyke gewoonten, aan hunne zugt tot vryheid en den wapenhandel verkleefd bleeven, waren de *Romeinen* hen, met wien zy een verdrag getroffen hadden, tot dus ver tot geen overlast geweest, en men merkte de banden niet, welke door den tyd moesten knellen. Om die reden meende men te *Rome*, dat alle de *Germaanen* genoegzaam onder gehoorzaamheid gebragt waren: maar wingewesten worden, gelyk FLORUS hier te regt aanmerkt, eer verkreegen, dan behouden. VARUS liet zyne oogmerken zeer spoedig zien. De Ambten, welke voorheen in de volksvergaderingen, om niet, aan de waardigsten gegeven waren, verkogt hy aan de meestbiedenden. Hy lag hun zwaare lasten op, en behandelde hen als overwonnenen. Dit opende hunne oogen, te meer daar hy alles op den *Romeinschen* voet wilde inrigten; zelfs het burgerlyk bestuur, en de rechtspleeging niet uitgeslooten. De twistgedingen trok hy aan zich, en besliste niet volgens

gens oude herkomsten , maar volgens de *Roomsche* wetten of eigen willekeur. Zyn Veldheers tent en fetel veranderde ras in de vierschaar van een *Prætor*. Ook bediende hy zich van *Romeinsche* pleitbezorgers , aan welken de *Germaanen* zich moesten overgeeven en dulden , dat door omkoopng of eenzydigheid de onregtvaardigste vonnissen geveld wierden. Men wierd zulk eene handelwyze schieelyk moede , maar men dorst 'er zich niet openlyk tegen verzetten , wyl de *Romeinen* in 't hart van *Duitschland* niet alleen , waar zy zich toen bevonden , maar ook aan den *Rhyn* een groote magt by een hadden. Men besloot daarom tot list den toevlugt te neemen , om de *Romeinen* op hunne beurt te verkloeken , en daarin slaagden de anders eenvoudige en openhartige *Germaanen* meesterlyk. Een jong *Duitscher* van edelen afkomst , zoo schrande als dapper , was de geheele aanlegger van deeze zaak.

R. Hoe was zyn naam?

E. ARMINIUS naar de *Latynsche* uitspraak ; eigenlyk HERMAN of HARMEN , want hy wordt ook HARMINIUS genaamd. Deeze had zich by AUGUSTUS in een gunstig licht weeten voor te doen , en was door hem tot den Ridderstand verheeven. Terwyl hy onder de hand de hoofden der Stammen oproeide , wist hy het vertrouwen van VARUS geheel te winnen , door hem dagelyks werk in zynen rechtshandel te

bezorgen, waarin zy zich gelieten meer en meer genoeg te scheppen. Al de aandagt van den Opperbevelhebber wierd hier door afgeleid, en schoon deeze onderneeming veele medestanders vorderde, lekte 'er niets van uit.

D. Dit alles was niet zeer overeenkomstig met het *charakter* der *Germaanen*, die gewoon waren hunne vyanden voor de vuist aantetasten.

E. Het gedrag van ARMINIUS kan met de gevoelens van edelmoedigheid niet wel overeengebracht worden: of men het alles met de *liefde* tot het Vaderland kan goedmaaken, laat ik tusfchen beiden. De uitkomst zal leeren, of de onderneemende HERMAN enkel uit dat zuiver beginfel werkte en, blind voor andere betrekkingen, alles aan hetzelfde opofferde. Toen men gereed was, wierd hier en daar een kleine gemaakte opstand vernomen en gerugten van invallen en rooveryen verspreid. Men ried VARUS, om zyne troepen, welke nu niet langer by elkander behoefden te blyven, te verdeelen, op dat de algemeene zekerheid te eer zou bevorderd worden; VARUS, die als wellustig en wreed by FLORUS, maar als een gemakkelyk en onverzettelyk man by VELLEJUS PATERCULUS beschreeven wordt, geeft hier gehoor aan, en verzwakt zyn leger tegen den raad van SEGESTES, oom van ARMINIUS, een der *Germaansche* vorsten, welke de *Romeinen* getrouw was. Einde-lyk

lyk wordt de opstandt zoo het schein gevaarlyker en VARUS besluit denzelven in eens te snuiken. Met drie legioenen en zes benden breekt hy op: ettelyke *Germaanen* voegen zich by hem; ARMINIUS en deszelfs vader SIGISMER, stellen zich aan 't hoofd. De *Romeinen* laaten zich als lammeren in een digt bosch tusschen het gebergte leiden, waar zy zich overal eene opening moesten maaken. Terwyl de krygsknegt hier mede druk bezig en uit de gelederen is, verschynt de vyand op 't onverwagtfte en valt van vooren en van agter op de bedremmelde benden aan. Zy maaken zich, na dat 'er veelen reeds gekwetst en gedood waren, eenige ruimte, en geraaken in eene valley: maar de nagt en de regen overvalt hen, en zy hebben geene gelegenheid om pal te slaan, en de wapenen te gebruiken: overal ontdekt zich een drom van vyanden. In een geheel onbekenden oord is het hun onmogelyk 'er door te slaan. VARUS ziet het bedrog van agteren, en alles verloren. Afgemat en tot 'er dood toe gewond, besluit hy zich het leeven te beneemen, waarin hy door verscheide bevelhebbers gevolgd wordt.

D. Zoo ziet men, dat het niet altoos den grootsten moed tekent, zich zelven het leeven te beneemen.

E. Zy moesten zich liever tot het uiterste verdedigd hebben. Men schryft, dat zyn Va-

der en Grootvader denzelfden weg hadden ingeslagen : zulke voorbeelden zyn gevaarlyk. De ruiters baanden zich eene opening door de *Germaanen* , en ontkwamen. Van de drie legioenen en zes benden was nog maar een gering overschot. *CESONIUS* , een van de Stedehouders van *VARUS* sprak van zich overtegeeven , maar wierd terstond afgemaakt. De avond besloot eindelyk deezen noodlottigen dag en yselyke slagting. 'Er zou geen man overgebleeven zyn , zoo de *Germaanen* , verzadigd van moorden , niet op het plunderen van de verslagenen en het legertuig gevallen waren. Men neemt deezen ademtogt waar , om de versfrooiden door de trompetten byeen te zamelen. Dit misleid de *Germaanen*. Zy waanen dat *ASPENAS* met zyne benden in aantogt is , en wyken te rug. Het ellendig overschot van de uitgeleezenste manschap kon toen het lyf bergen. Van de drie *Romeinsche* arenden vielen 'er twee in handen der *Germaanen*. Den derden verborg de Standaarddraager in zyn draagband , en wierp hem in den modder. Zoo was de uitkomst van deezen slag , welken zoo veel gerugt gemaakt heeft.

VR. Ik kan nog niet zien , dat dezelve *HERMAN* en zyne *Germaanen* , zoo zeer tot roem strekt. Hier had geene dapperheid , maar enkel list plaats.

E. Gy zult het nog minder goedkeuren ,
wan-

wanneer gy de wreedheden hoort, waarmee de *Germaan* zich bezoetelde. De oversten, welke hun in handen vielen, wierden in koelen bloede vermoord of geofferd. Op de pleitbezorgers hadden zy het vooral gelaaden, welke zy op allerlei wys mishandelden. Tot een derzelve, wien zy de tong uitgesneden en de lippen toegenaaid hadden, riep de *Germaan* „Schuifel nu adder.” Het lyk van VARUS liep zelf niet vry, toen het opgegraaven wierd, maar MAROBODUUS zond het aan AUGUSTUS: hoe hy daar aan kwam weet men niet. Misschien had ARMINIUS hetzelfde aan hem, als de voornaamste van de *Germaansche* Vorsten, tot een geschenk gezonden. Anderen houden hem verdagt, dat hy ook tot deeze verbindtenis behoorde.

VR. Hoe zal AUGUSTUS wel te moede geweest zyn, op het hooren van deeze maar?

E. Dezelve trof hem en geheel *Rome* te meer, om dat zy het nog druk hadden met de tyding der overwinning over de *Dalmatiërs*, pas vyf dagen te vooren aangekomen, en met de voorbereidselen tot vreugdebedryven, welke alle afgebroken wierden. Men herinnerde zich den aantogt der *Cimbren*, en maakte geen anderen staat dan dat de *Germaanen* over den *Rhyn* een inval in *Gallien* en *Italiën* zouden doen. AUGUSTUS was niet te troosten: hy scheurde zyne kleederen, liep met het hoofd tegen den muur en

riep geduurig, „VARUS geeft my myne Legioe-
 „nen weder!” Egter stelde hy op alles goede
 orde. De posten liet hy overal bezetten, om
 oproer voor te komen. Hy liet het lot werpen;
 de tiende man van de geen die boven de dertig
 en de vyfde man van hen, die jonger waren,
 moesten de wapens opvatten; die het weiger-
 den, wierden eerloos verklaard, van hunne
 goederen ontzet, of zelfs met den dood gestraft.
 De uigediende soldaaten en vryelingen moesten
 het zelfde ondergaan: en met deeze opgeraapte
 menigte zond hy TIBERIUS zonder uitstel naar
Duitschland.

FR. Bediende AUGUSTUS zich niet van de
Batavieren en andere bondgenooten?

E. Dit is 'er zoo ver van daan, dat hy, nu de
Germaanen, van wien men zulks het minst ver-
 moedde, door een al te wel overdagte list
 hem zoo bedrogen hadden, op geene vreemde
 benden, vooral niet uit dien oord vertrouwen
 dorst stellen. De *Germaannen* en de *Galliers*,
 allen die gewapend waren, zond hy naar Eilan-
 den, en de ongewapenden, reizigers en koop-
 luiden moesten de Stad verlaten.

FR. Alle gemeenschap tusschen de *Batavieren*
 en *Romeinen* is dus afgebroken, en myn hoop,
 om nog veel van hunne togten en daaden te
 hooren, veydeld.

VR. Dat was waarlyk een slegte belooning,
 daar de *Batavieren* zoo veel diensten aan het Ryk
 en

en aan AUGUSTUS beweezen en buiten twyffel in dat zwaar verlies ook gedeeld hadden.

D. Ik kan het besluit van AUGUSTUS in die algemeene verwarring niet afkeuren. Men wist toch niet, wat keer de zaken zouden neemen. Wanneer ARMINIUS zyne overwinning voortzette, kon hy de *Romeinen* uit geheel *Duitschland* gejaagd hebben. Dan zouden de *Batavieren* alleen niet hebben kunnen staande blyven met hunne weinige nabuuren, die met de *Romeinen* in 't verbond waren; zy zouden zich by ARMINIUS hebben moeten voegen of zich aan zyn gezag moeten onderwerpen.

VR. Ik weet niet, wat best voor hen was. Moesten de *Catten* het zoo zeer ontgelden, om dat zy met de *Sicambren* geen een lyn getrokken hadden, de *Batavieren* zouden van ARMINIUS niet zachter behandeld zyn. Ik ken hem nog niet genoeg. Het spyt my maar, dat wy nu geene gelegenheid hebben, om iets van de *Batavieren* in dien tyd te hooren; want wie zouden het ons berigten buiten de *Romeinen*. Gy zwygt myn EELHART! is het nu vooreerst geheel afgedaan?

E. Zoo zou het gevolg ook geweest zyn, indien AUGUSTUS van zyne verlegenheid niet spoedig hersteld was. ARMINIUS maakte van de verrasfing en den schrik, welke de gedugte neerslag der *Romeinen* veroorzaakt had, geen gebruik: wat de reden daarvan zy, weet ik niet.

Men kreeg van tyd tot tyd deeze en andere geruststellende berigten in. De *Batavieren* hielden zich met hunne nabuuren en de *Galliers* geheel ftill. L. ASPERNAS, de *Legaat* en Neef van VARUS, had door zyne zorg en moed de beide *Legioenen*, waarover hy het bevel had, in de *benedenfte winterlegeringen* in veiligheid, en daar door de gemoederen der volken, die over den *Rhyn* woonden en aan het wankelen waren, tot bedaaren gebragt. Zoo berigt ons VELLEJUS PATERCULUS. Geen veiliger nog beter plaats om op *Germanien* een waakend oog te houden, *Gallien* te beveiligen, en zich zelf tegen ARMINIUS te verzekeren, kon hy uitdenken, dan in en omtrend het eiland der *Batavieren*, agter de verschansingen, die DRUSUS aangelegd had. Al die het ontsnapt waren verzamelden zich daar by hem; onder anderen LUCIUS CAEDICIUS, overfte van de legeringen (*praefectus Castrorum*,) welke aan de *Aliso* door een drom van *Germaanen* bezet, niettegenftaande het gebrek, waar mee zy te worstelen hadden, en de overmagt der vyanden, zyn flag zoo wel had waargenomen, dat hy met het zwaard zich een doortogt baande en met zyn volk ontkwam. Ook kreeg men berigt, dat eene menigte nog in leeven, maar by de *Germaanen* in slaaverny was, welke hen, zonder aanzien van perfoonen, tot de laagfte dienften gebruikten.

D. Dit zal de Heeren der waereld, die het hart vry hoog droegen, hard gevallen zyn. Zy hadden, zy die zoo veel vrye volken aan hunne ketenen klonken, hun verdienden loon.

FR. AUGUSTUS, welke zich voor het overige op TIBERIUS verliet, stelde zich daar door eenigzins gerust, en de genome besluiten bleeven in nadere overweeing, (*deliberatie*). Intusfchen verviel AUGUSTUS in het denkbeeld, volgens DIO, dat hy dit ongeluk aan de gramfchap der Goden had toe te fchryven. En dit dagt hy te meer, om dat 'er verfcheide verfchynfelen, die DIO naar gewoonte opnoemt, waren voorafgegaan of gevolgd, waarvan ik 'er twee noemen zal, tot een ftaaltje van de bygeloovigheid van 't *Roomfche* volk. — Een zwerm Sprinkhaanen was in de Stad komen vliegen en daar door Zwaluwen aangevallen: — en een zwerm Byen, had het was aan een altaar aangebragt, om daar nesten te maaken. — Ook was een beeld der Overwinning in *Germanien*, het welk met het aangezigt naar den vyand flond, (waarfchynlyk door menfchen handen), naar *Italien* toe omgekeerd.

DR. Dit is inderdaad belachelyk, en dat in de Eeuw van AUGUSTUS.

E. De *Romeinen* hadden van hunne voorige godsdienftigheid, het flegfte overgehouden. — Men kan niet bepaalen of AUGUSTUS de *Batavieren* al daadelyk weggezonden had, toen hy van

zyn overhaast besluit te rugkwam; dan niet. Het laatste komt my uit het gezegde van DIO het waarschynlykste voor. Ten minsten wy vinden van hunne te rugkomst geen uitdrukkelyke melding, en evenwel zullen wy de *Batavieren* ras weer in de Legers enden dienst van de *Romeinen* aantreffen. Zoo dat alles weder op den ouden voet en de *Correspondentie* geopend is. Hunne landsgenooten hebben intusfchen weder als voorheen een bezoek van TIBERIUS gehad, die, na dat hy in *Gallien* alles in orde gebragt, en de bezettingen versterkt had, over den *Rhyn* trekt, en geen tegenstand ontmoetende dieper over de grenzen indringt, de landen verwoest, de wooningen verbrandt, eenige banden verftroot, en zonder eenig verlies van volk met den grootsten roem naar de winterlegeringen en vervolgens naar *Rome* keert, waar hy, die zeven zegenpraalen, zoo zegt VELLEJUS, verdiend had, zich met drie te vrede stelt; waarvan de eene was over *Pannonien* en *Dalmatien*, welke om de neerlaag van VARUS verschoven was. En geen wonder, dat hem dit vergund wierdt, nu hy tot medegenoot van het gebied in de wingewesten en in de legers op begeerte van AUGUSTUS was aangesteld. — DIO geeft ons geen verslag van het geen TIBERIUS in deeze eerste bezending na de nederlaag van VARUS in *Duitschland* uitvoerde: maar verhaalt, op het Jaar zevenhonderd vier

en

en zestig , wanneer M. Æ. LEPIDUS en S. TAURUS Burgemeesters waren , na deeze groote gebeurtenis : dat TIBERIUS en GERMANICUS , na den tempel der Eendragt ingewyd , en de naamen van den overleden DRUSUS 'er voor gesteld te hebben , een inval in *Germanien* hebben gedaan , dat zy eenige strecken van hetzelfde hebben afgestroopt , maar geen overwinning in eenigen veldslag behaald , wyl zy met geen vyandlyk leger handgemeen raakten , nog eenig land te onder bragten . Want bevreesd , dat zy wederom mogten geslagen worden , hadden zy zich niet ver van den *Rhyn* verwyderd , en tot aan den herfst zich daar opgehouden , terwyl zy de krygsknegten vermaakten met spelen , die jaarlyks op den geboortedag van AUGUSTUS gevierd wierden , en een ridderspel , het geen door de hoofdlieden wierd uitgevoerd , waarop zy naar *Rome* gekeerd zyn . Ik durf niet beslissen , of dit dezelfde togt is , waarvan VELLEJUS spreekt . Hoe het zy : de *Batavieren* hebben niet alleen het *Romeinsche* leger in hunne nabyheid gehad , en zich daarin met de feestten kunnen vermaaken , maar zy hebben ook GERMANICUS , den waardigen zoon van hunnen DRUSUS , leeren kennen .

D. Ik weet niet , waar over ik my meer verwonderen moet — over de werkeloosheid van ARMINIUS , of van TIBERIUS en GERMANICUS ,

cus, welke hun tyd met vertooningen flecten.

E. Zoo kon de schrik in de krygsknegten en de overmoed in de *Duitschers* best bedaaren. Hadden zy hier voor een gedeelte die ongeoeffende benden, welke AUGUSTUS byeen had laten brengen, was het voorzigtigst zich als nog alleen te vertoonen, maar geen kans te waagen. In 't vervolg zult gy GERMANICUS des te werkzaammer vinden. Deeze wierd door AUGUSTUS aan den Raad, en dat zeldzaam luidt, de Raad, by wien en by het volk het hoogste gezag moest zyn, aan TIBERIUS aanbevolen en GERMANICUS bovendien tot *Consul* benoemd. — AUGUSTUS begon de lasten des ouderdoms te voelen. Hy verschoonde den Raad van opwagtingen by hem te maaken, en verzogt, dat zy het niet kwalyk zonden duiden, wanneer hy niet meer met hun at. Want elk maakte om sryd zyn hof, wanneer AUGUSTUS op de markt, in den Raad of zelfs in zyn paleis was; Raadsheeren, Ridders en Burgers. Dit belette niet, dat zich by aanhoudendheid tekenen van misnoegen openbaarden, in allerlei schimpfchriften, waarin niet alleen hy, maar elk een doorgefreesen wierdt. AUGUSTUS liet 'er sterk onderzoek naar doen. Die men in de Stad aantrof wierden door de Bouwmeesters en buiten de Stad door de opzieners openlyk verbrand, en derzelver autheuren gefrafft. Voorts vermaakte men

men zich met veelerleye vertooningen, in een van welke, en daarom melde ik 'er van, niet minder dan tweehonderd leeuwen, van GERMANICUS gedood wierden.

R. Zoo ging de geldspilling alweer zyn gang. Wat moet het overbrengen en onderhouden van die leeuwen alleen gekost hebben.

E. Toen AUGUSTUS het hartzeer over JULIA en de naspraak van 't gemeen wilde doen eindigen, wierden 'er in een renperk, dat in een groote waterkom veranderd was, scheepsryden gehouden, en zes en dertig Crocodillen vertoond en omgebragt. In laater tyd gaf men nog vreemder en kostbaarder vertooningen, om de gunst van 't volk te winnen, of hun gemor te stillen. Dit was ook nu het oogmerk.

D. Misfchien ontwaakte nu, naar maate AUGUSTUS meer verzwakte, de geest van vryheid.

E. O neen! zelfs niet na zyn overlyden. De Romeinen waren reeds aan de slaverny gewoon. De eerste voorstanders der vryheid waren in den slag van *Philippi* of van *Actium* gesneuveld. De weinigen, welke de voorige *Constitutie* gekend hadden, waren hoog bejaard en konden niet dan met schrik de wanorden en bloetstortinghen herdenken, welke by de omkeering plaats gehad hadden: — De jongeren wisten niet beter of het behoorde zoo. Schoon het nooit aan berispers van de Regeering ontbreekt, gaf AUGUSTUS aan niemand reden tot byzondere klagten. De

Ro-

Romeinen zagen het Ryk tot een toppunt van hoogte klimmen, welke het nimmer bereikte, en AUGUSTUS droeg van tyd tot tyd zorg, dat zy brood en spelen hadden. In 't Jaar 766 trad AUGUSTUS zyn laatste tydperk van tien Jaaren voor de vyfdemaal weder als gedwongen in en maakte TIBERIUS ook voor tien Jaaren Gemeensman. By die gelegenheid verzogt hy den bystand van twintig Raadsheeren, welke zoo veel als zyn Kabinetsraad zouden uitmaaken. Dit wierd hem niet alleen vergund, maar ook vastgesteld, dat al wat AUGUSTUS met deezen, met de regeerende en verkore Burgemeesters, en met zyne zoons TIBERIUS en GERMANICUS goedvond, voor een besluit van den ganschen Raad zou doorgaan. Zoo weinig geleek het naar herstelling. Ik heb u van het *Romeinsche Collateraal* gesproken: dit viel de meesten zoo zwaar, dat zy om ontslag, en een andere belasting vroegen. Deeze heeft hy op de huizen en landeryen gelegd, met last om terstond eene naauwkeurige opschryving van alle perzoonen te doen: dan dit stond hen nog minder aan. AUGUSTUS had nog groote ontwerpen in 't hoofd. ARMINIUS moest gestraft en MAROBODUUS te onder gebragt worden: voor het eene schikte hy GERMANICUS, voor het andere TIBERIUS, welke ten dien einde naar *Illyricum* moest trekken, om van daar in het Ryk van MAROBODUUS te vallen.

VR. Hy kon dan nog niet rusten.

E. Zyn Geest bleef geduurig werkzaam omtrend het bestuur, schoon de vermogens van zyn lighaam merkelyk verminderden. Voor de derdemaal liet hy de Roomfche burgers opfchryven, welke vier millioenen een honderd en zeven en dertig duizend zielen uitmaakten. Een verbaazend getal. Het stond intusfchen hoe langer hoe meer naar verandering. Men giste uit verfcheide voortekenen, dat AUGUSTUS het niet lang maaken zou: zyne Jaaren en afneemende kragten waren genoegzaam, om dit te voorzien. Een geval was zonderling. Sedert den dood van JULIUS CAESAR was men gewoon den stoel van AUGUSTUS in de openbaare spelen door een kroon te onderscheiden. Op een tyd ging een gek mensch daarop zitten, en zette de kroon op zyn hoofd. Indien men by de *Romeinen* zoo over de zinneloozen dagt, als by de *Germaanen*, moest dit indruk maaken; maar te gelyk als een slegt voorteken worden opgevat. Ten minften is de kroon de grootfte slegthoofden vervolgens ten deel gevallen. — Het viel AUGUSTUS in, om naar *Napels* te gaan, waar veele *Romeinen* door de aangenaame luchttreek hunne gezondheid herfteld hadden, en met een zyn zoon TIBERIUS tot aan *Beneventum* uitgeleide te doen. Hy wierd met alle agting ontvangen en woonde de plegtige spelen by, welke ter zyner

eere

eere gegeven wierden. Maar een ongeneeslyke buikloop deed hem naar *Rome* keeren. Hy stierf onder weg te *Nola* in *Campanien* in dezelfde Stad, het zelfde huis en dezelfde kamer, waarin zyn vader overleden was; — in den ouderdom van byna vyfenzeventig Jaaren: drie en veertig Jaaren, na dat de slag by *Actium* voorgevallen was, welke hem alleen in het bewind stelde.

D. Hy had 'er dus wil van en een beter lot, dan zyn vader JULIUS CÆSAR.

R. Hy moest evenwel, hoe groot hy was, den tol der natuur betaalen.

E. Dit deed hy, welke, gantsch anders dan CÆSAR, zich voor 't gevaar zorgvuldig gewagt had, met eene gemoeds gesteltenis, die men niet van hem had verwagt. Hy scheen zeer wel over zich zelve voldaan te zyn. „*Rome* had hy van tichelfteenen gevonden en eene Stad van marmor nagelaaten.” Toen hy zyn eind voelde naderen, liet hy zich het hoofd voor 't laatst in orde brengen, en in den spiegel ziende, zeide hy, ik heb myn rol afgespeeld, en zoo ik hem wel gespeeld heb, klapt dan allen in uwe handen. — Men hield LIVIA verdagt, dat zy door een vergiftigde vyg zyn dood verhaast had. Een geheim gesprek met zyn gebannen kleinzoon AGRIPPA POSTHUMUS, waarby niemand dan FABIUS MAXIMUS tegenwoordig was, maar het geen door deszelfs vrouw aan LIVIA

verteld

verteld was, had daar aanleiding toegegeeven. Dit koste aan FABIVS het leeven, en aan zyne onbedagtzaamte echtgenootte een te laat komend berouw. Zoo noodig is het geheimen zelf te bewaaren. LIVIA, welke TACITVS eene kwaade stiefmoer voor den staat noemt, was by elk verdagt: zelfs had haare voorspraak voor CINNA en haar gedrag by het afsterven van AUGVSTVS deeze verdenking kragt by gezet. Zy ontbood TIBERIVS terstond, op dat niemand hem voor zou zyn. Zoo liep het met het leeven en de Regeering van AUGVSTVS af, en dit maakt ook een gevoeglyk slot voor onze zamenpraak. Ik geloof, dat het eeten ons wagt. Ten minsten de oogen en houding van de luistergraage ROZEMOND geeven my dit te kennen.

R. Gy hebt het wel geraaden EELHART: was dit zoo niet, dan zou ik u gaarn het Character van AUGVSTVS hooren beschryven.

D. Iemand, die zoo groot eene rol in de wereld gespeeld heeft, verdient dit zeker. — Laaten wy dan nu ons gesprek afbreeken, en zoo het u niet te veel geverg'd is, onder het nageregt weder opvatten, EELHART.

E. Ik heb haast reden van berouw, dat ik u eenigen smaak hier in heb doen krygen: 'Er zyn zommige pourtraitten, welke zoo ongewisse trekken hebben, dat zy bezwaarlyk te treffen zyn. Ik wilde daarom liever hiervan verschoond zyn: evenwel, ik kan het gezelschap niets weigeren.

EELHART liet zich dan overhaalen, en naauwlyks was de fruit opgebracht, of FREDERIK herinnerde zyn vader aan deszelfs belofte.

E. AUGUSTUS heeft, het is waar, een lange, een moeiljyke, een veel gerugtmaakende rol gespeeld, maar heeft by die wel of kwaljk gespeeld, moeten wy hem toeklappen of uitjouwen? Wat dunkt het gezelschap zelve? Nimmer is 'er een meer verschillend oordeel over iemand geveld, naar de onderscheiden denkbeelden der menschen. Sommigen hebben hem als een zeer groot Vorst beschouwd, welke door zyne wyze inrichtingen het verwarde Ryk in orde bragt, en de *Roomsche* magt tot den hoogsten top verhief; anderen als een groot geweldenaar, een geesfel van het menschedom verfoeid. De voornaamste bedryven, welke zyn aart uitwyzen, heb ik opgenoemd, waar uit men zyn character kan opmaaken.

D. Hoe dagten de *Romeinen* zelve over hem? die konden hem van naby beziën.

E. Indien men op de toejuichingen en eerbewyzingen, welke hem by zyn leeven en na zynen dood aangedaan zyn, moest aangaan, dan zou hy de beste Vorst geweest zyn, aan wien alles gerust kon toevertrouwd worden; die alles, wat tot uitbreiding, luister en geluk van den staat strekken kon toebragt, en daarom met den eernaam

AUGUSTUS, en of dit nog niet genoeg ware, met den allervoortreffelyksten van VADER DES VADERLANDS begiftigd wierd; wien by zyn leeven meer dan menschelyke, en na zyn dood Goddelyke eer beweezen wierd; voor wien men altaaren en tempelen stigte; jaarlyksche offerhanden en spelen instelde, wiens sterfhuis te *Nola* in een tempel veranderd wierd: en geen wonder; niet alleen had men een arend, uit het bovenste van den houtstapel, toen dezelve aan 't branden was, als een zinnebeeld van zyne ziel ten hemel laten opvliegen, dat had altoos by zulke gelegenheid plaats: maar een zeker Raadsheer NUMERIUS, oud Prætor, verzeckerde, dat hy AUGUSTUS als weleer ROMULUS ten Hemel had zien opvaaren, waar voor hy door LIVIA, toen JULIA AUGUSTA genoemd, rykelyk beloond wierd. — Men moet zich hier by, ja wel, den laagen geest der *Romeinen* van dien tyd voorstellen; wier edele voorouders, de grootste krygshelden veroordeelden, en zelfs met den dood straffen, wanneer zy de vryheid en onafhankelykheid van 't Gemeenebest maar eenigzins belaagden: maar men moet daarby bedenken, dat een volk zoo laag gezonken en zoo verbasterd van de zedelyke deugden hunner voorouderen, nu egter tot zulk eene *Colosfalyfche* grootheid geklommen, te uitgebreid en teffens te slegt was, om zich zelf te kunnen bestuuren, zoo als ik voorheen zeide. Wanneer men

alle de rampen, verbanningen, verwoestingen, rooveryen en moorden welke zoo lang in den tyd van *Romens* worstelingen tusfchen eene zieltoogende vryheid en eene befliste overheerfching hadden plaats gegreepen zich herinnert: wanneer men hier byvoegt het fchroomelyk misbruik, dat AUGUSTUS in allen gevalle van zyne magt had kunnen blyven maaken, en daartegen vergelykt de zagtheid van zyn beftuur in het laafte gedeelte van zyne lange Regeering, de blyken van weldaadigheid aan armen en allen die hy helpen kon, zyne gemeenzaamheid, zyne edelmoedigheid in het fchenken van vergiffenis aan CINNA en deszelfs eedgenooten, aan den befaamden *Spaanschen* roover COROCOTTA, en anderen: — de gunften en eerampten, welke hy aan de nakomelingen van zyne mededingers POMPEJUS, ANTONIUS enz. heeft opgedraagen: de rust, die hy bewaard, de orde, die hy in den Raad, ten tyde van CAESAR met allerley fchuim aangevuld, en in de regeering, — ook in de volkplantingen herfteld heeft, waar door een ieder nu in vrede en veiligheid zyne goederen en leeven kon genieten: eindelyk de befcherming, en aanmoediging van allerleye kunften en wetenfchappen; daar hy zelf onder de geletterden kon gerekend worden, die met de Geleerden en onder anderen met P. ATTICUS gezette verkeering en briefwifeling onderhield, en zulk een man van orde

was,

was, dat hy van alles, wat hy bezat, wat hy uitgaf, wat hy verrigte, naauwkeurige aantekening hield (*). — Wanneer men dit alles vergelykt by het ontaard, drukkend, godloos gedrag van zyne naaste opvolgers, welke eer naar monsters, dan naar menschen geleeken, en alle mogelyke verfoeijelyke misdaden van geile onkuischheid, schreeuwende onregvaardigheid, onverzadelyke roofgierigheid en onbepaalde geldverkwisting by de onbeschaamde

ste

(*) DRUSUS deelde vier van zyne handschriften aan den Raad mede: waarvan het eerste zyn uitvaart; het tweede alle zyne verrigtingen, die op vierkante koperen Colommen moesten gesneeden, en voor zyne begraafplaats gesteld worden; het derde het getal van 't krygsvolk, de ontvangst en uitgaven van den Staat en het geen in de schatkist was; het vierde eindelyk voorschriften en raadgevingen aan zyn opvolger TIBERIUS en den Staat behelsden. De voornaamste waren, dat zy het bestuur aan de voorzigtigste en meest bekwaame mannen moesten opdraagen, maar aan niemand het geheele Gemeenebest toebetrouwen: — dat zy met hun tegenwoordigen toestand te vrede, de paa-
len van hun gebied niet moesten zoeken uitteftrekken, om dat zoo groot een gebied niet wel konnende bewaard worden, zy gevaar liepen door meer te begeeren, ook het reeds verkregene te verliezen. Raadgevingen, welke zeker allerheilzaamst waren.

ste tieranny gevoegd hebben, dan zou men byna AUGUSTUS onder de goede roemwaardde Vorsten plaatsen, en zyne regeering, vooral in den laatsten tyd, voor een zegen van Rome houden. Dan kan men het zeggen van DIO CASSIUS begrypen: „ eerst betreurden hem weinigen, daarna ALLEN.” — Ik weet niet korter, niet beter uit te drukken, hoe men in 't algemeen over AUGUSTUS dagt, dan in deeze weinige woorden, die na zyn sterven op aller tongen zweefden. „ *Ach dat AUGUSTUS nooit geleefd had!* — (dan had hy geen medepligtige kunnen zyn in al wat de Driemannen pleegden; dan had hy zich het oppergezag over de Republiek niet kunnen aanmaatigen:) of, *dat hy nooit gestorven ware!*” dan had men de laatste vreedzaame Jaaren zynrer regeering, waarin de vergulde banden der slaverny weinig gevoeld wierden, nog langer kunnen blyven genieten: — dan had men al de ysfelykheden der tyranny onder zyne opvolgeren niet behoeven te bejammeren.

D. Ik dank u myn EELHART voor deeze uwe oplossing, maar ik kan niet gelooven, dat gy uw gansche hart nog ontlast hebt. Goed en kwaad zyn geene woorden van vergelyking als groot en klein, gelyk myn vriend weet. CROMWEL heeft ook groote en goede daaden voor zyn Vaderland verrigt, en nogthans houdt elk hem voor een *Usurpateur* en schynheilige geweldenaar.

E.

E. Gy hebt gelyk myn Vriend , maar wyl AUGUSTUS een gemengd en dus twyffelagtig character bezat , is het zoo moeijelyk hier te befliften. De *Romeinfche* gefchiedfchryvers en onder deezen de groote TACITUS , hebben daarom de gunftige en ongunftige opgaven tegen elkander overgefteld , op dat een yder zou kunnen befliften. — Wanneer men de wyze befchouwd , op welke AUGUSTUS zich zeer jong heeft weeten in te dringen , en alle zyne mededingers , niet door het overwigt van zyne dapperheid , want die bezat hy niet , maar door ftaatkunde heeft weeten te verkloeken , en aan zich alleen het onbepaald oppergebied te bezorgen in een Gemeenebest , dat voor CAESAR vry was , moet men hem befchuldigen van een onbepaalde heerschezugt , van ftrafbaare listigheid , van laage ondankbaarheid , wyl hy ook toen zyne vrienden , zyne weldoeners , zelfs de braafte mannen , daar onder den grooten CICERO aan zyne verfoeijelyke oogmerken opofferde , en van verraad tegen de vryheid en onafhankelykheid van het Gemeenebest. Hoe menigvuldig zyn de daaden van geweld , van wreedheid , van vervolging , welke het fnoode driemarfchap en hy naderhand gepleegd heeft , tot dat hy zag , dat zyn zetel gevestigd was , en begon te begrypen , dat geen vrees , maar liefde der burgeren zyne regeering kon gelukkig en beftendig maaken. Schoon ik het zeer veroordeel , wanneer

men met den abt BELLEGARDE alles met een scheel oog aanschouwt, en de beste daaden van byzondere perzoonen of geheele volken alleen uit vuile bronnen afleidt, moet men egter iemand, als hy zyne rol flegt en wreed begonnen heeft, verdenken, dat het uit geen goed hart voortkomt, wanneer *politieke* redenen hem verpligten om te veranderen: te meer, wanneer hy by aanhoudendheid de geveinsde speelt. Onmaatige heerschzucht overmeesterde hem, en egter moest men hem elke tien Jaar als tegen wilen dank overhaalen, om de Regeering te verlengen. Hy wilde den naam van DOMINUS (Heer) niet voeren, maar wel een onbepaald gezag, waar door hy zelfs willekeurig de heiligste wetten verbrak. Hy liet zich ter naauwernood, zoo 't scheen, door de redenen van MÆCENAS om zyn eige veiligheid en den tegenwoordigen toestand van Rome overhaalen, om aan het volk en den Raad hunne geschonde rechten en ontroofde vryheid niet weer ter hand te stellen, en by droeg op alle mogelyke wyze zorg, dat de gerroofde en uit vrees of vleijery verkreege mag in zyn huis gevestigd wierd. Daar hy geen eige zoonen had, nam hy ze van tyd tot tyd aan: zelfs eenen TIBERIUS, zoo hy voorgaf om het welzyn van den Staat, daar hy hem steeds verdagt hield, schoon hy hem in zyne brieven ten sterksten vleide. Of moet men dit aan den invloed van LIVIA toefchryven, het was

was schandelyk, dat hy zich, ten koste van het land tegen zyn beter weten, door zulk eene listige ontrouwe vrouw liet bestuuren. Al de onheilen, welke *Rome* onder zyne opvolgers zyn overgekomen, moeten uit dit stinkend kanaal worden afgeleid. En des te slegter, wanneer hy dit voorzien heeft en daarom, gelyk men toen giste, een opvolger benoemde, waarvan niemand een gunstig denkbeeld had, op dat zyne regeering te beter zou afsteeken. — Hy bezat toch ook eene onbegrensde eerzugt. De eer der overwinningen en de zegenpraal wilde hy aan zich zelve houden, schoon hy maar tweemaal zelf het opperbevel gevoerd en de zege behaald heeft in *Spanjen* en by *Actium*. Hy was schrander genoeg, om de orde en het gezag der wetten te herstellen en te handhaven, zonder welke nog hy nog het volk zeker waren, maar te zwak of te bedorven van hart, om zich voor wellust en ongebondenheid te wagten. Het huwelyk prees hy, moedigde hy ten sterksten aan en ondertuschen schond niemand meer, dan hy, den heiligen Echt. Het verkragten van *LUCRETIA* beroofde *TARQUYN* van kroon en troon, en *AUGUSTUS* ontnam een aanzienlyk Raadsheer, die den rang van Burgemeester bekleed heeft, deszelfs hoog zwangere huisvrouw: dwong eerst *AGRIPPA* en naderhand *TIBERIUS* haare huisvrouwen te verstoeten, om de grootste ligtekooy van *Rome*, zyne dogter, te huwen.

Hy bedreef overspel met de vrouw van zyn boezemvriend MECENAS en anderen van den eersten rang. Men houdt hem zelfs verdagt, dat hy bloedschande met zyne dogter JULIA begaan hebbe; dat dit het was, dat OVIDIUS, in 't paleis van AUGUSTUS gemeenzaam, ongelukkig gezien had, en eene oorzaak wierd van zyne ballingschap. Zelfs gaat hy zoo min als JULIUS CAESAR vry van den blaam van onnatuurlyke onkuisheid. Dus wierp hy door zyn eigen gedrag om ver, het geen hy in anderen zocht op te wekken. Zoo ongehoord zeldzaam als de echtscheidingen te vooren by de *Romeinen* waren, zoo gemeenzaam wierden ze na dien tyd. Indien de weelde, de pragt der vrouwen, de verwildering der jeugd en het verminderend gezag der ouderen, dat voorheen zoo heilig geëerbiedigd wierd, de lust tot het huwelyk al niet verflaauwden, moesten de gestaadige echtscheidingen alleen hetzelve onbedenkelyk benadeelen. Zie daar, myn DIDERIK, het karakter van AUGUSTUS uit een ander oogpunt, dan te vooren, beschouwd.

D. En hetzelve zoo ik meen in 't waare daglicht gesteld. Waarom zou men toch groote feilen van groote menschen verbeelen? Dit is vooral in Vorsten gevaarlyk, en wel allergevaarlykst in zulken, welken zich zelf tot dien rang met list en geweld hebben opgeworpen. Zy meenen eindelyk, dat hun alles vrystaat, en dat een gelukkige uitflag alles vergoelykt.

E.

E. By zyn uiterfte wil oeffende hy eene uitgestrekte milddaadigheid na zyn dood, gelyk men hem niet van inhaaligheid by zyn leeven beschuldigen kan. LIVIA en TIBERIUS had hy tot erfgenaamen benoemd: voorts DRUSUS en GERMANICUS met zyne drie zoonen, zyne naastbestaanden tot in den derden graad, en eene menigte vrienden. Het overige maakte hy aan Raadsheeren, aan Ridders, aan vreemde Vorsten, zelfs zulken, op welken hy geene byzondere betrekking had, of die hy geen goed hart had toegedraagen. Aan het *Roomfche* volk, aan de smalle gemeente, aan elk der lyffschutbenden en dienstdoende burgeren bestemde hy zeer aanzienlyke fommen: in welker opgave egter TACITUS, DIO CASSIUS en SUETORIUS verschillen. Het best van allen was, dat hy aan de kinderen, van wier ouderen hy in hunne jengd eene erffenis gekreegen had, al het geld met de renten zoo dra zy manbaar zouden geworden zyn, liet weerom geeven. Dit was hy trouwens in zyn leeven reeds terftond, of als zy volwasfen waren, gewoon te doen, zoo fchryft DIO.

FR. Hy heeft daar door veel blyde menfchen gemaakt. Zouden de *Batavifche* benden daar ook in gedeeld hebben?

E. Zeker ja. Zy behoorden tot de lyfwagt, en hadden veel dienst aan AUGUSTUS beweezen. En niet alleen hebben zy hun le-

gaat

gaat nevens anderen daarna getrokken, maar zyn ook, terwyl hun vertrek opgeschort was, by de lykplegtigheden tegenwoordig geweest. Dit ten minsten vooronderstel ik.

R. Dezelve zullen gewis zeer pragtig geweest zyn.

E. Zoo waren zy: maar wy hebben ons reeds lang met AUGUSTUS leeven en dood opgehouden. Laat dit genoeg zyn, — dat hy op een lykbed van elpenbeen en goud, met purperen, met goud geborduurde, spreijen overdekt, gelegd en op de markt gebragt wierd. Men zag hier drie beeldtenissen van AUGUSTUS, de afbeeldingen van zyne voorouders en nabestaanden, en van alle de *Romeinen*, die uitmuntende daaden verrigt hadden, van ROMULUS af POMPEJUS was niet vergeeten; — insgelyks van alle de volken, die hy overwonnen had, elk in zyne gewoone kleeding. DRUSUS en TIBERIUS hielden elk eene lof en lykrede over hem. Het doode lighaam wierd toen op deeze baar onder het geleide van de Raadsheeren en Riddeis met hunne vrouwen, van de *Pratoriaansche* krygsknegten met een ontallyke menigte van menschen, op het veld van MARS gebragt, en op den lykstapel gezet. Waar eerst de Opperpriesters, vervolgens de Riddeis, de legioenbenden en overige foldaaten, en eindelyk de lyfwagten eenen omgang om denzelfen dedden, en al de geschenken, welke zy om

om hunne trefflyke bedryven van hem ontvangen hadden, daar op wierpen. Toen staken de hoplieden op bevel van den Raad den brand 'er in. LIVIA bleef met de voornaamste der Ridders om de beenderen op te zamelen, en in zyne begraafplaats te bergen. De overigen vertrokken.

VR. Het wordt tyd, myn EELHART, dat wy ook om ons vertrek denken: het is reeds laat in den middag. Wanneer de vrienden by ons komen, zult gy ons wel verhaalen, welk een nieuwen Keizer de *Romeinen*, en welk een lot de *Germaanen* en *Batavieren* onder zyne Generaals gehad hebben.

E. Ziet daar eene uitvoerige schets van de bedryven van AUGUSTUS, als een wederga van J. CAESAR: dan de volgenden zyn niet waardig, dat wy zoo lang by hen stil staan; maar wy zullen ons zoo veel te langer by onze *Batavieren* kunnen ophouden, van welken ik na DRUSUS niet dan ter loops heb kunnen melden.

TWEE EN TWINTIGSTE ZAMENSpraak.

TIBERIUS oeffent terstond na het overlyden van AUGUSTUS de opperste magt uit, laat AGRIPPA dooden, en veinst egter het oppergebied niet alleen te willen aanneemen. De Krygstucht vervallen in de legers. Een zwaare opstand in Illyrien, wordt ter naauwernood door DRUSUS gedempt. Een ander oproer onder de legers in Germanien brengt GERMANICUS in de grootste verlegenheid; eindelyk komt hy alles te boven. Hy trekt tegen de Duijschers. Overvalt de Marsen en verwoest hun land, insgelyks de Catten. Hy verlost SEGESTES door ARMINIUS in 't naauw gebragt. ARMINIUS en de Cheruscen geslaagen. GERMANICUS komt in de legerplaats van VARUS. CECINNA in nood. De Germaanen afgeslaagen, maar de Romeinen op den te rugtogt in groot gevaar. Manneelyk gedrag van AGRIPPINA. SIGIMER geeft zich over. Een gewaande AGRIPPA verwekt bewegingen. GERMANICUS uit wangunst te rug geroepen, wil eerst de zaaken in Germanien afdoen, rust eene vloot uit, bestookt op nieuw de Catten, komt in de Eems, trekt over de Wezer. De Batavieren komen in den drang. De Germaanen een en andermaal geslagen. Het leger op de vloot ontkomt naauwlyks den storm. GERMANICUS komt in Rome, waar hy zegenpraalt.

DIDERIK **W**y zyn u wat vroeg overvallen myn

EELHART, om zoo veel te langer van uwe leerzaame verhaalen nut te kunnen trekken : waar is VREDEGONDE en onze jonge vriendin ? Ik hoop dat zy ons nu zal kunnen verzellen.

E. Daar komen zy reeds. Wanneer het de vrienden behaagt, kunnen wy straks beginnen.

R. Het is onze schuld myn EELHART, dat gy ons wat langer met *Rome* en AUGUSTUS hebt opgehouden. Nu deeze dood is en gy ons geen gunstig denkbeeld van de andere Keizers hebt gegeven, hoop ik, dat wy meer berigten uit *Germanien*, en vooral uit het Eiland der *Batavieren* zullen ontvangen.

E. Het een en ander zal u gebeuren, myn ROZEMOND. Van TIBERIUS en zyne naaste opvolgers kunt gy niet veel goeds verwagten, maar ik zal u egter heden morgen kunnen bezig houden met eenige *Romeinen*, die al uw aandagt waardig is, en met wien wy gaande weg naar *Germanien* en ook naar het eiland der *Batavieren* zullen trekken. Gy zult zeker nieuwsgierig zyn, om te weten, hoe TIBERIUS aan het roer der regeering gekomen is, en hier van zullen wy moeten beginnen.

D. Als 't u gelieft, myn Vriend, alles zal ons aangenaam zyn, wat gy ons verkiest mede te deelen.

E. Wy zullen nu behalven DIO CASSIUS en anderen, weder den grooten geschiedschryver TACITUS tot onzen voornaamsten gids kunnen nemen,

mên, welke zyne voortreffelyke Jaarboeken niet het leeven van TIBERIUS begint. Ongelukkig, dat wy dezelve niet alle bezitten! — Indien de Regeering op de gelegde gronden moest voortgaan, en uit het geilagt der CÆSARS een opvolger moest weezen, kwamen 'er alleen drie in aanmerking. TIBERIUS, GERMANICUS en AGRIPPA POSTHUMUS. De laatste was de eige en na den vroegtydigen dood van CAJUS en JULIUS de eenige overgebleeve kleinzoon van AUGUSTUS uit AGRIPPA en JULIA gebooren, eindelyk (*) ook tot zoon aangenomen; maar woest, onbedreeven in alle zaaken, en in zyne ballingschap niet verbeterd, schoon men meent dat AUGUSTUS, zoo hy langer geleefd had, hem te rug geroepen en gebruikt zou hebben. GERMANICUS was in alles het tegeengestelde. De uitmuntende zoon van een vader, die zich aan den Staat zoo zeer verdienstelyk gemaakt had; hoe jong ook, reeds beroemd door zyne daaden en zyne braafheid, en daar door by elk geagt en geliefd. Hoe gelukkig zou Rome hebben kunnen zyn, indien hy de regeering had willen aanvaarden, of indien hy na eene grondwettige herstelling van alle misbruiken haar het oude bestier met de Vryheid had wedergefhonken,

en

(*) In het III. Deel bl. 393. r. 5. v. ond. is een misflag ingeslopen; leest daar, *evenwel is deeze niet zoo gereedelyk tot zoon aangenomen.*

en daarin de edelmoedige gevoelens van zyn hart opgevolgd, maar het was in 't besluit niet. Deeze Alleenheerscheresse moest gaande weg door onderdrukking vernederd, en eindelyk geheel te gronde gerigt worden. TIBERIUS was ouder in jaaren, in veele burgerlyke en krygsbedieningen gebruikt, niet alleen de aangename zoon, maar ook de stiefzoon van AUGUSTUS; en dat alles afdoet, de eenige overgebleeve zoon van de listige en heerschzugtige LIVIA. Hy was reeds cenigzins deelgenoot in het gebied geworden, en daardoor viel hy van zelfs in de opvolging. — Niet lang was hy van AUGUSTUS gescheiden en in *Illyrien* gekomen, of LIVIA ontbood hem te rug: dat hy den stervenden Vorst nog leevend aantrof, schryft VELLEJUS; TACITUS laat het tusfchen beiden. Alles wierd geheim gehouden, tot dat men zekere maatregelen had genomen. TIBERIUS liet terftond brieven aan de Legers en Wingewesten afgaan, over welken hy mede in 't bewind gesteld was, en aan den Raad schreef hy in de betrekking van Gemeensman, gelyk hy was. Hoe zeer dit kon goed gemaakt worden, beging hy, buiten twyffel op raad van LIVIA, een allergruwelykst stuk. De ongelukkige AGRIPPA moest terftond uit den weg geruimd. Hy, die zeer sterk was, en daarin zyn roem stelde, verdedigde zyn leeven tegen den Hoofdman, die het hem kwam ontnemen, maar te vergeefs. Als deeze berigt bragt van

IV. DEEL. I den

den uitflag , ontkende TIBERIUS daartoe last gegeven te hebben , maar zocht het op rekening van AUGUSTUS te stellen , die zulks ingevalle van zyn overlyden zou bevolen hebben : dog de onwaarschynlykheid blykt genoeg uit het verhaalde.

R. Zoo bezoetelde hy zyne intrede terstond met het bloed van zyn eigen maagschap. Wierd dit wel opgenomen?

E. Men liet het te *Rome* , waar elk zich tot eene nieuwe slaverny schikte , ongemerkt doorgaan. De aanzienlyksten waren de eersten in laagheden , en de grootsten in vermomming. De Burgemeesters SEXTUS POMPEJUS en SEXTUS APULEJUS lagen zonder nadenken den eed af aan TIBERIUS ; na hen de overfte van de lyfwagt en van den voorraad , vervolgens de Raad , de Ridder en het Volk , niet tegenstaande TIBERIUS zich nog niet verklaard had , of hy het bewind zou aanneemen. Evenwel had hy zorg gedraagen voor eene lyfwagt , en het Woord gegeven. Wyl hy GERMANICUS vreesde , die een groote magt onder zich had , en hy daarenboven naar de eer van eene vrywillige verkiezing verlangde , schein hy tot geen besluit te kunnen komen. Zoo kon hy teffens de waare gevoelens der voornaamsten ontdekken. In de eerste raadsvergadering wilde hy nergens over handelen , dan over de uiterste wil en de begraaving van AUGUSTUS , aan wien men in *Ro-*

me een Tempel zou toewijen en Goddelyke eer bewyzen. Eindelyk zagt men TIBERIUS de Regeering te doen aanvaarden, welke zich verontschuldigde met de uitgestrektheid van 't gebied, en de geringheid van zyne vermogens.

„ De ziel van den vergoden AUGUSTUS was alleen tot zulk een last bekwaam”. Maar het was sedert lang zyne gewoonte, om de waare gevoelens van zyn hart te ontveinzen: dit was by hem eene hebbelykheid geworden. De Raad borst uit in traanen en gebeden; bezwoer hem by het standbeeld van AUGUSTUS; sommigen omhelsden zyne knien. Hy bragt toen de aantekeningen van AUGUSTUS voor den dag, welke onder anderen een raad behelsden, om aan niemand het opperbewind alleen toe te betrouwen en de paalen van hun gebied niet verder uit te zetten. Hy deed hier op een voorstel van de Oppermagt in drieën te verdeelen, waarvan de eene over *Rome* en *Italien*, de andere over de legers en de derde over de wingewesten zoude zyn. Hy zoude het zich laten welgevallen, wat gedeelte men hem wilde opdraagen. ASINIUS GALLUS verdroot dit, en zeide, kies voor u CAESAR, wat deel gij begeert. Na een diep stilzwygen, waaronder ASINIUS wel merkte, hoe dit met zyne waare oogmerken niet strookte, herhaalde TIBERIUS zyn voorstel: waarop GALLUS: „ myne vraag strekt daar niet heen, om te verdeelen, het geen onverdeelbaar

is, maar om u te doen merken, dat de Staat maar één lighaam is, en door ééne ziel derhalven moest geregeerd worden". Voorts haalde hy den lof van AUGUSTUS en de overwinningen van TIBERIUS op, om hem te vrede te stellen. Dan te vergeefs. LUCIUS ARRUNTIUS bedierf het ook by hem, te meer, om dat hy een der vermogenste burgers was, welke AUGUSTUS niet ongeschikt voor het ryksbestuur geoordeeld had. QUINTUS HATERIUS en MAMERCUS SCAURUS verstoorden hem insgelyks door hunne aanmerkingen, hoe gegrond ook. Dit deed de poogingen van de overigen verdubbelen, om TIBERIUS overtehaalen. Eindelyk geliet hy zich overwonnen en afgemat door hunne smee-kingen.

D. Welke laagheden! Zy verdienden dan in der daad niet vry te zyn.

E. Men strekte die laagheden zelfs tot LIVIA uit. Men wilde haar by uitnemendheid MOEDER, of moeder des Vaderlands geheeten hebben, en by den naam van TIBERIUS CAESAR, ZOON VAN JULIA voegen, maar dit stond TIBERIUS niet aan. Hy wilde geen andere dan maatige eerbewyzingen, welke men aan hem zou gelieven aan te bieden. Voor DRUSUS verzogt hy niets, maar voor GERMANICUS eene landvoogdy. — Aan het volk ontnam hy het stemrecht in hunne vergaderingen (*Comitia*), het geen billyk ongenoegen gaf, maar den Raad
wel

wel fmaakte, om dat zy nu geene ftemmen behoeften om te koopen. Alle klagten waren vrugteloos.

FR. Dit was dan de laafte doodfteeck aan de volksvryheid toegebracht, hoewel het my bewondert, dat zy dit recht tot deezen tyd toe behouden hadden.

E. Het was ook niet meer dan een fchyn. Wanneer een of meer geweldenaars zich de oppermagt willekeurig hebben aangemaatigd, wanneer zy over goed, vryheid en leeven van hunne medeburgeren befchikken en daarin door de krygsmagt gefterkt worden, dan wordt de volkftem van zelfs gefmoord: of zoo het volk, onkundig en ondeugdzaam, zich door blinde driftten laat vervoeren, door *intriguanen* laat verleiden of door ryken omkoopen, waarvan men zoo veele voorbeelden in de *Griekfche* en *Romeinfche* gefchiedeniffen en meer dan te veel in onze dagen aantreft, wat zegt dan de ftem van 't volk? — In het veld zag het 'er hier en daar, zoo dra TIBERIUS aan de Regeering gekomen was, zeer verward uit. AUGUSTUS had de gewapende benden, hoe zeer hy alles aan hun te danken had, meer en meer in ontzag weeten te houden. De krygstugt was volgens die onder hem zoo ftreng, dat hy geheele *Legioenen* ontfloeg, (*cafseerde*) die maar een fchyn van ongehoorzaamheid getoond hadden, en wanneer eenige benden hunne gelederen braken,

liet hy den tienden man dooden, en de overigen moesten zich voor een tyd met garstenbrood en water behelpen. De oversten, die hunne posten verlieten, wierden met den dood, en om mindere misdaden met schande (*infamie*) gestraft. — Zoo dra ontvingen zy de tyding niet van het overlyden van AUGUSTUS, of zy geraakten uit den band. In *Pannonien* had de Stadhouder JUNIUS BLÆSUS zyne krygsknegten gedurende den rouw over AUGUSTUS en de vreugde bedryven wegens de verheffing van TIBERIUS van de gewoone oeffeningen ontslagen. Dit is altoos gevaarlyk: zy ontwenden den arbeid en de tugt, wisten met hun ledigen tyd geen raad, en vervielen tot allerleye ongebondenheid: het juiste tydsfip, om zich te laten opzetten. Niemand was hiertoe meer geschikt, dan eene PERCENNIUS, te vooren bestuurder van eene bende toonneelspeelers, nu gemeen soldaat. Deeze gelukzoeker, stout en betwaam, om het oor van een verleidelyk gemeen te winnen, stookte eerst de slegstn van den hoop, wanneer de anderen zich naar hunne tenten ter rust begaven, op, en toen hy zich van de menigte verzekerd hield, wierp hy zich op tot een volksleider. Hy bragt hun onder 't oog, dat zy zich dwaaslyk door eenige weinige oversten en hoofdmannen als slaaven lieten behandelen, dat zy sommigen 30 en 40 Jaaren den zwaarsten dienst voor de geringe be-

belooning van tien *asfen* daags met gevaar van hun leeven hadden doorgestaan en tot vergoeding slagen, wonden en ongemakken in den winter en in den zomer hadden moeten verdraagen: veelen waren onder zulk een harden last reeds oud en grys geworden, de overigen hadden geen beter lot te wagten. Nu was het tyd om beter betaaling en vroeger ontflag te beedingen. Zy konden *Rome* de wet stellen.

D. Hoe gevaarlyk zyn zulke opstookers, in alle clasfen, voor de maatschappy! Onderwerping vloeit enkel voort uit *Opinie* en ontzag, zoodra dit verzwakt wordt, en elk meent, dat hy even waardig is, en het maar aan hun staat om zich te vereenigen en te onttrekken, houdt alle orde en ondergeschiktheid op, en dit is voor het gemeen het gevaarlyk gevolg van eene kwalyk begreepene gelykheid. — Dan hoe veel bedraagt eene *as*?

E. Tien *asfen* bedroegen omtrend eene schelling, maar de *Romeinsche* krygsknegt moest zich daar voor zyne klederen, wapens en tenten aanschaffen en onderhouden; daarenboven wierden die *asfen* naar de oude rekening betaald, toen het geld minder in waarde was. Nu wilde men het naar den loop (*cours*) betaald hebben. Dus hadden zy alles wel gerekend nog minder dan onze soldaaten. — De roervink krygt gehoor, men brengt groene zooden by een, om daar van eene spreekstoel te vormen, en men

voegt de drie arenden der Legioenen by elkander, wanneer BLÆSUS tydig 'er tusfchen komt. Hy, die wel wist te fpreeken, brengt met zachte en fterke woorden den onbetaamelyken handel, zoo ongehoord, zoo onteerend voor den *Romeinfchen* naam onder 't oog, en raadt hen, zoo zy iets met reden meenden te kunnen vragen, dat zy dit door afgevaardigden moesten doen, en aan dezelve in zyne tegenwoordigheid last geeven. — Dit vindt byval, en men kiest den zoon van BLÆSUS tot deeze bezen- ding. De rust zou hier door herfteld zyn, zoo dezelve niet op nieuw geftoord was door eenige benden, die uit het leger waren afgezonden naar *Nauportus*, om de wegen en bruggen te verbeteren, en anderen arbeid te doen; deezen den opftand vernomen hebbende, rollen hunne vaandels op, plunderen de nabuurige dorpen, zelfs de gemelde ftad, befporten en mishandelen hunne overften, vooral hunnen opperbevel- hebbet AUFIDIENUS RUFUS, een man, welke door zyne dapperheid van gering foldaat tot deezen trap bevorderd en wat geftreng was. Zy rukken hem van zyn wagen, en belaaden hem met zwaarder lasten, dan hy draagen kan. BLÆSUS wil eenigen der plundersaars straffen, maar wordt daarin met geweld verhinderd. Men breekt de gevangenis op, en vereenigt zich met het fnoodfte geboefte. Een krygsknegt VIBULE- NUS had de flouthed, daar BLÆSUS op den
reg-

regterstoel zat , hem den dood van zynen broeder met stoute kaaken te verwyten , en de menigte tot wraak op te hitzen . Hy voegde hier by zyne traanen en smeekingen : men nam de schermers , door welken de broeder van den oproermaaker zou omgebragt zyn , en de huisbedienden van den Veldheer gevangen , om hen tot het aanwyzen van het lyk door pyniging te dwingen . Dan alles bleek verzonnen , 'Er was geen broeder van hem in 't leger . Egter gingen zy voort hunne bevelhebbers te mishandelen , en te plunderen . Den hoofdman LUCILIUS benaamen zy het leeven . De overigen moesten door de vlugt het lyf bergen .

D. Dat was een verschrikkelyke opstand .

E. Een ongewoon verschynfel onder de *Romeinsche* benden . Maar ik maak 'er wat breeder gewag van , om u de schrikkelyke gevolgen van het verval der krygstugt te doen zien : een verval , dat zich terstond na den dood van AUGUSTUS openbaarde , waardoor de val van den *Romeinschen* Staat verhaast is : — en om dat dit geval aan de *Germaanen* en *Batavieren* , die in dienst waren , gelegenheid gegeven heeft , om hunne getrouwheid te toonen . De tyding van deezen opstand maakte TIBERIUS verlegen . Hy zond terstond zyn zoon , den jongen DRUSUS , met eenige Leden uit den Raad , aan 't hoofd van twee talryke benden , uit de Lyfwagt uitgelezen , versterkt met *prætoriansche* ruiters en den bloem

van de *Germaanen*, welke toen zegt TACITUS in het 24ste Hoofdstuk van zyn eerste Jaarboek, als wagers by de Keizers waren. Uit het voorige blykt, dat de *Batavieren* tot deezen post boven andere *Germaanen* verkoren zyn, en gy ziet ook hieruit, dat zy denzelven als voor de nederlaag van VARUS waarnamen. SEJANUS, overste van de lyfchutbenden, welke toen reeds in het vertrouwen deelde, wierd aan den Jongen *Prætor* als raadsman bygevoegd. — Men ging hem gedwongen te gemoet; woede vermengd met eene treurige ontevredenheid, vertoonde zich op aller gelaad. DRUSUS krygt ter naauwernood gelegenheid, om den brief van zyn vader TIBERIUS voor te leezen, waarin hun goede beloften gedaan, maar hunne verzoeken aan den Raad verweezen wierden. JULIUS CLEMENS hadden zy uit al de hoofdlieden verschoond en uitgekipt om hun spreekker te zyn. Met dit uitsfel waren zy niet te vrede. DRUSUS moest terstond, zeiden zy, hunne begeerte inwilligen. De lyfwagten en vrienden van hem konden hunne tergingen niet ontgaan. Vooral hadden zy het op den ouden braaven LENTULUS geladen, welke de vlugt moest kiezen naar de winterlegering, en ter naauwernood door het volk van DRUSUS geborgen wierd. De uitzigten waren allergedugst, nu men zelf den zoon van den Keizer en het eerwaardig gezelschap, dat hem verzelde, geen ontzag betoonde.

FR.

FR. Ik meen dat TIBERIUS aan het hoofd van deeze benden in *Pannonien* was geweest, en dat hy zich op alle mögelyke wys bemind by het volk gemaakt had.

E. Beide is waar; maar een bevelhebber moet zorg draagen, om zoo wel het ontzag op te houden, waarvan alle de onderschiktheid afhangt onder de krygsknegten, die op hunne wapens zich veel laten voorstaan, en als zy dat ontzag by zamenrottingen verliezen allergevaarlykst zyn, als de genegenheid te winnen. Het eerste wist de schrandere AUGUSTUS wel te bewaaren, maar TIBERIUS heeft dit niet genoeg in 't oog gehouden. Hy maakte zich met een kwaad oogmerk, dat nu feil sloeg, al te gemeenzaam, en veelen noemden hem spottende in het Leger BIBERIUS CALDIUS MERO, om dat hy zich wel eens in het drinken te buiten ging.

VR. Hoe liep dit af.

E. Zeer zonderling. Gy hebt wel in reisbeschryvingen geleezen, dat de Wilden, door eene maanverduistering tot reden gebragt zyn, — dat zy gedurende dezelve geschreeuw en geraas maaken, om dit bezwymend hemellicht van den overlast te bevryden: het zelve had by deeze *Romeinsche Barbaaren* plaats. De lucht, die by den aanvang van de *Eclips* helder was, betreft geheel en al; niets was in staat, om hen van de verbeelding af te houden, dat de Maan voor altoos had uitgescheenen, en dit een uitwerkfel

werkfel was van de gramschap der Goden over hunne oproerigheid. DRUSUS bedient zich van deeze verslagenheid. Hy weet door CLEMENS de bezadigsten uit den hoop af te scheiden, en door dezelve anderen tot reden te brengen. Gevaar en pligt krygen gehoor. DRUSUS laat ze allen na den nacht, waarin dit gebeurd was, tot zich komen. Hy spreekt hen met eene edele fierheid onverschrokken aan, en belooft, zoo zy zich onderworpen wilden gedraagen, voor hen aan zyn Vader te schryven. De Jonge BLÆSUS en drie anderen, worden daarop naar *Rome* afgevaardigd. Men overweegt inmiddels, of men de benden door vriendelykheid, of door strafoeffening tot de oude krygstucht zou te rug brengen. DRUSUS, die wreed van inborst was, helt tot het laatste over. Hy laat PERCENNIUS en VIBULENUS terstond afmaaken. De overigen, in 't veld hier en daar uit elkander verspreid, worden gedood. Het guure weer en een ontydige koude maakten hen allen gedwee. Zy gaven de aanstokers zelven aan, om de vertoornde Goden daar door te bevredigen. Het agtste en vyftiende Legioen vertrokken daarop naar de winterlegering. Het negende wilde het antwoord afwagten, dat agter bleef. DRUSUS keerde naar *Rome*.

VR. Zoo dreef dit onweer door gewoone of lucht-verschynselen over. Het Bygeloof kan dan in een enkel geval nog iets goeds uitwerken.

E. Maar een nog zwaarer onweer van dezelfde aart, en uit dezelfde oorzaaken, ontstak in deezen tyd in *Germanien* in de Legers, die onder het bevel van CAJUS SILIUS aan den boven *Rhyn*, en van AULUS CÆCINA aan den beneden *Rhyn* lagen, beiden onder het opperbevel van GERMANICUS, welke zich toen in *Gallien* met eene opschryving bezig hield. Op de grenzen der *Ubiërs* of *Keulenaars* lagen vier legioenen, het eerste, het vyfde, het twintigste en een en twintigste. Voor een groot gedeelte bestonden zy uit ongebonde lediggangers, welken AUGUSTUS na de nederlaag van VARUS had laten werven. Zy eischten niet alleen een eerlyk afscheid voor de oude, en verhooging voor de jonge soldaaten: maar zy begreepen, dat het lot van den Staat door hen kon beslist worden, en dat GERMANICUS in alle gevallen hunne zyde zou kiezen. CÆCINA's slapheid maakte hen des te stout. Het een en twintigste legioen hief den oproerkreet het eerste aan. De zestig hoofdlieden moesten elk den aanval van zestig gemeene krygslieden verduuren. Zy wierden verminkt of vermoord buiten de legerwallen, of in den *Rhyn* geworpen. Het was zelfs te vergeefs, dat SEPTIMIUS tot de geheiligde regterstoel van den Bevelhebber zyn toevlugt nam. De jonge CASSIUS CÆREA, die *Rome* naderhand van een Tiran verlost, baande zich met het zwaard alleen een weg tot ontkoming.

Voorts

Voorts schikten zy zich tot hunne posten met algemeen overleg, en 'er scheen onder hen de grootste eensgezindheid te heerschen.

R. Nu verwagt ik de overkomst van GERMANICUS.

E. Wy zullen met hem naar den beneden Rhyu vertrekken. De kans voor deezen Jongen held stond schoon, om zonder slag of stoot aan het gebied te komen, wanneer hy maar eenigzins naar deeze benden wilde luisteren, en het was niet buiten reden, dat TIBERIUS daar over bekommerd was, maar hy gedroeg zich gantsch anders dan de Jonge OCTAVIUS. Naauwlyks was hy met eene groote neerslagtigheid in de legerplaats ingehaald of hy wierd door algemeene klagten overluden. Zommigen staken onder schyn van hem de handen te kusschen, zyne vingers in hunne tandelooze monden, anderen vertoonden hem hunne leden door 't gewigt van jaaren en arbeid gekromd. Hy liet hen zich in rotten verdeelen; begon met den lof van AUGUSTUS, verhief de daaden van TIBERIUS in *Germanien*, en sprak van de algemeene goedkeuringe welke zyne verheffing overal, ook in *Gallien* wegdroeg; — van de rust en orde welke daar heerschte. Tot dus ver hoorden zy hem met geduld, maar toen hy hunne miltzucht hier begon tegen over te stellen en te veroordeelen, verlooren zy hetzelfde: zy toonden hem de lidtekenen van de

de slagen, die hen in een zwaaren dienst willekeurig waren toegebracht; spraken van de gevaren, die zy hadden doorgestaan, van den harden arbeid, welke zy aan wegen, bruggen, gragten, wallen en wat al meer verrigten moesten, voor een geringe belooning, waar mee zy in een duuren tyd niet toekonden. Zy, die dertig Jaaren en langer gediend hadden, riepen het luidst: zy vroegen ontslag en belooning, benevens het geld, dat hen door de uiterste wil van AUGUSTUS besproken was. Eindelyk liep het uit op eene verklaring, dat zy op nieuw bereid waren onder GERMANICUS te dienen, zoo hy het oppergebied wilde aanvaarden. Hierop springt hy met een waar afgryzen van den rigterstoel, welken zy hem egter met de sterkste bedreigingen weder noodzaakten te beklimmen. Hy zou zich in deeze vervoering met zyn zwaard doorstoken hebben, indien men hem niet weerhouden had. Eenigen van de raazensten schreeuwden *Ja dood*, en CLAUDIUS bood hem zyn eigen geweer aan, met byvoeging, „dit is beter.” Dan dit deed allen, die eenig gevoel hadden, voor een wyl afhouden, en den vrienden van GERMANICUS gelegenheid krygen, om hem in zyne tent te bergen.

M. Ongelukkige GERMANICUS! o dat gy nu in *Gallien* gebleeven waart!

E. Zyn toestand was zeker allerhachelykst.

Het

Het leger aan den boven *Rhyn* was tot nog toe in stilte, maar gereed, om zich naar den uitflag te schikken. De oproerlingen hadden de gemeenschap met hun door afgevaardigden geopend, met een voorstel, om de Stad der *Ubien*, naderhand *Colonia Agrippina*, te plunderen, waar men wegens den koophandel een grooten buit by een zou vinden, en zich dan in de *Gallien* te begeeven. De vyandelyke *Germaanen* daarentegen, van deezen opstand verwittigd, wagtten op het vertrek der *Legioenen*, om over den *Rhyn* te trekken. Wat zou men dan tegen zyn eigen volk in de wapens brengen, om hen tot gehoorzaamheid te dwingen, daar het beide van verren uitzigt was, hunne begeerte in te willen of vol te houden. Men las hen daarop, na lang overleg, een brief als van *TIBERIUS* voor, waarby na een twintig Jaarigen dienst een volkomen afscheid, — aan hun, die onder het zelfde vaandel zestien Jaaren gediend hadden ontslag, zonder dat zy tot iets anders verbonden waren, dan tegen den vyand te vegten, — en aan allen het beloofde *legaat*, zelfs verdubbeld, toegestaan wierd. Dan de soldaaten ontdekten den list, tot welken men uit nood den toevlugt had moeten neemen: zy wilden alles terstond naargekomen hebben. Men gaf toen den ouden hun afscheid, en de betaaling zou volgen, als zy in de winterkwartieren gekomen waren: maar hier mede was het tweede en

vyf-

vyf en twintigste *Legioen* niet te vrede. GERMANICUS en zyne vrienden, moesten al hun reisgeld by een zamelen, om de som te vinden. Het eerste en twintigste legioen trok onder bevel van CAECINA naar de Stad der *Ubiens*, met het afgeperste geld in 't midden van hunne veldtekenen. GERMANICUS spoede zich naar de tweede, dertiende, veertiende en zestiende *Legioenen*, welke aan den boven *Rhyn* lagen, om hen den eed aan TIBERIUS af te neemen. Zy deden het allen vrywillig op het veertiende na: men gaf hetzelfde zonder vraagen afscheid en geld.

D. Dit liep dus gelukkig af. De weg, dien GERMANICUS insloeg, tekent gemaatigheid en grootmoedigheid.

E. Het onweer was wel een weinig bedaard, maar niet geheel en al over. Eenige der oproerige benden waren in het land der *Cauchen* gelegerd. Ook deeze waren door dezelfde razerny aangestoken. Een onmiddelyke straf aan twee muitelingen had den geheelen opstand een weinig opgetoefd, eindelyk barst hy los, en de bevelhebber MENNIUS redt naauwlyks het leven. De afgevaardigden van GERMANICUS kwamen intusschen van *Rome* te rug. Hy ging hen te gemoet tot aan den altaar der *Ubiens*. De *Legioenen*, daar gelegerd, verbeeldden zich, dat de last, welke zy medebragten, eene vernietiging behelsde van hetgeen zy met geweld hadden

afgeperst. Aan MUNACIUS PLANCUS, welke aan het hoofd was, wordt de schuld gegeven. Dit was genoeg, om de gansche menigte weer op de been te helpen. In 't holle van den nacht overvallen zy GERMANICUS, dwingen hem onder bedreiging des doods het vaandel over te geven, met het zelve draaven zy langs den weg en ontmoeten de afgezondenen, welke zich naar GERMANICUS spoedden. Het bleef toen by geene bedreigingen, zy willen PLANCUS het leven beneemen. Hy bereikte ter naauwernood de legerplaats van 't eerste legioen, om daar tot den gouden arend en andere veldtekenen zyn toevlugt te neemen, en zonder de wakkerheid van CALPURNIUS, zou een afgezant van den Keizer en den Raad op deeze plaats, die altoos heilig gerekend was, door *Romeinsche* krygsknegten vermoord zyn geworden, waar van men naauwlyks een voorbeeld vindt by vyan den, gelyk TACITUS te regt aanmerkt.

Vr. Het wordt hoe langer hoe erger. De *Romeinen* *Barbaarscher*, dan de *Barbaaren* zelve?

E. Dat waren zy. Zoo dra het dag wierd, verzocht GERMANICUS de afgezanten by hem te komen, plaatst hen nevens zich, laat zich zeer aandoenlyk uit over den hoon hen aangedaan, over de ongegronde vermoedens, die het volk op nieuw tot oproer hadden aangezet, en over de onnitwischbaare schande, met welke

ke zy het legioen overlaadden: het geen hy als eene straf aan de gramschap der Goden meer, dan aan hun eigen overmoed toefchreef. — Men kon zich onder dit alles niet begrypen, waarom GERMANICUS zich niet spoede naar het leger aan den boven *Rhyn*, waar op hy meer staat kon maaken, om deeze onrustigen te straffen; waarom hy zyne AGRIPPINA en haaren tederen zoon in al deeze gevaaren liet deelen, daar men niet wist, waar toe de razerny, de oproerige legioenen nog zoude kunnen brengen.

VR. Verzelde dan AGRIPPINA met haar kind in al deeze stormen haaren man?

E. o Ja! die braave vrouw, welke in Rome's beste tyden zou uitgemeunt hebben, was een zeldzaam voorbeeld van huwelyks-trouw. GERMANICUS besloot haar met haar zoontje weg te zenden, maar zy wilde haaren man niet verlaten. „Uit den vergoden AUGUSTUS voortgesprooten, zal ik in het gevaar toonen van hem niet te ontaarden,” zeide zy. Hy omhelsde haar zwangeren buik, hy bad haar met traanen, ter behoudenis van hun beider kind en de vrugt, welke zy onder 't hart droeg, zyn raad op te volgen: Eindelyk laat zy zich overhaalen. Stel u dit aandoenlyk schouwspel voor. De vrouw van een Romeinschen opperbevelhebber, — van GERMANICUS, AGRIPPINA, uit het bloed

der CÆSARS, moet met haar kind op den arm, hoog zwanger, alleen van eenige scheidende vrouwen verzeld, zonder geleide, de legerplaats van *Romeinsche* krygsbenden verlaaten, om haare veiligheid, welke zy daar niet vinden kan, by vreemden, by de *Treviren* te zoeken! Verberg uwe traanen niet, MAGTILDA! de woeste wanhoopende benden, wierden 'er door getroffen. Schaamte, medelyden, het herdenken aan AGRIPPA, wiens dogter, aan AUGUSTUS, wiens kleindogter, aan DRUSUS, wiens schoondogter zy was, haar eige verdiensten, maakten den diepsten indruk; „zullen wy deeze kuische en vrugbaare moeder met haar kind, dat in onze legerplaats gebooren en opgevoed is, zoo laten trekken, om by een *Barbaarsch* volk bescherming te zoeken?” Zy loopen haar na, houden haar tegen, terwyl anderen GERMANICUS smeeken zyne AGRIPPINA met haaren jongen CAJUS te rug te laten komen. GERMANICUS betuigt hen, dat hy zyne vrouw en zoon nevens zich zelve gaarne wilde opofferen, zoo het tot welzyn van den Staat kon dienen. Dat het TIBERIUS aan geen heirlegers, aan geen bevelhebbers ontbrecken zou; maar de vrees, dat zy na hem vermoord te hebben, hunne schande nog vermeederen zouden, door zich aan den agterkleinzoon van AUGUSTUS en de schoondogter van hunnen Keizer te vergrypen, drong hem, om haar aan

de

de woede te ontrukken. Hy bragt hen het gedrag der Legioenen onder JULIUS , onder AUGUSTUS , onder TIBERIUS onder 't oog , zoo hemelsbreedte van het hunne verschillend , daar zy zich op de verschrikkelykste wys tegen hunne opper- en onderbevelhebbers dorsten vergrypen , hen de wet voorschryven , aan lyf en leeven geweld doen. Hy roept den Goddelyken geest van AUGUSTUS , de schimmen van zyn vader DRUSUS te hulp , om hunne *Romeinen* met andere gedagten te bezielen! — De meesten toonen zich getroffen. GERMANICUS beweegt hen , om tot gehoorzaamheid weder te keeren: de afgezondenen aan den Raad , zyne vrouw en kind aan hem zelf weder te geven , en tot een blyk , dat hy op hen vertrouwen kon , zich van den oproerigen hoop af te zonderen.

FR. Ter goeder uur was AGRIPPINA in het leger gekomen.

E. Zy belceden schuld , smeekten om vergiffenis , en hielden ootmoedig by den Veldheer aan , om de opstookers te straffen , de misleiden genade te bewyzen , zyne vrouw en zoontje in hun midden te vertrouwen , en niet als gyzelaars by de *Galliers* te laten : — zy verlangden hoe eer hoe liever naar den vyand geleid te worden. — Alles wordt hen toegestaan , behalven de te rugkomst van AGRIPPINA :

heure aanstaande bevalling en de strengheid van den naakenden winter maakten dit niet raadzaam. CAJUS, door de soldaaten bygenaamd CALIGULA, om dat hy met laarsjes den troep van jongs op verzelde, en daarom by het volk zeer gezien was, wierd aan hunne begeerte te rug gegeven. — Zy zelven vallen terstond op de schuldigsten aan, geeven hen geboeid aan den bevelhebber van het eerste legioen over, zy beoordeelen hen man voor man, en brengen, die het volk schuldig verklaarde, zonder eenige versooning ter dood. GERMANICUS liet hen begaan. De *Veteraanen* volgen dit voorbeeld, en worden tegen de *Sueven* gezonden. Hier op worden alle de hoofdlieden opgeroepen en onderzocht: die zich aan gierigheid en wreedheid schuldig gemaakt hadden, worden weggejaagd; die een goed getuigenis kreegen behouden. Zoo liep hier alles boven verwagting wel af. Nu was 'er nog over om het vyfde en een en twintigste legioen, die by den zestigsten mylsteen by *Vetera* lagen, tot reden te brengen. Zy hadden het oproer begonnen, en bleeven niet tegenstaande de straf, die hier geoeffend was, volhouden. GERMANICUS besluit eene vloot met bondgenooten en wapenen den *Rhyn* af te zenden, om hen te temmen.

D. GERMANICUS gaf hier nieuwe blyken van
eene

eene onbezweeke trouw , van moed en van regtvaardigheid. Maar hoe gedroeg TIBERIUS zich in deezen zorgelyken toestand?

E. Men nam het hem in *Rome* zeer kwalyk , dat hy , daar AUGUSTUS in hooger ouderdom zich menigwerf naar *Gallien* en *Germanien* begeeven had , als de nood het vorderde , zich in zyn Paleis hield , en de uitkomst aan twee Jongelingen overliet. Dan de slimme vos begreep , dat het even gevaarlyk was zich naar *Pannonien* , dat naby , als naar *Germanien* , dat meer van de hand was , te begeeven , en zyn gezag 'er aan te waagen. Nu kon hy de uitkomst in veiligheid afwagten , en zoo het een of ander feil sloeg , zulks aan de Jongelingen wyten en zyne maatregelen neemen. Hy liet evenwel alles tot eene reize gereed maaken , die hy niet voorneemens was te doen. — GERMANICUS , die gaarn het bloed zyner benden spaaren wilde , schreef , eer hy tot het uiterste overging , aan CÆCINA , dat hy allen , zoo zy zich niet onderwierpen , en de schuldigen straffen , zou laten dooden. Men roept de arend- en standaard-draagers , benevens hen , die getrouw gebleeven waren , by een. Men ondertast de gemeene soldaaten , en vindt het grootste gedeelte bereid , om de bevelen van CÆCINA uit te voeren. Op 't zelfde oogenblik overval- len zy op een gegeeven teken de muitelingen in hunne tenten , en maaken die geenen af , met wien

zy denzelfden nagt in dezelfde tenten gelflaapen, denzelfden dag gegeeten hadden. In deeze verwarring, waar van de meesten den oorsprong, nog het einde wisten, doen veelen der fchuldigen mee, en onfchuldigen moeten ook het gelag betaalen. Het zag 'er fchrikkelyk uit, lyken by lyken in en tusfchen de tenten verftrooid, het bloed froomende door de gansche legerplaats. Indien een vyand in dezelve gedrongen was, kon 'er geen meer woede, geen heeter gevegt hebben plaats gegreepen. Naauwlyks was dit volbragt, of GERMANICUS komt binnen, ziet dit akelig fchouwfpel en weent. Hy geeft terftond orde, om de lyken te verbranden. De woede raakt aan 't bedaaren, en verkeert fchielyk in een hartgrievend nadenken van het gepleegde aan hunne makkers. Hunne handen en zwaarden zyn met hun bloed bevekt; zy begreepen, dat zy dezelve niet konden zuiveren en de fchimmen der overledenen niet verzoenen, dan met het bloed der vyanden. Zy dwingen GERMANICUS, om hen zonder uitftel aan te voeren.

D. Dus ftaagde hy dubbel in zyn oogmerk. Wanneer vielen deeze merkwaardige opftanden voor, welke al ligt een geheele omwending in 't Romeinfche bewind zouden hebben kunnen veroorzaaken?

E. Maar daarom ook te merkwaardiger, om dat in dezelve tot driewerven toe, de eerste
op-

opstookers en roervinken door hunne makers, voor welken zy zich ligtvaardig gewaagd hadden, verlaaten — en — omgebragt zyn, Dit is doorgaans het lot der muitelingen. — De maanverduistering, van welke niet alleen TACITUS, maar DIO CASSIUS en andere geschiedschryvers spreekten, gaf CALVISIUS en meer tydrekenaars gelegenheid, om den dag van deeze gebeurtenis in *Pannoniën*, en tefens den dood van AUGUSTUS, die onmiddelyk voorafging, juist te kunnen bepalen. Die maanverduistering moet invallen op donderdag, den 27 van Herfstmaand, ten drie uuren na middernagt, in het 767ste Jaar na het bouwen van Rome, het veertiende van onze tydrekening. — GERMANICUS besluit de drift van zyn volk zonder verzuim zich ten nutte te maaken. Hy slaat eene brug over den *Rhyn*, en gebiedt twaalf duizend man van de legioenen — zes en twintig benden van de bondgenooten, meest *Galliërs*, maar ook zeker *Germaanen* en *Batavieren*, gelyk naderhand blyken zal, en agt vleugels ruiterbenden, welke zich stil gehouden hadden, den overtocht.

R. Wie zal het nu gelden? Ik vrees de *Germaanen*.

E. Zy waren de eenigsten, met welke de *Romeinen* toen in vollen oorlog waren. Het

verhitte *Romeinsch* leger, trekt met snelle schreeden dwars door het bosch *Cælia*, en de grenscheiding, welke door *TIBERIUS* begonnen, maar niet volbragt was. Daar slaat de Veldheer zyn leger op. Van vooren en van agter versterkt hy het met een wal, aan de zyden met omgehakte boomen. Men doorkruist het duister bosch en ontdekt twee wegen, de eene korter en gemaklyker, de andere langer en ongebaand. Men verkiest den laatsten, om den vyand des te beter te verrassen, en vergoedt het door verdubbelde schreeden: want men had uit de verspieters vernoomen, dat 'er in den aanstaanden nacht een plechtig vrolyk feest zou gevierd worden. *CÆCINA* trekt met de lichtgewapende manschap vooruit; om den weg te openen, de legioenen volgen op eenige tuschenruimte. Het was helder starrenlicht. Zy komen aan de dorpen der *Marsen*, zonder van iemand gemerkt te worden. Men had geene wagten uitgezet, en het op de werkeloosheid en het daarop volgend oproer der *Romeinen* laten aankomen. Alles was in diepe rust, en sloop op de legers of tuschen de taveln den roesch uit.

Vr. ô! Ik beef, hoe deerlyk zal hen dit opbreken. Waarom hadden zy van dit gunstig tydstip geen gebruik gemaakt, om zich te vereenigen, en de losbandige, oproerige *Romeinen* voor te komen, maar deezen hebben *GERMANI-*

CUS

CUS aan 't hoofd: die was niet bloeddorstig.

E. Men heeft in onze dagen gezien, hoe men een voortgelyk allergunstigst tydflip kan laten voorbygaan, en zich in een ongunstig zonder noodzaakelykheid waagen. Hoe veel minder zal men zich verwonderen, dat de min staatkundige *Germaanen*, uit gebrek van regte kundschap, den kans verkyken, en dit nu moeten bezuuren. — Ik heb voorheen de *Marsen* naast de kleine *Cauchen* geplaatst; anderen plaatzen die in *Overysfel*, tot het eerste gaf het *Marsdiep*, tot het ander de naam *Ootmarsen* aanleiding; mischien namen zy in *Overysfel* een aanvang, en strekten zich tusfchen *Munster* en *Paderborn* uit, waar men *Ditmarsen* vindt. In *Italiën* was ook een volk van dien naam. — Voor't overige reket gy nu te vergeeffsch op de goedertierenheid van GERMANICUS, myn VREDEGONDE. De *Marsen* hadden hun aandeel gehad in de nederlaag, aan VARUS toegebracht. Dit moest ten strengsten, volgens het recht van den oorlog, gewroken, en de Goden konden niet anders naar hun denkbeeld verzoend worden, dan door nieuwe bloedplengingen van volken, die zy waanden, zo wel vyanden van hun als van de *Romeinen* te zyn. Alles wat men aantrof, wierd in den slaap, weerloos afgemaakt; geene kindsheid, nog gryze jaaren, geene sexe verschoond. GERMANICUS verdeelt, om deeze nederlaag volkomen te maaken, zyne benden in vier hopen,

pen, en laat hen het gansche land doorkruisen, vyftig mylen in 't rond. Alles wordt te vuur en te zwaard verwoest, en alle de *Germaanen*, die hier en daar zworven, moesten het met den dood bekoopen. Heilig nog onheilig wierd verschoond. Op deezen togt was het volgens TACITUS, in het eerste zyner Jaarboeken in het 51ste hoofdstuk, dat zy eenen tempel aan TANFANA toegewyd, welke by deeze volken zeer beroemd was, tot op den grond toe vernielden.

D. Ik verwonder my nog over dit verhaal, daar de *Germaanen* anders geene tempelen hadden.

E. Gy verwondert u daar met reden over DIDERIK. Dat wy deeze zaak nog eens beschouwen: wy vinden ons hier verlegen, en weinig zekerheid by anderen. TACITUS spreekt van eenen tempel, die met den grond gelyk gemaakt wierd, en evenwel schreef hy over de zeden der *Germaanen*, „ zy denken dat de Goden nog binnen muuren kunnen beslooten, nog door eenige menschelyke gedaante of gelykenis afgebeeld worden, wegens hunne Grootheid. Zy wyden boschen en wouden, en benoemen dat afgezonderd heiligdom, het geen zy niet dan met louteren eerbied bezoeken, met den naam van hunne Goden. „ TACITUS spreekt daar onbepaald, zonder eenige uitzondering; hier gewaagt hy van een wyd beroemden tempel onder de *Germaanen*, een
tem-

tempel, die derhalven, sedert lang, wyd en zyd geëerbiedigd en bezogt wierd. Zouden dan de *Germaanen* in 't gemeen, en niet alleen de *Marsen*, in dien tyd van hunne wel aangenomen begrippen afgeweeken zyn, en TACITUS hier over geene aanmerking in zyne Jaarboeken gemaakt hebben, die vry uitvoerig zyn? Uwe bedenking FREDERIK, of men door deezen tempel geen heilig bosch zou kunnen verstaan, verdient nadere overweeging. Men behoeft het alleen tot dat binnenste eerwaardig gedeelte te bepalen, waar TANFANA vereerd wierd. Een tempel van hout en steen, hoe pragtig ook, of een heilig bosch te gronde te richten, was even groote schennis by de *Germaanen*, en het laatste tekent nog veel meer de woede en razerny der *Romeinen*: anders was men by beschaafde volken gewoon in den oorlog de heiligdommen te ontzien. TACITUS wil ook door zyne uitdrukkingen hetzelfde te kennen geeven. Maar welke Godheid van de vrouwe-lyke of mannelyke Sexe was TANFANA? vraag LIPSTUS, en dit vereischt ook nader onderzoek. TAN is in het oud *Duitsch* een *Den*, en FAN betekent in 't *Gothisch* en *Teutonisch* een *Numen*, eene Godheid. TANFAN zou dan zoo veel als een God der *Denneboomen*, welke men voorheen zoo wel als eiken in menigte in *Germanien* vond, of anders een Bosch- of Woud God betekenen, en dan was het te meer vreemd,
dat

dat men hem in een beslooten Tempel zou geplaatst hebben. Men vergelykt hem by *Panden Veld* en *Vee-God* der *Romeinen*, of den God van 't heelal volgens de *Griekfche* betekenis van 't woord; — by de *Faunen*, die in 't *Gothifch Fanen* of *Foonen* genaamd zyn, en met den *Romeinfchen* SILVANUS. In dit alles ftraalt de oude zugt door, om de Godheden der *Germaanen* zoo veel mogelyk *Romeinfche* en *Griekfche* naamen op te dringen en met de Godheden van deeze volken gelyk te fteflen, waarvan wy de ongerymdheid voorheen hebben aangetoond. — Men komt digter by de eenvoudige waarheid, wanneer men hier denkt om het *Duitfche* woord — *Aanvank*, van ouds *t'Anvank* of *Tanfank*, gelyk de beroemde HOOFD het in zyne vertaaling van TACITUS fchryft, het *Begin*. En dan zou dit het zelfde *Wezen* zyn, het welk de *Hebreën* en de *Christenen*, den *Eerften* en den *Laatften*, het *Begin* en het *Einde* aller dingen noemen. Ik meen toch getoond te hebben, dat de oude *Germaanen*, zonder tot dien trap van verlichting, welken wy bezitten, gevorderd te zyn, veel eenvoudiger en zuiverder denkbeelden van de Godheid hadden, dan de *Grieken* en *Romeinen* in hunne meeste befchaafdheid. Evenwel durve ik hier niets bepaalen (*): alleen moet

(*) De inwooners van het eiland *Ovahiiti* noemen hunne Godheid TANE.

moet ik 'er nog byvoegen , dat de *Romeinen* even zoo wonderlijk met vreemde woorden en naamen plagten te handelen , en dezelve naar hunne taal te wringen , als weleer de *Grieken* en nu de *Franschen*. CLUVERIUS plaats deezen tempel tusschen de *Eems* en de *Lippe*. — JAC. GRONOVIVS wil , dat de Stad *Zutphen* , in 't Latyn *Zutphania* , daarvan 't aandenken in haaren naam nog zou bewaaren. —

D. De laatste gedagte over den oorsprong van dit woord komt my niet onwaarschynlyk voor. — Ik had zoo min als *Vredegonde* zulk eene houding van GERMANICUS verwacht. Een veldheer moet altoos den moedwil van zyne soldaaten in toom houden , of men kan gepleegde wreedheden , op zyne rekening zetten.

E. Hy gedroeg zich in dit geval , even als by het straffen der *Romeinen* in de legerplaats , — als een bloot aanschouwer , en zal hunne wraak , volgens het denkbeeld van die tyden , waar in de oorlogen veel bloediger waren , wettig niet hebben durven tegenhouden ; dit alleen kan ik tot zyne verschooning bybrengen. De *Romeinen* hadden geen enkele wond in deeze nederlaag ontvangen , maar het stond 'er na , dat zy 'er egter niet heels huids zouden afkomen. De *Bructeren* , de *Tubanten* en *Ufipeten* , welke niet ver van daar woonden , door deeze slagting gaande gemaakt , zогten het overwinnend leger in den terugtogt

den

den pas af te snyden. GERMANICUS, hier van verwittigd, trekt in slagorde voort: een gedeelte der ruitery en der bondgenooten in 't spits, twee legioenen in 't midden, het derde met de overige bondgenooten en ruiters in de agterhoede. De *Germaanen* vallen, zoo dra de *Romeinen* in 't-bosch waren, aan alle zyden met ineengedronge hoopen geweldig aan, en brengen de ligte troepen in wanorde. GERMANICUS snelt naar het twintigste legioen, dat in de agterhoede en 't meest benard was, en roept hen toe: „nu is het tyd, om de schande van uwen opstand voor altoos uit te wischen — voort, haast u, om uwe schuld voor roem te verruilen! Het legioen, hier door aangevuurd, dryft met éénen aanval de vyanden te rug, raakt met hun al veggende in 't open veld, en verlaatze, terwyl de voorhoede reeds het bosch te boven was, en bezig om het leger te versterken. De togt wierd vervolgens niet gehinderd, en de krygsknegt trok, als of 'er niets gebeurd was, in zyne winterlegering.

R. Dat liep niet gelukkig af voor de *Germaanen*.

E. In geenen deele en egter was TIBERIUS met al deéze gelukkige uitkomsten, maar matig te vrede. De groote sommen gelds en het ontydig ontslag, dat men de krygsknegten moest geeven, stonden hem weinig aan. Voor-

al bekommerde hem de roem, welke GERMANICUS door deeze bedryven behaald, en den invloed, welken hy daar door in het leger en in de stad verkreegen had. Hy deed daar op van alles verflag in den Raad, sprak minder, maar met meer nadruk van DRUSUS, dan van GERMANICUS; egter tot lof van beiden: ook wierden voor den een zoo wel als voor den ander volgens DIO CASSIUS plegtige offerhanden bestemd. Men gaf aan het leger in *Pannonien* dezelve voorregten, die in *Germanien* waren toegestaan, en TIBERIUS neemt ten laafsten de opperheerschappy zonder meer uitvlugten alleen op zich: hy was toen zes en vyftig jaar oud. In het zelfde jaar stierf de berugte JULIA, de huisvrouw van TIBERIUS. Hy had haar lot, toen hy aan de regeering gekomen was, geenszins willen verzagten, maar haar door gebrek en een langduurige kwyning als balling laten omkomen, in vertrouwen, dat haar dood door den verren afstand het minste gerugt zou maaken. SEMPRONIUS GRACCHUS, een man van beroemde afkomst, schrandere en welspreekende, die by het leeven van AGRIPPA en vervolgens van TIBERIUS overspel met haar bedreeven had, liet TIBERIUS op het eiland *Cercina* in *Africa*, waar hy veertien jaaren als balling geweest was, ook ter dood brengen. — In het volgend jaar, het vyftiende na CHRISTUS geboorte, wierd aan GER-

MANICUS een zegenpraal over de *Germaanen* toegestaan, schoon de oorlog tegen hen in 't minst niet gëeindigd was. Die veldheer ging met groote ontwerpen zwanger, welke in deezn zomer moesten ter uitvoer gebragt worden. De veldtogt wierd in 't begin van het voorjaar geopend door een onverhoedschen inval in het land der *Catten*. De oneenigheid, welke tusfchen de twee voornaamfte opperhoofden ARMINIUS en SEGESTES plaats had, waarvan de een door het verraden de ander door zyne getrouwe aankleeving van de *Romeinen* beroemd was, gaf hoop op een goeden uitflag.

D. Waaruit fproot die verwydering?

E. ARMINIUS had de dogter van SEGESTES, welke aan een ander reeds verloofd was, gefchaakt, en het huwelyk, dat fchoonvader en fchoonzoon aan elkander verbinden moest, veroorzaakte nu de grootfte verbittering. Het fchenden van de vaderlyke rechten en gegeeven woord wierd by den *Germaan* zeer hoog opgenomen. SEGESTES had in den algemeenen opftand ten tyde van VARUS ook wel de wapens opgevat, maar hy had zich met ARMINIUS niet vereenigd. Integendeel, hy had VARUS geraaden al de opperhoofden in hechtenis te neemen; men zou dan by de uitkomst zien, wie fchuldig en wie onfchuldig was, en de *Germaanen* zouden zonder aanvoerers niets durven

durven onderneemen; maar VARUS schein geheel verblind en ARMINIUS dienstbaar te moeten zyn aan het noodlot, dat over de *Romeinen* beschooren was. Zoo dagt TACITUS 'er zelf over.

D. Wie handelde beter? ARMINIUS welke zyn vaderland zocht wreken, of SEGESTES, die de *Romeinen* in de hand werkte?

E. Deeze vraag myn DIDERIK, zal zich naderhand beter ontwikkelen. GERMANICUS geeft vier legioenen, vyfduizend man hulproepen, en de oproerige benden, die aan deeze zyde van den *Rhyn* zich ophielden aan CAECINA: hy zelf stelt zich aan 't hoofd van een gelijk getal keurbenden, en tienduizend man bondgenooten, brengt de sterkte, die zyn vader DRUSUS wel eer op den berg *Taurus* aangelegd had, in volkomen staat, om voor eene wykplaats te dienen, en rukt daarop met zyn leger, dat nergens door belemmerd was, op de *Catten* in. Door eene buitengewoone droogte waren de rivieren zeer laag. Niets verhinderde den marsch. GERMANICUS liet alleen LUCIUS APRONIUS agter, om den te rugtogt by het aanwassen van het water te verzekeren. De *Catten* wierden zoo onverwagt overvallen, dat zy hunne vrouwen, oude lieden, nog kinderen in veiligheid hadden kunnen brengen. Alles wierd gevangen of gedood. De weerbare manschap zwom den *Eder* over, en belette-

den de *Romeinen* den overtocht. Zy moesten met pylen en zwaarder ſchutgevaarte te rug gedreeven worden. Men kwam te vergeeffſch in onderhandeling , na dat eenigen tot GERMANICUS waren overgegaan. De overigen werden met verlaating van hunne dorpen en gehugten in de boſſchen verſtrooid. Na dat de hoofdplaats van dit volk , *Mattium* verbrand en het open land uitgeplunderd was , keerde GERMANICUS naar den *Rhyn*. De *Germaanen* , welke anders , wanneer zy meer uit overleg , dan uit vrees te rug wyken , de agterhoede ontrusten , dorsten nu geen aanval waagen. De *Cheruscen* waren voorneemens geweest de *Catten* by te ſpringen , maar CÆCINA hield hen door heen en weer te trekken in bedwang. De *Marſen* , die een aanval waagden , wierden afgellaagen.

- Vr. Het is al weer het ongeluk der *Germaanen* , dat zy niet met vereende magt op de *Romeinen* aanvallen.

E. De verdeeldheid tuſſchen ARMINIUS en SEGESTES , deedt hier veel toe. Het ſtond eenigen tyd tuſſchen beiden , wie de overhand behaalen zou. ARMINIUS , die den oorlog ten ſterkſten aanraade kreeg verlang den meesten aanhang onder de krygszugtige *Germaanen*. Nu moest SEGESTES het ontgelden. Door zyne eige landgenooten in 't naauw gebragt , moest hy by GERMANICUS om byſtand ſmeeken. SEGESTES had zyn zoon ZEGEMOND by de ge-

zan-

zanten gevoegd. Deeze jongeling was tot opperpriester verkoren by den altaar der *Ubiers*, maar hy had, toen de *Germaanen* tegen de *Romeinen* opstonden, zyne priesterlyke hairenden aan stukken gescheurd, en was tot hen overgelopen. — Dit deed hem aarzelen; maar zich verlaatende op de zagtmoe- digheid van GERMANICUS, waagt hy het den last van zyn vader ter uitvoer te brengen; hy wordt vriendelyk ontvangen en onder beschutting naar den *Gallischen Rhynoever* verzonden. GERMANICUS trekt daarop te rug en ontzet SEGESTES met eene menigte van bloedverwanten en aanhangelingen. Onder eenige edele vrouwen muntte de echtgenoot van ARMINIUS, de dogter van SEGESTES, uit. Zy, meer voor haaren man, dan haaren vader gezind, hield, zonder eenen traan te storten, of een demoedig woord te spreken, de hand onder den boezem, en de oogen op haar zwanger lighaam geslagen. Men zag hier ook een groot gedeelte van den buit, welke het leger van VARUS ontnomen was, en nu door hen, die zich overgaven, aan de *Romeinen* weder werd ter hand gesteld. SEGESTES, die door zyne gestalte en onverschrokkenheid als een oud bondgenoot der *Romeinen* uitmuntte, sprak GERMANICUS in deezer voege aan. „Het is thans niet voor de eerstemaal, dat ik de *Romeinen* blyken geef van myne trouw en standvastigheid. Sedert ik van

AUGUSTUS met het burgerrecht vereerd ben, zyn uwe vyanden myne vyanden, en uwe vrienden myne vrienden geweest. Ik ben myn vaderland nimmer afgefallen, want een verrader is gehaat, zelfs by hen, dien hy dient: maar ik begreep, dat de vrede den *Romeinen* en den *Germaanen* even nuttig was, en verklaarde my daarom tegen den oorlog. Ik ontdekte den roover van myne dogter, en den schender der verbonden aan VARUS. De slaphoud van den veldheer hield my op den tuil: eindelyk wierd alles bedorven. Ik heb my vervolgens tegen ARMINIUS verzet, en heb hem beurtelings in hegtenis genomen, of ben door zyn aanhang krygsgevangen gemaakt. Nu het my gebeuren mag u te spreken, betuig ik niets meer te verlangen dan de oude vriendschap hersteld en alles in rust gebragt te zien. Ik bedoel geene belooning, maar alleen my te zuiveren van alle verdenking. Altoos zal ik my verblyden myn volk tot een middelaar te kunnen verstreken, zoo zy maar een tydig berouw liever hebben, dan hun verderf. De jongheid van mynen zoon zal zyne dwaaling, hoop ik verschoonen, en het staat aan u te beslissen over het lot van myne dogter, door de noodzaakelykheid hier gekomen; — wat het meest behoore te gelden, dat zy zwanger is by ARMINIUS, of dat zy uit my is geboren.”

D. SEGESTES wordt nu by my in veel gunstiger

stiger licht, dan te vooren beschouwd. Zeker is hy met open armen ontvangen.

E. De gevoelens over beiden waren toen zekerlyk zeer onderscheiden, gelyk zy noch zyn. TACITUS, en dit kon men van een *Romein* niet anders verwagten, beschouwt ARMINIUS niet anders, dan als een beroerder van *Duitschland*, een trouwloozen bondbreeker, wiens stotte taal en voorkomen, hem, gelyk altoos in onstuimige tyden, het meeste vertrouwen deed winnen, en als de grootste beminnaar en verdediger van zyn' Vaderland by zyne onrustige landgenooten, gehoor krygen (*). De *Duitschers* denken nog zoo over hem als hunne voorvaders, en noemen SEGESTES in tegendeel een afvalligen, een verraader van zyn Vaderland. Wy kunnen, daar wy alle de omstandigheden niet weeten, zeer bezwaarlyk in deeze zoo ver uit een loopende gevoelens eene juiste beslissing maaken. In myn oog is ARMINIUS niet zoo groot, als hy by de *Duitschers* is; nog SEGESTES zoo goed, als hy by de *Romeinen* geschat wierd. Zy werkten geen van beiden uit zuivere beginfelen, welke van SEGESTES reeds bekend

(*) TACITUS zegt naar gewoonte kort, maar zeer nadrukkelyk. *Nam BARBARIS, quanto quis audacior promptus, tanto magis fidus, rebusque motis, potior habetur.* Het was niet alleen zoo by *Barbaaren*, maar in beroerten overal.

bekend zyn , en in ARMINIUS zich wel nader zullen ontdekken. — Het antwoord van GERMANICUS was , zoo als gy het verwagte. Aan de kinderen en bloedverwanten van SEGESTES wordt alle zekerheid , en aan hem zyn oude verblyfplaats toegezegd , welke TACITUS egter als een *Romeinsch* geweest beschouwd. GERMANICUS keert daarop met het leger te rug , en wordt op bevel van TIBERIUS *Imperator* genaamd. De vrouw van ARMINIUS beviel van een zoon , welke te *Ravenna* opgevoed , naderhand de speelbal van het fortuin is geworden.

M. Het verwondert my zeer , dat GERMANICUS en ARMINIUS elkander zoo lang met vrede laaten. Hoe wierd het gunstig onthaal van SEGESTES opgenomen?

E. Zeer onderscheiden : naar dat men den vrede wenschte of naar den oorlog verlangde. ARMINIUS , van zelfs vuurig , raakte nu , nu zyne huisvrouw geroofd was , en zyn zoon in slaaverny gehouden wierd in volle woede , en vloog overal , om de *Cheruscen* tot het opvatten der wapens tegen CAESAR en tegen SEGESTES op te rokkenen. — „ Ik , zeide hy , heb drie legioenen , en zoo veele *Legaaten* ter nedergeveld , waarvan de zegenryke gedenktekens nog uwe bosfchen versieren. — Daar vegt men tegen weerlooze , zwangere vrouwen. Laat SEGESTES den overwonnen oever bebouwen , en zynen zoon het priesterfchap weder be-

bezorgen. — Wy hebben het leger van den vergoden AUGUSTUS niet gespaard, en zullen nu de afgezondenen van zyn opvolger TIBERIUS niet ontzien, nog vreezen voor een onbedreeven jongeling of voor oproerige benden. Indien gy uw vaderland en uwe bloedverwanten bemint, indien gy liever naar uwe eige wetten vry wilt leven, dan andere meesters gehoorzaamen, dan nieuwe volkplantingen uitmaaken, zoo moet gy liever ARMINIUS, die u tot eere en vryheid wil voeren dan SEGESTES volgen, die u onder eene schandelyke slaverny zoekt te brengen.” Niet alleen de *Cheruscen*, maar ook de nabuurige volken, wierden hier door op de been gebragt. De oom van ARMINIUS, een oud geagt bondgenoot der *Romeinen*, INGUOMER werd hier door ook weggesleept. Dit maakte de zaak te ernstiger. Om de geheele magt der vyanden niet op den hals te hebben, beveelt GERMANICUS CÆCINA met veertig *Romeinsche* benden naar de *Eems* door het land der *Bructeren* te trekken. PÆDO moest met zyne ruitery naar de grenzen der *Eriesen*: GERMANICUS zelf gaat met vier legioenen te sloop, en trekt over de meiren. De ruitery, het voetvolk en de vloot komen op den bestemden tyd by gemelde rivier by een. De *Chaucen*, die hulpbenden beloofden, worden als deelgenooten in den kryg aangenomen. De *Bructeren* verderven hun eigen land, maar worden door STERTI-

NIUS met ligt gewapende benden op de vlugt geflagen. Onder de gefneuvelden en den buit trof men gelukkig den arend aan, welke het negentiende legioen ontweldigd was. Het leger trok vervolgens door tot aan de grenzen der *Bructeren*, en verwoestte tusfchen de *Eems* en de *Lippe*, al wat het ontmoette. Nu bevond het zich niet ver van de plaats, waar de *Romeinen* zulk eene zwaare nederlaag geleden hadden.

M. Waar was die?

E. In het *Teutoburgfche* bosch, het geen men voor het *Teuteberger* wald houdt, waar eene plaats is *Winfeld* genaamd, naby het ftedeke *Horn* in *Westphalen*, volgens LIPSIUS. GERMANICUS was berigt, dat de overblyffels van VARUS (*) en zyne legioenen daar nog onbegraaven lagen. Dit bewoog hem, om aan de gefneuvelde bevelhebbers en foldaaten de laafte eer aan te doen. Het gansche heir is met dezelfde begeerte bezield. Hy zendt CÆCINA vooraf, om dat gevaarlyk woud te doorsnuffelen, en overal in moerasfige plaatsfen, bruggen of dyken aan te leggen. Zoo trekt het leger treurig dit ake-
lig bosch in. Het geheugen en het gezigt maakten dit fchouwtoonnel des te naarder.

Men

(*) Volgens het naauwkeurig berigt van VELLER PATERCULUS is het lyk van VARUS door MARGODUUS aan AUGUSTUS gezonden en begraven.

Men ontdekt aan zichtbaare tekenen de overblyffels van de ruime legerplaats voor drie legioenen: — wat verder zag men een half opgeworpe wal en eene ondiepe gracht, waar agter zich het overschot had zoeken te bergen. Men zag de bleeke beenderen van menschen, van paarden en gebroke wapenen onder een, of verspreid, of op eene hoop, naar maate men had moeten wyken, of zich te vergeeffsch had tragten te verdedigen. Rondom zag men de hoofden der geslagte en geofferde overften aan de boomen gehegt, en niet ver daar van af, de overblyffels van de Altaaren der *Germaanen*. 'Er waren eenige weinigen, die uit den slag, of hunne banden ontkomen waren, welke nog aanwyzing konden doen. „Hier, zeiden zy, sneuvelden de *Legaat*, daar verloren wy onze veldtekenen, — hier wierd *VARUS* voor 't eerst gewond. Op deeze plek benam hy zich zelf het leeven, en maakte *ARMINIUS* van zyn lyk een spreekgestoelte.” Voorts verhaalden zy hoe veele galgen 'er voor de gevangenen wierden opgerigt, hoe veele kuilen gegraven. Met welk een schimp en gejuig zy zich meester maakten van de veldtekenen. — Zoo wierden de beenderen, zonder dat men zyne gesneuvelde bloedvrienden van vreemden onderkennen kon, onder het storten van traanen, zes jaaren na den slag, met eene sombre stilte begraven. Men rigtte eene aanzienlyke grafftede van

aarde

aarde op, waartoe GERMANICUS de eerste zooden aanbragt, en zwoer by dezelve, de schimmen der gefneuvelden te zullen wreeken.

M. Dit was in der daad een aandoenlyk fchouwspel, en het was braaf, dat GERMANICUS aan het overfchot van zyne ongelukkige medeburgers de laatste eer bewees.

E. Hy voldeed niet alleen aan die voorschriften van menschlievendheid, waar op de *Grieken* en *Romeinen* zeer gezet waren, maar hy verbitterde daardoor zyn heir te fterker by een naakenden veldslag tegen ARMINIUS. Hoewel TIBERIUS, die alles in GERMANICUS met een verkeerd oog befchouwde van gevoelen was, dat den foldaat daar door de lust tot vegten moest vergaan, en de vyand te vreeslyker worden. — Hierop gaat GERMANICUS zynen vyand opzoeken, welke hem in ontoegankelyke plaatzen fcheen te ontwyken. Hy laat het kamp, dat ARMINIUS het laatst beflagen had door de ruitery bezetten. De *Germaan* verzamelt zyn volk, en laat het langs de bosfchen voorttrekken. Op 't onverwagtste wendt hy zich en geeft terfcond aan hun, die in de bosfchen verfteeken waren, bevel, om voor den dag te springen. De ruitery wordt door deezen onverhoedschen fchok over hoop geworpen. De aangerukte hulpbenden raaken ook op de vlugt, en vermeederden fchrik. Zy worden naar een moeras gedron-

drongen, dat aan de overwinnaars bekend, maar voor de onkundige vlugtelingen doodelyk was. Het zou 'er slegt hebben uitgezien, indien GERMANICUS niet ter regter tyd aan 't hoofd van zyne legioenen was toegeschooten. De *Germaanen* worden op hun beurt verschrikt, en de *Romeinsche* benden grypen nieuwen moed, en gelegenheid tot een eerlyken aftogt.

R. ARMINIUS toonde hier toch, dat hy zoo wel met de wapens als met list zyn voordeel wist te doen.

E. De eer van dapperheid kan niemand hem betwisten: maar bedrog blyft altoos bedrog en laagheid. Hier en elders heeft hy de *Romeinen* de handen vol gegeven, schoon het te verwonderen is, dat hy zich niet meer van zyn voordeel bediende: maar dit schynt zyn gebrek te zyn geweest, hoewel het thans hier niet by blyft. GERMANICUS keerde, na deezen weinig beslissenden veldslag naar de *Eems* te rug, en scheepte daar zyne troepen weder in, een gedcelte van de ruitery laat hy langs het strand naar den *Rhyn* trekken. CÆCINA moest langs den weg, dien hy gekomen was voortrukken, om eene moeiljelyke pas, welke men de *Lange Bruggen* noemde, te boven te komen. Ten tyde van AUGUSTUS had L. DOMITIUS tusfchen uitgestrekte moerasfen een dyk aangelegd, welken men dien naam gaf. De grond bestond uit leem, of een zwaare vasthoudende kley, overal met geulen
en

en slooten doorsneeden, waar men geen vasten tred had: hier en daar waaren hoogten met bosjes bezet. ARMINIUS was met verhaaste marschen, langs den korsten weg, de *Romeinen*, met pakken en wapens bezwaard, voorgekomen, en had zich daar gelegerd. CÆCINA vond zich genoodzaakt om den weg, die door den tyd vervallen was, zoo goed mogelyk te herstellen, en te gelyk den vyand af te keeren. Hy sloeg daar zyn leger op, waar zyn volk het werk kon voortzetten, terwyl anderen hen beschermden. De *Germaanen* poogen van tyd tot tyd door te breeken, en het volk af te matten. Het gelukt hen eindelyk: alles is in rep en roer: het geroep van den werkenden en vegtenden soldaat, baart de grootste verwarring en verlegenheid. Alles loopt de *Romeinen* tegen op een slagveld, daar men niet vast kon staan, by elken voortgang te rug gleeed, door de zwaarte der harnassen weg zonk, en wegens het water geene werpschichten met vrugt kon gebruiken, terwyl de *Germaanen*, gewoon in moerassen te vegten, door hunne groote lichaamen en lange spiesen zich even goed wisten te redden, en hunnen vyand wond op wond toe bragten. By geluk scheidde de nagt een gevegt, dat met zulk een ongelyken kans gehouden was. De *Germaanen* bleeven onvermoeid, door het behaalde voordeel aangemoedigd, en wisten het water van de hoogten in de laagte

te brengen, waar door alles onder liep en het onbestorve dykwerk vernield raakte. Al de moeilijkyke arbeid van den krygsknegt wierd daar door vrugteloos.

FR. Ik verwagt een tweede *Variaansche* nederlaag.

E. Het zou 'er ook van geworden zyn, indien een VARUS hier het bevel gevoerd had. Maar CAECINA een man, die veertig jaar als soldaat of als bevelhebber gediend had, kan zich in tegenspoed, zoo wel als in voordeelige omstandigheden redden. Zyne tegenwoordigheid van geest, die hem nooit verliet, doet hem besluiten de *Germaanen* in hunne boschen zoo lang in bedwang te houden, tot dat de gekwetsten, en de pakkaadje vooruit geraakt waren. In 't midden van het gebergte bespeurde hy eene vlakke, welke tot een klein slagveld geschikt was. Hy plaatst het vyfde legioen aan de rechte, het negende aan de linker vleugel. Het eerste legioen moest den voortogt hebben, en het twintigste de agterhoede uitmaaken. Het plan was wel gemaakt, indien het maar wel was uitgevoerd. De nagt wierd voorts op eene gantsch verschillende wyze doorgebracht. — By de *Germaanen* met vrolyke gasteryen en een luid krygsgechrei, dat de dalen vervulde, en op de boschen weeromkaatste. — By de *Romeinen* heerschte een droevige somberheid. De vuuren waren byna uitgebluscht, en de soldaat

daat dwaalde moedeloos tusſchen de tenten, of genoot, hier en daar langs den dyk uitgeſtrekt, een ongeruſten ſlaap. Een akelige droom maakte denzelven voor CÆCINA zeer ontzettend. Hy zag VARUS met bloed en ſlyk bezoeteld nit de moeraſſen te voorchyn komen; deeze ſcheen hem tot zich te roepen en de hand toe te reiken, welke CÆCINA weigerde aan te neemen. — Zoo dra het licht doorbrak, begon de rogt, maar de twee legioenen, welke de vleugels uitmaakten, verlieten of uit vrees of uit kopzigheid, de plaats hun aangewezen, en namen ſchielyk het kamp in: verder was het moeras. Niets verhinderde nu ARMINIUS hen aan te vallen; hy toeft egter, tot dat hy de bagagie in den modder en in flooten ziet ſteeken, de krygsknegten om dezelve in verlegenheid, de orde verbroken, en elk in de weer om zich zelf te redden, zonder op bevelen behoorlyk agt te ſlaan. In dit oogenblik laat hy zyne benden aanrukken en roept: „Zie daar VARUS en de legioenen door 't zelfde noodlot geſlagen!” met een breekt hy met een uitgeleeze bende door de gelederen der *Romeinen*, en maakt zyn werk om vooral de paarden te kwetzen. Deeze door de verkreege wonden verwilderd, vonden op een ſlibbergladden bodem, door hun bloed nog meer geweekt, geen de minſte vaſtigheid: zy werpen hunne beryders af, loopen al wat hun ontmoet omver, en vertreeden, wat op den grond

grond ligt. De arenden verschaften het meeste werk, welke tegen een hagelbuy van werpspiesfen niet konden vooruit gebragt, nog in een slykerigen grond geplant worden. CÆCINA zelf, daar zyn paard onder hem viel, wierd ter naauwernood door het eerste legioen gered: men had hem reeds omsingeld. Alles was verloren geweest, indien de *Germaanen*, verhit op den roof, niet van de slagting hadden afgehouden en aan het plunderen waren gegaan. De avond begon dezen noodlottigen dag te eindigen. Al vegtende en zukkelende bekwam men eindelyk, na een uiterste pooging, een open veld en vasten grond.

VR. Welk een moordtoonnel!

E. Nog is het niet geëindigd. Alles ontbrak: men moest nieuwe verschansingen maaken, maar gereedschappen waren 'er niet. Geene tenten, geene verkwikking voor de gequetsten, dan in een weinig brood met bloed en slyk bemorst. — Zoo moest men op nieuw een akeligen nagt intreeden, om na denzelfven eenen dag, voor zoo veele duizenden doodelyk, te wagten. Een losgebroken paard baart een nieuwen schrik: terwyl het alles omver werpt en nageroepen wordt, verbeeldt zich de bangste menigte, dat de vyand reeds in de walen is ingebroken: elk zoekt een goed heenkomen in de duisternis, door de tegenoverstaande poort. CÆCINA poogt hen te onder-

rigten, tegen te houden, maar te vergeeffch: eindelyk werpt hy zich voor den uitgang neder, en dit was het eenigfte middel, om hen tot bedaaren te brengen, en van de ongegronde vrees te ontheffen. — Zoo dra de dag aanbreekt, roept CÆCINA zyne benden by een. Hy brengt hen onder 't oog, dat 'er geene uitkomst was, dan in hunne wapenen, en in een welberaaden moed. Men moest binnen den legerwal blyven, om daar den aanval der vyanden af te wagten. De vlugt was ten hoogften gevaarlyk, daar zy niets dan moerasfen, bosfchen en een vervolgenden vyand te dugten hadden. 'Er was niet anders op, dan een uitval te doen, wanneer zy naderden. Hy ftelt hen voor oogen, wat zy te verliezen hadden, — wat zy te wagten hadden, indien het hun gelukte de gevaaren, (die hy voor hen verborg,) manmoedig door te worftelen. Hier op deelt hy de paarden der bevelhebberen, ook zyn eige paarden, zonder aanzien van rang, aan de sterkften en dapperften uit, op dat zy den eerften uitval mogten doen, en voor het voetvolk ruimte maaken. De nagt wierd by de *Germanen* doorgebracht met overleg, hoe zy best hunne uitzigten zouden bereiken, en zich van het geheele *Romeinfche* leger en den buit meester maaken. De gevoelens waren verdeeld. ARMINIUS had nu twee, driemaal en ondervonden, dat het best was de *Romeinen* in den marsch op
zulk

zulk een, voor hen ongunstig, *terrein*, aan te vallen. — INGUOMER was 'er voor, om hen te omsingelen en te bestormen. „De vesting kon geen wederstand bieden, en dan was alles in hunne magt; geen man, geen buit kon hun ontslippen.” Dit laatste voorstel voldeed best aan 't oogmerk, en — teffens aan het plan van CÆCINA. Naauwlyks breekt de dag aan, of men werpt teenen horden over de grafen, men beklimt de wallen, waarop zich hier en daar maar een man vertoonde, die door vrees als in een standbeeld schein veranderd te zyn. — Dit doet de *Germaanen* geheel zonder orde aan alle kanten den aanval verdubbelen. Terwyl elk de eerste in den aandrang is, wordt het teken van binnen gegeven. Op het geklank der bazuinen en trompetten gaan de legerpoorten open, de *Romeinen* vallen uit, en hunne bestormers onverhoeds in den rug. Deezen hadden op zulk een verschynfel geenszins gedagt; het verminderd getal en de weerloosheid der *Romeinen* had hun zorgeloos gemaakt: nu wordt hunne overmoed door het onverwagt gezigt der wapenen, en het krygsgefchal der *Romeinen* geheel gedempt. „Hier zyn, roepen deezen, geene moerasfen, geene bosfchen; nu kunnen wy op gelyken bodem onder het opzigt van onzydige Godheden vegten.” De *Germaanen* waren na het keeren van den kans zoo bedremmeld, als zy te vooren moed betoonden. Zy laten zich

als lammeren slagten door hun, die zy wegens de verlegenheid, waarin zy zich bevonden, veragt hadden. ARMINIUS zelf, schoon ongekwest, laat zyn volk in den nood. INGUOMER moest het gevegt ontwyken wegens zyne wonden. Zoo lang de dag duurde, duurde de slagting en de woede der *Romeinen*. De nacht eindelyk aanbreekende, trekkenze in hunne legerplaats, waar zy het zelfde gebrek, het zelfde ongemak, maar alles vergoed vinden in hunne overwinning. — Gy leert uit dit geval ARMINIUS en zyne *Germaanen* nader kennen. Hy gedraagt zich niet als de regte aanvoerer, die, gelyk CÆCINA, zyn volk uit onvoorziene ongelegenheden moet weten te redden. — De *Germaanen* beantwoorden hieraan het character dat TACITUS van hen heeft opgegeeven. Onbefuisde dapperheid maakte hen byna onwederstaanbaar in den aanval: een onverwagte keer brengt hen ras in verlegenheid en wanorde. — Het gerugt, dat het leger der *Romeinen* omringd en vernield was, en de overwinnende *Germaanen* naar *Gallien* in aantogt waren, had intusschen alomme den schrik verspreid, en zoo AGRIPPINA het niet verhinderd had, zou men de brug over den *Rhyn* uit vrees en voorzorg terstond afgebroken, en daar door het *Romeinsch* leger in de grootste ongelegenheid gebragt hebben. Die groote vrouw nam het werk van Veldheer in afwezig-

zigheid van haaren GERMANICUS op zich, zy deelde de soldaaten klederen uit, droeg zorg voor de gewonden, en stelde zich by het terugkeeren der Legioenen aan den opgang van de brug, om hen met lof en dank te begroeten. Zoo verhaalde C. PLINIUS.

M. Dat was eene heldin!

R. Vrouwen passen anders weinig in het veld, maar zulk eene vrouw komt overal te pas.

E. En egter wierd deeze voorzorg, deeze oplettendheid, die zy voor den krygsknegt toonde, by den ergdenkenden TIBERIUS euvel opgenomen. „'Er bleef niets voor de opperbevelhebbers over, wanneer eene vrouw zich met krygszaaken bemoeide en tusfchen de veldtekenen liet zien. Alles was maar ingerigt, om het hart van het leger te winnen, daarom had zy haaren zoon in het gewaad van gemeen foldaat omgevoerd. Zy wist door haar gezag de oproeien onder de benden te stillen, het geen de Keizer niet vermogt.” De gunsteling en staatsdienaar van TIBERIUS, SEJANUS, gaf aan deezen ergwaan voedsel, en wist van tyd tot tyd de zaaden van nayver in het booze hart, dat hy kende, te strooijen, op dat hij zelf de doode'yke vrugten daar van mogt inzamelen. — GERMANICUS vond goed het tweede en veertiende legioen uit de fchepen te ligten, op dat dezelve zoo veel te beter over de *Wadden* zou-

den kunnen vaaren; of wanneer weer en wind tegen liep, te digter aan de wal naderen. Hy lietze onder het beleid van P. VITELLIUS langs het strand voorttrekken. Dit ging in den beginne wel; dan een hooge springvloed, by de herfst-nagt-evening doorgaans voorvallende, waarop de *Romeinen* niet gedacht hadden, maar nu buitengewoon opgezet door een sterken noordwesten wind, deed het water zoo hoog zwellen, dat het gansche land onder stond, en zy de diepten van de ondiepten niet konden onderscheiden. Alles verkeerde eerlang in een baare zee. Door de golven omver gespoeld, door de poelen verflonden, dryven de lastbeesten, de bagage, de doode lighaamen tusfchen de worstelende benden, die zonder eenige orde tot aan de borst, tot aan de lippen in 't water stonden: — den eenen voor, den anderen na ziet men verzinken of wegdryven. Te vergeefsch zoekt men elkander een riem onder 't hart te fleeken: geen beleid, geene dapperheid nog sterkte geeven hier eenig voordeel tegen deezen vyand. VITELLIUS heeft eindelyk het geluk eene hoogte te bereiken, (volgens *ALTING*, te *Laens* in *Groningerland*,) en daar het overschot van zyne legioenen te bergen, welke doornat, verkleumd, zonder vuur, zonder voedsel een jammerlyken nagt moesten doorbrengen. Veelen, die naakt en gewond waren, konden zich niet anders, dan een gewisfen dood

dood voor oogen stellen en agtten zich veel ongelukkiger, dan hunne makkers, die op het bed van eer gesneuveld waren. Bij het aanbreeken van den dag zien zy land en gelegenheid, om aan de rivier (*) *Unsingis*, (de *Hunsa* of *Hunze*) te komen, werwaards GERMANICUS met de vloot gestevend was en hen innam. Het algemeen gerugt had zich reeds verspreid, dat zy allen waren omgekomen.

D. Nu liep het de *Romeinen* alles tegen. Hadden zy uit het geval van DRUSUS niet geleerd?

E. Men ziet 'er uit, dat zy de kaart van het Land nog niet regt kundig waren. Een geluk was hier by, dat dit ongeval in 't land hunner vrienden gebeurde. — STERTINIUS was afgevaardigd, om SEGIMER en deszelfs zoon, SESITHAG, volgens STRABO, de broeder en neef van SEGESTES, welke zich overgaven, in genade aan te neemen. Dit ging met den zoon zoo gemakkelyk egter niet, als met den vader, om dat hem naging, dat hy

(*) TACITUS Ann. I: 71 heeft VISURGIS. Dit is een kennelyke misflag der afschrijvers. GERMANICUS keerde van de *Wezer* te rug, en had dit volk aan de *Eems* uitgezet. Aan den mond van de *Hunza* was de haven *Manarmanis*. Men noemt dit riviertje thans het *Groningerdiep* en het *Schuitendiep*. Zie ALTING not. *Germ. inf.*

hy het lyk van VARUS bespot had. — Men had zulk eene agting voor GERMANICUS, niet alleen in *Italien*, maar ook in *Gallien* en *Spanje*, dat elk hunner medelyden had met zyne ongelukken, en om slyd wapenen, paarden en geld tot vergoeding aanbood. De beide eerste wierden met dankzegging aangenomen, maar GERMANICUS verkoos de krygsknegten uit zyn eige beurs te ondersteunen. De geheugenis der gelede verliezen zocht hy door vriendelykheid te leenigen. Hy bezocht de gekwesten, bezag hunnen wonden, prees hunne dapperheid, beurde hen door de hoop en roem der aanstaande overwinningen op, en stak elk daar door een riem onder 't hart. — In dit zelfde Jaar wierden aan A. CÆCINA, L. APRONIUS en C. SILIUS de eertekenen, aan de zegepraal verknogt, toegestaan. Schoon aan CÆCINA vooral het behoud van de *Romeinsche* legioenen moet worden toegekend, was het 'er egter verre van af, dat de *Germaanen* geheel zouden overwonnen zyn, en zoo zien wy de aanmerkingen van TACITUS op de *Romeinsche* zegepraalen over dit volk telkens bevestigd. — Tot dus ver was de regeering van TIBERIUS draagelyk; dat ik dit tusfchen beiden zeg. Zoo lang GERMANICUS leefde, handelde hy in sommige gevallen min heerschtugtig, dan AUGUSTUS. Evenwel wierd de gevaarlyke wet tegens de misdaad van gekwetste

ste Majesteit weder ingevoerd. „Voorheen wierden alleen daaden, schryft TACITUS, maar geene woorden gestraft. Indien iemand een leger verried, het volk tot oproer aanstookte, of door een opzettelyk slegt bestuur de Majesteit van 't *Romeinsche* volk benadeelde, wierd hy schuldig verklaard, maar nu wierd die misdaad sedert den tyd van AUGUSTUS ook tot schimpschriften uitgestrekt.” Toen gaven de kwaadsprekende schriften van CASSIUS SEVERUS 'er aanleiding toe, en nu naamlooze hekeldichten, waarin de wreedheid en trotsheid van TIBERIUS, en de oneenigheid, waarin hy met zyne moeder leefde, wierd doorgefreken. Maar deeze wet is vervolgens tot alle kleinigheden uitgestrekt, en wierd een aller verfoeijelykste bron van ongegronde beschuldiging, onregtvaardige vervolging, verbeuring van goederen, verbanning en moord, waar door niemand in *Rome* zeker was. Dan ik kan my in geene byzonderheden inlaaten, maar wil liever GERMANICUS in 't oog blyven houden, zoo lang hy zich in *Germanien*, in de nabyheid van het Eiland der *Batavieren*, bevindt.

VR. Ik hoop dan, dat hy met zyne AGRIPPINA nog wat in deeze streken vertoeven mag, hoewel niet enkel om bloed te vergieten.

R. Wy zullen hem wel eindelyk in het eiland zelf aantreffen.

E. Indien TIBERIUS zyn oogmerk bereikt had, zoudt gy GERMANICUS ras zien vertrekken. De onlusten by de *Parthen*, welke den Koning VONONES, hen door de *Romeinen* gegeven, verdreeven, gaven aan den Vorst een geschikt voorwendfel. VONONES vlugtte naar *Armenien*, en, zich daar zonder den bystand der *Romeinen* niet zeker agtende, naar *Syrien*, waarwaards de landvoogd CRETICUS SILANUS hem had uitgenoodigd. TIBERIUS wilde zich van deeze gebeurtenis bedienen, om GERMANICUS van de Legioenen, die aan hem zoo naauw verbonden waren, af te trekken, en hem naar andere gewesten zenden, waar hy meer gevaar te dugten en minder roem te wagten had. Dan GERMANICUS wilde dit toonneel des oorlogs niet verlaten, voor en al eer hy met roem en wraakneeming van de *Cheruscen* daar van scheiden kon. Hoe meer zyn vader hem waningtig, — de soldaaten hem toegenegen waren, des te meer wilde hy een oorlog, welken hy met een wisselvalligen uitflag, dan eens met voorspoed, dan eens met tegenspoed, in het derde Jaar voerde, spoedig ten einde brengen, en daar toe gansch andere wegen inslaan. Hy had tot zyne schade ondervonden, dat de *Germaanen* de gelegenheid van den grond, de bosschen, de moerassen, een korten zomer en een vroegen winter in hun voordeel hadden, daar zyne benden door wonden, en lange veelvuldige tochten

ten afgemat, of door gebrek aan wapens in 't onderfpit raakten. *Gallien* was buiten staat alle de noodige paarden te leveren. De menigte krijg- en leger-tuig, welke zy met zich moesten voeren, ftelde hen bloot aan een geftadigen onverwagten aanval, en maakte de bewaaring van dezelve moeijelyk. Indien men een anderen weg kon nitvinden, waar van de *Romeinen* meester, maar de vyanden geheel onkundig waren, door welken hy den kryg vroeger zoude kunnen beginnen, manfchap en leeftogt te gelyk overbrengen, en zonder man of paard te verliezen, in 't hart van *Germanien* dringen, dan was een goeden uitflag te verwagten.

FR. Waar was zulk een weg op te fpooren?

E. Te water zekerlyk. GERMANICUS befluit hier toe, zendt VITELLIUS en CANTIUS om de fchattingen in *Gallien* op te haalen, terwyl SILIUS ANTEJUS en CÆCINA het bouwen en toerusten van een talryke vloot wordt aanbevolen. Duizend fcheepen fcheenen noodig, en deeze moesten in aller yl gereed gemaakt worden. Zy waren van onderscheiden maakfel: fommige kort, met fpitfe voor- en agterftevens, en een wyden buik, om beter zee te kunnen bouwen. Andere waren plat van bodem, om in ondiepe wateren gebruikt te worden. Een aantal had roers voor en agter, om met de riemen herwaards en derwaards gezwind te kunnen aangevoerd worden:

den: veele waren met zolderingen voorzien, om schietgevaarten, paarden en wapenen te voeren. Deeze waren zoo wel bekwaam om te zeilen, als geschikt voor de riemen. Alles kreeg van tyd tot tyd een meer luisterryk en schrik verwekkend aanzien.

D. Waar wierd deeze geheele vloot door het krygsvolk, zoo ik uit het voorgaande besluite, gereed gemaakt?

E. Daar spreekt TACITUS niet van. In een naby het Eiland der *Batavieren* waren de winterlegeringen: van verre konden nog behoeften die schepen niet te komen. Overal leverden de boschen een genoegzaame bouwstof op, en in het Eiland ontbrak die niet. Waarom zouden zy dan ook niet, voor een gedeelte ten minsten, daar gebouwd zyn, daar zy toch alle wezen moesten: want, let wel! —, het Eiland der *Batavieren* was de algemeene verzamelplaats, om dat het zelve zeer geschikt was om telanden, de troepen te bergen, en van daar op krygstochten uit te zenden." Hier geeft TACITUS die korte, maar zeer naauwkeurige beschryving van het Eiland der *Batavieren*, van welke wy ons in het begin der zamenpraaken bediend hebben, op dat hy daar uit mogt bewyzen, dat dit Eiland tot voorgeselde oogmerken geheel door de natuur scheen geschikt te zyn. Wy kunnen daaruit nader opmaaken van hoe veel belang het by de *Romeinen* in hunne geduurige worste.

ftellingen met de *Germaanen* gerekend wierd, en waarom men in hetzelfde beftendig eene oplage (*depos*) van krygsbenden nahield.

FR. Gy verrast ons, gelyk meermaalen, **EELHART!** wie had **GERMANICUS** zoo fpoedig met de geheele *Romeinfche* magt, en een ontzachelijke vloot op het Eiland der *Batavieren* verwagt?

E. Hy is 'er buiten twyffel te vooren meermaalen geweest, fchoon wy 'er geene uitdrukelyke melding van vonden. Om geen tyd te verzuimen, terwyl de fchepen gereed gemaakt worden, laat **GERMANICUS SILIUS** met een vliegend leger een inval doen in het land der *Catten*, terwyl hy zelf met zes legioenen naar de fterkte trekt, die aan de rivier de *Lippe* door de *Romeinen* opgeworpen was. Dan ook deeze beide tochten deden weinig af. De menigvuldige regens noodzaakten **SILIUS** met een kleine buit te rug te keeren. Alleen waren de vrouw en dogter van **ARPUS**, den Vorst der *Catten*, in zyne handen gevallen. De belegering van de *Lipper-fchans* was opgebroken, en **GERMANICUS** daar door buiten ftaat, om de vyanden aan te treffen. By die gelegenheid bouwde hy den altaar ter eere van zynen vader **DRUSUS** opgerigt, welken zy omver geworpen hadden, weder op, en hield 'er met zyne krygsbenden een plegtigen optogt by. Zy hadden ook den aarden hoop, waar onder
de

de beenderen der gesneuvelden in de nederlaag van VARUS begraven waren, geslegt, maar deezē vond GERMANICUS niet goed te herstellen. — Ook verschanste hy alles, wat tusschen de sterkte, de *Aliso* en den *Rhyn* lag met nieuwe *linien* en wallen. — Intusschen was de vloot gereed en by elkander aan het Eiland. De leeftogt wordt vooraf gezonden, en de schepen vervolgens onder de Legioenen en bondgenooten verdeeld. Daarop stevent de vloot de graft, door DRUSUS gegraven, in. Hier gaf GERMANICUS een nieuwe blyk van zyne kinderliefde. Hy riep zyn vader plegtig aan en smeekte, dat deszelfs verzoende schimmen hem, die dezelfde oogmerken beoefde, door zyn voorbeeld, en de herdenking van zyn beleid en verrigtingen, gereedelyk bystand wilden bieden. Vervolgens is hy de Meiren van de *Zuiderzee* en den *Oceaan* voorespoedig tot aan de Rivier de *Eems* overgezeld, en heeft daar zyne schepen aan den linker oever laten aanleggen, om alles te ontscheepen. TACITUS berispt hier GERMANICUS, om dat hy niet terstond den overkant, daar zyne troepen moesten wezen, heeft verkoren. Nu moest men verscheide dagen met het maaken van bruggen slyten. Buiten twyffel heeft de Veldheer hier willen landen, om ongehinderd alles in goede orde te beter aan de wal te krygen en zyne vloot te veiliger legplaats te bezorgen.

De

De ruitery is met de legioenen zonder eenigen schroom over de Wadden of Ondiepten gekomen. Intusschen wies het water, waar door het met de ontscheeping van de hulpbenden zoo gemakkelyk niet ging. Onder anderen raakten de *Batavieren*, welke van het water een spel maakten, en hunne bedrevenheid in het zwemmen wilden toonen, daar door in de war, en sommigen verdronken.

D. Dit ongeluk heeft TACITUS zeker aanleiding gegeven, om de *Batavieren* uitdrukkelyk te noemen.

E. Gebrek aan zulke byzonderheden is de oorzaak, dat dit niet meer geschied is; schoon wy 'er vast op kunnen rekenen, dat zy, in deezen *Germaanschen* oorlog, altoos onder de hulpbenden der *Romeinen* de eersten geweest zyn. Een grooter ongeval zal straks weder van hen melding doen maaken. Zoo als CAESAR, dus noemt TACITUS ook GERMANICUS meermaalen, zyn leger opslaat, wordt hem geboodschapt, dat de *Angrivariën* agter hem waren afgevallen. Deeze volken moeten tusschen de *Eems* en den *Rhyn* gewoond hebben, schoon anderen dezelve plaatzen tusschen de *Eems* en de *Wezer*. Men vindt nog eene plaats *Angeroort*, ook een stedeken *Engeren*: het een of ander meent men een overblyffel van deezen naam te zyn. GERMANICUS, om geene vyanden in den rug te hebben, moest eenige
rui-

ruiters en ligtgewapende benden derwaards zenden, welke over deeze trouwloosheid te vuur en te zwaard een spoedige en gedugte wraak namen.

M. My dunkt, GERMANICUS ontmoet nog al wat hinderpaalen, myn vader!

E. Het zal 'er nu toe komen, MAGTILDA. De *Wezer* scheidde het leger der *Romeinen* en der *Cheruscen*. ARMINIUS plaatst zich met zyne andere legerhoofden aan den oever, en vraagt of CAESAR aangekomen was. Wanneer men hem dit verzekerd had, verzogt hy zynen broeder te mogen spreken. Deeze broeder, FLAVIUS genaamd, diende in het *Romeinsche* leger en muntte in getrouwheid uit. Hy had zelfs, toen hy onder TIBERIUS diende, een zyner oogen verloren. Zoo dra dit vergund is, wordt FLAVIUS van zyn broeder verwelkomt. ARMINIUS laat zyne wagt te rug gaan, en verzoekt dat de boogschutters, welke onze linkerkant bezetten zich ook mogten verwyderen. Dit geschiedt. Daarop vraagt hy: „waarvan daan die mismaktheid?” FLAVIUS meldt de plaats en het gevegt. — „Wat belooning hebt gy daar voor gekreegen?” FLAVIUS noemt vermeerdering van soldy, een halsband, een kroon en andere krygseertekenen. ARMINIUS belagt dezelve als laage belooningen van slaverny. Daarop beginnen zy elk naar hunne denkwyze. FLAVIUS roemde de *Romeinsche* grootheid, de
magt

magt van CÆSAR, en sprak van de zwaare straf over de verwonnenen, en de goedertierenheid, welke zy te wagen hadden, die zich overgaven, terwyl hy kon gerust zyn, dat zyne vrouw en kinderen niet vyandelyk behandeld wierden. — ARMINIUS beriep zich op de rechten van zyn Vaderland, de voorouderlyke vryheid, de bescherm-Goden van *Germanien* en zyne oude moeder, welke met hem smeekte, dat hy van party mogt veranderen: — dat hy niet liever een verlaater, een verraader van zyne bloedverwandten, van zyne nabestaanden, van zyn gansche volk, dan een bevelhebber over het zelve mogt weezen. Allenkens kwam het tot scheldwoorden, en naauwlyks waren zy door de tusfchenstroomende rivier te weerhouden, dat zy niet in gevegt raakten. FLAVIUS eischte zyn paard en wapens in volle gramfchap, maar STERTINIUS wederhield hem. Men hoorde aan den anderen kant ARMINIUS dreigen, en den ftryd aankondigen. Want hy liet eene menigte *Latynfche* woorden in zyne rede inyloeijen, welke hy geleerd had, toen hy als bevelhebber van zyne landslieden in de *Romeinfche* legers diende. De *Cheruscen* vertoonden zich den volgenden dag aan den overkant van de *Wezer*. GERMANICUS wilde de *legioenen* niet waagen, zonder den overtocht door bruggen, en eene genoegzaame bezetting wel verzekerd te hebben.

Hy belast daarom en STERTINIUS en ÆMILIUS met de Ruitery op onderscheide plaatzen te gelyk door de Rivier te waaden, om de magt der vyanden te verdeelen. De *Batavieren* laaten zich onder hun hoofd CARIOVALDA gewillig tot den moeiljyksten overtocht, waar de Rivier den snelsten loop had, gebruiken. Zonder eenigen hinder bereikt hy tot zyn ongeluk het eerst den oever. De *Cheruscen* veyzen te vlugten. De vuurige *Batavieren*, zonder dat zy hunne makkers inwagten, laaten zich in eene vlakke lokken, welke rondom met een bosch omgeeven was. Terstond springen de vyanden voor den dag, in een oogenblik zyn de *Batavieren* omcingeld, men valt op hen aan, en vervolgt hen, daar zy voor de overmagt al veggende wyken moesten, op den voet. CARIOVALDA laat zyn volk een kring vormen, naderhand bediende men zich in zulk een geval van een vierkant, (een *Battailon quarrée*), om zich aan alle kanten te kunnen verdedigen. Men valt hoe langer hoe heviger op hen aan, van naby en van verre. In deezen uitersten nood, daar 'er geen ontkomen aan was, beveelt CARIOVALDA zyne manschap, in dezelfde orde voort te rukken, om ware het mogelyk door den vyand heen te slaan. Hy zelf vliegt op den digsten drom in, om zyne *Batavieren* aan te moedigen. Zyne Edelen volgen hem, als getrouwe metgezellen van hunnen Vorst.

D. Zoo toonden *CARIOVALDA* en zyne *Batavieren* wel hunne onverschrokkenheid, maar ik beklag hen tevens, daar zy door eene ontijdige drift zich in dit gevaar begeeven hadden. Hoe liep dit af? Wierden zy niet door de *Romeinen* ontzet?

FR. Waarom blyven die agter?

E. Zy hadden op een verderen afstand den overtocht in den wisfe genomen en konden die, terwyl de *Batavieren* handgemeen waren, veilig doen. Intusschen kwamen zy eerst aanrennen, toen *CARIOVALDA*, daar het paard onder hem gedood wierd, met zyne Edelen onder eene hagelbuy van schigten reeds begraven lag. De overigen verweeren zich, tot dat zy door *STERTINIUS* en *ÆMILIUS* ontzet worden. — Het gcheele leger bereikt den tegen overliggenden oever tegen den avond. *GERMANICUS* verneemt van een overlooper, dat *ARMINIUS* reeds een slagveld had betrokken: dat ook andere natien in een bosch, het welk aan *HERCULES* toegewyd was, waren opgekomen, en dat men beslooten had, onze legerplaats in den nagt aan te tasten. Men verlaat zich hier op, wyl men de vuuren gemakkelyk kon zien, en uit de verspieters vernam, dat zy het briesfchen van de paarden, en het onbefuisd gemurmel van eene ontzachelyke menigte onderscheiden gehoord hadden. *GERMANICUS* voorzag een beslissenden veldslag,

en wilde daarom van te vooren weten, hoe zyne Soldaaten te moede waren.

VR. Hy wist by ondervinding, dat de zaak niet ligtvaardig moest ondernomen worden, maar het verwondert my, dat men de *Romeinen* niet met alle magt den overtocht betwistte.

E. ARMINIUS zal zich op zyne groote magt verlaaten, en verbeeld hebben, dat hy de *Romeinen* des te beter in eens een geheele nederlaag kon toebrengen, zonder dat zy het ontkomen konden. GERMANICUS dorst op de berigten van de opperhoofden, — van zyne vrygelaatenen en nog minder van zyne vrienden aan. *De stem van 't zamengerooepen volk doet ook weinig af, want de groote hoop volgt eene geringe menigte.* Hy besluit daarop verkleed, alleen met een vertrouwden verzeld, langs een verborgen weg, zonder van de schildwagten ontdekt te worden, door de tenten te kruisfen, en te hooren, wat de Soldaaten onder het avond-eeten van hem zeiden. — Jok en ernst, — alles kwam op den lof van GERMANICUS uit, en het algemeen besluit was, wy moeten door manmoedig te vegten onze erkenenis aan onzen braaven bevelhebber betoonen, en die trouwlooze schenders van den Vrede aan zyn roem opofferen. Middelerwyl kwam een *Germaansche* Ruiters digt aan de wallen, en beloofde in 't *Latyn* uit naam van ARMINIUS aan elk, die overkwam, wyven, landeryen,
en

en honderd *sestertien* 's daags, zoo lang de oorlog duurde. Dit maakte een tegenovergestelden indruk op de *Legioenen*. Laat de dag maar aanbreeken, zeiden zy, en slag geleverd worden, dan zullen wy hunne landen wegneemen, hunne vrouwen rooven. Het voorteken is gunstig. Geld, Land en Vrouwen, alles is ons. — De derde nagtwagt, was naauwlyks opgezet, of de *Germaanen* komen op de verschansingen af, maar toen zy merken, dat alles bezet en op zyn hoede was, trekken zy weg, zonder eene spies geworpen te hebben. GERMANICUS had zich na zyne kruistocht een weinig te rust begeeven. Hy droomde, dat hy offerde, en zyn rok met heilig bloed bespat wierd, — dat zyne grootmoeder LIVIA AUGUSTA hem een schooner kled toercikte. Dit nam hy als een gunstig voorteken op en de proeven van de wichelaars, welke men voor elken slag, zoo 't eenigzins doenlyk was, in 't werk stelde, en waartoe aan de regter zy, by de Veldheers tent een wichelhuisje opgerigt wierd, stemden hier mede in. Hy roept hierop zyne benden te wapen, en brengt hun onder 't oog, „ dat men zich niet verbeelden moest, dat het vlakke veld alleen voor den *Romeinschen* krygsknegt geschikt was, men kon zich ook de boschen en wouden, door beleid, ten nutte maken. De onmeetelyk groote schilden en lange speeren konden toch tusfchen de boomstammen

en struiken niet meer afdoen, dan de werpspies en het zwaard. Zy moesten maar de slagen verdubbelen en op de tronies rigten. De *Germaanen* waren nog met een harnas, nog met een helm gedekt, zy hadden enkel schilden van gevlogten teenen, of van dunne geschilderde planken. De eerste gelederen waren wel met beslage pieken, maar de overigen slegts met korte werpspiesen gewapend, die in het vuur gehard waren. Met hunne zwaare lighaamen en verschrikkelyk aanzien waren zy tegen een korten stoot wel gehard, maar konden het, als zy gewond wierden, niet lang uithouden. Zonder gevoel van eer, zonder orde en ontzag voor hunne bevelhebbers, gaan zy weg en vlugten, zoo verbaasd, wanneer het hen tegenloopt, als zy naar geene *Goddelyke* of *menschelyke* wetten vraagen in voorspoed. — Indien de *Romeinen* verdriet in land- en zeetochten hadden, in dit gevegt konden zy 'er een eind aan maaken. Zy waren reeds digter aan de *Elve* dan aan den *Rhyn*, en geen anderen vyand hadden zy te dugten, indien zy alleen hem, die de voetschappen van zyn Vader en Oom drukte, tot verwinnaar wilden maaken." — Dit had den gewenschten invloed, en het teken tot den aanval wordt zonder uitsfel gegeven. Ik deel u deeze aanspraak mede, zoo als *TACITUS* dezelve in den mond van *GERMANICUS* legt. Gy vindt 'er eene nadere beschryving in

van

van den aart en wapenrusting der *Germaanen*. Ik durf egter niet zeggen, dat dezelve geheel onpartydig is. Het geval van de *Batavieren* heeft ons reeds geleerd, dat ten hunnen opzigten ten minsten eene uitzondering plaats heeft. Mischien bestond het leger, dat ARMINIUS aanvoerde, niet uit het beste soort van manschap. Deeze, gelyk gy verwagten zult, zocht met zyne Oversten de *Romeinen* by zyne volken niet min veragtelyk te maaken. — „Zy waren, zoo sprak hy, het lafhartig overschot van het voortvlugtig leger van VARUS: om de ongemakken van den kryg te ontgaan, waren zy oproerig geworden. Thans stellen zy zich met eengewonde rug, en leden, die door de golven en schipbreuk ten deele gebroken zyn, aan hunne beledigde vyanden en de vergramde goden bloot, zonder hoop op een goeden uitslag. Daarom hebben zy met eene vloot langs onbebaande wegen de reis over Zee herwaards genomen, op dat niemand hun ontmoeten, niemand in den aftogt hinder toebrengen zou. Dan wanneer zy handgemeen wierden, zouden den *Romeinen* in hunne vlugt geene zeilen nog riemen te stade komen: zy moesten alleen aan hunne schraapzugt, wreedheid en trotsheid denken. Niets was 'er over dan hunne vryheid te handhaven, of liever te sterven, dan slaaven te worden.” De *Germaanen* branden van verlangen, om aan den gang te raaken. ARMINIUS bedient zich van dit gun-

ftig tydfcip en voert hen in eene vlakke, welke *Idiftavis* van TACITUS genoemd wordt, volgens LIPSIVS omtrend twee *Duitfche* mylen zeewaards van de plaats, daar nu *Bremen* ligt. Aan den eenen kant vloeit de *Wezer*, met zeer kromme bogten, naar maate de heuvels uitspringen of inhammen veroorzaaken. Aan den anderen kant vindt men aanmerkelyke hoogten: van agteren wordt dezelve beflooten door hemel-
 hoog geboomte; tusfchen herzeive treft men een kaalen grond. Deeze vlakke en den ingang van het bosch namen de *Germaanen* in, maar ARMINIUS fchaarde zich met de *Cherufcen* op het gebergte, om van daar de *Romeinen* met meer kragt op 't lyf te vallen. Deezen trokken op hunnen vyand bedaard en welgemoed in de beste orde af. De hulptroepen, zoo *Galliers* als *Germaanen*, waar onder de *Batavieren* in het *front*; na deezen de boogfchutters te voet, en vier *legioenen*. Hierop volgde CAESAR, met twee *praetoriaanfche* benden en uitgeleeze ruitery: — vervolgens de andere vier *legioenen*, de ligtgewapenden en de boogfchutters te paard. De overschietende benden der bondgenooten maakten de agterhoede uit.

D. Men kan zich een klaar denkbeeld van deeze orde van *bataille* maaken; dat moet een grootfche vertooning hebben uitgeleverd.

E. En verrukkelyk fchoon, indien het alleen op een fpiegelgevegt moest uitloopen: maar
 wan-

wanneer gy bezeit, dat deeze dag en dit gevegt het lot der *Germaanen* en der *Romeinen* voor een groot gedeelte moest besliffen, — dat zy beiden, op elkander verbitterd, naar wraak dorsteden, hoe bloedig, hoe akelig moet dan dit moordtooneel worden! Gy zult 'er van yzen, myne vriendinnen, wanneer ik voortgaat het u met al de kleuren van onzen Geschiedfchryver TACITUS aftemaalen. En egter.....

D. Egter kunt gy dit niet overflaan, myn EELHART!

VR. Verschoon onze gevoelige aandoe-ning zoo veel mogelyk. Wat is het jammer, dat de bloem van het menschdom zoo baldaadig aan de wraak, aan de heerschzugt wordt opgeofferd. — Dan laaten wy ons liever voor een oogenblik verwyderen; wy zullen den uitflag van het gevegt wel verneemen.

R. Ja, laat ons een weinig adem fcheppen...

E. Naauwlyks vertoonden de *Romeinen* zich op het slagveld, of de *Cheruscen* gaan op hen los. GERMANICUS ziet dit, en zoekt hen van het overige lighaam af te fnyden. Hy beveelt zyne uitgeleeze Ruiters hen in de flank te vallen. STERTINIUS moest hen met de ligte troepen langs eenen omweg in den rug aantasten, terwyl GERMANICUS hen van vooren zou afwagten, en by tyds aan de hand zyn. Naauwlyks maakte het legerhoofd zich hier toe ge-

reed, of hy neemt een gunstig voorteken in zyn belang. Hy ziet agt Arenden het bosch invliegen, en roept met een: „gaat *Romeinen!* volgt de Godheden van uwe *Legioenen* op het spoor.” Ik heb meermaalen van de gouden arenden gesproken: deeze waren aan JUPITER de eerste Godheid der *Romeinen* gewyd, en teffens maakten zy de voornaamste veldtekenen uit. Voor deeze hadden zy hunne krygsbenden een onbepaalden eerbied en verknogtheid ingeboezemd, en om die reden ging hun het verlies van hunne Arenden in den nederlaag van VARUS byna zoo veel ter harte, als het verlies van zoo veele duizenden. — Met een laat hy het voetvolk 'er op los gaan, terwyl de ruitery aan haare bestemming voldeed: Dit brengt het volk van ARMINIUS volmaakt in de war. Zy die in het bosch gestaan hadden kiezen het vlakke veld, en die de vlakke besloegen, wyken naar de boschen. Terwyl deeze slagordens eene gantsch tegengestelde rigting neemen, worden de *Cheruscen* genoodzaakt hunne hoogen tusfchen beiden te verlaten, niet tegenstaande ARMINIUS met zyne hand, met zyne stem en het vertoonen van zyne wonden alles aanwend, om den ftryd aan te binden. Toen hy het niet langer kon uithouden, zoekt hy door de boogschutters heen te slaan, en dit zou hem ook gelukt zyn, indien eenige vaandels *Rhaetiers*, *Vindeliciers* en *Galliers* zich niet in den
weg

weg geworpen hadden. Evenwel wist ARMI-
NIUS, die zyn aangezicht met bloed besmeerd
had, door de vlugheid van zyn paard zich een
doortocht te baanen. INGUIOMER ontkomt ins-
gelyks. Het zy dat zy zich dapperlyk door
hunne vyanden doorfloegen, het zy dat zy
door de *Chaucen*, die onder de *Germaansche*
hulpbenden waren, wierden doorgelaaten. De
overigen wierden in de pan gehakt, of kwa-
men in de rivier om. Door den stroom weg-
gesleept, door pylen overdekt, door de menig-
te verdrongen, door de afgebroke oevers over-
vallen, konden zy zich met zwemmen niet red-
den. Die hunnen toevlugt op de boomen genomen
hadden, wierden 'er als vogels uit geschooten,
of met de omgehakte boomen ter aarde geweld.

D. De onberaade dapperheid van ARMI-
NIUS en INGUIOMER, bederft het hier weder.

E. Zoo is het ook! De overwinning der *Ro-
meinen* was te grooter, om dat zy hun weinig
bloed kostte. Maar het verlies aan de zyde
der *Germaanen* was des te zwaarder. Eene
ruimte van tien duizend schreeden in het vier-
kant, was met lyken en wapenen bedekt, want
van elf uren des 's morgens tot aan den nagt,
had de slagting geduurd.

D. Ysfelyk bloedbad! en nog, zoo ik het wel
begryp, zyn de beide legers niet geheel aan
elkander geweest.

E. Dit zal nader blyken. Die *Germaanen*, welke
dit

dit bloedig gevegt aanzagen, schynen als nog geen lust gehad te hebben, om het voort te zetten, daar het met hunne voorvegters zoo ongelukkig, zoo onverwagt was afgekomen. ARMINIUS vertrouwde zekerlyk, dat hy het spits voor hen zou afbyten. Hy had door overmoed zynen vyand weder te ligt geagt; dit blykt uit het verhaal van TACITUS. Men vond onder den buit eene menigte ketens, waar aan men de overwonne *Romeinen* dagt te binden. Nu is met hem de hoop verlooren: ten minsten de *Romeinsche* soldaaten maakten die rekening. Op het slagveld riepen zy TIBERIUS als *Imperator* uit, en wierpen eene hoogte op, waarop zy een zegenteken van de ge-roofde wapens oprigteden. De naamen van de overwonne volken schreeven zy 'er onder, in 't gezigt hunner vyanden.

FR. Dit dunkt my ook voorbaarig genoeg te zyn.

E. Zoo was het ook, en die voorbaarigheid zou hun slegt hebben kunnen opbreken. Het overschot van de *Germaanen*, die het grootste deel uitmaakten, hadden reeds een overleg gemaakt, om den volgenden dag voor de overmagt der *Romeinen* te wyken, en eene veilige wooning over de *Elve* te zoeken: deeze rivier wilden zy dus voor de eindpaal van het *Romeinsche* gebied gehouden hebben. Maar zoo dra zy 's morgens het verneederend zegeteken der

der *Romeinen* op hunnen grond zagen opgerigt, wierd hunne woede op nieuw gaande. Hunne wonden en het zwaar verlies, dat zy geleeden hadden, grieden hen in lang zoo veel niet, als deeze schandelyke vertooning. *ARMINIUS* en *INGUOMER*, die zich weder by de hunnen gevoegd hadden, bedienen zich van deeze verontwaardiging. De benden verzamelen zich andermaal en grypen de wapens op: edel en onedel, jongen en ouden, vallen met de zelfde drift de *Romeinen*, welke zich met hunne overwinning vrolyk of reeds gereed maakten, om af te trekken, onverhoeds op het lyf, en zy die den eersten schok moesten uitstaan, raaken in wanorde. Ten laastten neemen zy een slagveld in, dat door de *Wezer* en door een bosch omringd was. Van agteren was het beslooten door een moeras, behalven aan dien kant, waar de *Angrivariers*, welke zich ook onder de *Germaanen* bevonden, door een zwaaren wal van de *Cheruscen* waren afgescheiden. In deeze vlakke, die rondom vry eng beperkt en moerasig was, schaarde zich het voetvolk. De ruitery wierd door de boschen bedekt, op dat zy de aanrukkende legioenen in de rug zou kunnen vallen. Beter hadden de *Germaanen* de ruimte verkoozen, dan had 'er by een verkeerden uitslag ontkomen aan geweest, nu plaatsten zy zich in zulk een *terrein*, waar zy of overwinnen of sneuvelen moesten.

GER-

GERMANICUS bemerkte ras uit zyne kondschappers, hun openbaaren toelig en heimelyke oogmerken, en besloot zich, op de beste wyze, van de aangebode gelegenheid tot hun verderf te bedienen. Aan den *Legaat* SEJUS TUBERO, wordt het kamp en de ruitery aanbevolen, om van agteren zeker te zyn. Een gedeelte van het voetvolk laat hy op het bosch gelykelyk aantrekken, het ander gedeelte moest zich van den opgeworpen wal meester maaken. Het moeiljkste neemt GERMANICUS op zich, het andere laat hy aan zyne *Legaat* over. Het aanrukken langs den effen grond, viel zoo gemakkelyk, als het overmeesteren van den wal, tegen welken de soldaaten als tegen een muur moesten stormen, moeilyk. De stryd was hier ongelyk, van boven neer wierden zy met spiesfen en zwaare slagen afgeveerd. Om geen manschap noodeloos te spilen, laat hen CÆSAR een weinig te rug wijken en de slingeraars en schutters naderen, om den vyand van verre te bestooken.

D. De *Germaanen* hadden dus wel gevoel van Eer. Dan, wie zyn deeze schutters?

E. Zulken, die zwaare steenen, spiesfen en andere beschadende wapenen uit zekere gevaarten (*tormenta*) met een groot geweld wisten te werpen, welke men doorgaans by het bestormen van muuren en wallen gebruikte. Eene overdreeve dapperheid vergunde den *Germaan* niet

niet, zoo als ik u van te vooren getoond heb, om zyn vyand, die niet onder zyn bereik was, te benadeelen. Moed en sterkte van den arm moesten by hun alles van naby beflissen, en, daarom gebruikten zy behalven hunne werpspiesen zelfs geen pyl en boog. Intusschen was dit wel, wanneer *Germaanen* tegen *Germaanen* vogten; maar nu gaven deeze wapenen in de meeste gevallen den *Romeinen* een beslissende overmagt. — Hoe meer zich de verdedigers bloot gaven, om tegenweer te bieden, hoe eer zy getroffen en genoodzaakt wierden om hun voordeeligen stand te verlaten. De geheele vlakke werd daarop vermeesterd, en het gevegt in de bosschen voortgezet. GERMANICUS drong 'er met de *Prætoriansche* benden de eerste in. Hier moest men voet aan voet vegten: de *Romeinen* wierden door de rivier en het gebergte, — de *Germaanen* door het diepe moeras bepaald; 'er was geen uitkomst dan in dapperheid. De *Germaanen*, dit getuigt TACITUS, bezweeken niet in moed, maar wel in wapenen. Alles liep in de wys van vegten tot hun nadeel uit. In een bekrompe plaats op een gepakt, konden zy hunne lange pieken niet voor uit brengen, nog te rug trekken. De *Germaanen* waren gewoon met hunne vlugge en groote lighaamen gestaadige uitvallen te doen, en dan weder te rug te wyken, maar nu moest men op de zelfde plek blyven vegten, en
daar

daar zy door de menigte elkander in den
 weg stonden, gaf dit de *Romeinen*, die hun-
 ne schilden dicht aan de borst slooten, des
 te beter gelegenheid, om met hunne korte
 zwaarden de breede lighaamen en bloote aange-
 zichten der *Germaanen* te treffen, en al moor-
 dende door de slagorde te booren. ARMINIUS,
 daar zyne kragten door afmatting of verlies
 van bloed waren uitgeput, zelfs ook INCUIO-
 MER, die zich tot dus ver overal had laten
 zien, waar de stryd hevigst was, moesten het
 ten laatste opgeeven. Het geluk, en niet de
 dapperheid begaf hem. Dit verdubbelde den
 moed in GERMANICUS. Op dat hy te meer ken-
 baar mogt zyn en zyn volk te beter zou kun-
 nen aanspooren, had hy zyn helm afgelegd,
 en riep de soldaaten toe, dat zy geene ge-
 vangenene moesten maaken, maar met de ge-
 heele nederlaag van dit volk den oorlog ten
 einde brengen. De overwinning verklaarde
 zich voor de tweede reis aan de zyde der *Ro-
 meinen*. Zoo ging men voort met doodslaan,
 tot dat de nacht het hun belette. Het gevegt
 der ruitery was niet beslissend. Des anderen
 daags liet GERMANICUS de overwonne wapenen
 op een hoop brengen, en rigtte daarvan een
 zegeteken op, met dit trotsch opschrift: NA
 HET TEN ONDERBRENGEN VAN DE VOLKEN
 TUSSEN DEN RHYN EN DE ELVE, WYDT
 HET LEGER VAN TIBERIUS CAESAR DEEZE GE-
 DENK-

DENKTENEN AAN MARS EN JUPITER EN AUGUSTUS. Hy hervatte dus met grond het geen zyn volk uit zich zelf te vroeg begonnen had, maar het geen een ongelukkige aanleiding tot de volflaage nederlaag der *Germaanen*, en, het geen GERMANICUS verlangde, tot het voleindigen van deezen oorlog had gegeven.

D. Het is goed, dat de vrouwen geen getuigen van dit allerbloedigst moordtoonnel geweest zyn. Hoe akelig moet het 'er op dat slagveld hebben uitgezien toen de dag aanbrak!

— Nu zouden wy de vrouwen kunnen roepen, als 't u gevalt, en de zaak intusfchen eens overpraaten.

E. Allerbest, myn DIDERIK!

D. De *Germaanen* beantwoordden niet in hun herhaalden langen tegenstand aan de verwagting van GERMANICUS; maar de uitkomst van het gevegt tusfchen het geboomte stemt 'er volkomen mede overeen, en dit moesten ARMINIUS en INGUIOMER zoo wel als de Romeinsche veldoverfte van te vooren berekend hebben: zy voerden hun volk wezenlyk in een fuik; — anders had hunne dapperheid een beter lot verdiend. Maar ik had meer gemaatigdheid van GERMANICUS verwacht.

E. Dat dagt ik wel: dan gy moet in aanmerking neemen, wat 'er van te vooren was voorgevallen. De gepleegde ontrouw en de geleede verliezen hadden de *Romeinen* geheel

tegen ARMINIUS en de *Cheruscen* verbitterd. De naam en agting der *Romeinen* was 'er ten hoogsten aan gelegen, dat die gewroken wierden: zonder een geheele nederlaag kon 'er geen einde aan een oorlog komen, die door den onrustigen geest van ARMINIUS geduurig op nieuw werd aangestookt. In andere gevallen betoonde zich GERMANICUS niet bloeddorstig: dit ondervonden de *Angrivariers*. STERTINIUS kreeg wel last, om hen te beoorloggen, zoo zy volhielden: maar teffens, om hun van alles vergiffenis te verleenen, — niets te ontzeggen, indien zy zich onderwierpen. Dit laatste gebeurde, schoon zy herhaalde reizen tegen de *Romeinen* waren opgestaan, en zy het hun in den laatsten veldslag vrij bang gemaakt hadden. Aan beide kanten was dit voordeelig en de *Romeinen* hadden van deeze vernieuwde pays de eerste vrugt. Zoo eindigde deeze berugte veldslag, welke voor de *Germaanen* een ongunstigen en voor de *Romeinen* onder aanvoering van GERMANICUS een roemryken uitslag had, schoon hy een voorbeeld van gemaatigdheid gaf, in zich de eer daarvan niet toe te schryven. Dit blykt uit het opschrift, waarin hy van zich zelven niets gewaagt; de bewustheid van zyne daaden was hem genoeg. GERMANICUS bedankte zijne troepen plegtig, en hy had 'er reden toe. Het groot belang, dat 'er in deezen bellissenden slag gelegen

gen was, waar in de *Batavieren* zoo veel deel hadden, kunt ge opmaaken uit het naauwkeurig verhaal van TACITUS, welke geene byzonderheid heeft overgeflagen. De rivier de *Wezer*, aan welke dit bloedig treffen voorviel, is daar door eerst berugt geworden, en dit heeft dezelve aan onzen gefchiedfchryver, de eenigste, wien uitvoerig verflag onze tyden bereikt heeft, te danken. Maar de naam van TACITUS heeft daar voor ook eene aanmerkelyke vergelding ontvangen.

D. Hoe zoo mijn EELHART?

E. De zes eerste Jaarboeken van TACITUS, en dus ook de aantekeningen van deeze gebeurtenissen in *Germanien*, rekende men geheel verloren, tot dat ANGELUS ARCOMBOLD, een rentmeester van Paus LEO X, by genaamd de GROOTE, dezelve vond in een klooster te *Corbeja*, aan de *Wezer* in *Westphalen* gelegen, en die aan LEO bragt, van wien zy voor vijfhonderd gouden kroonen gekogt wierden. Na zyn dood zynze in de *Florentynfche bibliotheek* gekomen. Welk een geluk zou het voor de gefchiedkunde zyn, zoo men ook dat gedeelte van het vyfde boek, dat gemist wordt, met het geen nog ontbreekt aan zyne jaarboeken en historien, by een gelukkig toeval mogt wedervinden! LEO beloofde 'er aflagt voor... Maar hoe veel missen wy niet van de oude gefchiedfchryvers! Ik hoopte, dat de opgedolve fteden in *Italien* dit min of meer zouden

den vergoeden: maar tot dus ver te vergeefscha.

D. Wie weet wat de Oorlog, hoe vernielend anders, aan 't licht doet komen. — Ik moet u nog over twee dingen myne bedenkingen mededeelen, EELHART. Vooreerst over het Bosch aan HERCULES gewijd en het veld *Indistavis*, ten tweeden over de agt Arenden.

E. De oude *Germaanen* kenden nog eerden geen HERCULES der *Grieken* of der *Romeinen* als een God. Zy hadden hun eige Godheden, welke de *Romeinen* naar de hunne benoemden, naar dat zy 'er het meest mee overeenkwamen. — De naam *Indistavis* luidt gewis geheel onduitsch: dan hy is gelyk andere door de *Romeinen* zoo misvormd, dat men den oorsprong niet kan gisfen. Volgens de gedagte van D'ANVILLE, een man zeer bedreeven in de oude aardrijkskunde, is dit het veld, van *Hastembeck*, waar de Maarfchalk D'ESTRÉES in 1757 eene groote overwinning behaalde: verscheide kundige bevelhebbers stemmen hier mee in. — Wat eindelyk de arenden in *Duitschland* betreft, die zyn ook anderen vreemd voor gekomen. Men heeft zich daarom op PLINIUS beroepen, welke zegt, dat 'er doorgaans leevende arenden by de *legioenen* na den tyd van MARIUS wierden onderhouden, en dat GERMANICUS dezelve heimelyk zou los gelaaten hebben. Maar het is niet noodig tot deezen schranderen vond den toevlugt te neemen. Ik zelf heb meermaalen in ons land een arend zien vlie-

vliegen aan den kant van de Zuiderzee en bewaar van een aldaar geschotenen nog een vleugel, hoe veel te meer konden dezelve zich toen in het Woudryke en min bewoonde *Germanien* ophouden. Daar zyn onze Vrouwen!

FR. O MAGTILDE wat is 'er ysfelyk gevogten! GERMANICUS heeft de overhand behouden.

M. Dat dagt ik wel, ik heb dcernis met de *Germaanen*.

E. Die zyn zeer slegt gehavend: maar hunne overwinnaars zyn 'er ook niet zonder verlies afgekomen, en het ergste komt nog agter aan.

D. Ik dagt, dat de zaak nu geheel beflist was.

E. Zy zyn nog niet te huis. Wyl de zomer reeds ver gevorderd was, laat GERMANICUS een gedeelte van zyne benden te land naar de winterlegeringen keeren, — de meesten langs de *Eems* zee kiezen. Het gaf in den beginne eene aangenaame vertooning, eene vloot van duizend fchepen al roeiende of zeilende op een vlak water te zien heen vaaren: maar het duurde niet lang. Eensklaps wordt de lucht met wolken rondom bezet. Op een zwaare hagelbuy volgt een verschrikkelyke orcaan. Een dikke lucht beneemt het uitzigt van de zeelieden en zy raaken het bestuur hunner fchepen kwyt. De verschrikte soldaaten loopen in den weg of bieden averegtschen dienst. Eindelyk schiet de

wind naar het Zuiden. De winden, die van het vogtig land afwaaijen, de hooggezwolle rivieren, die zich ontlasten, de digt op een gepakte wolken, nu ze los barsten, overweldigen de schepen, voeren ze in een openbaare zee, en smyten ze naar steile klipagtige eilanden of gevaarlyke banken, welke naauwlyks konden gemyd worden. Hierop keerde de vloed, en wyl zee en wind dezelfde streek hielden, konden het de ankers niet langer houden, nog de instortende zeeën uitgehoosd worden. Paarden, lastbeesten, bagaadje, zelfs de wapens moesten over boord, om de kielen te ligten en voor het overstortend water te beveiligen. Wanneer gy het maakfel der schepen van deeze vloot u voorstelt, kunt gy ligt begrijpen, dat zy wel geschikt waren, om in binnenwater of een kort eind langs strand te vaaren, maar niet om zee te bouwen, voor al niet in zulk een zwaaren storm. De zeilaadje en zeemannschap waren in dien tyd ook lang zoo volkomen niet, als thans. Het was dan geen wonder, dat een gedcelte van de vloot door de golven verflonden wierd, zonder dat 'er iets van te regt kwam. De meeste schepen wierden op afgelegde eilanden geworpen, die zich langs de *Friesche* stranden en verder op bevonden: men meent zelfs tot op de *Britsche* en *Noordsche* kusten. Voor zoo ver ze onbewoond waren, moesten de arme krijgsknegten en zeelieden
zich

zich met aangespoeld paardenvleesch behelpen , of van honger vergaan. De drieriemde galey , waar op GERMANICUS zich bevond , kwam gelukkig aan land by de *Chaucen*. Daar hy zich nooit had verbeeld , dat de zee van *Germanien* zoo woest en uitgestrekt was als het Land , en de gevaaren , waar aan hij zijn volk bloot stelde alle andere te boven streefden , was hy niet te troosten. Nagt en dag liep hy op de duinen en hoogten : en toen hy zyne schepen niet zag opdagen , konden zyne vrienden hem nauwlyks weerhouden , dat hy zich niet in denzelfden afgrond stortte. Ten laatste kwamen de schepen voor 't grootste deel met de eb en een gunstigen wind , maar gantsch reddeloos aan. Het riem- en zeiltuig meest aan starden zynde , moesten zy zich met uitgespannen klederen behelpen , of door de minst beschadigde laaten slepen. Deeze liet hy terstond herstellen en zondze wyd en zyd , om de eilanden en hunne agtergebleeve makkers op te zoeken , waar door 'er nog zeer veelen gered zyn. De kleine *Britsche* vorsten zonden eene meenigte ; — eene meenigte hadden de *Angrivariers* binnen 's lands gelost en aan GERMANICUS toegeschikt.

D. Dat was edelmoedig!

E. Zy waren afgevallen en zwaar getugigd ; naderhand hebben wy ze weder als voorvegters by ARMINIUS aangetroffen. Nu de kans schoon is , om het de *Romeinen* betaald te zetten , doen

zy alles, wat men van getrouwe bondgenooten verwagten kan. Hoe veel reden had GERMANICUS niet, om over zich zelve in dit geval te vrede te zyn. Zoo wordt weldoen beloond.

VR. Die tocht kwam intusfchen de *Romeinen* duur te staan. Het is als of de zee van *Germanien* aan de bewooneren van het land heeft willen wraak verschaffen. Zoo moesten de *Romeinen* ondervinden, dat 'er nog een hooger magt was, waar tegen zy niet bestand waren.

E. De blydschap na zulk eene onverwagte redding uit een onverwagt gevaar zal onuitsprekelyk geweest zyn. Elk had den mond vol van dwarrelwinden, van vreemde vogels, zee-monsters en zeemenschen, welken zy gezien of zich verbeeld hadden. GERMANICUS had uit zyn voorig ongeval geleerd, dat de *Germanen* daar door aangemoedigd waren, om zich van zulke ongelegenheden te bedienen, en hy verwacht met grond nu hetzelfde. Hy wilde hen, zoo dra zyne benden zich een weinig hersteld hadden, voorkomen en gebiedt C. SILIUS met dertig duizend man voetvolk en drie duizend ruiters tegen de *Catten* te trekken. Hy zelfs gaat met eene nog grootere magt op de *Marsen* los, wier opperhoofd MALOENDUS, welke zich onlangs had overgegeeven, ontdekte, dat 'er in een nabygelegen heilig bosch een der arenden van het leger van VARUS begraven lag, en door een maatige wagt bewaard wierd.

R. VRE-

R. VREDEGONDE! wy zyn nog te vroeg te rug gekeerd, wanneer zal dat vegten een einde hebben?

E. Dit zal zeer fchielyk aflopen.

D. Ik sta verwonderd over de onvermoeide wakkerheid van GERMANICUS, en de verbaazende magt, welke hy by zich had. Wanneer men al de gefneuvelden, — de verongelukten, — die reeds naar de bezettingen gezonden waren, 'er by rekent, hoe groot moet dan dit leger wel geweest zyn!

E. Al rekent men de laaftten niet afzonderlyk, want men kan uit TACITUS niet opmaaken of GERMANICUS zich van hen in deeze beide togten bediende, dan niet, was evenwel de magt zeer aanzienelyk. Men fchatze niet te ruim op vyftig duizend *Romeinen*, en als men hier evenveel bondgenooten by telt, gelyk zy doorgaans gewoon waren dezelve in evenredigheid met hun eigen volk te plaatzen, beloopt het ten minften honderd duizend man. Intusfchen is het ook te verwonderen, dat deeze zelfde volken, welke te vooren door GERMANICUS zoo deerlyk gehavend waren, nu weder boven anderen onder zyn aandagt vallen, en zulk een groote magt vereifchen. Zy moeten zeer talryk en dapper geweest zyn. GERMANICUS zendt een gedeelte van zyn volk vooraf, om de *Marsen* uit te lokken; terwyl een andere hoop het bosch van agteren zou in-

neemen en den arend opgraaven. Het een en ander gelukt. De *Germaanen* bewust, hoe veel de *Romeinen* in de behoudenis of het verlies van dit veldteken stelden, waren des te zorgvuldiger, om het zelve tot een bewys hunner overwinning te bewaaren.

Fr. Zy hadden dan nu hunne drie arenden terug, want in een vorigen togt hadden zy 'er ook een opgespeurd en een was door den standaarddraager geborgen en in een moeras geworpen.

E. Maar *DION* verhaalt ons, dat een der drie arenden onder de regeering van *CLAUDIUS* in *Neder-Germanien* te regt gekomen is, en dus kan het zyn, dat deeze geborge arend by het opdroogen van 't moeras door de *Germaanen* gevonden was. Hoewel de *Sicambren* hadden ook een veroverd. Vooris dringt *GERMANICUS* met zyne benden, door dit geluk aangevuurd, dieper het land in en verwoest het zelve, daar zy weinig of een vrugteloopen wederstand ontmoetten. De *Germaanen* toonden zich nooit meer verbaasd, dan nu by dit onverwagt bezoek. Volgens de gevangenen zeiden zy: „de *Romeinen* zyn onverwinnelyk, en door geene ongevallen te onder te brengen. Daar zy hunne schepen en hunne wapenen verloren hebben en onze stranden met de lyken van paarden en menschen bedekt zyn, barsten zy met de zelfde woede los, als of zy in getal waren aangegroeid.” — Volgens dit gezegde

van TACITUS zal het met de *Catten* niet anders afgeloopen zyn. Eindelyk laat GERMANICUS al zyne troepen de winterlegeringen betrekken, wel te moede, dat hun gelede zee-rampen door zulken gelukkigen togt vergoed waren. Al wat elk, volgens zyn eige opgave, verloren had, wierd door CAESAR edelmoedig vergoed. Zoo liep deeze vierde en laatste togt van GERMANICUS in *Duitschland* af. Het was op een van deeze togten, terwyl GERMANICUS zich met zyn leger in *Germanien* over den *Rhyn* bevond, dat hy een bron aantrof, die wel zoet schein, maar waar van het water binnen twee jaaren de tanden deed uitvallen en de gewrigten der knien losmaakte. PLINIUS, de groote verzamelaar van zeldzaamheden der natuur, heeft ons dit in zyn 25ste boek in het 3de hoofdst. opgetekend: dan, wy hebben nu geen tyd, om ons met dit zeldzaam berigt in te laten (*).

D. In welk een tyd viel deeze slag voor?

E. In het zevenhonderd negen en zestigste Jaar

(*) Zie hier de merkwaardige plaats. *In Germania trans Rhenum Castris à GERMANICO promotis, maritimo tractu, fons erat aquae dulcis, solus, qua peta intra biennium dentes deciderent, compagesque in genibus solverentur. Stomacacen medici vocabant & Seeletyrben ea mala. Reperta auxilio est herba, quae vocatur Brittanica, non nervis modo & oris malis salutaris, sed contra angues quoque & serpentes. Folia habet oblonga, nigra, radicem nigram. — Florem vibones vocant. &c.*

Jaar na het bouwen der Stad; zestien jaaren na de geboorte van CHRISTUS. Het stond 'er na, dat de *Germaanen* na zulke zwaare herhaalde nederlaagen eindelyk aan de hand zouden gekomen en de rust door GERMANICUS zou hersteld zyn, indien hy nog één veldtocht had kunnen doen; dit verbeeldde de *Romeinen* zich ten minsten: maar TIBERIUS had hem herhaalde reizen geschreeven: „ dat 'er reeds genoeg gevallen en groote uitkomsten waren gebeurd, — gelukkige en gedugte veldslagen gewonnen, — ook groote verliezen buiten schuld van iemand op zee geleden; het wierd tyd, dat hy eens te rug keerde, om de zegenpraal, welke hem toegelegd was, te ontvangen. Hy zelf was negenmaal door den vergoden AUGUSTUS in *Germanien* gezonden, en had meer door beleid, dan door geweld uitgevoerd. Dus hadden de *Sicambren* zich overgegeeven. Zoo had hy MAROBODUUS genoodzaakt den vrede aan te neemen. Men kon ook de *Cheruscen* en de overige wederspannige natien aan hunne on-eenigheden overlaaten, nu 'er genoeg zorg gedraagen was, om *Rome* te wreken: zy zouden zich onderling wel vernielen.” Wanneer GERMANICUS des niet te min hem om nog één jaaf smeekte, op dat hy, het geen hy had begonnen, geheel ten einde mogt brengen, stelde hy deszelfs zedigheit op nog sterker proef: hy droeg hem het tweede Burgemeesterschap op, dat hy zelfs zou

waar.

waarneemen en voegde 'er by; „indien 'er nog meer valt te oorlogen, laat ook iets over voor uwen broeder DRUSUS, om zich beroemd te maaken: want 'er is thans geen vyand behalven de *Germaan*, om hem den naam van *Imperator* en lauren te bezorgen.” Schoon GERMANICUS genog begreep, dat dit voorwendsels waren, waar van zich de jaloersche keizer bediende, om hem den verworven roem te ontrooven, toefde hy geen oogenblik langer, om zich tot den te rug togt gereed te maaken.

D. Was TIBERIUS negenmaal (*) in *Germanien* geweest?

E. Dit wordt zomtyds als een loutere groot-spraak aangemerkt, maar het moet zoo zyn. VELLEJUS PATERCULUS schryft ook, dat hy negen togten met TIBERIUS in *Germanien* deed, dog dan moet men die naar *Illyrien* en *Pannonien* 'er by rekenen. De uitkomst heeft ook aan het vermoeden van den listigen TIBERIUS beantwoord: de verdeeldheden onder de *Germaansche* natien hebben hun meer nadeel toegebracht, dan de *Romeinsche* oorlogen immer konden doen. TIBERIUS was bevreesd, dat GERMANICUS zyn krygsroem hoe langer hoe meer
zou

(*) Men gist ook, dat hier *Toties*, zoo veele reizen, in plaats van *Novies*, negenmaal, zou moeten geleezen worden, maar het is niet noodig.

zou benevelen, den krygsknegt en het volk aan zyne zyde trekken, en hem ten laaftten den voet ligten. Hy bedwong zich daarom in verscheide gevallen, nam somwylen goede besluiten, om de gunst van het volk te verkrygen of te behouden en egter leefde hy als de meeste dwingelanden in geduurigen ergwaan. 'Er gebeurde ook een zeker geval, het geen in dezen tyd van algemeen misnoegen, van groote gevolgen had kunnen zyn. Wy zullen dit kortelyk aanroeren, terwyl GERMANICUS naar Rome trekt. Ik heb u verhaald, dat TIBERIUS by zyne komste tot het ryk den eenigen overgebleeven kleinzoon van AUGUSTUS, AGRIPPA POSTHUMUS, had laten afmaaken. Deeze had een slaaf genaamd CLEMENS. Zoo dra verneemt hy den dood van AUGUSTUS niet, of hy vormt een besluit, om zyn meester van het eiland *Planaxia* te verlossen en met bystand van de *Germaansche* legers aan den *Rhyn*, aan het Ryk te helpen. Maar het afgewonne vragtschip komt te laat: hy kon alleen de asche van zyn reeds vermoorden meester wegrooven; het zy uit agting, het zy, dat hy van dat oogenblik af een grooter ontwerp by zich zelf smeedde. Hy vaart er mee naar *Cosa*, eene Stad op den uithoek van *Etrurien*, daar houdt hy zich schuil, tot dat zyn hair en baard gewassen waren, want in Jaaren en gedaante had hy veel overeenkomst met zyn meester. Toen zoekt en krygt

krygt hy aanhangers, welke eerst in 't geheim, onder verbod van stilzwygen, vertellen, dat AGRIPPA den dood ontkomen was. Dit wordt meer en meer onder de hand verspreid, by ligtgeloovigen, — onrustige geesten, die naar verandering stonden, gereedelyk aangenomen. Hy had de voorzigtigheid, van niet, dan tegen den avond, in de steden te komen en 'er zich weder uit te begeeven, zoo dra het gerugt van zyne aankomst zich genoeg verspreid had. Welhaast verhaalt men als een wonderwerk der Goden, dat AGRIPPA door hen behouden was; te Rome zelfs sloeg men 'er geloof aan. In de haven van *Ostia* binnen geloopt, wordt hy van een groote menigte in gehaald, en in de Stad hield men heimelyke byeenkomsten. TIBERIUS vindt zich in verlegenheid, schoon hy van het ombrengen van AGRIPPA wel verzekerd was, of hy dit bedrog met de wapens zou te keer gaan, dan de ontdekking aan den tyd overlatten. Hy begreep te regt, dat hy geene vreeze moest laten blyken, maar ook niet zorgeloos zyn. Ten laatsten geeft hy het aan SALLUSTIUS CRISPUS over, welke aan twee vertrouwelingen last geeft, dat zy zich by CLEMENS moesten voegen, hem aanbod van geld, van hulp en deelneeming in gevaaren doen. Hy laat zich door hun beleezen. Zy neemen een nagt waar, dat hy slegt bewaard wierd, overvallen hem met een genoegzaame magt en brengen

gen hem geboeid met een gefloten mond in het paleis. TIBERIUS vroeg hem, hoe hy AGRIPPINA geworden was: hy antwoordde vaardig, „op dezelfde wyze, als gy keizer geworden zyt.” Men kon geene medepligtigen uit hem ontdekken. In een afgezonderd gedeelte van het paleis wierd hy afgemaakt, wyl men hem niet ter openlyke straf dorst voeren. Veelen van de Ridders en Raadsheeren, zelfs uit het huis des keizers, hadden hem met hunne middelen en raadgeving ondersteund, maar TIBERIUS liet 'er geen verder onderzoek naar doen. — Had deeze zaak meer rypheid gekreegen in een afgelegener gedeelte van het ryk, het zou van grooter gevolgen geweest zyn.

Vr. Zoo leveren de oude *Roomfche* gefchiedenissen ook voorbeelden van zulke bedriegeren op.

E. o Ja. Schoon ze daar niet zoo dikwyls als in *Muscovien* herhaald zyn, ontbreekt het niet aan meer voorbeelden. Wat is 'er nieuws onder de zonne? Dan laat ons tot GERMANICUS wederkeeren, welke intusfchen met AGRIPPINA en zyne kinderen behouden te *Rome* was aangekomen en met alle uitbondige tekenen van gunst door TIBERIUS werd ontvangen, wegens zyne behaalde overwinningen en doorgeftaane gevaaren geluk gewenscht en aan den Raad aanbevolen met eene ontveinzing van het geen hy in zyn hart gevoelde, waartoe een TIBERIUS

RIUS alleen in staat was. Aan het einde van dit Jaar wierden 'er verscheide gedenktekenen gewyd ter gedagtenis van het weder magtig worden van de veldtekenen onder het geleide van GERMANICUS en het opzigt van TIBERIUS, by de nederlaag van VARUS verloren, en hier op wierd in het volgend Jaar onder het Burgemeesterschap van C. CÆCILIUS en L. POM- PONIUS de plechtige zegepraal van GERMANICUS CÆSAR over de *Cheruscen*, de *Catten* en *Angrivariers*, en welke volken 'er meer tot aan de *Elve* wonen, gehouden. De geroofde buit, de gevangenen, met ketenen beladen, de afbeeldingen van bergen, rivieren en veldslagen wierden rond gevoerd: en men hield deezen oorlog voor af gedaan, schoon GERMANICUS hem niet had kunnen voleindigen. — Steden kon men hier niet vertoonen, om dat de oude *Germaanen* die niet hadden. STRABO heeft ons in zyn zevende boek over *Germanien*, in 't begin, de breede lyst der gevangenen naauwkeurig opgegeeven, welke in deezen triumph omgevoerd wierden; SEGEMUND, de zoon van SEGESTES, de veldheer der *Cheruscen*, en zyne zuster, de vrouw van ARMINIUS, met naame THUSNELDA en haar zoontje THUMELIC; — SESITHAG, de zoon van ÆGIMIR of SEGIMIR, der *Cheruscen* bevelhebber, en deszelfs huisvrouw RHAMIS, dogter van UKROMIR, welken sommigen voor

een opperhoofd der *Batavieren* houden, maar met meer waarschylykheid behoorde hy tot de *Catten*; en *Deudorix*, de zoon van *BÆTORIS*, broeder van *MELO*, een van de hoofdaanvoerers der *Sicambren* tegen *LOLLIUS* in voortigen tyd. Men zag 'er ook *LIBIJS* een opperpriester der *Catten*, welke by de *Germaanen* met andere priesters pleegen te velde te trekken. Voorts waren 'er verscheide gevangenen uit allerleye volken, als *Bructeren*, *Uspheeten*, *Tendiren*, *Cheruscen*, *Catten*, *Marsen*, *Chamaven*; waar door het volk van *Rome* in de verbeelding gebragt wierd, dat al deeze Natien waren te onder gebragt, waar het egter ver van daan was. Van dit alles was *SEGESTES* ooggetuige, die in *Rome* zeer in eere gehouden wierd. Des niet te min kon hy met geen onverschillig oog de vernedering aanzien, welke zyne kinderen, bloedverwanten en landgenooten ondergaan moesten. Dog het geen de aandacht het meest trok, was de uitmuntende gedaante van den zegevierenden overwinnaar, en het gezigt van zynen zegewagen.

VR. Niet de veldslagen, maar zulk eene zeegeflacy wilde ik wel bywoonen. Hoe verrukke-lyk moet dit gestaan hebben.

E. De beminnyke *GERMANICUS* met zyne vyf kinderen *NERO*, *DRUSUS* en *CAJUS* en beide dogteren *AGRIPPINA* en *DRUZILLA* in een pragtigen wagen door vier schoone witte paarden voort.

voortgetrokken, in 't midden van een ontzag-
gelyken sloop, die vooring en volgde, in het
begunstigend gezigt en onder het onophoudelyk
vreugdegeschrei van een ontallyke menigte, —
dit was zeker een treffende vertooning. *Rome*
kon op zulk een dag al zyn leed vergeeten, en
GERMANICUS beleefde met zyne AGRIPPINA
thans den gelukkigsten dag zyns levens. Aan
zulke zegenpraalen hadden de *Romeinen* een
aanzienlyk gedeelte van hunne grootheid te
danken: dit spoorde den moed en nayver in
hunne bevelhebberen op. Men was daar by meer
gewoon de kleinere kinderen in de zegekar,
want het was eigenlyk een rytuig op twee wie-
len, by hunnen vader te plaazen, de grooteren
kwamen dikwerf op praalpaarden agter aan.
Maar, myne vriendinnen, zoo gy het noodlot
wist, dat deezen grooten man, zijne braave
echtgenootte en eenige zyner kinderen boven
het hoofd hing, gy zoudt ze met naare oogen
aanzien, en zeggen, hun zon heeft niet alleen
nu zyn hoogsten toppunt bereikt, maar ook
hun zon is op deezen middag aan 't ondergaan.

VR. Dit doet my aan, ik had dit edel paar
het beste lot gegund.

E. Zy waren het ook waardig. Maar gy
weet myne VREDEGONDE, dat deugd en verdien-
sten niet altoos naar heure waarde op deeze
waereld geschat en beloond worden; — dat zy
onder de regeering van een dwingeland dik-

werf gevaarlyk worden , naar maate zy door eene dankbaare menigte worden toegejuigd. — Te *Rome* dagt men 'er onder alle de vreugde, welke men uit de eer fchepte, die GERMANICUS genoot, niet anders over. „De toegenegenheid van het volk, zoo sprak men, heeft aan zynen vader DRUSUS geen voordeel gedaan, zyn oom MARCELLUS is ons ook onder de blaakenfte gunst in zyne jeugd ontruk. De liefde van het *Romeinsche* volk, hoe wel geplaatst, duurt kort, en is van een ongelukkige voorbeduidenis.” TIBERIUS schonk aan het gemeen, man voor man, drie honderd *Sestertien* (*) op den naam van GERMANICUS en bestemde hem tot zyn ambtgenoot in het burgemeesterschap. Wyl dit alles niet hielp, om het volk in den waan te brengen, dat hy TIBERIUS van harten genegen was, besloot hy hem onder schyn van eer van de hand te zenden, waartoe zich spoedig genoeg gunstige gelegenheid opdeed. — Om u een beter denkbeeld van de *Romeinsche* zegepraal te geeven, ziet hier eene nette afbeelding van deeze plegtigheid. — Daar hebt ge den gemaakten buit, de afbeelding van de veroverde steden en landschappen. Hier de zegekoets met den overwinnenden bevelhebber; agter hem volgen de ongelukkige gevangenen geketend, waaronder dikwerf Koningen met hunne

(*) Of 22 Guldens ruim.

kanne vrouwen en kinderen; anderen ongeboeid: voorts het gansche heir. Zoo trok men langzaam voort naar den tempel van JUPITER FERETRIUS.

R. Ik dank u zeer myn EELHART voor het genoegen, dat gy ons aandoet. Alles behaagt my uitneemend, behalven die bedrukte ellendige gevangenen, welke goed en eere en vryheid en misfchien het leeven daar by verloren.

E. Dat gebeurde wel: fomtyds wierden zy alleen tot vermeerdering van den floet en luister mede omgevoerd, weder losgelaaten, en zelfs hersteld. — Ziet hier nog eene van de denkpenningen, op deezen triumph van GERMANICUS over de *Germaanen* geslagen, welke nog zorgvuldig in de muntkabinetten der Liefhebberen bewaard worden. Aan den eenen kant staat GERMANICUS in zyne zegekoets, aan den anderen ziet gy hem in een gebiedende houding met een der arenden in zyne linkerhand, en het byschrift: *de Germaanen overwonnen, de veldtekenen wedergebragt*. Waaruit gy echter al zoo weinig, tot al de verlore veldtekenen kunt besluiten, als dat geheel *Germanien* zou overmeesterd zyn. — En hier mede zullen wy onze Zamenpraak besluiten, welke nu buitengewoon lang geduurd heeft.

D. R. Wy danken u nogmaal, en hoopen welhaast deeze stof by ons te hooren vervolgen:

gy hebt onze nieuwsgierigheid gaande gemaakt.

VR. Als 'er maar niet te veel van vegten inkomt.

E. Daar kunnen wy niet geheel buiten blyven. De geschiedenis van het menschedom is ongelukkig eene aaneenschakeling van twist en bloedstorting, en deeze hebben de geschiedschryvers het meest der aantekening waardig gerekend. Ik zal evenwel iets van een andere natuur tot veraangenaaming zoeken op te sporen, en daartoe verwagt ik het gezelschap weder ten mynen huise.

Aant. op Bl. 220. r. 11 van ond. Hier zijn de *Sueven* zonder oogmerk weggelaaten. Bij TACITUS staat: „Zoo had hij de *Sueven* en den koning MAROBODUUS” enz. Wij maakten, bij de melding van dit geval uit SUTTONIUS reeds hierop onze bedenking, en beroemde Critiken leezen volgens twee handschriften in plaats van *Sueven*, *Ublers*: deezen zijn inderdaad door de *Romeinen* verplaatst; maar nu blijkt het uit TACITUS, dat men de *Sueven* behouden moet, en teffens dat SUTTONIUS zich te sterk heeft uitgedrukt, en nog sterker EUTROPIUS L. VIII, die van 400,000 gevangenen spreekt. De *Sueven* hadden met de *Romeinen* de zaak bijgelegd, en dit is de reden dat men hen niet genoemd vind in den oorlog van ARMINIUS: en geen wonder, daar zij kort hier na bij de *Romeinen* om hulp tegen de *Cheruscen* en wat laater om eenen koning aanhielden. Men moet egter in het oog houden, dat het een en ander niet op al de Volkstammen ziet.

DRIE EN TWINTIGSTE ZAMENSpraak.

De Romeinen brengen zeer groote veranderingen in deeze gewesten te wege. Hunne uitgestrekte heerschappye en onophoudelyke veroveringen hebben zoo wel haar nut als nadeel toegebracht, door de bestuuring der Voorzienigheid. Of de landbouw, koophandel, scheepvaart, vischeryen en handwerken, hieraan haare verbetering of eerste grondlegging niet te danken hebben? DRUSUS en GERMANICUS met zyne AGRIPPINA hebben hier 't meest toegedaan. Verscheide burgten en andere gebouwen van tyd tot tyd gestigt. Overblyffels van eenige oude gebouwen, te Domburg, Brittenburg, Voorburg, Roomburg, Alphen, Wiltenburg, Nymwegen en andere plaatsfen, oudheden en gedenkpenningen daar van tyd tot tyd gevonden. Byzonderheden van 't huis te Britten, en het Prætorium van Agrippina. Het Herba Britannica nagespoord en beschreeven. Romeinsche schoolen. In hoe ver dit invloed op de Zeden en Godsdienst der Batavieren gehad heeft.

EELHART **V**an harten welkom vrienden! Wy zagen u al met verlangen te gemoet. Gy weet,

de vrouwen kunnen haare nieuwsgierigheid niet lang onvoldaan laten, wanneer zy opgewekt is.

R. De mannen zyn 'er ook niet vry van; maar dat zy zoo. Ik vrees en verlang meer van het lot van dat edel paar GERMANICUS en AGRIPPINA te hooren.

E. Ik heb gedacht, dat het u niet kwalijk zou gevallen, eer wy naar *Rome* trekken, met u een wyl nog op het eiland der *Batavieren* te vertoeven, hetzelfde op nieuw te doorwandelen, en dan met ons verhaal voort te gaan. Ik heb myne Zamen spraaken met den eersten eenvoudigen toestand van ons Land begonnen: FREDERIK heeft u daar eene schets van gegeven; nu zal 'er zeker in zoo veele Jaaren verandering voorgevallen weezen, welke gewis zoo groot niet zoude zyn, indien de Inwooners op zich zelve gebleeven waren; maar nu zy een naauwe gemeenschap met de *Romeinen* onderhouden; nu zy niet alleen *Romeinsche* krygsknegten in hun land ontvangen, maar van tyd tot tyd door de aanzienlykste bevelhebbers, en talryke legers worden bezogt; nu ons Eiland tot eene algemeene verzamelpplaats van manschap, van vlooten, van leeftogt en krygshoefsten is verklaard; nu niet alleen de gewoone legertrein af- en aanloopt, maar zelfs aanverwandten van het Keizerlyke huis met hunne vrouwen zich hier als in den schoot hunner

ver-

vertrouwste vrienden of gereed maaken tot hunne togten of van dezelve te rug keeren en uitrusten , kunt ge ligt begrypen , dat daartoe vry wat schikkingen gemaakt , en veranderingen moeten voorgevallen zyn . En op dat wy dit alles zoo veel te vryer mogen afhandelen , stel ik de vrienden voor , om al wandelende onze Zamenpraak te vervolgen : het schoone weer lokt ons uit . En wanneer zy zich gelieven te binnen te brengen , hoe dit landgoed 'er voorheen uitzag , zullen zy zich te gemakkelyker een denkbeeld vormen van de verbeteringen , waar voor de *Bataafsche* grond , onder den aanleg der *Romeinen* , vatbaar was .

D. Uit eene woeste heide , door poelen gebroken , kan zelfs , dit zien wy hier , een aangenaam lusthof geschapen worden .

R. O EELHART , gy doet ons het grootste vermaak aan ! wy kunnen ons nu ook herstellen van al de zwaare gevallen , welke wy bygewoond hebben , en ik begryp nu , waarom uwe goedheid ons hier mede heeft willen verrassen . Ik hoop , dat uwe TACITUS of een der andere oude Schryvers u ruimte van stof aan de hand geeven .

E. Ik heb het u reeds gezegd , dat Geschiedschryvers zich al te zeldzaam hier mede bezig houden . Wy zullen uit eene enkele aantekening by gevolgtrekking , en voorts uit den geheel toedragt van zaaken naar de waarschyn-

lykheid den tegenwoordigen toestand van het Land moeten opmaaken. Menigvuldige bosschen, afgewisfeld met groene beemden en enkele koorenakkers, overal doorsneden met beeken, meeren en rivieren, bespreid met *Batavische* wooningen, konden, vooral in den zomer, wel een aangenaam gezicht opleveren: — de *Batavier* kon daar ook in den Herfst en barren Winter met genoeg huisvesten: maar dit alles kon hunne gasten, inwooneren van die prachtige trottsche waereldstad, van *Rome*, op den duur niet voldoen. In 't vervolg zullen wy eene menigte *Romeinsche* kooplieden in 't eiland aantreffen, en deezen volgen de Legers, vooral wanneer zy gestadig zich in een land ophouden, altoos als de schaduwe het lighaam: maar zy hebben zich met de eenvoudige stulpen der *Germaanen* zeker niet willen behelpen. Hoe veel te min lieden van aanzien en vermogen, welke wel op het leger betrekking hadden, maar niet volstrekt aan de legerplaatzen of sterkten verbonden waren? By voorbeeld, om u maar een geval te noemen, waar *GERMANICUS* zich bevond, was ook *AGRIPPINA*, zelfs volgde en verzelde zy haaren gemaal, als zy hoog zwanger was, in zyne moeiljyke togten. In *Germanien* beviel zy van haar oudste dogter *AGRIPPINA*, in *Afien* van haar jongste, *JULIA*; alleen een oogenschynlyk gevaar kon haar ter naauwernood overhaalen voor een poos
naar

maar die van *Trier* den wyk te neemen; en zou zy zich dan niet een geruimen tyd in het Eiland der *Batavieren* hebben opgehouden, het welk GERMANICUS herhaalde reizen bezogt, en waar hy lang vertoeven moest, om alles in orde by een te brengen, wat tot zyne groote onderneemingen vereischt wierd? — Nu kunt ge niet anders van GERMANICUS verwagten, of hy heeft voor zyne getrouwe medgezellen en voor haare jonge kinderkens zorg gedraagen, en een verblyf geschikt, dat aan haare vorstelyke geboorte en rang, en zyne liefde beantwoordde.

Al praatende leidde EELHART zyn gezelschap ongemerkt naar zyne *Bataafsche* wooning, welke hy vercierd had met afbeeldingen van den oorspronkelyken en den veranderden staat van het land. Een daar van vertoonde een groote *Romeinsche* sterkte, omgeeven met wooningen van dien landaart, en *Bataafsche* hutten in 't verschiet. Zoo als zy binnen traden, riep ROZEMOND:

R. Ik zie al hier en daar vreemde gebouwen boven de *Bataafsche* hutten uitsteeken!

M. Deeze gebouwen zullen schielyk nagevolgd, en allengskens algemeen geworden zyn, vooral by Aanzienlyken, zoo dra zy het gemak daar van hebben leeren kennen. Een goede wooning maakt toch een deel van 't leeven uit.

Vr.

VR. Zoo raaken onze *Nederlanden* geheel hervormd in gedaante. Als de zeden van deszelfs inwooneren, maar niet eerlang van derzelver eenvoudigheid en oude braafheid misvormd en op den leest der *Romeinen* geschoeid worden, waar mede zy nu verbroederd zyn, mag ik deeze verandering in ons toonneel wel lyden. Een grootsch schoon gebouw moet geene onbevallige vertooning in een *Batavisch* landschap gemaakt hebben. Is het niet zoo, myn BELLHART?

D. Hoor onze vrouwen, zy geeven haare verbeelding den vryen loop, nu zy voor het vuur niet te vreezen hebben!

E. Laaten zy vry haar hart ophaalen, ik zal het op myne beurt ook doen; daar ik my op geen TACITUS, nog DIO CASSIUS nog VELLEJUS of STRABO beroepen kan, om dat zy niet goedgevonden hebben van de uitwendige gesteldheid der landen, den toestand van landbouw, zeevaart, handel, fabrieken, kunsten en wetenschappen, van tyd tot tyd eenig opzettelyk berigt te geeven, en gy billyk verlangt te weetén, welk een invloed, zulke merkwaardige bezoeken en gebeurtenissen op land en volk gehad hebben, zult gy u voor een poos met myne gisfingen moeten te vrede stellen. Wilt gy ze voor een aangenaamen droom houden, ik mag het gaarn lyden, naderhand zal ik weder den draad van ons geschiedverhaal opvat-

vatten, en dien naauwkeurig volgen. — Ik heb u gezegd, dat wy uit eene enkele aantekening, die wy als by geval aantreffen, en voorts uit het voorgevallene onze schets zullen opmaaken. Behalven de aanmerking, die wy by FLORUS in het leeven van DRUSUS vonden, kan ik my niets van dien aart by de oude Schryvers te binnen brengen. Dat wy dan van 't laafte beginnen. Herinnert u wat wy tot dus ver in deeze landstreeken hebben zien gebeuren. Een TIBERIUS, toen de stief- en aangename zoon, en nu de opvolger van AUGUSTUS en zyn broeder DRUSUS voor hem, de grootste en beroemdste veldheer onder de *Romeinen* van zyn tyd, bezoeken het met talryke benden, slaan er hunne legers op, bestooken van daar hunne vyanden, verzamelen en wapenen hunne benden, brengen hunnen krygsvoorraad daar by een, bouwen of rusten hunnen schepen daar uit, en trekken heen en weder op hunne togten. — DRUSUS liet het hier niet by. Hoe meer hy de gunstige ligging van dit land, voor al dat de *Batavieren* bewoonden, — hoe meer hy den landaard leert kennen, en het geryf en den dienst, welke het Ryk daar van zou kunnen trekken, hoe meer hy besluit hetzelfde voor den *Romein*, zoo wel als voor den inwooner te verzekeren, meer bruikbaar en nuttig te maaken.

D. Ik herinner my het geen gy ons van de

Ka.

Kanaalen, en den eerften aanleg van Dyken tot lof van DRUSUS verhaald hebt.

E. Deeze fchrandere onderneemende Romein begon het werk, daar het moest begonnen worden. Hy maakte tot het groote oogmerk den toegang tot het land, en den doortogt naar *Germanien* open en gemakkelyk, voorts ging hy aan het beveiligen van hetzelfde door het opwerpen van Dyken. Kunt gy u nu verbeelden, dat hy niet verder zou voortgegaan zyn, om het overal door het opruimen van hinderlyke kreupelbosfchen, het aanvullen van groote plasfen en kleine poelen, welke zich daar wegens het overftröomen en afloopfen der rivieren moesten bevinden, — door het aanleggen van wegen en het opflaan van bruggen voor heen en weder trekkende legers en legertuig gemakkelyk te maaken, zoo als hy in *Germanien* deed? Maar waarfchynlyk is de braave DRUSUS door zynen vroegen ontydigen dood verhinderd, om zyn gansche plan te volvoeren, zoud gy dan, vraag ik al weder, van zynen opvolger en waardigen zoon, die zoo veel eerbied voor de nagedagtenis van zyn Vader had, die 'er zoo veel roem in ftede, om in zyne voetftappen te treden, kunnen vermoeden, dat hy dit plan van zyn Vader niet zoude voortgezet en, zoo veel de tyd het toeliet, ter uitvoer gebragt hebben; daar hy zich zoo veel langer op het Eiland, en deszelfs omtrek ophield, daar hy
zyne

Zyne AGRIPPINE en Kinderen by zich vond, en verzeld was van de grootste krygsmagt, die zich ooit in deezen omtrek vertoond had?

Vr. Dat kunnen wy niet vermoeden: bovendien, AGRIPPINA was mans genoeg, om dit plan, wanneer GERMANICUS tusfchen beiden afweezig was, volleedig te laten volbrengen.

E. De Romeinen wisten zoo wel, als eenige Europeefche veroveraars van laater tyd, van alles party te trekken. Schoon zy gewoon waren, magtige vorsten en volken zoo lang te kwellen en te verzwakken, dat zy dezelve niet meer behoefden te vreezen, beurden zy middelmaatige of kleine volken op, zoo zy dapper, maar hun getrouw en gelegen waren, om zoo veel te meer nut van hun te kunnen hebben. Op wien was dit meer toepasselyk, dan op de bewooners van deeze ftreeken? Nu was het in hun belang, om deezen grond, zoo veel mogelyk te verbeteren, welke tot een algemeene verzamelpplaats bestemd was, — van tyd tot tyd door vlooten en legers zou moeten bezogt worden; waar men de gemeenfchap tusfchen Gallien en Germanien 't voeglykst kon onderhouden en altyd eene genoegzaame magt en een waakend oog hebben op de onrustige volken van Germanien. Zy hadden daar teffens goede gelegenheid, om naar Brittannien over te fteeken, uit hetzelfde de noodige graanen voor de legers te haalen, en dat Land door den

den tyd, was het mogelyk, geheel onder het *Romeinsche* gebied te brengen. Tot dus ver voldeeden zy ook getrouwelyk aan deeze Staats-*maxime*, en zouden 'er aan hebben blyven beantwoorden, als men meer DRUSUSSEN en GERMANICUSSEN had kunnen zenden, of het ryk in orde gebleeven was. Maar 'er was nog hooger plan, waar over wy alleen by de uitkomsten kunnen spreken, waarvan de uitvoering oneindig zekerder gaat, dan dat der *Romeinen*. Boven verwagting was het hun gelukt, om hunne vernuitziende en wel overlegde oogmerken tot voldoening van hun onversaadelyke heerschzugt te bereiken. Dan wat had de Voorzienigheid daar mede voor, dat zy dit gedoogde, dat zoo veele volken en landen onder het gebied van eene, in de beginfelen zeer geringe, Mogendheid moesten bukken? Wanneer zy de vrye handelingen der menschen haaren gang laat gaan, bepaalt, bestuurt zy dezelve zoo, dat 'er uit de ontzettendste omkeeringen en beroeringen de gunstigste veranderingen, zoo veel de aart der zaaken en de gesteldheid der tyden toelaat, geboren worden. Behalven de byzondere uitkomsten, welke ons alle niet bekend zyn, behalven het vernederen van veelen, het verheffen van eenigen, wierden door die heerschzugtige veroveringen de gemeenschap tusfchen ontallyke volken, de verbreiding van kunsten en wetenschappen, en de

de meerdere volmaking van het menschdom merkelyk bevorderd. De *Germaanen* en onze landgenooten onder dezelve waren wegens braafheid en dapperheid beroemd, zy waren in hunne eenvoudige leevenswyze niet ongelukkig, gelyk wy te vooren getoond hebben: maar zy bleeven met dat alles dezelfde, zy waren in kundigheden eenige eeuwen by de *Romeinen* ten agteren, en zouden eeuwen ten agteren gebleeven zyn, indien zy met de *Romeinen* geen ommevang gekreegen hadden.

D. Welk een voordcel de geschied- en aardrykskunde daar van getrokken hebben, getuigen de aanmerkelyke berigten, welke wy uit uw mond hoorden, myn EELHART! maar waren de *Romeinen* tot dit alles best geschikt?

E. De Voorzienigheid ontbrak het nooit aan werktuigen. Zy wist zich tot dergelyke oogmerken van de *Asfyriers*, *Babyloniërs*, *Perfiaanen*, *Egijptenaars*, *Phoeniciërs* en *Grieken* te bedienen, maar nu strekte het plan zich veel verder uit. De *Romeinen*, die eerst in een afzonderlyke streck, in *Italien*, aan drie kanten van de zee besproeid, den grondslag van hunne magt gelegd hadden, breidden eensklaps de paalen van hun gebied in *Europa* niet alleen, maar in *Africa* en *Asia*, de drie toen bekende deelen des waerelds, uit, waar zy als tusfchen beiden gelegen waren. Door hunne krygstogten en overwinningen hadden zy eerst in *Italien*, vervolgens in

Afien, maar meest in *Griekenland* meer en meer knndigheden opgedaan: zy bragten van wyd en zyd de bekwaamste werkmeesters en allerleye werken van vernuft en smaak te *Rome* als in het middelpunt der befchaafde waereld te zamen. Onder hunne slaaven en vrygelaateneu vond men de beste *artisten* en handwerklieden, welke zy in den oorlog hadden gevangen genomen, of op hunne kosten, en tot hun eigen gemak en voordeel hadden laten onderrigten.

— Ik merkte aan, dat de *Romeinsche* heerschappy allergefchikst was, om de gemeenschap tusfchen alle bekende landen van den aardbodem, zoo ver die heerschappy zich uitsprekte, te bevorderen. Ruim driehonderd Jaaren voor CHRISTUS geboorte, toen M. VALERIUS en P. APPIUS CLAUDIUS een ftraatweg van geplaveide fteenen van *Rome* tot *Capua* aanleggen: dezelve wierd naar hem de *Via Appia* genaamd. De roem, welken hy hier mee behaalde, moedigde anderen, die in het bewind waren, aan, om dit nuttig voorbeeld te volgen, en naar maate het gebied zich al verder en verder uitsprekte, wierden dezelve verlangd en vermenigvuldigd, zoo dat zy buiten *Italien* in *Gallien*, in *Spanjen*, in *Africa* tot aan *Fes*, *Marocco*, door geheel *Egypten* en een groot deel van *Afien* liepen. Dezelve bestonden uit wegen, die befraat of alleen met keizeland gedekt waren,

ten, of in dyken, welke door laage moerasfige landen wierden aangelegd. De moeite en kosten, welke daartoe besteed wierden, waren on-eindig. Wyl zy zoo veel mogelyk een regten streek hielden, moesten 'er dikwerf hoogten geslegt, dalen en meiren gevuld, steenrotzen doorgehakt worden (*). Over rivieren wierden zwaare bruggen aangelegd, en de toegangen naar alle kanten gemakkelyk gemaakt voor heen en weder trekkende legers. Die konden met allen mogelyken spoed komen, waar zy vereischt wierden, en hun voorraad en legertuig gemakke-lyk met zich voeren. De voornaamste van deeze wegen waren met mylpaalen afgemeeten en liepen op den gulden mylpaal uit, welke in 't midden van *Rome* was opgerigt. Van afstand tot afstand bevonden zich renboden, naderhand rytuigen, welke met den meesten spoed den Raad van alles berigten. Behalven de openbaare trotsche gebouwen, de Waterleidingen en de Riolen vertoonden deeze wegen de *Romeinsche* groot-heid in den volsten luister, en de *corresponden- tie* wierd 'er alom door geopend (†). Boven
dien

(*). Zie van zulk eene onderneeming eene digter-lyke beschrijving Jes. XLV: 3, 4.

(†) De Raad stelde zoo veel belang in deeze we- gen, dat zy het opperste opzigt daarvan aan *Augustus* opdroeg. Deeze stelde een *Curator viarum* aan, wien meer andere wierden bygevoegd, die over eene

dien waren de *Romeinen* gewoon in alle landen scholen aanteleggen, voornaamelyk, om het *Latyn* algemeen te doen worden. Niemand mogt in *Rome*, in een andere, dan in deeze taal een voordragt aan den Raad doen. Het gaf een groot gemak, wanneer de Gyzelaars, die zy van allerleye volken namen, zich in *Rome* niet verlegen vonden, en de *Romeinen* overal, waar zy kwamen, luiden aantreffen, met welke zy te regt konden raaken. Hun was ook niet onbekend, van welk een heimelyk werkenden invloed de taal op de denkwyze van een volk is, gelyk de beroemde MICHAELIS in eene prysvraag dit meesterlyk betoogd heeft. Men gewende dus ongevoelig aan zyne vreemde bondgenooten of overheerschers. — Eindelyk, den *Romeinschen* burger was door ROMULUS niets toegelaaten, dan de Krygsdienst en de Landbouw. Alle andere handteeringen lieten zy aan gemeener foort of aan hunne lyfeigenen en slaaven over, aan welken zy zelfs het oeffenen der Geneeskunde, by ons met reden zoo hoog geagt, toevertrouwden. De Wysbegeerte, Welsprekendheid, Historie- en Dichtkunde wierden door de grootste mannen geoeffend, en voorgestaan. Wyl nu aan de krygsknegten, die hunnen tyd hadden uitgediend, in de overwonnen land-

schap-

of meer wegen het opzigt hadden, gelyk men in verscheide graffschriften gemeld vindt.

ſchappen landeryen werden toegelegd, en men wyd en zyd volkplantingen van hun aankweekte, wierden deezen tuſſchen de volken verſpreid en deelden aan dezelve hunne kundigheden, vooral in den landbouw, mede. Nu laat ik het beſluit aan u zelfs over myn DIDERIK. Wat moet hier uit volgen?

D. Wanneer de *Romeinen* hun belang kenden, en dit was hun, zoo gy zegt, zeer wel aanbetrouwd, zoo moesten zy, om zich te meer voor gebrek te bewaaren en genoegens te verſchaffen ook hier den landbouw aanmoedigen, hoven en boomgaarden aanleggen, de gronden verbeteren, warme en geryfelyke woningen bezorgen, en door het oprigten van fabrieken, handwerkslieden in het werk ſtellen, de inwooneren door hun voorbeeld leeren, om door kunst en nyverheid zich zelve te verſchaffen, het geen de natuur niet van zelfs voortbrengt, en van de voortbrengſelen van den grond en het vee het beſte gebruik te maaken. Het geen 'er in een ander opzigt ontbrak, kon door de *Romeinſche* kooplieden uit *Gallien*, of uit *Brittannien* aangebragt worden, welke daar van hunne landgenooten voor geld, en de *Batavieren* by ruiling konden voorzien.

E. Gy begrypt het ſtuk regt, myn vriend! en het verwondert my, dat het doorgaans anders ingezien wordt. Het ſtrekte my tot blydſchap, wanneer ik in eene *Latynſche* verhande-

ling van CANNegieter ontdekte, dat deeze, in de *Nederlandsche* zoo wel als in de *Romeinsche* oudheden doorkundige man, in dat zelfde denkbeeld stond, en uit zyne onuitgegeevne brieven aan van LOON, my door de vriendelykheid van den Heer P. VAN DAMME verstrekt, is my dit nader gebleeken. Mischien zyn 'er meer, maar ik herinner my dezelve niet. „ Tot nog toe ben ik genoodzaakt, zoo schreef hy aan van LOON den 16 January 1733, van de gewoone gevoelens der *Batavische* schryvers in veele opzigten af te wyken. En ik ben nooit meer verwonderd geweest, wanneer ik met ernst myn werk over de *Bataafsche* oudheden heb begonnen, dan over de groote mislagen onzer beste schryveren in het uitleggen van de oude steenen en *monumenten*, schoon deeze de echte en onvervalschte stukken der oudheid zyn, waarop het meest is staat te maaken. Daarenboven, wat mislyk en onaangenaam denkbeeld geeft men ons niet van het oud *Batavien*, als of het een woestyne geweest zy, daar ik in tegendeel meene bevonden te hebben, dat het de gedaante van een aangenaam en welbewoond lusthof heeft gehad. Om u een indruk voor myn gevoelen te geeven, eilieve stap uit den Oceaen by het oude *Lugdunum*, (het begin van *Germanien*) aan land. Hier vertoon ik u niet alleen een pragtigen wegsteen of *lapis miliaris*, met een opschrift van M. AURELIUS ANTONI-

NUS,

NUS, die de grenzen der *Caninefaaten* aanwyst, maar ook twee wegen gemaakt tot gemak van reizigers en voornaamelyk der *Romeinsche* legers, bestaande in agt legioenen langs den Rhyu geschaard, te gelyk met derzelve hulptroepen. Die een denkbeeld heeft van de *Via militares* der *Romeinen*, welke te regt onder de *admiranda Imperii Romani* worden gesteld, moet hier reeds beginnen een deftig denkbeeld te maaken van een klein gewest, gelyk dat der *Batavieren*, het welk met twee dergelyke wegen doorsneedden is. — Dat deeze wegen pragtig zyn geweest, met steenen afgezet, en met groote kosten tegen de rivieren zyn verdedigd, zal door my worden betoogd. Gaat gy van *Lugdunum* ter regterhand, doet zich by den twaalfden mylsteen het *forum Hadriani* op. De woorden (een markt van HADRIANUS) schynen niet veel te betekenen, maar die weet wat pragt en heerlijkheid de *fora* der *Romeinen* in de wingewesten hebben gehad, en wat statie en toevloed daar plaats vond, moet by zich zelven groote gedagte van dit *Forum* maaken. Slaat men van *Lugdunum* de linkerhand op na een schuinschen weg van anderhalf uur, dan vertoont zich het *pratorium* van AGRIPPINA, de gemaalin van GERMANICUS, en kleindochter van Keizer AUGUSTUS. Hier verzoek ik voornaamelyk de gedagten te vestigen op het trotsche gebouw, het welk ons de reistavelen van PEU-

TINGER vertoonen. Doch hetzelfde wordt merkelyk pragtiger in overweeging der kosten, welke de oude *Romeinen* aan hunne *prætoris* naar het getuigenis van *PLINIUS*, *VITRUVIUS*, *SENECA* en anderen gewoon waren te doen. De staat en pragt van *AGRIPPINA* laat niet toe, dat wy iets gemeens van deeze haare verblyf- en lustplaats denken. Voeg hier by eene aanzienlyke vloot, *Britannica* en *Germanica* genaamd, die tot bewaaring der rust in het *Caanaal* tusschen *Engeland*, *Vrankryk* en *Duitschland* heeft gezeild, en haare verblyfplaats mede in de *Batavische* havens gehad. —

Op het vaste land zag men langs de rivieren geschaard eene menigte van burgten en kasteelen, uit welke de *Romeinsche legiones, cohortes, vexillationes* haare standplaats hadden. Hier waren insgelyks de koorenschuuren der graanen, die uit *Brittannien* kwamen, tot onderhoud van de acht *Legioenen* aan den *Rhyn*. Hier zag men eene aanzienlyke handel tusschen *Brittannien*, *Gallien* en *Germanien*, waarom hier veele *Romeinsche* Kooplui waren.” Hoe veel indruk deeze brief op zyn vriend van *LOON* gemaakt heeft, kunt ge hier uit besluiten, dat hy het eiland der *Batavieren* zelfs een *Paradys* noemt. Zoo hoog wil ik het niet dryven; maar ik hoop, dat deeze aanhaaling geen minder ingang by u hebben mag, als het my tot genoegen strekte, myne denkbeelden door zulk een man bevestigd te zien. D.

D. Gy kond geen sterker betoog aanvoeren, myn EELHART. Nu kan ik ook opmaaken, dat de koop-handel hier zeer spoedig moest gevestigd worden.

E. Zoo veele en zulke magtige legers, die daar in geduurige bezetting lagen, of uitrusteden, vorderden zeer veele behoeften. Zy waren daarenboven ver van huis; dit maakte een aantal van kooplieden en zoetelaars te meer noodig. Hier konden zy op een goed bestaan rekenen, schoon niet altoos op eene genoegzaame veiligheid. Wy hebben al een geval ontmoet, waarin de handelaars in *Germanien* om den roof, die by hun te haalen was, moesten aanloopen, zoo dra zy van de bescherming der krygsbenden verftoken waren, en wy zullen hetzelfde geval weder hier aantreffen. Intusschen levert beide een blyk op van koophandel, en dat dezelve hier aanmerkelyk wierd, zullen wij in 't vervolg, zoo ik my niet bedriege, nog klaarder ontdekken. Dit blykt ook uit de opschriften, die wy op menigvuldige altaaren, aan NEHALENNIA door de kooplieden op *Brittannien* gewyd, in *Zeeland* aantreffen, waar uit men ziet, dat sommigen een lading kryt medebragten, waardoor men niet het gewoone verstaan moet, want wat zou men hier mede in zulk eene menigte hebben uitgevoerd, maar kryt- of mergel-aarde voor den Landbouw. — De *Romeinen* bevonden zich in een land, waar de rivieren en binnewateren, zoo wel als de zee, een

overvloed en verscheidenheid van uitmuntende
 visch opleverden , waar de inwooners op som-
 mige eilanden zich niet alleen op 't vischen
 toeleidden , maar genoegzaam alleen van visch
 leefden ; mag men dan niet als zeker vooron-
 derstellen , dat de vischvangst voor een , som-
 tyds verdubbeld , getal menschen met dubbelen
 yver door de oever en strandbewooners zal in
 't werk gesteld zyn. Zoo hebben de *Romein-*
sche gasten aan den Landbouw , den Handel en de
 Vischeryen van hunne bondgenooten een nieuw
 leeven bygezet. Dan kunnen de laatste zon-
 der scheepvaart met voordeel in eene genoeg-
 zaame uitgestrektheid geoeffend worden ? De
Batavieren hadden de vlooten van TIBERIUS ,
 van DRUSUS , van GERMANICUS op hunne wa-
 teren gezien , zy haddenze voor een gedeelte
 op hunnen grond zien gereed maaken , zy had-
 den zich zelfs laten inscheepen. Hebben zy
 zich voorheen beholpen met schuiten uit boor-
 men gehold , waarin wy den grysaard op de
Wezer aantreffen , of met vaartuigen van teenen
 gevlogten en omkleed met aaneen genaaide bees-
 ten-huiden , gelyk de *Britten* , nu leerden zy met
 weinig meer moeite vaartuigen maaken , die rui-
 mer , handelbaarder en steviger waren , waar-
 mede zy hun leven en goederen oock op ver-
 dere togten waagen dorsten.

R. Zy hadden zeker de schoonste gelegen-
 heid , om de scheepsbouw van de *Romeinen* te
 lee-

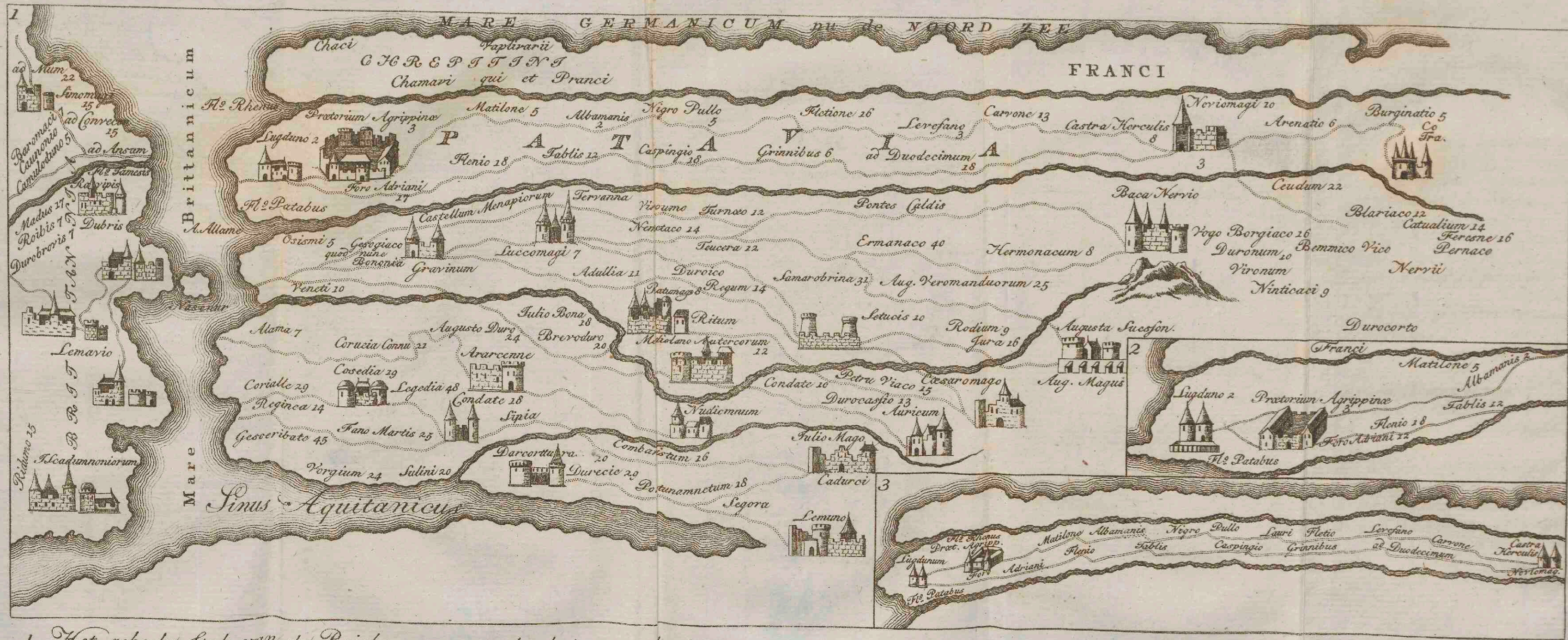
leeren, — om hunne handwerken en levensge-
ryfthykeden te verbeteren, maar hebben de *Bata-
vieren* zich daar werkelyk van bediend? Ik
meen, dat de *Germaanen* aan hunne oude ge-
woonten zoo zeer verkleefd waren, en 'er zoo
bezwaarlyk als onze landluiden van waren af te
brengen.

E. Gy vraagt dit niet zonder reden ROZE-
MOND. Mischien maakt gy dit ook op uit de
onveranderde wapenrusting der *Germaanen*.
Zy handelden daarin anders, dan de *Romeinen*,
welke alles, wat zy by andere volken beter aan-
troffen, gheetig overnamen. In dit vak was
de verbetering voor de *Batavieren* niet zoo
noodzaakelyk, zoo lang zy met de *Romeinen*
tegen volken vogten, die even zulke wapenen
gebruikten, als zy zelven: maar in het dage-
lyks leeven, in den ommeegang met de *Romeinen*,
kan 't niet wel anders zyn, of zy moeten het
gemak en nut van hunne gereedschappen en
werken hebben gemerkt en van langzaam-
hand nagevolgd. En gy zult ook zien, dat zoo
dra de *Batavieren* zich tegen de *Romeinen* ver-
zetten, zy zich wel degelyk van wapen- en
stormtuigen bedienen, welke hun nu te pas
kwamen, en waar van zy het gebruik van hunne
Bondgenooten geleerd hadden. Althans, wat de
scheepsbouw betreft, daar is geen twyfel aan,
wanneer gy hoort, dat nier alleen de koophandel
op deeze kusten gedreeven wierd, maar wan-
neer

neer gy eene taamelyke vloot van *Batavieren* toegerust, en met *Batavieren* bemand, de *Romeinen*, welke toen hunne vyanden waren, op deeze rivieren tot een scheepsfryd ziet uitdaagen, en dat binnen kort, wat zult gy dan zeggen, myn ROOZEMOND? hebben zy ook de *Romeinen* de handeling van gereedschappen en bewerking van stoffen, welke in de scheepsbouwkunst niet van de gemakkelykste is, afgezien. Wel is waar, zy hadden vier- en twintig schepen aan de *Romeinen* ontveldigd, maar deeze moesten ook onderhouden en gecalefaterd worden. Ook waren zy te weinig in getal, om tegen de *Romeinsche* scheepsmagt eenigzins te kunnen opweegen, 'er zyn dus nieuwe aangebouwd.

R. Dan zal ik het u gewonnen geeven myn EELHART. De verandering van dit toonneel moet verbaazend schielyk en groot geweest zyn. Maar ik verlang van de gebouwen te hooren, welke de *Romeinen* daar opgerigt hebben. Wie waren toch die bouwmeesters? de *Batavieren* immers niet: — en waar haalden zy de bouwstoffen?

E. De *Romeinen* waren de *architecten*, de metzelaars, de timmerluy. Zy voerden hunne konstenaars en handwerkslieden niet te vergeefs met zich, en behalven deezen wierden ook de krygsbenden gebruikt tot het aanleggen van alles, wat tot het krygsweezen betrekking had.

- 1 Het geheele Stuk van de Reiskaart, zoo als het gevonden is.
- 2 Een gedeelte van het tweede Stuk, en
- 3 Een uittreksel uit een volledige Reiskaart, voor zoo ver het Land der Batavien betreft, waar in de wegen van LUGDUNUM tot NOVIOMAGUM ook worden aangewezen.

had. Ik heb u reeds verhaald, dat DRUSUS meer dan vyftig fterkten langs den *Rhyn* liet bouwen, het geen meest door die zelfde foldaaten, die graften maakten en dyken opwierpen, gefchied is, en men twyffelt niet of onze oudfte plaatsen, vooral die op *burg* uitgaan, zyn daar overblyffels van. Van sommigen kan men het met zekerheid zeggen, om dat niet alleen de oude reistavelen dezelve aanwyzen, maar om dat de fondamenten, die in den grond opgegraaven of by toeval ontbloot zyn, benevens ontelbaare oudheden, zeldzaamheden en gedenkpenningen van *Romeinfchen* oorsprong zulks bewyzen. Maak u niet verlegen over de bouwstoffen, myn ROOZEMOND! waar van toch worden heden onze meeste huizen gemaakt? die zelfde stoffen waren toen in dezelfde en grooter overvloed voorhanden.

R. In grooter overvloed. Zy hadden althans geene ovens of fteenbakkeryen.

E. Die hebben zy zeker gehad. De *Romeinfche* krygsknegten waren met behulp van zulken, die tot den legertros behoorden, de eerfte fteenbakkers, en hebben onze voorzaaten in het oprigten van duurzaame gebouwen, waarin men met meer zekerheid tegen brand en allerleye toevallen kon huizen, goederen en koopmanschappen bergen of zich tegen geweldige aanvallen verweeren, de eerfte *modellen* verfchaft, welke van tyd tot tyd in zoo een verbaazende

me-

menigte, als men zelden elders in een klein be-
 ftek op deezen aardbol by elkander vindt, na-
 gevolgd, zelfs in 't oprichten van sloten en
 kasteelen, ontzachelijke steenklompen, welke
 door 't gantsche land door Ridders en Edelen
 opgerigt zyn, nagevolgd. Ik besluit dit niet
 alleen uit de burgten van DRUSUS, welke zeker
 meer dan voor een korten tyd opgeworpen leger-
 plaatzen waren, — meer dan uit hout en aarde
 bestonden, en door niemand, dan door het volk
 van DRUSUS zyn aangelegd, maar de bewyzen
 zyn nog voor handen. De soldaaten waren veel-
 tyds gewoon by het vormen van de steenen,
 die zy vervaardigden, de merken van hunne
 Legioenen, waartoe zy behoorden en de lan-
 den, waar zy guarnizoen hielden in te drukken
 en te bakken, en van die steenen zyn 'er niet-
 tegenstaande de langheid van tyd nog verschei-
 de overgeblieven, waarvan ik u de afbeelding
 vertoonen zal. De stoffen hadden zy toen in
 dezelfde gronden en dezelfde rivieren, welke
 nu nog de kley voor onze steen- en pannebak-
 keryen opleveren, en toen eerst ontgind wier-
 den. Tot het oprigten van ovens en het ge-
 reedmaaken van steenen wordt weinig omslag
 vereischt. Men weet zich hier mee in *Over-
 yssel* en elders zeer schielyk en met kleine
 moeite een genoegzaamen voorraad aan te
 schaffen, als men die tot bouwen noodig heeft.
 Gehouwe steenen konden de *Romeinen* uit *Bra-
 band*

band en 't land der *Tubanten* aanvoeren, zoo zy die begeerden. Maar zy hadden die minder noodig, niet alleen, om dat hunne gebouwen meer tot noodzaakelykheid, dan tot pragt waren, maar om dat ons land toen eene groote menigte van Duif- of Tuffteen opgeleverd heeft, het geen men uit overoude gebouwen en gedenktenen, welke daarvan gemaakt zyn, kan befluiten. De vrienden zullen nu van zelfs begrypen, dat de Noordzee toen zoo wel als nu, of de gebrande ſteenbrokken en de tras, hun kalk en ciment opleverden.

M. Een *Romeinſche* krygsknegt moet niet veel ledigen tyd gehad hebben.

E. Dat hadden zy niet, en dit hebben onze kryglieden, wanneer zy in bezetting leggen, veel te veel. De *Romeinen* waren daardoor aan den arbeid en *fatigues* gewoon, onze krygslieden raaken ſchielyk afgemat en ziek, om dat zy 'er niet aan gewoon zyn, wanneer men hen ſterk moet aanzetten. Zy hadden daarenboven geen reden, gelyk onze arbeidslui, om het werk te rekken, en konden 'er vaardig mee voortgaan. Behalven dat zy hunne ſteenen veel grooter maakten, hadden zy de gewoonte by het ophaalen van zwaare muuren dezelve aan de binnen- en buitenzyden wel gelyk te maken, maar tuſſchen beiden ſmeeten zy allerleye ſteenbrokken, ſintzen, ſchulpen enz., ſchikten die een weinig, en gooten de holligheden vol met

met ongebluschte kalk, welke het binnenste en buitenste aan een smolt, en 'er zulk een vast lighaam van maakte, dat het als in een steen schein veranderd té zyn.

D. Dit heugt my ook in de aantekeningen van een *Fransch* bouwkundigen geleezen te hebben.

E. Dat dit in ons Land ook niet onbekend was, blijkt uit de naauwkeurige navorschingen en opgaven van den kundigen Heer PALUDANUS, zoo op de wegen, die hij in zee en in den grond ontdekte, als in oude muuren op *Wieringen*, waar van nader.

FR. Wy zyn nu al een gantsch eind op weg, nu wy kalk, ciment en steen hebben: zy hadden echter geene zaagmolens?

E. Die vonden de *Romeinen* zoo min hier als in *Italiën*, maar zy konden die ook zoo wel hier, als in *Italiën* misfen. De zaagmolens zyn van een onuitspreekelyk gemak: de uitvinding en geduurige verbetering in een tyd, waar in niemand om werk en brood behoefde verlegen te zyn, strekt onder veele andere dingen onze natie tot eer; maar hoe veele landen zyn 'er niet, daar nog alles met menschen handen gezaagd wordt: Ja hoe veele, daar men het yzer niet kent, veel min de zaagen, en zich evenwel weet te behelpen! — Dat zy het hout voor 't haalen hadden, wegens de menigte van eyken, ypen, esfen ook dennen, die hier

hier in uitgestrekte bosfchen gevonden wierden, kunt gy uit het voorige opmaaken. — Voor byzondere gebouwen laat ik de kooplieden, zoetelaars en anderen zorgen, die de legers volgden. Gy ziet dus, dat het de *Romeinen* aan de noodige bouwstoffen in 't geheel niet ontbrak en zouden zy zich 'er dan niet van bedienen in een land, dat zy, met of zonder grond, als een gedeelte van het Ryk aanmerkten, daar zy zoo veel uitstel mee hadden, en waar zy zich winter en zomer moesten ophouden? By de meergemelde burgten sloegen zy, die niet tot de bezettingen behoorden, hunne wooningen op, waar zy de meeste zekerheid en het meeste voordeel verwagten konden. Zoo groeiden die burgten allengskens tot gehugten, tot dorpen, tot vlekken aan, gelyk *TACITUS* van *Vetera* fchryft: en eindelyk, toen de tyden en de levenswys geheel veranderden, zyn zy in fteden hervormd.

R. Zyn 'er nog, ten minften in naam, gedenktekenen van die burgten? Hoe waren zy ingerigt?

E. Zeker van meer of minder uitgestrektheid en vastheid, naar maate de gelegenheid het medebragt. Zy dienden in den oorlog om volk en wapenen te bergen, en in tyden van vrede wierden zy wel tot koorenschuuren en pakhui-

zen gebruikt (*). Zy waren onderscheiden van de legerplaatzen, welke echter, wanneer zy wel aangelegd en lang bezet wierden, in sterkten, en ten laafsten in dorpen en steden veranderd zyn. De Romeinen noemden de burgten *Castella* of kleine legerplaatzen: ons woord Kasteel heeft daarvan zyn oorsprong. Het woord burg of burgt van bergen, komt zeer wel met het oogmerk overeen. Nu zullen de vrienden zich wel herinneren kunnen, hoe veele van onze plaatzen 'er op *Burg* uitgaan, als *Valkenburg*, *Rhynsburg*, *Voorburg*, *Keenenburg*, *Tooreenburg*, *Meerburg*, *Eenigenburg*, *Elburg*, enz.

D. *Middelburg*, *Domburg*, *Oost- en Westzouburg*, en welke al meer!

E. Wanneer wy, het gansche land door, die plaatsen willen opneemen, zouden wy 'er nog meer ontdekken, welke van dat woord en van zeer oude tyden oorspronkelyk zyn, gelyk *Alphen*, *Xanten* en meer anderen aan oude Romeinsche legerplaatsen hun bestaan te danken hebben. Ik geloof, dat wy om deeze redenen de eerste en oudste steden van *Germanien*, *Kuulen*, *Trier*, *Bon*, *Tongeren* en weinige meer

(*) *Addam praefidiis dubiarum condita urum*

Sed modo securis non CASTRA sed HORREA BELGIC.

AUSONIUS.

uitgezonderd, in onze *Nederlanden* zoeken moeten. Dus zyn 'er in den naam ten minsten nog overblyffelen van de oude burgten, maar wanneer ik u zeide, dat nog in de voorige, ja zelfs in deeze eeuw onwederzeggelyke spoorren van deeze *Romeinsche* gebouwen op deezen grond te vinden waren?

D. Indien het u niet te veel gevergd is myn EELHART, zouden wy gaarn een weinig nader berigt van deeze alleroudste gebouwen in ons land van u hooren.

E. Hoe veel moeite het my ook kostte, om het regte spoor daar toe te vinden zal ik my hier aan geenszins onttrekken: het behoort toch weezenlyk tot den *ALouden STAAT* van ons Land, en ik heb u zelf tot het doen van deeze vraag aanleiding gegeven. De oplossing zal u nog meer overtuigen van de gegrondheid van myn gevoelen. Welk een voordeel zou het aan de vroege oudheidkunde gegeven hebben, indien de geleerde *CANNEGIETER* zyn plan had mogen volvoeren; welk een gemak aan my!

FR. Wat was dat voor een plan? Vader.

E. Ik zal het u met zyn eigen woorden mededeelen, om dat het ons eenige handleiding kan verschaffen, om geregeld voort te gaan. — Alle deeze *Antiquiteiten*, zoo schryft hy in denzelfden wydloopigen brief aan van *LOON*, zal ik het eerst van nooden hebben, zynde

myn voorneemen in het beschryven der *Monumenten* te volgen de wegen, die de *Romeinen* in deeze gewesten gewoon waren te gebruiken. Deeze wegen zyn twee; te water of te land. Beide zyn weer meerledig. Die te water waren het meest door de *Helium*, zynde de westerfche mond van den *Rhyn*. De plaats van dit *Helium* heeft groote zwaarigheid. Zeker is het, dat een strang van dit *Helium*, genaamd de nieuwe *Hel*, het water van de *Maas* en de *Waal* naar *Zeeland* en *Walcheren* heeft gevoerd, en den naam heeft gegeven aan de *NEHALENNIA*, welk woord in oud *Duitsch* niet anders is, dan *Godin* of *Juffer* of *Vrouw* van de *Nije Hel*, gelyk blyken zal by de nadere ontleding van dit woord. Dit was ook de *Alveus* (de kil) door welke de *Romeinsche* en *Brittannische* schepen, naar *Duitschland* willende, voornaamelyk den *Rhyn* opstaken, het welk de reden is, waarom deeze *DEA NEHALENNIA* van de *Kooplieden* en *Schippers* met zoo veele steenen altaaren is vereerd, en het is dezelfde nieuwe *Hel*, waar *WILLEBRORDUS*, uit *Engeland* komende, is aangeland, volgens het getuigenis van *ALCUINUS*; welke van daar verder door andere *alvei* en kanaalen van den *Rhyn* tot *Uiregt* is gekomen. De naam *Walachria* geeft in oud *Duitsch* te kennen, *Waaal-beek* of *Waaal-water*. De oorzaak van deeze benaaming is niet vreemd en zal wydloopig door my worden betoogd, en alle
ge-

gedenkstukken, naar vervolg uitgelegd; en die boven andere, welke tot het Land en de Inwooners betrekkelijk zyn. Dit alleen heb ik willen zeggen, om te toonen, waarom ik *Zee-land* het eerst zal moeten neemen in myn werk, want uit *Zeeland*, de *Maas*, *Waal* en *Rhyn* opklimmende, geeven my de *Monumenten*, op de oevers gevonden, telkens gelegenheid tot nieuwe ontdekking en ophelderingen. — Wat de landwegen aangaat, vindt men, hoe zy hun begin neemen van *Lugdunum*, het welk niet ver van de zee en omtrend midden tusfchen *Helium* en den midden-*Rhyn*, (deeze was het, die by het huis te *Britten* in zee liep,) gelegen was, en daarom in het *Itinerarium* van ANTONINUS genaamd wordt *Caput Germaniæ*. Gy ziet met den eerften opflag, hoe deeze *situatie* van het *Lugdunum* afwykt van die der stad *Leiden*. Deeze wegen worden zeer naauwkeurig aangetekend in de *tabula Peutingerianæ*, van VELSERUS uitgegeeven, en volgens die wegen zal ik de uitlegging van myne *Monumenten* plaatsfen. Dus meen ik de Leezers als reizigers in het oud *Batavien* te brengen, en volgens de ordinaire wegen, ter regter- en ter flinkerhand, huizen, vesten, steden, rivieren, bosfchen, tempels, altaaren, slagvelden, begraafplaatfen, en waarin verder een reiziger behaagen fchept, aan te wyzen en met *Commentarien* uit te leggen. Deeze reis meen ik te vervolgen van zee af tot aan *Keulen*, zynde de uiter-

ste- en hoofd-plaats van *Germania inferior*, waar- onder *Batavia*, ten minsten de legioenen, in *Batavien* garnizoen houdende, behoord hebben." Hierop begint hy van de aangenaambheden te spreken, waarvan ik in myn voorige aanhaaling reeds gewag gemaakt heb.

Vr. Dan heeft de man dit voorneemen niet volbragt?

E. Geenszins. Of hy reeds een aanvang gemaakt had met de oudheden, daar hy van tyd tot tyd de afbeeldingen en beschryvingen van had verzameld; — of de dood hem in dit uitgebreide werk is overvallen, dan of hy het met de boekverkoopers niet eens heeft kunnen worden, weet ik niet: maar dit weet ik, dat wy hier in een *Thesaurus* of schat van oudheden missen, welke voor ons van geen minder belang zou geweest zyn, dan die de beroemde GRÆVIUS, GRONOVIVS, SALENGRE en anderen met groote moeite en kosten verzameld hebben. En wie zal dit vergoeden? Het werk wordt hoe langer hoe moeilijker, naar maate de oude gedenkstukken meer verstrooid, verduisterd en van onzen grond verwyderd raaken. In CANNEGIE-TER was taal en oudheidkunde, belezenheid en een uitgebreide *Correspondentie*, met een onverzadelyke zugt voor Oudheden, byzonder van zyn Vaderland, vereenigd. Daar wy nu zulk een gids missen, zullen de vrienden zich wel willen te vrede stellen met deeze en geene
proe-

proeven, zoo ten opzigt van de oudste bebouwde plaatsen in ons Land, als ten aanzien van de merkwaardigste oudheden, welke daar gevonden zyn en tot onwraakbaare bewyzen verstreken, dat de *Romeinen* hier in een groote menigte langen tyd zich gevestigd hebben. Wy zullen ons niet naar *Zeeiland* begeeven, dit zou wat ver uit den weg zyn, maar terstond aan land gaan en in zoo ver den beroemden CANNEGIETER navolgen, dat wy de oude reiskaarten in de hand neemen.

FR. Van deeze kaarten heeft Vader ons reeds in den beginne gesproken. Mag ik vraagen van welken oorsprong dezelve zyn.

E. Zeer wel. De *Romeinen*, zoo lang hun Staat in orde was, behandelden alles met het grootste overleg. Dat zy in alle landen, waarin zy eenig gezag oeffenden, wegen lieten aanleggen, hebt gy reeds gezien. Wanneer hunne Legioenen te velde moesten, wierden 'er kundige lieden voor afgezonden, om naar geschikte plaatsen tot het opstaan van een leger om te zien. Het kamp wierd opgenomen en de gereedste weg, langs welken het leger en de voorraad trekken moest, van afstand tot afstand afgemeeten, en de rust- en standplaatsen aangekend. Deezen noemden zy *Metatores* en *Mensores*. Het was dus alles van te vooren bepaald en de geleiders moesten zich hier naar gedraagen, op dat men het leger mogt aanref-

fen, kondfchap krygen , voorraad toefchikken , wanneer de noodzaakelykheid het vorderde. Niets kan ons hier van beter begrip geeven , dan het geen wy vinden in het derde boek van VEGETIUS over de krygszaaken der Romeinen. „ Een bevelhebber moet met alle zorg en vlyt toezien , dat hy op de marsch geen aanftoot lydt , of denzelven met gemak afkeere. Vooreerst moet hy de reisboeken van al de landen , in welke de kryg gevoerd wordt , volkomen zich eigen maaken , op dat hy de afstanden der plaatzen niet alleen met het getal der fchreden , maar ook de gefteeldheid der wegen kenne , de toepaden , de pleifterplaatzen , de bergen , de rivieren in aanmerking neeme. Dit gaat zoo ver , dat kundige en wakkere legerhoofden deeze reisboeken der gewesten , waar zy heen trekken , niet enkel in fchrift , maar in *aftekening* hebben , op dat zy niet alleen door nadenken , maar met hun oog den besten weg mogen kiezen. Daarenboven behooren zy met de verftandigfte en meest vertrouwde mannen over elk landschap , waarvan deezen de beste kennis hebben , te fpreken , en uit de meeste overeenkomsten de waarheid optemaaken.” Zoo fchryft ook LAMPRIDIUS in ALEX. SEVERUS. „ De dagen tot den legertogt beftemd , wierden openlyk bekend gemaakt. Twee maanden van te vooren wierd het bevel opgehangen , waarin de Keizer aankondigde , dat hy op dien dag

en op dat uur zou op reis gaan, en zoo de Goden willen, zich tegen dien tyd op zyn eerste rustplaats bevinden. Alle deeze *mansiones*, plaatsen, waar men halte houden, of voorraad ontvangen moest, wierden naar orde aangewezen." De *Metatores* moesten derhalven gevat zyn op alle de wegen, door- en overtogten, steden, sterkten, pleisterplaatzen en derzelver afstanden, op dat de legerhoofden daar over met hun zouden kunnen raadpleegen. Ten dien einde wierden van landschap tot landschap alle de krygswegen en standplaatzen opgeschreeven en opgetekend. Van het eerste hebben wy een bewys in het reisboek, dat naar ANTONIUS genoemd wordt, en van het laatste in deeze reiskaart. Men gaf dezelve in schrift of in tekening of beide mede aan de bevelhebbers, op dat zy daarna volgens het bepaalde plan hun reis zouden inrigten. Lang zegt men naar zulk eene reiskaart, maar te vergeefs. Ten laatste mogt het aan BEATUS RHENANUS gebeuren, eene aan te treffen, in de beroemde boekery van COENRAAD PEUTINGER te *Augsburg*: maar dezelve kwam niet eer in 't licht, dan na dat MARCUS VELSERUS, een man niet min dan PEUTINGER uitmuntend, zoo door zyne kunde, als door zyne geboorte en waardigheden, twee brokken onder eene menigte andere snippers na het overlyden van PEUTINGER in deszelfs *Bibliotheek* aantrof, welke

hy aan den grootſten aardrykskundigen van dien tyd, naamt CLUVERIUS, aan ABR. ORTELIUS te *Antwerpen* zond, die dezelve aan zyn vriend, den geleerden Boekdrukker JOH. MORETUS overgaf. VELSERUS begreep toen, waarom PEUTINGER zich van de uitgave onthouden had, maar tefens, dat de geleerde waereld liever een weinig, dan niets van dien aart zou verkiezen, daar toch in deeze ſtukken een aanwyzing geſchiedde van een aanmerkelyk deel van deeze *Westerſche* oorden. En hy gafze daarom, zoo als zy waren, met zyne aantekeningen, getrouwelyk in 't licht. Wy hadden vooral reden, om met deeze uitgave in onzen ſchik te zyn, wyl ons geheele land daar in aangewezen is.

D. Het zou echter wenschelyk zyn, dat de geheele kaart ondekt wierd.

E. Dat is zoo. Hy beloofde alles te zullen aanwenden, om die op te ſpooren, en dezelve dan ook aan ORTELIUS te zullen zenden, en dat gelukte hem omtrend twintig jaaren naderhand. ORTELIUS was voornemens dezelve met zyne ophelderingen uit te geeven, maar de dood verraste hem; by uiterſte wil beval hy ze aan MORETUS. Dus heeft men nu drie onderscheiden exemplaaren, twee ſtukken en eene geheele kaart, beginnende met de uiterſte paalen der *Romeinſche* heerſchappye in het westen, en loopende tot aan den oorsprong van de rivier de *Ganges* in het oosten, alleen een
wei.

weinig van *Brittannien*, *Aquitaniën*, *Spanje* en *Africa* uitgezonderd. Zy bevat al wat tusfchen de groote of *Atlantifche* zee, gelyk de ouden die noemden, begreepen is. Men fchryft het ontdekken van deeze kaart toe aan COENRAAD CELTES; zy was met *Longobardifche* letteren befchreeven. Oorfpronkelyk fchynt zy onder den Keizer THEODOSIUS en deszelfs zoonen, ten minften voor de tyden van ARCADIUS en HONORIUS gemaakt te zyn, voor en al eer de *Barbaaren* zich meester van verfcheide hier aangeweze Provincien gemaakt hadden. En daarom wordt dezelve doorgaans de *Theodofiaanfche* of *Augsburgfche* reiskaart genaamd, in onderfcheiding van het *Antonynfche* reisboek. Dat hy onder de laafte Keizers getekend is, welke regeerden voor de tyden van TREBULLIUS en VOPISCUS, blykt uit den naam *Franci* in het *Overrhynfch Germaniën*. Men noemt de laafte Keizers, niet, welk dien naam hebben gevoerd, maar welke het laafte deeze gewesten onder hun magt gehad hebben. Sommigen meenen, dat deeze kaart na dat reisboek zou vervaardigd zyn, maar dat geloof ik niet. Zy komen wel in verfcheide opzigten overeen, gelyk dit behoorde, maar verfchillen ook dikwerf in de naamen der plaatzen en in de afstanden. Soms wordt ook in de eene een plaats genoemd, die van den anderen wordt overgeflogen. Zoo vindt men het *Trajedum* of

Utrecht

Utrecht in het reisboek, maar niet in de reis-kaarten. De geheele kaart bestaat in eene strook van byna een *Augsburgsche* voet breed, en meer dan twee en twintig voeten lang, op bladen van parkement aan elkander geplakt.

D. Hoe kan 'er dan met mogelykheid het evenredige tusfchen de lengte en de breedte van den aardbodem in agt genomen zyn?

E. Toen het gerugt van deeze reiskaart zich verspreidde, verbeeldden de geleerden zich een scheidsman van alle *Geographifche* geschillen daarin te zullen aantreffen: maar de uitkomst beantwoordde in zoo verre niet aan de verwagting. De maaker van deeze reiskaart was geen Meetkundig Landbefchryver, en hieldt zich niet op met den waaren afftand en ftrekking van land, kusten en rivieren, volgens den *Meridiaan* en de graden van lengte en breedte, aan te wyzen: hy was een Legermeeter, en het was hem genoeg de volgorde der *Stations* langs de heirwegen met het getal der mylen aan te tekenen, welke aantekening fomtyds voorwaards, fomtyds agterwaards gaat. Niet te min geeft deeze kaart by het reisboek van ANTONYN zeer veel opheldering in de Aardryks- en Gefchiedkunde. Men treft 'er zeer veele plaatsfen aan, welke nog in wezen zyn, anderen, welke wy zonder deeze stukken niet zouden kennen. Zy helpt ons dus in veelen opzigte op het fpoor om verder te zoeken. Zoo wordt de twist, of
Ger-

Gesforiacum en *Bononia* twee onderscheiden plaatsen en havens zyn aan de *Gallische* kust, of een en dezelve, in den laatsten zin hier beflist. En ten opzigt van ons Land, — de plaats, waar het eiland der *Batavieren* ligt. Wanneer men de verstrooide letters by een zoekt, maaken zy *Patavia* uit, gelyk de rivier *Patabus* door letterverwisseling niet anders dan de rivier der *Bataven* is (*). Ik heb de moeite genomen om het eene kaartje, dat het volkomenste en naauwkeurigste stuk uitmaakt, zoo getrouw als my mogelyk was

na

(*) De grootste Geleerden maaken daarom van deeze reis kaarten veel ophel. „*Tab. militari PEUTINGERI nihil ex antiquis monumentis, quae extant, conferri, nedum praeferrri potest.*” ANDR. SCHOTTUS in praefatione ad *Itinerarium ANTONINI H. SURITAE*. EN PAULUS MERULA in praefatione *Cosmogr.* „*Commissum est Itinerarium ANTONINI, vel cujuscunque censendum, cum Ampla tabula Itineraria, quae ductu JOH. MORETI, auspiciis viri nobilis M. VELSERI ex illustri PEUTINGERI bibliotheca, in lucem prodit. Plus habet in recessu, quam frons promittit. Licet sint infinita ibi depravata & turbatoris ordinis, tamen comparata cum ANTONINO nullo negotio possunt corrigi & ad sua revocari Castra.* — *Procurrit haec tabula ab occidentali oceano per continentis totius longitudinem ad orientalem usque, singula notans loca nec non locorum, industria stupenda, distantias & intervalla*” BEATUS RHENANUS, FRANC. IRENICUS, GERH. NOVIOMAGUS spraken 'er op dezelfde wys van.

na te schetsen. Gy ziet hier eene zonderlinge netheid in doorstralen, wyl alle de steden of sterkten op eene onderscheide wyze zyn afgebeeld. Van de twee andere heb ik alleen zoo veel hier by getekend, als ons Land betref.

R. Gy offert waarlyk al te veel aan ons genoegen op, myn EELHART.

E. Gy ziet hier de beide wegen in ons Land duidelyk aangewaezen, tusfchen den *Rhyn* aan den eenen en *Maas* en *Waal* aan den anderen kant: maar aan den overkant van den *Rhyn* ziet gy wel naamen van eenige volken, de *Vaplivarii*, waarfchynlyk dezelfde met de *Anfibarien* van TACITUS, *Chaci* of *Chauci*, *Crepstini*, *Chamavi*, die weder onder den naam van *Franci* begreepen worden, dan gy ziet 'er geene wegen aangewezen; ten bewyze, dat de *Romeinen* dezelve daar niet aangelegd, of dat zy, toen ten minften, op deeze volken geen invloed hadden. Nu zal ik u de plaatfen opnoemen, welke in ons Land op de kaart getekend staan, dan gy zult van de meesten vooreerst weinig denkbeeld kunnen maaken, zoo vreemd zullen zy u voorkomen.

D. Kan men niet navorschen, op welke plaatzen die naamen passen?

E. Zeer bezwaarlyk. Geduurende zoo veel eeuwen in zoo veele omwentelingen en verwoestingen, welke ons Land by geduurige verandering van bewooners in vervolg van tyd

on-

ondergaan heeft, is het zeer moeiljelyk van alles het regte spoor te vinden: te meer moeiljelyk, daar de rivieren ook hier en daar haaren loop verlegd hebben, oude steden geheel verdweenen, andere verplaatst zyn. De gedagten der kundigsten zyn zeer onderscheiden. Zyn het vreemden, zy hadden geene genoegzaame kennis van dit Land; waren het inboorlingen, zy trokken doorgaans party voor eene of andere stad, waar van zy de oudheid wilden bevorderen. Ik zal een en ander gevoelen bybrengen, en wy zullen zien, wat wy 'er van kunnen opmaken: de zaak is toch van veelc aangelegenheid. Ik zal der vrienden geduld wat moeten vergen: wanneer men moete aangewend heeft, wil men 'er gaarn genot van hebben. De eene weg, welke langs den linker oever van den *Rhyn* liep, strekte zich van 1. *Lugdunum* over het 2. *prætorium Agrippinæ* uit tot 3. *Matilo*, 4. *Albamanis*, 5. *Niger Pullus*, 6. *Lauri*, 7. *Fletio*, 8. *Levæ fanum*, 9. *Caryo*, 10. *Castra Herculis*, 11. *Noviomagum*. Door welke *BERTIUS*, een beroemd *Duitsch* Landbeschryver, verstaat 1. *Leiden*, 2. *Roomburg*, 3. *Koudekerk*, 4. *Alphen*, 5. *Woerden*, 7. *Vleuten*, 8. *Leeuwen*, 9. *Grave of Kellem* en 11. *Nymogen*. De zesde en tiende plaatzen, *Lauri* en *Castra Herculis*, laat hy onbepaald. De andere weg liep tot aan en over de *Maas* en *Waal*, op deeze wyze. 1. *Lugdunum*, 2. *Forum Hadriani*, 3. *Flenium*, 4. *Tabli*, 5. *Caf-*

Caspingium, 6. *Grinnes*, 7. *ad Duodecinum*, 8. *Noviomagum*. Volgens hem, weder 1. *Leiden*, 2. *Voorburg*, 3. *Delft*, 4. *Abbas*, 5. *Giesfen*, 8. *Nymegen*. Zes en zeven, *Grinnes* of *Grinnibus* en *ad Duodecinum*, weet hy niet te huis te brengen. Ik wenschte wel, dat CLUVERIUS, anders een der kundigste *Geographisten*, ook van de voorige Eeuw, met meer omzigtigheid in het ontknoopen van deeze naamen was te werk gegaan. Hy heeft zich lang in ons Land opgehouden, en daarom kon hy alles met onzydigheid hebben nagespoord: maar hy verandert de naamen, de orde en de getallen, of verplaatst van den eenen oever op den anderen, al naar dat het tot zyn oogmerk dient. Op weinig na komt hy ook met BERTIUS overeen. Door *Lauri* verstaat hy *Leerdam*, en door *Grinnes*, *Rheenen*. Hy beredeneert zyn gevoelen wel meer, dan BERTIUS, maar meest alles komt toch op zyn gezag uit. MENSCHALTING, de geleerde Burgemeester van *Groningen* handelt anders, hy eerbiedigt CLUVERIUS in zyne kunde, maar houdt hem geenszins voor een onfeilbaaren scheidsman. Ook laat hy zich niet verleiden, gelyk veelen, door gelykluidendheid van benaamingen, maar houdt zich aan de aangeweze afftanden van de naast aangrenzende plaatzen, en geeft ons op, wat hy daar aantreft. Volgens hem is *Lugdunum* *Loosduinen* of *Loegsduinen*, 'c

Præ-

Prætorium Agrippinæ Roomburg, *Matilo* Homde of *Homde*, *Albinianis* Alphen. *Niger pullus*, waar nu de *Stecter* Polder ligt, *Lauri* eene plaats het *Hof* genaamd, misfehien naar eenige daar geplante laurierboomen dus geheeten. *Fletio* plaatst hy tegen over *Vleuten* aan den krommen *Rhyn*, *Levæ fanum* naby *Wyk te Duurstede*: *Carvo* is *Rawyk*, *Castra Herculis* *Malburg*, *Noviomagum* *Nymegen*. Aan den anderen weg, weder beginnende met *Lugdunum* of *Loosduinen*, noemt hy *Forum Hadriani* *Voorburg*; tusfchen beiden laat hy *Flenium* onbepaald, waar *CLUVERIUS* gelyk *BERTIUS* *Delft* door verftaat met al te groote verandering van de getallen. Door *Tabli* of *Tablæ* verftaat hy mede *Alblas*; door *Caspingium* *Asperen*, *Grinnes* plaatst hy by de *Veerhuizen* tegen over het gehugt *Remmertien*: *Ad duodecimum* duizend paffen boven *Lewen*, en zoo komt hy weder te *Nymegen*. S. VAN LEEUWEN (*) en G. VAN LOON, leg.

(*) Volgens den eerften is *Lugdunum* *Leiden*, *Prætorium Agrippinæ* ook *Roomburg*, *Matilo* *Rhynsburg*, *Albiniano* *Alphen*, *Nigro Pullo* *Woerden*, *Lauri* *Leerdam*, *Fletione* *Vleuten* tusfchen *Utrecht* en *Woerden*, *Levæ fanum* *Leeuwen*, *Carvone* *Grave*, *Castra Herculis* *Erkelens*, *Noviomago* *Nymegen*. Hij voegt 'er by *Arenatis* of *Arenacum* *Rencom*, by *CLUVERIUS* en anderen *Arnhem*, *Burginatio* *Bimmen*, dit meenen sommigen, dat hetzelfde is met *Quadriburgum*: (ALTING plaatst het

IV. DEEL. S waar

leggen deeze plaatsfen doorgaans weer anders uit.

D. Geeven zy meer licht?

E. By VAN LEEUWEN vinde ik veel zonder grond gesteld. VAN LOON heeft zich veel werk gegeeven, om deeze wegen naar te spooren, en daarover, gelyk ik uit de onuitgegeeve brieven gemerkt heb, met zynen vriend CANNEGIETER gehandeld. Ik zal 'er hem daarom byvoegen, en hier by zullen wy het laten berusten, om u niet te verwarren, nog te vermoeijen. Hy begint dan en te regt, met de mylpaal, die op de kust gesteld was (*). Van daar tot aan *Lugdunum* of *Longodeinon* waren tweeduizend schreedden. Het komt 'er veel op aan, wat wy door dit *Lugdunum* te verstaan hebben. Men heeft deezen naam gegeeven aan *Leiden*, of gelyk het van ouds genoemd wierd *Leithen*, en het in onderscheiding van *Lions* en andere plaatsfen, *Lugdunum Batavorum* genaamd. PTOLOMÆUS noemt het *Caput Germaniæ*, men heeft hier van de
hoofd-

waar *Biesenburg* gestaan heeft en denkt by *Arenacum* of *Arenatio* op *Aart* en *Herwert*,) en *Colonia Trajana Cöln* of *Keln*, ook volgens CLUVERIUS en ALTINO. Langa den heirbaan aan de andere zyde noemt hy 't *Forum Adriani* ook *Voorburg*, door *Flenium* verstaat hy een ander *Pleuten*. *Tablis* is mede *Abblas*, *Caspingio Giesferburg*, *Grinnibus Rheenen*, ad *Duodecimum Wageningen*.

(*) Zie VAN LOON, oude *Holl. historie* bl, 174.

hoofdplaats van *Germanien* gemaakt, en dit meende men kon in deezen oort op geen andere stad passen, dan op *Leiden* naast *Amsterdam* de grootste en volkrykste stad, maar veel ouder dan deeze: dan het woord *caput* betekend hier niet anders dan het *begin*, gelyk *pes imperii* het einde van het gebied. Het kan weezen, dat men *Loosduinen* voor dit *Lugdunum* te neemen hebbe, maar liever geloove ik, dat deeze plaats diep in zee bedolven ligt. VAN LOON meent, dat daar een heilig bosch geweest is, waar van de overblyffels by het huis te *Britten* zomtyds bespeurd worden, en hy zelf de stonken en fruiken, door de zee aangespoeld, in February aantrof. *Lucodunum* zou dan zoo veel betekenen als een heilig woud in het duin (*). Drie mylen verder is het *prætorium* of het Hof van *AGRIPPINA*. Zy die *Lugdunum* voor *Leiden* houden, moeten dit Hof verder landwaards in plaatsfen, te *Roomburg* of elders, maar dit doen zy zonder reden. Wanneer men de afneeming van het strand berekend, en de plaatsing van het *prætorium* in de 3 kaartjes vergelykt met *Brittenburg* en *Roomburg*, ziet men overtuigend, dat het *prætorium* niet boven, maar beneden *Leiden* moet gelegen hebben, en anders raakt men met de volgende plaatsfen in de war.

H.

(*) Mag ik by deeze gisfing een andere voegen. In *Groningerland* zegt men in 't *Loeg*, voor in het *Dorp* en dan zou het een *Dorp* in de *Duinen* betrekken.

H. JUNIUS gaf aanleiding tot misverstand, wanneer hy het *Prætorim* en het *Armamentarium* tot een gebouw wilde maaken. Wy zullen daar over nader handelen en zien, dat het *prætorium Agrippinæ*, noch te *Valkenburg*, noch te *Rhynsburg* beneden, of te *Roomburg* boven *Leiden* moet gezocht worden: maar wanneer wy alles met elkander vergelyken, de plaatsing op de drie kaartjes, de afbeelding van het gebouw, en het langduurig verblyf van GERMANICUS met zyn leger aan die kust, zyn wy voor ons zelven overreed, dat men dit *prætorium* nergens anders behoeft te zoeken, dan aan de Noordzee.

M. Komt *Leiden* dan in 't geheel in geene aanmerking? Ik heb wel gehoord, dat de *Burgt* van de *Romeinen* gebouwd is.

E. VAN LOON rekent van het *prætorium* AGRI-PINÆ vyf duizend schreden, en dan komt men te *Matilo*, waar door hy de plaats verstaat, waar naderhand de *Burgt* gebouwd is. Zeker is dezelve van zeer oude herkomst, maar niet zoo als zy nu is, van de tyden der *Romeinen*. Hy geeft zich veel moeite, om deeze vreemd luidende naam uit de oude taal af te leiden, en maakt 'er een hoogte van of een eilandje aan de *Ma* gelegen. Door dit *Ma* verstaat hy het water de *Mare*, dat uit den *Rhyn* onder de *Marpooort* door naar *Warmond* loopt, waar van het *Marendykje*, *Marendorp*, mischien ook *Ho-ma* en *Alke-ma* genaamd zyn. De grond waarop de *burgt* staat is opgehoogd uit het bad van den *Rhyn*.

Rhyn. En men is daar door niet in staat om de oude fondamente en overblyffels der *Romeinen*, welke ik my daar verbeelde in menigte onder den grond te leggen, op te spooren. Zonder my over de naams afleiding uittelaaten, of te bepaalen, dat de *Marefaaten*, zoo veel als ingelanden van de *Ma* of *Mare* zich hier omtrend zouden hebben opgehouden en hier naar benoemd zyn, kan ik deeze plaatsing van *Mattio*, wat het dan ook geweest hebbe, beter goedkeuren, dan dat hy *Albimana* of *Albiniana* tweeduizend schreden verder zoekt in *Roomburg*, gelegen even boven *Leiden*, ter plaatze waar de *Rhyn* zich in twee armen splist. De meeste gevoelens komen toch daarop uit, dat men door *Albiniana Alphen* verstaan moet. Dus genaamd daar PROSPER ALBINUS of ALPHENUS VARUS, welke hier hunne legerplaats zouden gehad hebben. Dit is zeker, dat te *Roomburg* een *Romeinsch* wapenhuis is geweest, en dat te *Alphen* zoo wel als daar *Romeinsche* oudheden gevonden zyn. Van zommigen wordt het ook *Alpheniana* genoemd. — Daarentegen begint VAN LOON op een afstand van vyfduizend schreden de *zwarte Kiekenbuurt*, of *Niger Pullus*. Men meent, dat hier een voornaame pleisterplaats geweest is, waar het *zwarte kieken* uithing, waar van men meer voorbeelden aantrest. Nu is het opmerkelyk, dat men eene plaats van dien naam te *Woerden* vindt, de

zwarte Kiekenbuurt, waarom veelen meenen, dat men hier den grondslag van *Woerden* zoeken moet. ALTING maakt 'er alleen eene niet ongegronde aanmerking tegen, dat men dan leezen moest *ad Nigrum Pullum*. VAN LOON strekt deeze buurt ter lengte van twaalfduizend schreden uit, en dan brengt ons dezelve eindelijk te *Woerden*, het welk hy door *Lauri* of *Wauri* verstaat. Hoe het zy, in de zaak zelve blyft weinig onderscheid over. Wanneer men zestien duizend schreden verder den *Rhyn* langs gaat, komt men aan de *Vuart* of *Vliet*, welke van *Vianen* naar *Utrecht* loopt, en daarom zou deeze plaats *Fletio* genaamd zyn. Juist daar, waar men naderhand *Utrecht* heeft gesticht.

D. *Utrecht* is zeker eene zeer oude stad.

E. Wyl zich daar *de Rhyn* ook splitste, en een tak vormt, welke *de Vegt* geheeten wordt, was deeze plaats zeer geschikt tot een overtocht over *de Rivier*, en tot den koophandel. Men heeft daaromtrent eene *Romeinsche* burgt gesticht, ANTONIA genaamd, welke naderhand naar de *Wilten*, die met de *Sclaaven* in dit land kwamen vallen, *Wiltensburg* zou genaamd zyn. Dit *Trajectus*, naderhand *Ultrajectum* of de *oude Overtocht*, is van tyd tot tyd met gebouwen vermeerderd, en ten laatsten tot een aanmerkelyke koopstad aangegroeid, even als haare mededingster *Wyk te Duurstede* of *Dorostadum*, ook eene zeer oude,

oude, en wel eer bloeiende handelplaats, gelyk zy beide aan het zelfde noodlot, aan de strooperyen der *Noormannen* meer dan eens zyn blootgesteld. Men meent, dat *Maas-tricht Trajectum Novum*, de *nieuwe Overtogt*, of de overtocht aan de *Maas* in onderscheiding van dit *Trajectum ad Rhenum* genaamd wierd. Van dit *Trajectus* gewaagt het reisboek van ANTONYN, en voegt 'er *Mannaritia* by, waar door CLUVERIUS *Maurik* verstaat. Hier verliet volgens VAN LOON de heirweg den *Rhyn*, en liep tot aan de *Lek* agtduizend schreden voort, waar men eene Capel of een heiligdom vond, ter eere van eene *Leva* gestigt, welke wy voor eene *Bataafsche Heilige*, even als NEHALENNIA EN VELLEDA, te houden hebben. ALTING meent, dat *Leven*, of *Lewendal* in *Vriesland* ook naar haar genoemd is.

Ro. Zoo dat deeze reiskaarten ook dienen, om ons nog eene zoogenaamde *Germaansche Godes* te doen kennen.

E. Als eene *Romeinsche* kunnen wy ze niet aanmerken, schoon zy door de *Romeinen* volgens hunne gewoonte mag geëerd en haar een heiligdom toegewyd zyn. Zy zal in haar leeven ook eene berugte wyze vrouw of waarzegster geweest zyn. — Dertien duizend schreden voortgaande kwam men te *Carvo*, het welk door sommigen voor *Wyk te, Duurstede* wordt

gehouden ; by VAN LOON is het eene plaats in de *Betuwe* , tegen over *Wyk te Duurstede* , omtrend *Ravesway*. Nog agtduizend schreden langs den *Rhyn* , welke men by *Carva* weder aantrof , voorttrekkende , kwam men aan de Legerplaats van HERCULES , welke daar even als te vooren *Leva* , geëerd wierd , maar niet door de oude *Batavieren* , schoon veelen ook hier uit hebben willen bewyzen , dat zy volgens TACTUS den HERCULES goddelyke eer beweezen. Ik heb te vooren getoond , dat deeze groote geschiedschryver zoo wel als JULIUS CÆSAR , door de gelykformigheid van naam , van eerdienst , of toegeschreeve eigenschappen zich zelven en onze Schryveren misleid heeft. Zelfs de bynaamen van HERCULES SAXANUS of MAGUSANUS doen in deezen niet af , wyl dezelve aan Vorsten uit vleijery gegeven zyn , en wel in 't byzonder aan den tyran COMMODUS , gelyk de Landvoogden , welke met volkomen gezag bekleed waren , en zich als andere Keizers gedroegen , toen genoemd wierden. Sommigen stellen uit de overeenkomst van naam vast , dat men *Erkelens* , of *Gorcum* en het land van *Arkel* , voor deeze *Castra Hercules* te houden hebbe , maar zy leggen te ver uit de cours. *Wageningen* of nog beter eene plaats over *Wageningen* , welke VAN LOON en anderen omtrend *Rawyk* stellen , komt hier eer in aanmerking. — Eindelyk na tien duizend schreden door de *Betuwe* voortgelopen te heb-

hebben, kwam deeze weg uit te *Nymegen*. Nu keeren wy tot de mylpaal weder, om daar den anderen weg te bewandelen.

R. Waar stond die mylpaal?

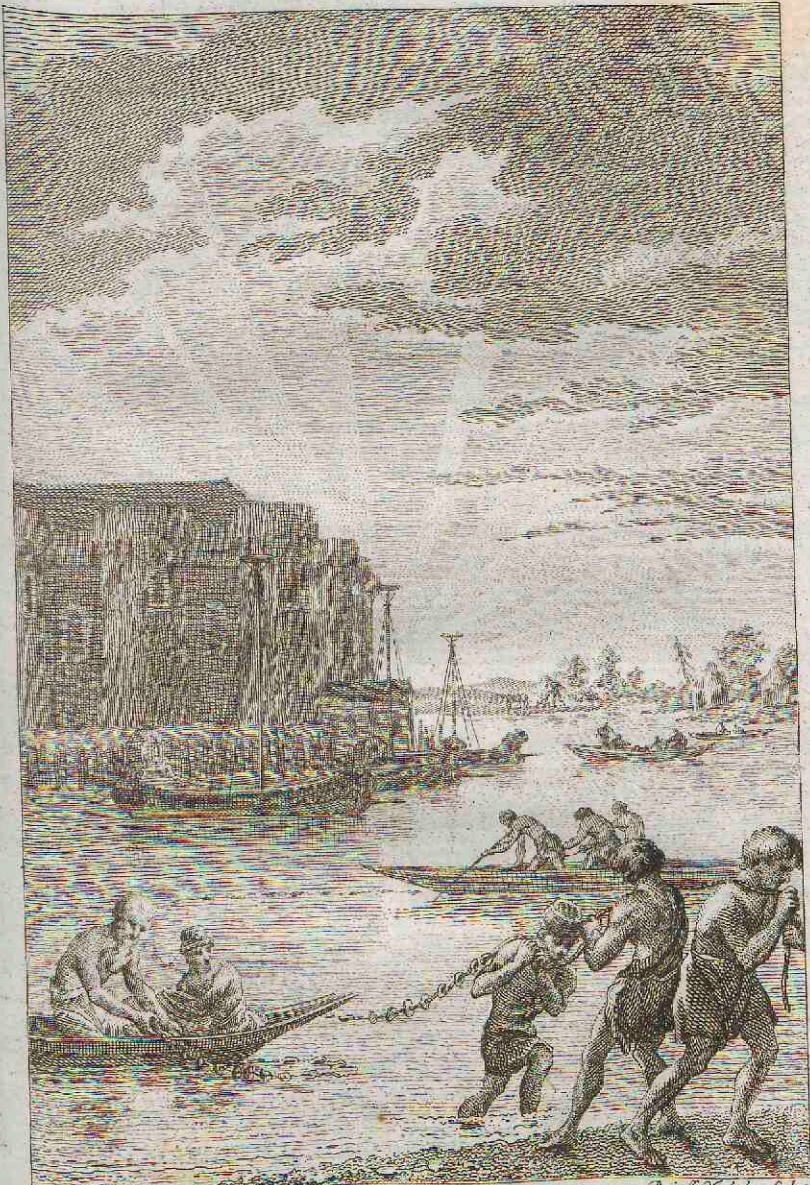
E. De juiste plaats kan men zoo min bepalen, als die van het oude *Lugdunum*, om dat zy beide door de zee bedekt zyn. In het begin van de zestiende Eeuw vond een boer te *Vlietene* by *Naaldwyk* by het omploegen van zyn akker een fraaije mylsteen, welke dit opschrift had (*): AAN DEN IMPERATOR CAESAR MARCUS AURELIUS ANTONINUS AUGUSTUS, OPPERPRIESTER MET DE MAGT VAN GEMEENSCHAN VAN DE VYFTIENDE EN CONSUL VOOR DE DERTIENDEMAAL. EN AAN DEN IMPERATOR CAESAR LUCIUS AURELIUS VERUS AUGUSTUS, MET DE MAGT VAN GEMEENSCHAN VAN DE TWEEDE EN CONSUL VOOR DE TWEEDEMAAL. 9500, (of 12000) SCHREDEN VAN DE MAAS (OF VAN DE ZEE OF VAN *Matilo*,) TOT BY DE UITERSTE CANINEFAATEN. Deeze mylpaal van gryze steen agtien *Rhynlandsche* duimen over het kruis dik, en met het dekstuk omtrend vier en vyftig duim hoog, op een agtkant voetstuk van twintig

(*) IMP. CAES. M. AUREL. ANTONINO. AUG. PONT. MAX. TR. POT. XVI. CO. XIII. ET IMP. CAES. L. AUREL. VERO AUG. TR. POT. II. COS. II. A. M. A. E. C. M. P. XII. De getallen en de onderste letters worden verschillend gelezen en uitgelegd.

tig en een half duim, wierd omtrent het Jaar 163 van onze tydrekening opgerigt. Naderhand heeft VAN LOON dezelfde gezien en afgeschreeven op eene buitenplaats een uurtje ten oosten 's *Gravenhage* in 't Duin. Zulke paalen werden op den afstand van elke myl of duizend schreden, zynde volgens PLUTARCHUS bynaagt stadien, opgerigt. VAN LOON houdt dit voor een grenspaal tusschen de *Batavieren* en *Cannifanten*: dan terwyl de laatste zeven woorden maar met voorletteren geschreeven zyn, kunnen zy op verscheide wyzen worden uitgelegd. Liever zou ik met anderen het voor een mylpaal houden, dan of het deeze genum begon, durve ik niet bepaalen. Nadien 'er zoodanige mylpaalen zeer veele op onzen grond gestaan hebben, maar door den tyd verdweenen zyn.

R. Dat is jammer, anders zou men door dezelve de oude *Romeinsche* wegen hier en daar kunnen ontdekken. Maar is 'er niet eenig overblyffel van die wegen, welke zoo zeker gemaakt waren?

E. In andere hooge landstreeken is dit eer mogelyk. In *Engeland* vindt men 'er volgens CAMDEN nog overblyffels van, maar in onze laage drasfige gronden is hier, na zoo veele overstromingen, zoo veele omzettingen, gedurende zoo veele verandering baarende Eeuwen, weinig

C. H. OudeBart, inv. a del.

W. J. Vankeles, fecit.

HET PRAETORIUM VAN AGRIPPINA
OF HET HUIS TE BRITTEN.

weinig verwagting van. Anders was de zaak schiepelyk beflist. Evenwel zult gy zoo straks hooren, dat niet alles verzonken of verdweenen is. Van de eerste mylpaal dan tot *Lugdunum* twee duizend fchreeden gevorderd zynde, liep dezelfde weg zuidwaards, twaalf duizend fchreeden voort, tot aan het *forum* of de markt van HADRIANUS, welke volgens algemeene overeenftemming by *Voorburg* of *Forburg* geweest is. Dan over het volgende *Flenium*, dat agtien duizend fchreden verder lag, is men het in lang zoo eens niet. VAN LOON brengt ons aan de *Rotte* by een zwaar flot of een vierkant Romeinsch gebotuw met twee toorens van duiffteen, daarom van ouds het *Duive- of Duiffteenen* huis genaamd, op welkers fondamenten het huis te *Krooswyk* zou gefligt zyn. Gevonde penningen van HADRIANUS en andere Romeinsche Keizers bewyzen althans, dat de Romeinen zich ook daar genesteld hebben. Van *Flenium*, wat men dan ook hier door te verftaan hebbe, liep de weg twaalf duizend fchreden voort tot aan *Table* of *Tablas*, waar door men in 't algemeen *Abblas* verftaat, en in deeze tuffchenruimte over *Kralingen*, door de veengronden van den *3s Graavenweg* ter zyde *Trompenburg*, door den *Esfchenlaan* tot het huis *Rustwat*, zyn de overblyffelen van dien heirweg, en by *Kralingen* en te *Abblas* ontdekt. „Deeze weg fchoon in weeke en morasfige gronden gelegd,

fchryft

schryft VAN LOON bladz. 181. van zyne afonds
Hollandsche historie," is tot op den huidigen
dag zoo hegt en bestendig, dat men op denzel-
ven zonder heywerk en de minste vrees van te
zullen zakken, de zwaarste gebouwen kan zet-
ten: in zoo verre, dat ik in den grond van dien
ouden weg, op de katoendrukkery van den
Heer JOHAN BURGER, een gegraven kelder ge-
zien heb, welke, hoe wel door geen muurwerk
omvangen, egter des 's winters zelfs volkomen
digt was."

FR. Nu weet, ik waar het spreekwoord van
daan komt: *het is zoo oud als de weg van Kraa-
lingen.*

E. Juist; en dit spreekwoord, het geen
vooral in dien oort van *Zuidholland* zoo sterk in
zwang is, bevestigt het geen VAN LOON schryft.
Naderhand schreef hy aan CANNEGIETER, dat
men op zyn landgoed te *Abblas* ook zulk een
overblyffel van dien weg ontdekt had, waarop
CANNEGIETER in zyne onuitgegeeve brieven
zegt, dat dit hem volkomen sterkte in het
denkbeeld, dat hy zich van dien weg gevormd
had. Van *Tablas* of *Abblas* strekte zich de weg
ter lengte van agttien duizend schreeden tot aan
Caspingium, waar door men zeer gevoeglyk
Asperen verstaan kan, aan de rivier de *Linge*
gelegen. ALTING is ook van dit gevoelen.
Zes duizend schreeden verder lag *Grinnes*, waar
door hy *Gorcum* of *Cornichem* verstaat; gelyk
het

OUDEHEDEN van het HUIS TE BRITTEN.

het in klank ruim zoo veel met *Grinnes* overeenkomt als *Rheenen*.. Nogthans durve ik hier niet befliften. Van daar kwam men agttien duizend fchreden verder aan den twaalfden, mylsteen namelyk, zoo als men dit meer op dereiskaart aantreft, — tot den tienden, den twintigften, den honderften mylsteen, waaruit men kan opmaaken, hoe veele zulke fteenen ook hier te lande geplaatst waren. Twaalf duizend fchreden verder dan, kwam men weder te *Nymegen*, waar de twee wegen zich even als by de zee te *Lugdunum* vereenigden, het geen niet onduidelyk aanwyst, dat de eene zoo wel als de andere reeds toen aanmerkelijk waren. De plaats, waar deeze twaalfde mylsteen stond, van *Nymegen* af te rekenen, komt uit tufchen het huis *Oyen* en het huis *Appenburg*. Anderen plaatzen hem by *Lent*. Wanneer men nu deeze fchreden opneemt, hoewel de getallen niet altoos wegens het verfchil met de *Romeinfche* voetmaat uitkomen, verkrygt men toch eene fom van agt en negentig duizend, het geen met de opgegeeve lengte van het Eiland by *PLINIUS* nagenoeg overeenftemt, en zoo bevestigt het een het ander. Ziet daar myne vrienden, wat 'er van deeze aangetekende plaatfen is op te maaken: verder kan ik het niet brengen. Daar men in opzigt van eenige derzelve vry wel overeenftemt, kunt ge, tot dat de tyd nadere ontdekking doet, opmaaken,

ken, dat de eene weg van de zee over 't huis te *Britten*, *Leiden*, *Alphen*, *Woerden*, *Utrecht* niet ver van *Wyk te Duurstede* en *Wageningen* heeft geloopt tot aan *Nymegen*, en de andere aan den zuidkant over *Voorburg*, *Kralingen*, *Alblas*, *Asperen* en zoo voorts over de *Waal* naar *Nymegen*.

M. Zyn wy deeze wegen nu ten einde, Vader?

E. Ja Dogter, en gy zult al vermoeid zyn, maar my heeft deeze wandeling veel meer gekost, men kan het op weg niet altoos even aangenaam hebben. Ik heb het zoo kort afge maakt, als my mogelyk was.

FR. Mag ik vraagen, hoe het komt, dat Vader niet spreekt van den weg, welke door den Heer PALUDANUS opgespoord is?

E. Ik spreek 'er tot dus ver niet van, om dat dezelve niet liep over een van die plaatsen, welke wy genoemd hebben. Herinner u FREDERIK, dat deeze heirwegen in de Kaart aangewezen, zich niet buiten de linkerzyde of zuidkant van den middel *Rhyn* uitstrekten; dat in de Kaart alleen maar de volken worden opgenoemd, welke over den midden *Rhyn*, de grenscheiding tusschen *Gallien* of het *Romeinsche* gebied en *Germanien* woonden, want het land der *Batavieren* wordt dikwerf tot *Gallien* gerekend, schoon de bewooners *Germaanen* waren. Ik heb de berigten van den Heer PALUDANUS

DANUS in den beginne aangehaald, om te bewyzen, dat de *Zuiderzee* voor 't grootste gedeelte land geweest is. Want waar men die opgespoorde werken ook voor houde, voor een weg, — voor een dyk, of voor een scheidsmuur, gelyk in *Engeland*, — men legt zoodanige werken op het drooge en niet in zee aan. De meeste waarschyndykheid is voor een weg, en dezelve zou of in laater tyden moeten aangelegd, of door de *Romeinen*, naar dat zy hun gebied introkken en weder met den midden *Rhyn* bepaalden, verlaaten zyn. Dit laatste zou in zoo verre my jammeren, om dat wy hier een spoor vonden, dat wy in den grond meestal misfen, by het opnoemen van de oude plaatsen. Zoodanige wegen vind men meer in de *Zuiderzee*, PALUDANUS noemt 'er eenige op. In 't Z. Z. Oosten van de Koog op *Texel*, vindt men nog eene plaats de *Straat* genaamd. Zy ligt volgens het berigt van de *Visfers* van *Urk* een myl van den *Texelsche* wal af, en is by gisfing drie vierde van een myl lang, zy noemen ze de *Noordkoog*. De *Gambles*, of steenen rug, O. N. Oost van *Medemblik* is wel drie honderd roeden lang nagespoord, en op sommige plaatsen twintig en meer voeten breed, by ordinair tye agt voet onder water, waar op omtrend vyftig Jaaren geleeden een *Amsterdammer* Kaag verzeilde. Volgens sr. SIMON, zyn 'er nog overblyffels van een steenen
weg,

weg tusſchen *Stavoren* en *Enkhuizen*. Al deeze wegen zyn van duifſteen, en zullen daartoe geſtrekt hebben, om altoos de *paſſage* door deeze landen, welke ſchoon nog niet bedolven onder de zee, egter zeer laag waren en geduurig onderliepen, open te houden. Deeze wegen hadden gemeenſchap met elkander, en langs een derzelve, by voorbeeld, de *Noordkoog*, zal men mogelyk den toegang tot het *Flevum* gehad hebben.

VR. Het is toch verwonderlyk, waar zy al deeze duifſteen, welke thans zoo geldig is, van daan haalden?

E. Wy leezen ook in dit nuttig werkje van den kundigen Regent, dat de mynen van deeze duifſteen in of by ons land te vinden zyn. Hy deelt ons eenen brief van den Heer LE FRANK VAN BERKHEY mede, welke door eenen JAN ROKUSZE DOUW met de proeve van duifſteen, aan onze kusten uit zee opgeviſcht, te *Wyk op Zee* verrast wierdt. Deeze man berigtte, dat de banken, waar op deeze ſchulpbagger of traſtſtoffe, welke in de lucht komende, hard wordt, menigvuldig waren, en wees dezelve aan op de nuttige kaart, welke door hem en AGE ROSKAM KOOL, myn overleden vriend, van onze Stranden is uitgegeeven. Zoo vindt men ze aan den binnen- en buitenkant van de *Lek* en op de Zandbanken voorby de *Lek* in zee, op de *Rib* van de *Lek*, de
Rib

Rib van de Kil, het Egmonder Zand, het Buitenen Zand, ja zelfs in het Duinker Diep digt by Breeveertien, eenige mylen in zee. Wanneer de schippers zulke gronden ontdekken, weeten zy, dat zy de *Hollandsche* wal naderen; men noemt dezelve klemgronden, om dat het uitgeworpen anker op dezelve niet doorgaat, en daarom zyn alle zulke plaatzen als ankergronden op gemelde Kaart getekend.

D. Zou men toen ook gelyk nu konst-trassteen van kley gemaakt hebben?

E. Kleine keitjes en schulpbrokjes, even als men in die stof aantreft, bewyzen het tegendeel, en daaruit blykt ook, dat de duifsteen geen overblyffel is van uitgebrande bergen, gelyk sommigen willen. Wie weet, hoe veele dergelyke mynen 'er in dien tyd geweest, maar nu door de zee overstroomd zyn! Dit sterkt my in myn denkbeeld, dat onze kusten, zich tot de bank *Breeveertien* in de Noordzee hebben uitgestrekt. Het was ondertuschen wel de moeite waard, hieromtrent nadere naspooringen te doen, en ook die van de Heeren ST. SIMON en PALUDANUS verder voort te zetten. Al weet men nog niet door wie die muuren of wegen aangelegd zyn.

D. Mag ik uw geduld nog een oogenblik vergen BELHART, met twee vraagen? Vooreerst, wat 'er is van het reisboek van ANTONYN, dat

gy een en andermaal genoemd hebt; — en wanneer deeze wegen aangelegd zyn?

E. Op uwe beide vraagen kan ik u weder, myn DIDERIK! geen bellissend antwoord geven. Sommigen leiden dit reisboek van JULIUS CAESAR, anderen van AUGUSTUS af, welke zyn schoonzoon AGRIPPA dergelyken last opdroeg. De meesten denken om ANTONINUS PIUS, of gelyk hy doorgaans op den titel van het *Itinerarium* genaamd wordt, ANTONINUS AUGUSTUS. Deeze titel verschilt ondertuschen in de Handschriften, en daar door is men in de war geraakt. Men komt het naast aan de waarfchynlykheid, wanneer men stelt, dat de Romeinen al vroeg, en vooral ten tyde van den alles bevattenden JULIUS CAESAR een aanvang gemaakt hebben van zulke aantekeningen, en dezelve hebben vermeerderd en verbeterd, naarmaten de paalen van hun gebied zich verder uitbreiden, en de wegen verlengd wierden. Eindelyk heeft het zelve dien vorm gekreegen, waarin het door den grooten WESSELING is uitgegeeven, zoo men meent, niet vroeger, dan onder de regeering van SEVERUS en niet laater, dan ten tyde van CONSTANTYN DE GROOTE. Na dat WESSELING in zyne voorrede de gevoelens van onderscheide Geleerden over dit reisboek had aangehaald, vindt hy dat van J. GOTHOFREDUS het aanneemelykste, indien het op genoegzaame gronden steunt. THEODOSIUS de Jongere beval in het vyftiende jaar

jaar zyner regeering alle de Provinciën in de geheele waereld op te neemen, — in de lengte en breedte te meeten, en daartoe zond hy eenige *Mensores* of afmeeters van de grenscheidingen uit, om alles naauwkeurig op te neemen en aan te tekenen. Een voornaam afgevaardigde tot dit werk was ANTONINUS of ANTONINUS AUGUSTUS, waar van daan dit reisboek den naam zou gekreegen hebben. — Wat uw andere vraag betreft, daar is het omtrend even eens mee gelegen. Sommigen schryven aan den zelfden AGRIPPA den schoonzoon van AUGUSTUS, het maaken van de wegen in ons land toe. Hy was zeker een man die veel zugt voor het bouwen en verbeteren had, maar dit geeft op zich zelve geen bewys genoeg. Aan DRUSUS en deszelfs zoon GERMANICUS, welke zich zoo lang hier opgehouden, en tot den welstand van dit Land zoo veel toegebragt hebben, zou men den eersten aanleg met al zoo veel reden kunnen toeschryven. Wat de plaatfen zelve aangaat, de burgten van DRUSUS hebben tot dezelve den eersten grond gelegd, en voorts zyn zy van tyd tot tyd, gelyk het doorgaans gaat, uit kleine beginselen toegenomen. TACITUS spreekt in zyne historien alleen van vier middelmaatige vlekken in ons eiland gelegen, *Arenacum*, *Vada*, *Grinnes*, *Batavodurum* en van een *Oppidum Batavorum* buiten hetzelfde. Voorts moet gy niet uit het oog verliezen, dat de *Germaanen* geene steden gewoon wa-

ren te fligten , maar dorpsgewyze , in afgezonderde wooningen , hun verblyf hielden. Ik wilde u dus geenszins in het denkbeeld brengen , dat deeze plaatzen ten tyde van GERMANICUS reeds aanwezig zyn geweest , of een aanvang hebben genomen , maar ik heb u alleen van den veranderden flaat van deeze landen , omtrend deeze tyden van DRUSUS en GERMANICUS begonnen , eene befchryving willen doen , en daar toe gaven my de Reiskaart en het Reisboek de beste handleiding. En het is deeze gelegenheid , welke ik my wilde ten nutte maaken , om u van de oudfte gedenktekenen en overblyffels der *Romeinen* te fpreeken , welke de onwederleggelyke bewyzen van myne aanmerkingen opleveren.

M. Ik denk dan , dat het wat breeder zal uitkomen , dan met de *Hunnebedden* , Vader.

E. Dat zal het gewis , myn kind , ftel uw hart maar gerust , fchoon de *Hunnebedden* altoos opmerkelyke gedenkstukken op onzen grond zullen zyn. Deeze hebben wy alle als in *Herculaneum* en *Pompeji* onder den grond moeten opdelven : gy zult my echter in deezen lastigen arbeid niet behoeven te verzellen , zy is reeds voor u verrigt. Ik zal , gelyk ik beloofde , het een en ander van het aanmerkelykfte , dat ik heb gevonden , de vrienden kortelyk mededeelen. Schoon ik dan onze reis zoo ver niet wilde uitftrekken als *CANNEGIETER* , moet ik u dit
ech-

echter van *Zeeland* en *Domburg* zeggen. Wy hebben toch van deeze plaats derdehalf uur van *Middelburg*, op het eiland *Walcheren* gelegen, beginnen te spreken, toen wy de *Nehalennias* beschouwden, waar door dit dorp, sedert het Jaar 1647 is beroemd geworden (*). Tot aan 1684 had 'er een langwerpige vierkantige steen anderhalve roe van het duin, twee voeten boven het strand uitgestoken, welke de bal-kaatzers tot een merk gebruikten. Deeze door een zwaaren ysgang verplaatst zynde, ontdekten men den vloer van een Tempel, welks noordzyde naar Zee lag. Deeze vloer te voren onder het duin bedekt, is by zwaare stormen van tyd tot tyd meer ontbloot. Dan, omtrend 1705, zag men honderd roeden bewesten de hoogte van *Domburg* den gantschen vloer van den tempel in *Darink*, een soort van veen, langwerpige vierkant, strekkende ten oosten en ten westen, omtrend twee roeden lang, en een roede breed. Men vond geene overblyffels van muuren, maar overeind staande afgebroke planken. De steenen waren ongelyk, zoo als onze kei-sraatsteenen, aan de zuidzyde lagen drie of vier groote langwerpige vierkante steenen in den *darink*. Aan het eind trof men een beeld aan, meer dan levensgroote, maar zonder hoofd,

het

(*) Tegenwoordigen staat van *Zeeland* IIde Deel bl. 223.

het geen in de Kerk van *Domburg* bewaard, en voor het beeld der overwinning gehouden wordt. Omtrend 200 roeden oostwaards van den Tempel zyn ook veele Overblyffels van kalk en steen in den darink, tonneputten, dikke paalen, tichelsteenen, en stukken van fyn gebeeld aardewerk gevonden (*). Naderhand ontdekte men in 1687 geduurende weinig dagen, in een zwaaren storm, omtrend twee honderd roeden van de duinen, ten oosten van *Domburg*, een geheel kerkhof met lyken in kisten van twee duims hout, drie en twintig in getal met de hoofden oostwaards, dicht by een. Sommigen hadden koperen kettingen; aan enkele hingen penningen; by een lyk vond men een glas, een kromme fabel met een handgreep van zilverdraad, en het yzer van een piek: in de meeste kisten was geld. Ten westen van *Domburg* deed men een soortgelyke ontdekking, maar de kisten waren van dunder hout: dan de zee overdekte schielyk alles. Wat meer oostwaards, zyn de wooningen, welke men daar aan de *Gothen* toefchryft. Voor omtrend honderd Jaaren kwamen zy te voorschyn, en zyn nu meer dan half vloed van daar, behalven die het oostelykste by de duinen liggen: zy strekken zich in de gedaante van een straat oost en west,

aan

(*) Zie den tegenwoordigen staat van *Zeeland*, p. 223.

aan het eind loopen zy zuidwaards, en maaken een aanmerkelyk getal uit. Doorgaans zyn zy langwerpig vierkant, rondom met overeind staande paaltjes bezet, de grond is gemaakt van leemzarde, gelyk men nog voor dorschvloeren, ook in *Drenthe* en elders in de woningen gebruikt. Naast eenige van dezelve is een gang van dergelyke stof, een halve roe breed. Voorts tonneputten, welke tot waterbakken gediend hadden in de hoeken der gebouwen. Men vond'er verscheide gouden penningen, drie zilveren schaaltjes, een menigte beenderen van schaapen enz. In 1749 ontdekte men op nieuw oude graffteden, en meer dan twintig doodkisten in dezelfde ligging, deeze waren van ruuwe planken, met houten pennen aan een gehegt. Een was van een boom uitgehold. — Men vond de beenderen van gewoone grootte; de kisten waren door de zwaarte der duinen, waar onder zy een onheugelyken tyd gelegen hadden, ingedrukt.

FR. Wie hebben daar gewoond? Vader!

E. Dat kan ik niet bepaalen. Ik haal dit wat breeder aan, om dat het tot een nieuw bewys dient, 1. dat onze kusten zich veel verder hebben uitgestrekt en bewoond zyn; 2. dat de duinen van tyd tot tyd door overstuiving naar binnen gewerkt zyn: daar door is dat geheele dorp, of wat het ook geweest zy, eerst bedolven en naderhand by verdere overstuiving nu weder ont-

dekt geworden. Jammer is het, dat men geene aftekening van den tempel en geene volledige berigten van de gevonde penningen, tichelfteenen en het fraaije aardwerk heeft, daar uit zou men met meer grond kunnen gissen. De gedagte van CANNegiETER, dat hier een aanmerkelyke vaart en een tak van het *Helium* geweest is, wordt door dit alles bekrachtigd, gelyk men ook de sporen van een graft van *Domburg* naar zee toeloopende, aan weerskanten met staaken bezet, ontdekt heeft. En ik worde in myn denkbeeld gesterkt, dat deeze NEHALENNIA eene plaatselyke Godheid geweest is, aan welke deeze uitvaart was toegewyd, gelyk ze daar ook naar genoemd is (*).

D. Maar de beelden en de tempel zyn toch vreemd in dien tyd op deezen grond.

E. Dat zyn zy ook. Dit strookt niet met het geen wy uit TACITUS hebben bygebragt, maar TACITUS heeft ons ook verlegen gemaakt, met den tempel by de *Marsen*. Het zou kunnen zyn, gelyk ik zeide, dat de *Germaanen* ten opzigt van hunne moeders Godesen, die geleefd, die zy gekend hadden een anderen regel volgden. Maar in welke taal zyn alle de opschriften, aan NEPTUNUS, aan HERCULES, aan NEHALENNIA? alle in 't *Latyn*, dus door de *Romeinen* gemaakt, aan deezen, welke hier dee-

(*) Ziet M. STUART, het IIIde Deel bl. 113.

ze plaatselyke Godheid, *Genius Loci*, vonden en vereerden op hunne wyze, schryve ik daarvan, en den tempel en de beelden toe. Men zegt ook, dat by den tempel de overblyffelen van een bosch zyn gevonden, en hier kunnen de oude inwooners hunne vereering gedaan hebben. Ik zal hier alleen nog byvoegen, dat men in 't Jaar 1514 te *Westkappel* een steen vond, aan HERCULES MAGUSANUS toegewyd, welke in een pilaar in de kerk van *Westkappel* is ingemetzeld. Ook getuigt BEKANUS, dat te *Westkappel* een tempel of kapel aan HERCULES gewyd, gestaan heeft, van welken in zyn tyd de fondamenten en puinhoopen nog te vinden waren: — insgelyks waren de overblyffels van een *Romeinsche* sterkte toen daar nog te zien. Meer zullen wy van *Zeeland* niet zeggen, maar ons van daar aan het strand in *Zuid Holland* begeeven, waar wel eer de uitloop van den middelsten *Rhyn* geweest is, waar men de grondslagen van een aanmerkelyk gebouw, doorgaans onder den naam van *Brittenburg* of het huis te *Britten* ontdekt heeft.

R. Daar verlang ik wat van te hooren.

E. Ettelyke honderd schreeden ten Noord-oosten van *Katwyk* aan zee, ontdekten zich by zeer laag water in den Jaare 1520 fondamenten, welke twee dagen lang te zien waren. GUICCIARDYN schreef in zyn tyd, dat deeze ontblooting sedert twee honderd Jaaren

meermaalen gefchied was. In 1552. zyn zy weder geheel te voorschyn gekomen. In 1562. wanneer GUICCIARDYN zyne befchryving van *Nederland* voleinde, is het langer dan twintig dagen aan een te zien geweest, en hebben de inwooners gelegenheid gehad om allerlei *Romeinsche* oudheden, tegelen, pannen, gemerkt door het Legioen, of met de letters E. X. G. I., uit *Neder Germanien*, potten, zegelringen, sleutels met of zonder, lampen, beelden, steenen met afbeeldingen en opschriften, penningen en wat dies meer is, in groote menigte 'er uit te haalen, waarvan ik de voornaamste heb afgebeeld. — Ik heb u ook de grondslagen, en den opstal in tekening willen vertoon. Gy ziet, dat het gebouw vierkant is opgehaald, met ronde naar buiten uitspringende toorens, elke zyde bedraagt twee honderd en veertig voet, van binnen vertoon en zich de fondamenten van een ander gebouw, het geen tot inwooning zal verstrekt hebben, gelyk het buitenste tot verdediging. Toen het op kersdag 1520, met een sterken west zuid westen stormwind ontbloot wierd, was het driedubbel muurwerk byna agt voeten hoog. Men haalde 'er, behalven duizenden kleine, vyf groote steenen met opschriften van daan, de fundament-steenen bevond men vier voeten lang en drie breed. In 1552. op *St. Pontiaansdag* was het nog twee voeten hoog. Na 1562, wanneer het langst bloot bleef,

bleef, en daar door ook het langst van elk een kon beroofd worden, kwam het nog tweemaal in die Eeuw te voorschyn, in 1570 en 1588. In de volgende Eeuw in 1662, 1666, 1672 en 1696, wanneer nog penningen van ALEXANDER SEVERUS en SEPTIMIUS SEVERUS gevonden wierden. Toen weder in 't begin en laastelyk in 't midden van deeze Eeuw, in 1752, met een oost en zuid oosten wind, op den 27 October, wanneer het my ook heeft mogen gebeuren, deeze overblyffelen te zien. Ik was toen jong en had 'er weinig erg in, om ergens na te zoeken, of iets op te tekenen, maar voor zoo ver myn geheugen toedraagt, bestonden zy alleen in eenige ryen paaltjes, waaruit men egter de oude gedaante kon opmaaken, even gelyk het in de natuurlyke historie van *Holland* van L. F. VAN BERKHEY is afgebeeld. Behalven dit hoofdegebouw, liepen 'er ook van ouds aan weerskanten naar zee en den duinkant muuren, waarvan men de naauwste voor een riool, en de wydste voor een voorportaal houdt. Ook vond men spooren van woningen, welke hier by gestaan hadden. De Heer van *Katwyk* liet de laatstgemelde muuren nagraaven, maar zy verloren zich onder het duin.

D. Wanneer en door wie is dit gebouw gestigt?

E. Dat de grondslagen van de *Romeinen* gelegd, en dezelve door hen eerst gebruikt zyn, blykt

blykt ontegenzeggelyk uit alle de overblyffels en gedenktekenen, waar door het gevoelen van hun vervalt, welke BRITTENBURG, om deszelfs gedaante van een veel laateren tyd en van *Gottifchen* oorsprong rekenen. Dan in welk een tyd het eerst door de *Romeinen* aangelegd is, kan men niet bepaalen. Indien het waar was, dat de steen, waar van JUNIUS gewaagd, daar gevonden was, zouden de Keizers LUCIUS SEPTIMIUS EN MARCUS AURELIUS ANTONINUS hetzelfde als een *Armamentarium* of wapenmagazyn van de vyftiende bende der vrywilligers, na dat het door ouderdom vervallen was, onder VALERIUS PUDENS weder hebben laten opbouwen. Maar uit de groote *Hollandfche* Kronyk, en AURELIUS BATAVUS blykt, dat deeze steen te *Roomburg* en niet hier is gevonden, schoon aan 't huis van den Heer van WASSENAAR bewaard. Ook ziet 'er dit gebouw niet als een wapenhuis uit. Dit spoor missen wy dan. Zonder eenigen grond wordt het reeds aan JULIUS CAESAR, met meer grond aan DRUSUS toegekend, en onder de vyftig burgten gerekend, welke hy aan den linker oever van den *Rhyn* heeft laten stigten, schoon het naderhand merkelyk kan verbeterd zyn, en zoo hy aan de twee andere uitloopen van den *Rhyn* ook kasteelen heeft aangelegd, *Helium* en *Flevium*, is het meer dan waarschynlyk, dat hy den midden *Rhyn* niet weerloos zal gelaaten hebben. Indien zekere steen

steen daar gevonden, en het opschrift, dat zeer verminkt is, wel opgegeeven word, zou hier een altaar geweest zyn, welke eerst door CLAUDIUS, vervolgens door SEVERUS, en eindelyk door M. AURELIUS ANTONINUS hersteld was (*). Deeze houd men dan voor den altaar, welke in deeze oorden door DRUSUS was opgerigt, waar van TACITUS spreekt, en dan stond dezelve eigenaardig in eene burgt door DRUSUS gestigt. Zommigen plaatsfen 't huis te *Britten* aan den regter oever van den *Rhyn* op *Frieschen* bodem, maar dit is niet aanneemelyk, ook kan men de nette plaats van den ouden uitloop niet bepaalen, schoon sommigen meenen, dat een strook, welke nog de *Rhynsoever* geheeten wordt, daarvan nog het overblyffel zou zyn. Dit gevaarte heeft oorspronkelyk in een zeer vermaakelyken oord gestaan, ver binnen de duinen, welke niet minder aangenaam was, dan te *Catwyk* aan den *Rhyn* of *Noordwyk binnen*, waarvan wy nader spreeken zullen.

VR. Weet men dan niet EELHART, wanneer en door wien dit gebouw gesloopt is?

E. De tyd van deszelfs ondergang is zoo weinig

(*) Men geeft dit opschrift dus op : IMP. CAES. M. AUREL. ANTONINUS. BRITANNIC. GERMANIC. PIUS FELIX, AUGUSTUS. PONT. MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III. ARAM. A DIVO. CLAUDIO. ET. POSTEA. A. DIVO. SEVERO. PATRE. SUO. RESTITUTAM.

nig bekend, als die van de eerste stigting. Het behoort zeker onder die *Romeinsche* sterkten, welke door de *Caninefaaten*, op of aan wier grenzen het gelegen was, in hunnen opstand aangevallen en verwoest werden. Naderhand is het wel weder herbouwd, maar heeft in alle de oorlogen en omwentelingen zeer veel aanstoot moeten lyden, in laater tyd van de *Noormannen*, en zou, wanneer dit alles niet gebeurd ware, tot een prooi van de onwederstaanbaare zeegolven van zelfs geworden zyn.

M. Maar zoo het door de *Romeinen* eerst gebouwd is, hoe komt het dan aan den naam van 't huis te *Britten* of *Brittenburg*?

E. Al weder eene vraag, welke ik niet weet te beantwoorden, schoon dezelve tot menigvuldige gissingen aanleiding gaf, waar mede het met het beroemde *Brittannisch* kruid, *Herba Britannica*, gelyk staat. De plaats van *PROCOPIUS*, welke van het Eiland *Brittie* spreekt, dat hier voor den *Rhyn* gelegen had, zou alles afdoen, indien het mogelyk was, dat van het aanwezen en verdwynen van zulk een magtig Eiland, dat drie talryke en srydbaar volken kon voeden, niemand, dan hy, zou gewag gemaakt hebben. Het is zeker *Brittanjen* en niet anders dat hy bedoelt: maar waarom dan een gebouw op den *Bataaffchen* of *Caninefaatschen* bodem naar dit volk genoemd. — Om dat het aan de *Brittannische* zee gelegen was, in 't gezigt van *Brittanjen*,

tanjen , of om dat het door Kooplieden uit *Brittanjen* wierd bezogt ? Dit kan my , nog u voldoen. Toen Keizer CALIGULA zich in deez en oort bevond , begaf zich een *Brittannisch* Prins , zoon van den Vorst CUNOBELLINUS , met eenige manschap onder zyne bescherming , en men meent , dat hem deeze streek , en dit gebouw tot een verblyf zou aangewezen zyn. Ook zyn 'er van tyd tot tyd volkplantingen uit *Brittannie* aan het vaste land aangekomen , welke zich aan de kusten van *Gallien* en ook hier hebben nedergezet , men noemt onderscheide plaatzen , welke van de *Britten* hun naam schynen ontleend te hebben , als *Britsum* , zulk eene plaats treft men ook in *Engeland* aan , *Britzenburg* , *Britswert* in *Vriesland* , *Bretange* of *Bourtange* , enz. Deeze naams oorsprong zou zeker van meer gewigt zyn , indien men vooral deeze gebeurtenissen meer voldoende berigten kon aantreffen. Wy zullen deeze plaats nog eens bezoeken , dan eer wy dezelve nu verlaaten , aanmerken , dat omtrend een half uur verder naar zee een oude toorn heeft gestaan , waar van volgens OUDAAN en anderen , by eene laage zee , de overblyffelen nog onder water , met boomen en haaken gepeild worden , men noemde denzelven den ouden *Caljaart* of den toorn van *Calla* , tusfchen beiden voelt men eene menigte tronken van geboomte. Uit het een en ander wordt het denkbeeld gestaaft ,
dat

dat deeze de toorn of baak is , welke CALIGULA tot gedagtenis van zyne gewaande overwinning over de *Britten* , schoon hy by hun geen voet aan land zette , heeft opgerigt. Anderen leiden het huis te *Britten* van dit geval af , maar dit gelykt niets naar een toorn of vuurbaak. — Laaten wy nu onze wandeling langs den *Rhyn* voortzetten , dan komen wy op twee aangenaame en van ouds bekende dorpen *Valkenburg* en *Rhynsburg* , het eene weleer een graaffchap , beroemd door deszelfs paardemarkt , het andere door een schoon Adelyk Nonnenklooster , waarvan de tekenagtige *ruinen* nog overig zyn. Naby *Valkenburg* , ten westen van den *Rhyndyk* , waar nu het huis *Toorenvliet* staat , heeft men eene sterkte gehad , waarvan de zichtbaare hoogte nog over is , dezelve zou niet minder ruimte dan de Burgt te *Voorburg* beslaagen hebben. Deeze sterkte te *Valkenburg* is zeker van *Romeinschen* oorsprong. Men vond 'er verscheide *Romeinsche* penningen en andere oudheden ; onder anderen munten van CALIGULA , hoewel anderen deeze burgt op het marktveld , en den grond waar nu de kerk en tooren te *Valkenburg* staan , plaatzen , waar nog somtyds duifsteenen worden uitgegraaven. — Te *Rhynsburg* is insgelyks eene aanzienlyke sterkte geweest , waarvan *Rhensburg* , by HERM. CONTRACTUS en LAMBERTUS VAN SCHAFNABURG een sterke Stad en Fortres genaamd , in 1047-

is ingenomen door Keizer HENRIK (*). In 1133 heeft PETRONELLA, Weduwe van Graaf FLORIS DE VETTE, daar een groot vrouwenklooster, zoo men zegt van de steenen van den ouden Burgt, gestigt: door anderen is het uitgebreid en verbeterd. Wel haast wierdt dit klooster het schoonste en tykste van het gantsche land. De Abtdisen waren van den eersten rang, en dikwerf uit het Graaflyke huis: zy schreeven by *Gods genade Abdisse van Rhynsburg*. Vorsten en Koningen begroetten haar met kniebuiging; zelfs Keizer CAREL DE V de Abdis ontmoetende, trad uit zyn wagen, en begroette haar op die wyze. Men vindt by OUDAAN in zyne Roomsche Mogenheid de afbeelding der grondslagen van een oud gebouw, 60 voeten lang en 27½ wyd, welk echter meer naar eene kerk, dan naar eene sterkte gelyken: dan dezelve verloren zich onder het klooster. Waarschynlyk zyn het de fundamenten van eene kapel door Graaf DIRK DE TWEEDE, te vooren gestigt, want de grootte en vorm komen in 't geheel met die van een *Romeinsche* sterkte niet overeen.

(*) HENRICUS imperator, exercitum navalem per Rhenum duxit in Frisiam contra GODOFREDUM ejusque adjutorem Didericum, ibique duas munitissimas urbes cepit Rhinesburg & Fleerdingen. Men denkt, dat HENRIK den Burgt toen gesloopt heeft.

een. De Heer van *Schagen* en *Poelgeest*, die in 1613. deeze opspooring liet doen, en door J. DE LALAING naauwkeurig schetsen, vond ook aan een geheel anderen hoek in den boomgaard over de kloostergracht, nu genaamd de *oude Vliet*, grondvesten van een oud gebouw. GOUDHOEVEN zegt ook dat men voor de *Nederlandsche* beroerten de overblyffelen van deezen Burgt in den hof van 't klooster plag te zien. Men heeft hier verscheide *Romeinsche* oudheden en penningen gevonden van 't zelfde soort als te *Voorburg*. ADR. PARS, zag sceenen met het merk *Leg. inf. Germ.* het *legioen van Neder Germanien*: — Een aarden lamp, met den naam ADIMETUS, hoedanigen een vrygemaakte slaaf van AUGUSTUS voerde; deeze zal de naam of van den eigenaar, of van den maaker geweest zyn: en een pot met een zeer langen naauwen hals. Veele penningen en andere oudheden, daar gevonden, wierden ten tyde van den Burgemeester ORLERS, by deezen en geenen bewaard. — Laat ons nu door *Leiden* naar eene plaats wandelen, waar de *Rhyn* zich in twee takken splitst, van welke de eene de oude en de andere de nieuwe *Rhyn* genaamd wordt, digt by *Leyerdorp*.

R. Wat zullen wy daar aantreffen?

E. Niets dan een eenvoudig hek voor een tuin of Boomgaard, waar op de naam *Roomburg*

burg staat, de eenige overgeblēeve gedagtenis van een wapenhuis of sterkte, welke de *Romeinen*, hier gestigt hadden, en naar hun *Roomburg* of *Romersburg* genaamd is, in onderscheiding van *Rodenburg*, waar mede het te onregt door BOXHORN verward wordt: dit lag in de nabylieid van die plaats. Men heeft hier in den grond zwaare fondamente[n], van eene zeer groote uitgestrektheid gevonden. Zilveren en koperen munten, vorstpannen met letters, huisraaden, beelden, steenen met opschriften en andere *Romeinsche* oudheden, welke te *Leiden* door een voornaam kuipersbaas, CORNELIS KLAASZE, als een groot liefhebber van *Nederlandsche* oudheden by HADRIANUS JUNIUS geroemd, by meer andere van *Brittenburg*, *Valkenburg* en *Rhynsburg*, zorgvuldig bewaard wierden.

D. Wie zou die by een Kuiper zoeken?

E. Het is gelukkig, als 'er onder den middenstand burgers gevonden worden, welke hun vlyt en vermogen tot zulke verzamelingen besteedden, wanneer de grooten zich des niet bekommeren. Men schonk zelf aan Keizer MAXIMILIAAN, die 'er anders over dagt, in 1508. wanneer hy dit Land bezogt, eenige van de aanmerkelykste Oudheden weg. Men gaf hem ook het been van een zoogenaamden reus, in een verroest harnas hier gevonden. Dit was volgens JUNIUS zoo lang, als het dy- en scheenbeen van een middelmatig man. Het harnas was om

zyne schouderen, en zoo lang bewaard, tot dat het door roest geheel verteerd was. Men vond 'er ook twee koperen leeuwen, met het beeld van *Pallas*, een edelsteen van donker groene kleur, zynde een Smaragd of een Jaspis, ter grootte omtrend van een okkernoot, en een aarden wynkruik van fraay maakfel, die ook al weggeschonken zyn. JUNIUS zag by de Abtdis tegels gemerkt, *ex. Germ. inf.* penningen van DOMITIAAN, NERVA, TRAJAAN, TIBERIUS, CLAUDIUS CÆSAR, VAN ANASTASIUS, Q. CURTIUS RUFUS en anderen, ook toonde zy hem een koperen lamp met vier lichten. Ik heb in den beginne, toen ik van het reuzenkerkhof sprak, door den Heer PALUDANUS nagespoord, aangemerkt, dat 'er geen gellagt van reuzen plaats heeft. De zugt voor het wonderbaare, heeft van elk buitengewoon gevonden been, een reuzenbeen gemaakt, dat inderdaad van groote dieren afkomstig was. Dit neemt niet weg, dat 'er hier en daar enkele menschen gevonden worden, die de gewoone maat te buiten gaan. Denkt maar om den grooten boer van *Lekkerkerk*; den reus van *Sparwou*, en den *Deenschen* KAJANUS. De kundige LE FRANCQ VAN BERKHEY, houdt het voor een Oliphantsbeen. De *Romeinen*, zelfs CÆSAR reeds, voerden geharnaste Oliphanten met zich in hun legers: maar of dezelve in deeze laage moerasige en bosachtige landen, welke CÆSAR nooit bezogt, bruikbaar

baar waren, is bedenkelyk. In 't Jaar 1502. ontdekte een landman onder het ploegen de fondamenten van dit *Roomburg*, omtrend een boogfchoot ver van den *Rhyn*. Indien men CORN. AURELIUS gelooven mag, was het vierkant, ieder zyde tweehonderd voeten lang: aan elken hoek voorzien van een ronden toorn. De muuren waren niet min, dan zes voeten dik.

D. Waartoe diende dit groot gebouw? Zeker tot eene fterkte.

E. DRUSUS of een ander heeft het waarfchynlyk daartoe aangelegd: men houdt dit gebouw doorgaans voor het *pratorium Agrippinae*; maar dit kan ik geenszins toefstemmen. Zy die van *Lugdunum* volftrekt *Leiden* willen maaken kunnen niet wel anders fpreeken: de eene dwaaling vloeit doorgaans uit de andere voort. *Leiden* ligt nu veel verder van de *Noordzee*, dan tweeduizend fchreden, hoe veel te meer toen. In allen gevalle kan het tot dus ver niet beweezen worden, dat *Leiden* het oude *Lugdunum* is, en de waarfchynlykheid is voor een ander *Lugdunum*. Omtrend het *forum ADRIANI* is men het op CLUVERIUS na vry wel eens, dat dit by *Voorburg* te vinden is, negentien-duizend fchreden van de mylpaal; hoe kan dit dan zoo veel verder liggen, daar het *Pratorium* maar op vyfduizend fchreden van de eerfte mylpaal af op de reiskaart getekend staat? Dit vat ik

niet. Maar 'er is nog een ander bewys. Men ontdekte by het opgraaven der fondamenten een marmeren steen, zes voeten breed en vier voeten hoog, welke naar alle waarschynlykheid in de voorgevel van dit gebouw geplaatst was, met dit opschrift: CÆSAR LUCIUS SEPTIMIUS SEVERUS AUGUSTUS, IMPERATOR, en MARCUS AURELIUS ANTONINUS CÆSAR, hebben het WAPENHUIS van de vyftiende bende der vrywilligers, wanneer het door ouderdom vervallen was, hersteld, toen VALERIUS PUDENS, keizerlyke Legaat, Proprætor was, onder het opzigt van den bevelhebber CÆCILIUS BATO (*). JUNIUS en anderen na hem, hebben wel geschreeven, dat deeze steen onder de overblyffelen van het huis te *Britten* zou gevonden zyn: maar dit slydt tegen het eenpaarig getuigenis van CORNELIUS AURELIUS, en de groote *Hollandsche Chronyk*: het slydt ook tegen de waarschynlykheid, dat men zoo dicht aan zee, — aan de grenzen, een *Magazyn* van zulk eene aangelegenheid zou aanleggen. De herstelling van dit gebouw rekent men omtrend het einde van de tweede of het begin van de derde Eeuw na CHRISTUS geboorte. CORN. AURELIUS geeft

nog

(*) IMP. CÆS. L. SEPTIMIUS. SEVERUS. AUG. ET. M. ANTONINUS CÆS. COH. XV. VOL. ARMAMENTARIUM. VESTUSTATE. CONLAPSUM. RESTITUERUNT. SUB. VAL. PUDENTE LEG. AUG. PR. PR. CURANTE CÆCIL. BATO. PRÆ.

nog een ander opschrift aldaar gevonden, waarop men met groote letters las: GENS BATAVORUM, AMICI ET FRATRES POPULI ROMANI. Het volk der *Batavieren*, vrienden en broeders van het *Romeinsche* volk (*). Naderhand is op deeze plaats ook een nonnenklooster gebouwd, maar van veel minder aanzien, dan dat te *Rhynsburg*. — Te *Alphen* hebben wy ook eene verblyfsplaats der *Romeinen* aangetroffen op de Kaart en het Reisboek, waar van men den naam van ALPHENUS VARUS, of van CLODIUS ALBINUS afleidt. Het blykt uit een steen daar opgedolven, met het opschrift Leg. I. A. dat het eerste legioen, het *Menervische* genaamd daar gelegen heeft, dat door DOMITIAAN opgericht is. Men noemt het doorgaans *Albiniana* of *Alpheni Castra*.

FR. Wie waren deeze ALPHENUS en ALBINUS?

E. De eerste was overste van een *Bataaffsch* Legioen. De andere was door COMMODUS uit *Gallien* gezonden, om de *Friesen* over den *Rhyn* te rug te dryven. In *Gallien* landvoogd zynde,
is

(*) Men vindt een volkomener opschrift door CAR. LANGIUS, uit de papieren van LUDOV. VIVIS uitgeschreeven, en door SMETIUS en GRUTERUS aangehaald. FORTUNÆ. AUG. SACR. PRO SALUTE. ITU. AC. REDITU D. D. N. N. M. AUR. ANTONINI. PII. AUG. ET P. SEPTIMI. GETÆ. NOBILISS. CÆS. CIV. BATAVI. FRATRES. ET. AMICI P. R. V. S. L. M.

is hy van SEVERUS afgevallen, maar door dien Keizer gellagen en met al de zynen omgebragt. De verwisfeling van de B. en F. is zeer gemeen. Het is dus niet vreemd aan een van beiden eene legerplaats toe te fchryven, fchoon PLEMPER zegt, dat het nimmer de gewoonte was by de Romeinen, naar een veldheer eene legerplaats te benoemen. De zaak is van te weinig gewigt, om 'er ons langer by op te houden: men kent toch de *castra Ulpia*, *castra Trajana*. Intusfchen moet men niet aan het denkbeeld van een legerplaats blyven hangen; het woord *Castra*, betekent ook eene fterkte, die, gelyk ik voorheen aanmerkte, in vredes tyden wel in kooren magazynen veranderden. Dit zou de ondervinding hier ftaaven, waar men by het graaven eene groote menigte half gezengde tarwe ontdekt heeft, zoo men gelooven mag, dat die zoo veel eeuwen kon in wezen blyven. Behalven dit, heeft men 'er verfcheide penningen en fteenen gevonden. — Spoeden wy ons nu naar *Nymegen*: alleen zouden wy te *Utrecht* nog eens kunnen aanleggen, waar men binnen in de ftrad, op 't Bifchops hof, tufchen den Dom en 't oude kerkhof, by *St. Pieter*, — een weinig boven de ftrad, voornamelyk by *Vechten*, en beneden by de *Meeren* en de *hooge Woerd*, by het roeren van den grond zeer veele Romeinfche oudheden gevonden heeft: fraai gewerkte potten, kommen, kannen, krui-

kruiken, schaaalen, altaar steenen, met *Romeinsche* opschriften, gouden, silveren en koperen penningen in menigte van de eerste *Roomsche* Keizers AUGUSTUS, TIBERIUS, CLAUDIUS, NERO, VESPASIAAN EN TRAJAAN, maar voornaamelyk van ANTONINUS PIUS en NARCUS AURELIUS ANTONINUS. Men heeft hevig getwist of *Utrecht* te vooren *Antonia* of *Antonina* genoemd wierd, dan of het twee onderscheide plaatzen zyn. Ook heeft men te onrecht voorondersteld, dat de naam *Wiltenburg* allengskens in *Utrecht* is overgegaan, daar de *Latynsche* benaaming ons genoegzaam aanduidt, waar dit laatste zyn naam van gekreegen heeft, — van den overtocht, gelyk het ook in het reisboek van ANTONYN *Trajectum* genoemd wordt, zonder eenige melding van *Antonia*. Men is het niet minder oneens, naar wien dit *Antonia*, het geen wy voor eene van *Utrecht*, een weinig afgelege sterkte houden, genoemd is. 'Er zyn verscheiden van dien naam onder de *Romeinen* geweest. Allereerst denkt men aan M. ANTONIUS, welke als *Legaat* onder JULIUS CAESAR diende, toen hy *Gallien* veroverde. Maar ANTONIUS PRIMUS, Raadsheer en *Legaat* van VESPASIAAN, de vriend van CLAUDIUS CIVILIS, die onder NERO valschelyk beschuldigd, en van zyne waardigheden ontzet, herwaards den wyk genomen heeft, komt hier meer in aanmerking. Anderen denken om ANTONIA de

huisvrouw van DRUSUS GERMANICUS, of om ANTONINUS PIUS. Voorts beschouw dit *Antonia* en *Wiltenburg*, twee duizend schreden boven *Utrecht*, als eene en dezelfde plaats.

D. Waarvan daan deeze groote naamsverandering.

E. Van de *Wilten* wordt dezelve doorgaans afgeleid, welke zich meester van dit land gemaakt hadden, het slot *Antonia* innamen en verwoestten, en een ander bouwden. 't Kan ook zyn, dat het oude *Antonia* bleef en naar hen *Wiltenburg* voortaan genoemd wierd. Dog dit geheele verhaal wordt door veelen met of zonder reden in twyffel getrokken. CANNEGIE-TER dagt 'er dus over, in denzelfden uitgestreken brief. „Wat aangaat de *Wilten*, ik vinde daarvan niets, dan by de *Hollandsche* Schryvers, ten opzigt van *Wiltenburg*. HEDA is in alle oude dingen geheel buitenspoorig. BEKA zegt, dat de *Wilten Sclavi* zyn, en volgens getuigenis van CEDRENUS, zyn de *Sclaven* een soort van *Hunnen* geweest (*). Ik vinde ook, dat de *Wilten* hebben gewoond omtrend de *Elve*, en aldaar verslagen zyn van CAREL DE GROOTE: dog de Auteurs, om dit te bewyzen, heb ik niet aan de hand. Dat dit volk, gelyk alle andere, die over den *Rhyn* en *Donau* hebben gewoond, langs veele landen heeft

(*) CELLARIUS in Zosimum. hist. 4. c. 20.

heeft gedwaald, is wel te denken. Ik wil ook niet ontkennen, dat de *Wilten* tot de *Quaden* kunnen worden gebragt: dog om de waarheid te zeggen, zoo de *Wilten* onder de *Hunnen* te huis hooren, zyn zy veel hooger van daan gekomen, te weeten van de *Palus Mæotis* of de zwarte zee. Maar zoo de eerste *Hunnen* ten tyde der *Valentiniani*, of daaromtrent, onder het geleide van *ATTILA* in *Gallien* zyn gekomen, hoe kunnen de *Wilten*, als afstammelingen van de *Hunnen*, zoo vroeg in *Batavien* zyn geweest? Men zou eer kunnen denken, dat de *Wilten* met *ATTILA* of alleen naar *Gallien* zyn getrokken, en wanneer *ATTILA* over den *Rhyn* is voortgetogen, dat de *Wilten* zich in *Batavia* genesteld hebben, maar na dat *ATTILA* in de *Catalonifche* velden is geslagen in het Jaar 451, wanneer *VALENTINIAAN DE DERDE* de regeering in handen had, heeft het waarschyntlykheid, dat *VALENTINIAAN* te dier tyd de *Wilten* heeft verjaagd, en hun roofnest uitgerooid. Ten minsten vinde ik tot nog toe geen reden, waarom onze oude Chronykschryvers hier in geen geloof verdienen. Ja ik vinde geen reden, waarom men niet zo wel onze *Hunnenschaufen* tot het vlugten der *Hunnen* in deeze, dan in volgende tyden zou kunnen brengen (*). Wat

de

(*) Ik heb van de *Hunnebedden* spreekende gezegd, dat de *Hunnen* nimmer in dit land zyn geweest, daar

in

Wat de plaats betreft, waar de *Wiltten* hun Casteel hebben gebouwd, (indien waarlyk een

in zyn my veele van onze Schryveren voorgegaan. Ik zal daarentegen opgeeven, het geen ik in andere onuitgegeevne brieven van CANNegiETER gevonden heb, omtrend de *Hunneschanssen*. — „De *Hunni* *Hunni* en *Chunni* door PTOLEMÆUS bij den *Pontus Euxinus* geplaatst, zijn zoo wel als de *Cimbren* en andere *Noordsche* volken, door deeze gewesten naar *Frankryk* en *Italiën* getrokken. — ATTILA nam zyne reis door *Thraciën* naar *Italiën*. De *Hunneschanssen* by *Arnhem* aan den *Rhyn*, zyn 100 treden lang en 50 breed. Zy liggen op eene steile hoogte in 't midden van een kuil.” — Deeze brief was van den 27 January 1731. Den 22 April 1733, schreef hy weder aan zyn vriend van LOON. „De *Hunneschans* by *Harderwyk* ligt in eene woeste heide, midden op de *Vetuwe*, in een halve rondte, waar van de twee hoofden uitkomen aan een Meer van schoon helder en vischryk water, ten westen, zynde de ingang van de schans ten oosten. De ruimte is langs het meer, dat is, van 't zuiden naar 't noorden 330 voeten *Rhynlandsch*. Maar van 't Meer tot den ingang, of van 't westen naar 't oosten 355 voet. In deeze ruimte konden niet veel *Hunnen*, maar misschien hebben zy daar hunne vrouwen, kinderen en *bagage* bewaard.” Ik wil wel bekennen, dat ik by het bezoeken van de *Hunneschanssen* aan den *Rhyn*, eenigzins aan 't wankelen raakte. Dan hoe kunnen de naamen door den tyd veranderen! CANNegiETER schryft

een Casteel door dit volk gebouwd is, en niet eer te gelooven, dat het *Romeinsche* Casteel door dit volk is ingeuomen en herdoopt; want waarvan heeft dit gespuis toch de konst van Casteelen te maaken gekreegen, dit is wat zwaarigheid onderworpen:) dit staat vast, dat aldaar een *Romeinsche* Burgt of Bolwerk is geweest, en het wordt gestaafd door ontallick veele *Romeinsche* oudheden, die daar in geen geringer menigte zyn uitgegraven, dan te *Brittenburg*, *Nymegen* (*), *Xanten* en andere plaatsen, waar wy weeten dat *Romeinsche* legers hunne standplaats gehad hebben. Het geen nu in verschil kan worden getrokken is dit, hoe de *Romeinsche* Burgt of Vesting den naam *Antonia* heeft gekreegen, en hoe die *Trajectum* is genaamd. Omtrend het eerste wykt men af van BEKA, wanneer men niet alleen ont kent, dat deeze naam van ANTONIUS den drieman is afgeleid, maar ook, dat die vesting ooit

schryft zelfs in den laatsten brief. — „Zouden die schanssen ook tegen de *Hunnen* door de inwooners opgeworpen zyn, en dus zoo veel als *Hudeschanssen* betekenen.” Geheime bergplaatzen worden in 't Graaffchap *Zutphen* *Huden* genaamd. Een hospes daaromtrent kende den naam van *Hunneschans* niet, maar by de boeren wierd het *Geburgte* genaamd.

(*) In betrekking van *Nymegen* zullen wy het straks anders vinden.

ooit *Antonia* is genaamd. BUCHELIUS geeft hier van tot reden, om dat geen *Clasfich* auteur hier van gewag maakt. Maar ik vraag, by welk een *Clasfich* auteur hy dit zoekt, by een *Romeinsch* of by een *Grieksch* dan deezen hadden zoo veele zaaken van grooter belang te befchryven, dat zy weinig dagten aan plaats en, aan het uiterfte van de waereld, dus noemden zy den *Rhyn*, voorgevallen, ten zy die door een grooten oorlog beroemd wierden. Ei lieve, zeg my, wie heeft die zwaaren oorlog befchreeven tusfchen *CERIALIS* EN *CIVILIS*, dan alleen *TACITUS*, buiten wien wy 'er niets van zouden geweeten hebben? *JOSEPHIUS* spreekt 'er in 't voorbygaan van, by gelegenheid van *VESPA-SIAAN*, en *DIO CASSIUS* aan dit tydftip komende, zegt, dat 'er in *Germanien* wel iets is voorgevallen, maar niet van veel belang (*). Indien zy zaaken van zoo veel gewigt niet hebben geagt, wat moeten wy van die van minder belang denken? Dat 'er *Romeinen* te *Wiltenburg* hebben gehuisd, blykt uit zoo veele *monumenten*. Dat zy hier eene vesting hebben gehad, blykt uit veele omftandigheden en fteenen, waarop de *ale* ftaan, waaronder de foldaaten van de bezetting hebben gediend. Dat deeze vesting een naam hebbe gehad, is natuurlyk. Dat dit een *Romeinsche* naam geweest is, is meer dan waarfchynlyk.

(*) Zie myne aanmerking op bl. 78.

lyk. Zoo deeze redenering doorgaat, waarom verwerpt men dan die van *Antonia*. Ik staa toe dat ANTONIUS de Drieman hier niet geweest is, maar moet dan de geheele naam onwaarheid zyn, om dat BEKA dien van een onwaaren oorsprong heeft afgeleid? — Doch ik haal den knoop by een en zeg, dat het my geenszins onwaarschynlyk voorkomt, dat de vesting *Antonia* of *Antoninia* genaamd is, het zy van den een of anderen Veldoverste, het zy van ANTONINUS, zynde het zeker, dat ANTONINUS CARACALLA burgten en *monumenten* in menigte in *Batavien* heeft gestigt, gelyk ik meen te zullen betoogen. Verder ben ik van gedagte, dat men digt by *Utrecht*, twee veeren of *Trajecten* heeft gehad, het een zeer oud en reeds bekend in het *Itinerarium* van ANTONINUS, naderhand by verloop van den *Rhyn* heeft men een nieuw veer gemaakt by *Wiltenburg*. — Na dat *Wiltenburg* is over hoop gesmeeten, en mogelyk de *Rhyn* zyn streek heeft veranderd, is het oude *Trajectum* of *Trajectum Vetus*, zoo als *Utrecht* in de oude *diplomata* volgens BEKA genoemd wordt, meer gebruikt, en dit heeft aanleiding tot een groote woonstad gegeven. Dus wordt de zwaarigheid van de beide *Trajecten* opgelost, en het *Trajectum Vetus* doet ons van zelfs aan het *Trajectum Novum*, of den nieuwen overtocht denken, te meer, wyl *Utrecht* en *Wiltenburg*, zeer digt by elkander lagen.

Laat

Laat ik dit tot slot 'er byvoegen, dat de groote liefhebber van Vaderlandsche oudheden RUDOLF SMITS, den 13den van Oogstmaand in 1709, den omgeploegde grond van dit *Wiltensburg* bezag, zynde nu een bouwakker naby *Vechten*, aan den *krommen Rhyn*. Hy vond 'er een ringetje met eenige stukken van potten en een schoone *Galba*, van de eerste groote. In 't midden, en naar agteren toe, was dit akkerveld met potscherven van 't zelfde soort bezaaid. Hy trof 'er eenige menschen aan, welke deezen akker met vlyt doorkruisten, om naar oude munten te zoeken. Zy vonden brokken van roode kannetjes, tegelen, oud glas, ringen en soortgelyke kleinigheden. SMITS had ook een voetje van een rooden pot, getekend *officio*: allerhande brokjes van ooren en voeten, een schoonen *Hadrianus*, van agter met den uitrydenden Keizer te paard, en meer andere zaaken van minder belang, alle daar gevonden. — Dan al lang genoeg ons by *Wiltensburg* opgehouden, nu vertrekken wy zonder ergens aan te leggen, naar het beroemde *Noviomagum* of *Nymegen*. Dat dit eene zeer oude plaats is, kunt gy uit de Reiskaart en het Reisboek van ANTONIUS opmaaken. De *Smetiusen*, zeer met hunne stad ingenomen, waar de vader zyne bevordering, en de zoon zyn wieg en bakermat, beiden een aangenaame stand- en woonplaats vonden, houden styf en sterk

sterk staande, dat dezelve het *Oppidum Batavorum*, de stad der *Batavieren* is, welke by *TACITUS* gemeld wordt. Maar behoudens al de hoogagting voor deeze uitmuntende mannen, en den eerbied, welke ik voor de grysheid van deeze stad heb, ben ik door de uitbondig aangevoerde redenen hiervan nog niet overtuigd, en zelfs twyffel ik te meer, wyl men hier zulk een verbaazende menigte van allerleye oudheden der *Romeinen* heeft gevonden, 't welk by my een sterk bewys is, dat dit volk hier meer dan elders zich heeft opgehouden. De stad is ook van laater oorsprong, dan de Burg.

D. Het *Valkenhof* bedoelt gy. Hoe jammer is het dan, dat men in deezen tyd heeft kunnen besluiten, om dit te sloopen!

E. Van het oudste, dat men den *Romeinen* toeschryft, want het andere is waarschynlyk niet ouder, dan de tyd van *CAREL DE GROOTE* (*), is nog iets staande gebleeven: maar voor 't overige schynt in deeze dagen de oude gebouwen een algemeene ondergang aangekondigd te worden, dat waarlyk te bejammeren is, wat hier ook de oorzaak van mag zyn. De gedenkstukken der oudheid dienden toch aan geen klein en kortduurend voordeel opgeofferd; zy hinderen niemand, al wil menze als gedenktekenen van overheersching aanmer-

(*) Zie *ARKSTEE*, en vooral *G. C. IN DE BETOUW.*
IV. DEEL. X

merken. Zy geeven eene grootsheid aan het landschap, en de eenigste gelegenheid op onzen vlakken bodem voor den schilder, om het *antique* in zyne tafereelen te brengen. In hoven van den hedendaagfchen fmaak worden zy dikwerf met moeite en kosten zeer oneigen geplaatst, en zullen wy dezelve dan hunnen alouden grond misgunnen? Het eenvoudig *Drenthe* handelde beter, wanneer het de laage, de eenzelve *Hunnebedden* als oude heiligdommen wilde geëerbiedigd hebben. Verschoon deeze uitweiding! — Zy zou niet te pafse komen, zoo een behoorlyke zugt voor de Kunsten, voor de Oudheden en voor het Land zyner inwooning elk een bezielde, ten minften in een zekere maate. — Ik kan niet nalaten op nieuw melding te maaken van de beide, in dit vak vooral, beroemde Leeraars van *Nymwegen* J. SMETIUS of SMIT, vader en zoon, waarvan de eerste zich, schoon te *Aken* gebooren, met zoo veel yver, als eenig *Nederlandsch* be-minnaar van zyn vaderland, en deszelfs oudheden op het verzamelen en beschryven van gevonden overblyffels heeft toegelegd, zonder moeite of kosten te ontzien. — Men heeft federt Eeuwen aan den oever van de *Waal*, wanneer de Rivier door een langduurigen Oosten wind zeer laag is, — in de bouwlanden, en onder den grond by het delven binnē de stad, een onuitputbaaren myn van gespen

pen en ringen van allerlei maakfel, vloerfteenen, gemerkte en ongemerkte lampen, en allerhande huisraad, aarden en glaazen kruiken en flesfen, grafsteen en altaaren, beelden en koppen, potten, en vooral zulk eene ontzettende menigte van gouden, zilveren, koperen, looden penningen en munten gevonden, waar onder veel *Bigaten* en *Serraaten*, dat veel en zich verbeeld hebben, dat hier een *Romeinsche* munt en wifelpplaats geweest is. En ik zag ook, by den Heer van DAMME, *matryzen*, daar gevonden. Men heeft 'er penningen van verscheide Keizers en munten van zeer veel voornaame *Romeinsche* familien aangetroffen. Van het een en ander hebben de *Smetiusfen* een breede beredeneerde lyst, een bockdeel in 4to, in 't licht gegeven, welke naderhand door deszelfs agterkleinzoon, de kundige IN DE BETOUW, verkort en teffens met eenige zaaken vermeerderd is. Het zou zeker eene reis waard zyn naar *Nymegen*, om zulk een fchat by elkander te zien, welke wy den Heer IN DE EETUWE, als een waardig opvolger, gaarn zouden gunnen, gelyk Vorften en Koningen denzelven, als een van *Neêrlands* grootste merkwaardigheden, hebben bezigtigd, maar hy is 'er niet meer.

D. Waar is hy dan?

E. Ik meen by gelegenheid, dat ik de oude hoofden der *Batavieren* vertoonde, reeds gezegd te hebben, dat dezelve verkogt is.

D. Buiten 's Lands?

E. JOHAN WILLEM, Keurvorst van de *Paltz*, heeft zich na den dood van den jongen SMETIUS, voor de zom van twintig duizend guldens, nu byna eene eeuw geleeden, meester van dezelve gemaakt.

D. Waarlyk een kleine zom voor zulk eenen, voor die Stad en voor ons Land, onwaardeerbaaren schat. Indien de kas van *Nymegen*, — van het kwartier, — van de Provincie, — van de Vereenigde Gewesten zoo schraal in dien tyd voorzien was, wondert het my, daar ons Land zoo veel vermogende verzamelaars van zeldzaamheden van natuur en kunst heeft opgeleverd, dat niemand gepoogd heeft, omiets, dat eenig in zyn soort was, voor zich zelf en voor het Vaderland magtig te worden. Is dat nu alles weg?

E. 'Er zyn, 'er worden nog nu en dan van deeze overblyffelen ontdekt; maar in zulk eene menigte niet. Van het kabinet van de *Smetiusen* hebben wy niets, dan de nagedagtenis. — De eenigste hoop, welke ik heb, is op de aftekeningen van deeze overblyffelen, welke SMETIUS heeft laten maaken, en welke in een *foliant* gebonden, in het midden van deeze Eeuw, in *Nymegen* nog aanwezig waren. Het zou my aangenaam zyn, zoo ik dezelve kon opspooren. Mischien zyn zy by den Heer VAN SUCHTELEN te vinden. Immers de

Heer

Schale van drie Rhymlandsche Voeten

J. H. van Nichteelen Fecit.

A. Larcher fecit.

Heer P. VAN DAMME, wanneer ik van deeze verzameling sprak, vertoonde my een Exemplaar van de Chronyk en beschryving van *Nymegen* van J. SMETIUS, in den jaare 1784, door den Heer G. C. IN DE BETOUW uitgegeeven, opgeluisterd door zeer veele ingevoegde tekeningen, welken hem door dien Heer v. s. waren toegezonden. De vriendelykheid van den Heer VAN DAMME stelt my ook in staat om u eenige penningen te vertoonen, welke by het ontblooten van de fondamenteu van het *Valkenhof* gevonden zyn, toen men in 1786 de laatste hand aan dit gebouw sloeg, om het tot een geschikte verblyfplaats voor de Stadhouderyke familie te maaken, toen dezelve ter kwaader uur de gewoone residentie verlaaten had. Hoe weinig kon men toen vermoeden, dat het zelve, na een nieuwe omwenteling, zoo naby deszelfs geheelen ondergang was. Ziet hier de penningen met de borstbeelden van AUGUSTUS, van TIBERIUS, van NERO, en van VESPASIAAN: zy waren onderscheiden, vierderley soort van AUGUSTUS, zes van VESPASIAAN met veranderingen. Ik kan my niet inlaaten in het opnoemen van alle de byzonderheden, welke van tyd tot tyd te *Nymegen* en in den ommetrek van die Stad gevonden zyn. Maakte, het geen de oude SMETIUS alleen bezat, een geheel boekdeel uit, hoe veel zal 'er buiten dat in de bezitting van anderen geraakt,

verstrooid of verloren zyn. Gelukkig, dat men nog eenige opmerkelyke opschriften op Altaaren en Gedenksteenen, en beelden op het Raadhuis te Nymegen gebragt en bewaard heeft! een gering overblyffel van zulk een onwaardeerbaaren schat. Dit heeft men ook aan SMETIUS den vader voornamelyk te schenken. De Heer van DE BETOUW heeft de Natie zeer verpligt door de vertaaling en uitlegging van deeze gedenkstukken, in 't jaar 1787 gedrukt, welke ons ook in zyn *Latynsche* lyst, heeft opgegeeven alle de oudste en zeldzaamste penningen van *Romeinsche* familien, welke in en naby Nymegen gevonden zyn. Hier uit blykt, dat van de honderd twee en zestig voornaame familien, welke de beroemde oudheid- en penningkundige FULRIUS URSINUS heeft uitgegeeven, 'er ruim een derdendeel hier gevonden en in de bezitting van zyn overgrootvader SMETIUS geweest is. Te regt, maar tevens te vergeefs, schreef daarom de oude SMETIUS in het jaar 1635 aan den Raad van Nymegen. „Ik wenschte wel, dat de *antiquiteiten* tegen een redelyken prys by de stad mogten blyven en bewaard worden. Dan alzoo haare Agtb. daar toe mischien niet genegen zullen zyn, behoort de ten minsten een register te worden gemaakt van zulke *inscriptien*, en andere stukken, die *singulier* en elders nooit gezien zyn. In allen gevalle behoorden hier te blyven de groote steenen

nen en *inscriptien*. Dit laatste alleen heeft hy kunnen uitwerken, toen die steenen door hem en anderen aan de stad geschonken wierden. Nog geeft ons IN DE BETOUW in dat zelfde stukje een lyst van agt en tagtig soorten van *Romeinsche* huis- en krysgereedschappen, fraaije konstig gesneden Steenen, van de meeste soorten eene groote verscheidenheid, welke aldaar gevonden en door SMETIUS opgezameld zyn. Voorts eene opgave van beelden, stukken van beelden, koppen, handen, voeten, altaaren, opschriften, gelofte steenen, griffchriften, zegels van allerley soort, pannen, groote regels met opschriften van het eerste Legioen, het geen het *Menervische* genoemd wierd, van het zesde, van het tiende, het twee en twintigste en dertigste Legioen, welke hier alle van tyd tot tyd in bezetting gelegen hebben, en van mylpaalen. In 't Jaar 1732 is te *Ubbergen* op den *Hunerberg*, dien zommigen ook den *Hunnenberg* willen noemen, nog een steen opgegraaven met dit opschrift. I. O. M. C. JANUARIUS. VE. L. X: : P. V. S. L. M. Zoo worden 'er nog, schreef de verdienstelyke IN DE BETOUW in den Jaare 1787, by aanhoudendheid koppen, zilveren en gouden munten, zoo van de oudste huizen en geslagten der *Romeinen*, als van derzelve eerste Keizeren gevonden, lykbusschen, gemerkte pannen en vloersteenen. En 'er is niet aan te twyffelen, of men zou op

den bodem van de *Waal* of by een dieper opdelfen van den grond nog eene groote menigte *Romeinsche* gedenkstukken vinden. „ Dit alles zal u genoegzaam overtuigen, dat de *Romeinen* in dit Land in grooten aantal hebben gewoond: *Nymegen* alleen levert hier een overvloedig bewys op, al konden wy het van elders niet haalen: maar gy ziet ook, dat de *Romeinen* hier het geheele Nest, om zoo te spreken, hebben in gehad. Affchriften van steenen en altaaren, vloerregels en pannen, huisraaden en krygsgereedschappen, vercierselen, paarden- en kledertuig, alles — alles is *Romeinsch*; het geen ik my verbeelde, dat zoo niet zoude geweest zyn, in dien *Nymegen* de eigenlyke en eenige stad der *Batavieren* geweest was. Zy heeft intuschen en wegens haar hooge oudheid en wegens haar aanzien, invloed en aanmerkelyke lotgevallen onder al de steden van *Nederland* den eersten rang, en is ook eerst en meest, door het verblyf van zoo veele *Romeinsche* krygsbenden en aanzienlyke *Romeinen* vereerd geworden.

D Wy zyn ten hoogsten voldaan, myn **EELHART!** maar ik weet niet, waar ik my meer over verwonderen moet, of over den onuitputbaaren en onberekenbaaren schat van zeldzame oudheden, welke hier als in een middenpunt gevonden zyn, of over de koele onverschilligheid, en kwalyk geplaatste bezuiniging

van

van onze landgenooten, byzonder van de anderzins gulle *Gelderschen*, en allermeeft van den *Gelderschen* Adel, welke toch den grootften invloed, de vetfte ambten had. Zoo zorgvuldig als zy zyn op het behoud van hunne geflagtwapenen, zoo oplettend behoorden zy geweest te zyn, op de alleroudfte gedenkftukken, welke hun vaderland veradelen, en aan de gefchiedenisfen zoo veel licht, zoo veel fterkte byzetten.

E. SMETTUS klaagde al in zynen tyd, (en hy was elders geboren, zoo als ik zeide, maar gedroeg zich als of dit Land zyn vaderland was, beter dan deszelfs inboorlingen): „ ik kan niet nalaaten hier met nadruk te betreuren, dat onze landsgenooten te vooren zoo onopmerkzaam op deeze zaaken zyn geweest, dat zy dezelve alle verwaarloofd hebben. De metzelaars hebben de ftandbeelden en opfchriften op marmeren fteenen, in de muuren gebruikt. De goud, koper- en yzerfmeden, hebben de penningen en huiscieraaden of verfmolten, of aan elk goed vriend en kooper overgelaaten, om elders vervoerd te worden. Niemand van dat bedryf is 'er thans over, die niet veele en wonderbaare zaaken vertelt van de gedenkftukken en oudheden, welke hy in zyne jeugd hier gevonden had. Schoon 'er geleerden voorhanden waren, is 'er toch niemand hunner geweest, welke zich verwaardigde, (zoo krygen ook deezen

wat voor hunne rekening,) om ter opspooring van de vaderlandsche oudheden, zich eenige moeite te geeven, of dezelve te bewaaren. „Hoe veel is er dan in vroeger tyden, verloren gegaan, dat nimmer tot onze kennis gekomen is! In deeze Eeuw, wanneer men by het aanleggen van eenige nieuwe vestingwerken verscheidene oudheden ontdekte, handelde men niet beter, waar over CANNEGIETER zich met reden beklaagt. En wie weet, wat 'er nog in de vroege *Christen* Eeuwen vernield is, toen men uit een heiligen, doch waarlyk blinden yver, op 't voetspoer van WILLEBRORD, al dat Heidensch van oorspronk was, vermorfelde, om 'er naderhand *Christen* beeldtenssen voor in plaats te stellen. Men had met reden van een beschaafden, en in de letteren min of meer onderweezen Adel andere verwagting kunnen hebben, dan van het ongeletterd volk: egter moet men hier, gelyk doorgaans eenige uitzondering maaken. De Heeren JOHAN EN GERARD VAN VALKENBURG, RUDOLPH EN THEODOOR VAN STEENWYK, CORNELIS VAN GENT, *Burggraaf*, enz. zyn de eersten geweest, welke met de beide *Smetiusfen* handen aan 't werk geslagen, en de tot dus ver verwaarloosde oudheden opgezocht en geborgen hebben. De Landdrost van *Zutphen*, Baron van HEECKEREN TOT NETTELHORST volgde dit spoor, en maakte eene verzameling van *Romeinsche* oudheden,

den, van welke de stad *Nymegen* even als te vooren van de STEENWYKEN en SMETIUSSEN, veel, dat zy op haar Raadhuis ver- toont, tot een geschenk heeft ontvangen: anders zou 'er niet veel meer te *Nymegen* te zien zyn. Zoo weinig heeft de aanmoediging van SMETIUS, hoe gezien anders by het Stadsbe- stuur van dien tyd, kunnen nitdoen. — Maar het is in deezen tyd, toen de Ridders uit de Zaal geligt waren, onder het *Democratisch* Be- wind, in dit opzigt vooral niet beter toege- gaan, gelyk in het sloopen van het *Valkenhof* blykt.

M. Hoe hebben zij daar toe toch kunnen besluiten?

E. 'Er heerscht somtijds een geest van ver- woesting van al wat oud, grootsch, aanzien- lyk is: of dit zoo zyn moet, om de aarde niet met zaaken van die natuur te overladen, en plaats voor nieuwe in te ruimen, laat ik daar. Die geest heeft ten minsten in *Frank- ryk* geheerscht, waar de *Hunnen* van deezen tyd (*), maar in hun eigen land, al wat ter
ge-

(*) Het spreekt van zelfs, dat ik hier door het gemeen versta dat overal, vooral in de Steden, zich zelfs gelyk — gezind is tot plunderen en ver- nielen: schoon het veel scheelt, of het door des- zelfs Leiders wordt aangehitst of tegengehouden.

gedagtenis strekte van de Adelyke en Vorstelyke overheersching in veele fraaije gebouwen — schoone gedenkstukken en beeldhouwerken, zoo veel mogelyk, heeft uitgeroeid. Of hier heimelyk dit beginsel werkte, weet ik niet, 'er was ten minsten geene noodzaak toe in een land, waarin men door binnenlandsche en buitenlandsche krygen meer dan te veel van de gedenkstukken der oudheid beroofd is. Men gebruikte een ander voorwendfel; ik zal het u mededeelen. Het *Fransch* geschut had onder anderen den Burg of het *Valkenhof* beschadigd: men gaf voor, dat de sommen, welke tot herstelling vereischt wierden, de Domeinkas te veel zouden ontblooten; daar en tegen kon dezelve merkelyk aangevuld worden, wanneer men dit gevaarte sloopte en de onmeetelyke hoeveelheid duifsteen tot geld maakte. Indien *Gelderland* zoo wel als het gedrukte *Holland* in de verpligting was geweest, terstond een buitengewoone heffing te doen, had men eenigen schyn: maar dit was, zo veel ik weet, toen het geval niet in een land, dat zoo weinig in vergelyking van het laatste bezwaard was. Dan dit lokaas was te sterk. Een dubbel voordeel, in gevalle van verkoop, besliste terstond, en het vonnis van eeuwige vernietiging wierd met meerderheid van stemmen geveld, niettegenstaande het billyk *protest* van de Stad *Nymegen*, — van het

Ryk

Ryk en tusfchen *Maas* en *Waal*. Maar wat kon dit *protest* helpen, daar baatzugt, en misfchien ook afgunft, dat *Nymegen* met zulk een onvergelykelyk ftuk van oudheid prykte, tegen hen inftemden. Het kon niet meer gelden, dan negentigduizend en vierhonderd guldens. Het Kwartier van *Zuilphen*, dat zich met anderen, waarfchynlyk tonnen gouds had voorgelteld, wilde in den toeflag niet befluiten. De afgevaardigden van de ftad en het ryk van *Nymegen* met de hunnen wilden 'er in komen, indien de zogenaamde *Reuzentoren*, waar men de merken van de Ryks en Land-dagen, door de *Frankifche* koningen en keizeren daar gehouden, nog duidelyk zien kon, en de twee *Romeinfche* kapellen met de hofpoort, voor welke de lyfttraffen gewoonlyk wierden uitgeoeffend, en de fchilderachtige *ruinen* der ringmuuren, die geen onderhoud behoeften, voor de beminnaars van *Vaderlandsche* oudheden en van de tekenkunft, in hun geheel, en buiten den toeflag mogten blyven. Het Kwartier van *Veluwe*, waarvan *Arnhem* de hoofdstad is, de mededingfter van *Nymegen*, gelyk doorgaans twee naast by elkander liggende fteden, was dit te veel afgeftaan, en kon alleen befluiten tot het *terrein*, en een of zo moogelyk twee der *Romeinfche* kapellen, en dit wierd gevolgd, en in Herftmaand van 1797

was

was het werk, tot oneer van die het zoo ver gebragt hadden, afgedaan. De tyd, welken zy hier aan hebben doorgebragt, en de handen, die 'er na den toeflag by aanhoudendheid aan werkten, van honderd tot honderdvyfzig man bewyzen, dat hier inderdaad een onmeetelyke *masfa* van duifteen voorhanden was, en dit gebouw zulk eene vastheid had, dat het nog eeuwen lang den tyd had kunnen verduuren. Zoo behoudt de stad nog de twee *Heidensche* kapellen, zoo als zy doorgaans genoemd worden, en het *terrein* tot eene wandelplaats. Zie daar, de eerste vraag beantwoord, myn DIDERIK.

D. Nu de tweede.

E. Deeze is moeilijker. Waar hier menschen woonden, krygsknegten of ingezetenen, vreemdelingen en inlanders, men vindt nergens zulk eene menigte van allerleye, ook van kunstige en kostbaare zaaken, als in deeze overblyfplaatzen der *Romeinen*. Dat zy, die 'er ligt aankoomen, 'er ook ligt van afscheiden, gaat meestentyd door; zy zullen 'er roekeloos mee geleefd hebben. Men heeft gegist, dat zy gewoon waren onder de fondamenten, even als nu, gouden en zilveren penningen in den grond te leggen, maar ik heb 'er nog geen voldoende bewys van gezien. In de menigvuldige aanvallen, met de tyden van *CIVILIS* begonnen, — in de geduurige verrassing

gen

gen van den Watervloed, kan telkens het een of het ander agtergelaaten of in den grond begraaven zyn, waar van wy in ons land meer voorbeelden vinden; ook in byzondere plekken. — In het jaar 1715 vond men te *Velp* bij *Arnhem*, door het omspitten van den grond tot tabaksland een fchat van vijf a zesduizend gulden waarde, — gouden medailles en andere kostbaarheden van den tyd van de *CONSTANTYENEN*, als mede van *VALENS*, *VALENTIANUS*, *HONORIUS*, *GRATIANUS*, *JOHANNES*: — een gouden *Coljer* of keten, waaraan vyf groote gouden *medaillons* gehegt waren; van *f 75*:-: tot *f 150*:-: innerlyke waarde, van *HONORIUS* en *GALLA PLACIDIA*. De oudheidkenners weeten daarvan de overgroote waardij, en wel voornamelyk van de laatste. — Men vooronderstelt als ten hoogsten waarfchynelyk, dat deeze groote gouden *Medaillons*, zynde met kostbaare gouden randen ingelloten, zyn gefchikt geweest tot *dona militaria* of krygs-eeretekenen (*). Behalven de gewoone muntten van *f 7*:-: innerlyke waarde, gangbaare ftukken, zyn van de bovengemelde vyf *Medaillons* van deezen fchat onder den

Heer

(*) *Vid.* *CUPERI HARPOCRATES*. De *Coljer* is als een doopftuk in zekere familie; wy wenschten dezelve by den anderen fchat gevonden en gezien te hebben.

Heer van DAMME berustende die van de Keizerinne GALLA PLACIDIA, waar van maar twee *exemplaaren* in 't geheel bekend zyn, in alle de penning-kabinetten van *Europa*. Ook bezit hy in zyne uitmuntende Verzameling eene buitengemeen groote gouden *medaille* van CONSTANTYN DE GROOTE van denzelfden omtrek als de GALLA PLACIDIA, dan dezelve was niet aan de gouden keten gehegt geweest: — en een zwaaren gouden vingerling of ring, versierd met ingewerkte beeldjes van de eerste *Christenen* met een Saphier-steen, verbeeldende de keizerinne HELENA. Deze ring is buiten twyffel van CONSTANTYN zelf, of van deszelfs familie na hem. Laat ik nog maar een voorbeeld bybrengen uit den overmoeiden VAN DE BETOUWE. In den jaare 1722, liet zekere Stadsbode, WILLEM ARNOLDSZ, kort by den ingang van de poort van den Burg zeer naby den muur, een regenbak maaken. Men ontdekte een kannetje, dit brak, en met een vielen de arbeiders, en allen die 'er by stonden, als raaven op den buit, welke daar door in veele handen kwam. Eenige penningen raakten gelukkig met de brokken van het kannetje in handen van den Burgemeester NICOLAAS VERBOLT, afgevaardigde naar hun H. Mog. Deze geredde penningen waren alle van TIBERIUS en CLAUDIUS. Hier uit maakt de Heer IN DE BETOUW

op, dat men deeze Burg niet van de tyden van J. CÆSAR moet afleiden, schoon by daaraan in een gedenksteen, in 1155 in den muur ingemetseld, en eenige Eeuwen laater in de Hoofdkerk gevonden, toegekend wierd. Hy houdt het veeleer voor een werk, ten tyde van CLAUDIUS of NERO door de *Batavieren* aangelegd. Zoo moest het zyn, zou het eene Stad der *Batavieren* worden. Ik kan daarin zoo gemakelyk niet komen, als wel in opzigt van den tyd. Dit kannetje is 'er door iemand ingezet, niet voor, maar na het slichten van den Burg; anders zou men het by het opdelven van den grond gevonden hebben: het is 'er ingezet, na dat deeze Keizers hunne munten konden laten slaan, en het blykt, dat deze spaarpot niet een of twee Eeuwen naderhand eerst geborgen is, want de penningen waren alle nieuw en geheel onbeschadigd. Toen 'er een derde van de vyfde Eeuw verlopen was, is dit oud gebouw door de *Noormannen* schrikkelyk gehaavend, maar door CAREL DE GROOTE in zyn luister hersteld (*). In 838 wierd het weder door de *Noormannen*, afgebrand. Eenigzins hersteld zynde, is het in 886 andermaal verbrand. Naderhand uit de asse verreezen, is het door GODEFRID, Hertog van *Lotharingen* in den Jaare 1048 in den brand

(*) Vid. EGINHART, in *vita Carol. M.*

gestoken, en verwoest. Zoo getuigen 'er de Schryvers van dien tyd van (*). „GODEFRID heeft het Koninglyk paleis, een werk van een zonderlinge en onvergelykelyke schoonheid in brand gestoken en verwoest.” Het gebouw was van te veel aangelegenheid, om zoo te blyven. De Keizer FREDERIK BARBAROSSA liet hetzelfde in 1155 in zyn ouden luister herstellen en gaf het in 1182 aan OTTO DEN II, Graaf van *Gelder* ter leen, met eene bepaalde som van driehonderd marken *Keulsche* penn. na dien tyd is het uit de Hertoglyke *Domeinen* onderhouden. Dit zy genoeg van dit Ryks-paleis, het welk, gelyk de Heer IN DE BETOUWTE regt zegt, zoo veel Keizers, Koningen en Vorsten onder zyn dak heeft geherbergd, zoo veele Ryksvergaderingen en Ryksbesluiten aan 't voornaamste gedeelte van *Europa* in zyne zaalen heeft opgeleverd en te vooren aan zoo veelen alhier gelegerde *Romeinen* en *Batavieren*, als eene grenssterkte aan den *Gallischen Waals* oever, tot verblyf heeft gediend.

R. Ik ben verwonderd over al de byzonderheden, welke gy ons verhaalt, myn EEL-

HART

(*) Ziet de *Annales Fuldenses*, en vooral het Werkje over den opkomst, lotgevallen en ondergang van den Burg te *Nymegen* van G. C. IN DE BETOUW, aan wien wy de vereeuwiging van deeze gebeurtenissen te danken hebben.

HART ! nooit had ik gedacht , dat onze grond zoo veele *Romeinsche* schatten had bevat en uitgeleverd. Welk een langen tyd en in welk eene menigte moeten de *Romeinen* zich hier hebben opgehouden!

E. En egter heb ik alles maar met den vinger aangeroerd. Indien gy alle de *Latynsche* zoo wel als *Nederduitſche* ſchriften van de *SME-TIUSSEN* EN IN DE *BETOUWS* leezen kon , zoudt gy nog meer verbaasd ſtaan. Dan wy moeten hier van afſcheiden. Tot een kleine proeve heb ik hier eene afbeelding van een fraaijen grafſteen , te *Nymegen* gevonden en bewaard. — Gaarne zoude ik ons reisje voortzetten — over de *Romeinsche* legerplaatzen *Arenacum* , *Burginatium* , naar de *Colonia Trajana* en *Castra Vetera* , dat is over *Aart* en *Herwert* , over *Op-gen-Born* aan den *Moenderberg* by oud *Calcar* , naar *Cöln* en *Birten* by *Xanten* , welke of tot het land der *Batavieren* hebben behoort , het geen men niet net bepaalen kan , hoe ver het zich over de *Waal* en *Maas* heeft uitgeſtrekt , of op het zelve en dezelfs *Romeinsche* bezettingen eene groote betrekkingen gehad hebben : maar het zou ons te ver afleiden.

VR. Heeft men daar ook *Romeinsche* oudheden aangetroffen?

E. Vooral te *Xanten*. Verſcheide merkwaardige daar van zyn geplaatst by het graf van Graaf *MAURITS* , weleer opperbestuurder van

het ryke *Brafil*, toen het voor een korten tyd in onze magt was, te *Bergendaal* by *Cleef*. Onder anderen munt de steen uit, die voor het graf van eenen *Romeinschen* bevelhebber CAELIUS door zyn broeder gereed gemaakt is, om daar in te leggen, zoo zyne beenderen mogten gevonden worden. Hy was in de neerlaag van VARUS omgekomen. (*) Dan wy moeten te rug keeren en nog twee aanmerkelyke plaatsen bezoeken.

M. Welke zyn die Vader!

E. Het *Forum Hadriani* en het *Pratorium Agrippinae*, welke beide, gelyk gy uit den brief van CANNegieter reeds hebt opgemaakt, van de grootste aangelegenheid waren.

Vr. Daar ik denk, dat myneELHART ons eenigen tyd by deeze beide plaatsen zal ophouden, was het niet best na zulk een lange togt en inspanning, eens aan te leggen, en te

(*) Men vindt een naauwkeurige afbeelding van deezen gedenkwaardigen steen, by ALTING, *Notitia germ. inf. I. 35.* In 't midden staat het borstbeeld van MARCUS CAELIUS, met een burgerkroon op 't hoofd en alle militaire eere tekenen vercierd. Aan weerskanten staan 2 Koppen, onder de eene M. CAELIUS, M. L. THIAMINUS; onder de andere M. CAELIUS, M. L. PRIVATUS, en onder aan M. CAELIO. T. F. LEM. B^o. N^o. . . O. LEG. XIII. ANN. LIII. . . CIDIT. BELLO. VARIANO. OSSA. . . INTERRE LIOEBIT. P. CAELIUS T. F. LEM. FRATER. FECIT.

tusten? Wanneer wy ons een weinig verkwikt hebben, zullen wy, met frifchen moed, onze oudheidkundige reis kunnen voleindigen.

E. Het voorftel van mijne VREDEGONDE vinde ik zeer goed. Ons gefprek heeft langer geduurd, dan ik my had voorgelfeld, en het eeten zal klaar zyn. Ik heb ondertufchen myne reden om van daag myn beftek af te doen.

Naanwlyks was het eeten geëindigd, of EELHART wierd door DIDERIK verzogt, om het bezoek van het *Forum Hadriani* en het *Prætorium Agrippinæ* te volbrengen: EELHART was 'er toe gereed, en hervatte dus zyn gefprek.

Het eerfte kunnen wy nergens anders zoeken dan aan den *Vliet* of de vaart, welke tufchen *Leiden* en *Delft* loopt, en van de meesten voor de Graft van *Corbulo* wordt gehouden; uit het fchót van welken *Vliet* men meent, dat de grond is opgehoogt, waar op de burg gefigt is. Het beuzelagtig gemeen fchryft de ftigting toe aan eenen ELINUS, waar van men vervolgens ESELINUS gemaakt heeft, welke een zoon van den *Friefchen* Koning RITSARD, en tweede MIDAS, met ezelfooren zou ge-

weest zyn. Daar toe heeft de naam *ESLINUS* (*), en tot den naam eene gevonde oude penning aanleiding gegeven, waarop men meende *ELINUS* te leezen; uit de overgebleefve lauwerbladen, op den gesleeten kop, heeft men ezelseoren gemaakt. Met veel meer reden wordt de Keizer *AELIUS HADRIANUS*, voor den stigter gehouden, naar wien het genoemd is. Deeze was een zeer roemzuchtig Vorst, welke verscheide plaatzen naar zyn naam benoemd heeft. Hy zou dan deeze Burg gesigt, of naar zich benoemd hebben, op zyn tocht naar *Gallien* en *Germanien*, wanneer hy ook naar *Brittannien* over stak. Dit is zeker, dat de *Batavieren* by hem zeer in agting stonden. Hy wilde ook voor een geleerde en Dichter doorgaan en men vertoont een vers, dat hy op het graf van den grooten schutter *SORANUS*, een *Batavier*, zou gemaakt hebben. Anderen meenen, des al niet te min, dat deeze Burg in een

(*) Ik heb den naam *ESLINUS* onder andere namen in eene ondertekening gevonden, van den jaare 1106, by *LUSAC*, Hollands rykdom, 3 D. bl. 12. van de bylagen en Chart. boek van *MIERIS*, 1. D. bl. 79., by gelegenheid dat *FREDERIX*, Bischop van *Hamburg*, aan eenige *Hollanders* onbebouwde en moeraslige landen afstond. E. is de laatste van de geenen, die zonder byvoeging, van eenige waarheid, als getuige genoemd wordt.

HERBA BRITTANICA.
volgens Munting.

een weinig laater tyd, van de twee broeders LUCIUS AURELIUS VERUS en MARCUS AURELIUS ANTONINUS gebouwd is en benoemd ter eere van hun vader en grootvader. AELIUS HADRIANUS, had ANTONINUS PIUS en deeze weder de beide AURELIEN, tot zoons aangenomen. ALTING merkt aan, dat HADRIANUS, na dat hy als *Tribunus* in *Gallien* ge diend had, in de *Nederlanden* niet is geweest en schryft daarom met meer waarfchyntlykheid dit *Forum* toe aan M. AUR. ANT., denzelfden, van wien het opschrift op de mylpaal by *Monfter* gevonden, meldt, en dan zou de naam AURELIANUS of *Forum* FILII ANT. kwalyk door uitslyting geleezen, of verkeerdelyk door den Muntmeester gefpeld, een eenvoudige aanleiding tot de bovengemelde misvatting kunnen gegeven hebben. Men behoeft dan met den fchranderen SCRIVERIUS OM BELINUS, den naam van een afgod, niet te denken.

D. Maar hoe komt deeze plaats aan den naam van *Voorburg*?

E. *Fortrapa* was de oude naam in kerkelyke gifbrieven, eigenlyk *Fortrana*, daar de *Lombardifche* N met de *Latynfche* P zeer ligt kan verwisfeld worden. Zoo hebben de affchryvers, gelyk de Heer ALTING aantoot, *Burdipe*, nog het *Boerdiep*, in *Burdine* en *Wafaland* in *Mafaland* veranderd. Nu kunt ge ligt van *Forum Adriani*, *Fortrana* afleiden,

door de uitspraak en den tyd verbasterd. Zoo noemt men elders *Forum Livii*, *Forli*; *Forum Cassii*, *Forcassi*; *Forum Julii*, *Friouli*, in 't Fransch, *Frieul*, in 't Hoogduitsch, *Friaul*. En gelyk men somtyds van oude naamen, of de eerste of de tweede, gemakshalven heeft afgtergelaaten, zoo wordt *Forum Vibii*, *Vibiana* genaamd, kan men dit door den tyd alleen het *Foor* of *Foorburg* genoemd hebben. Anderen leiden den naam *Voorburg* en *Voorshoten* daar van af, om dat zy voor den Burg in het ambagt *Veur* of *Voor* gelegen zyn. Dan laten wy ons niet langer by den naam ophouden. Dat hier een Romeinsch werk van aangelegenheid en een Romeinschen Burg geweest is, wyzen niet alleen de onverbasterde en verbasterde naamen uit, maar ook de opgegraafe fondamenten en oudheden, die omtrend het jaar vyftienhonderd, by gelegenheid van het graaven naar Duiffteenen, ontdekt zyn. Men vond 'er onder anderen een ingelegde vloer, *Mosaicq* werk. Een gelofte steen aan JUPITER, JUNO, PALLAS, en den GENIUS van deeze plaats door FLAVIUS PEREGRINUS (*);

(*) I. O. M. JUNONI REGINÆ, MINERVAE. ET. GENIO. LOCI. T. FL. PEREGRINUS. D. LEG. I. MIN. PROSE. ET. SUI. V. S. L. DUOBUS. SILANIS. COS.

en een anderen aan JUPITER, SERAPIS, ISIS, de *Hemelsche Fortuin* en de goede uitkomst door FUASTINIANUS. (*) Ook heeft men 'er een groote pot met gouden en zilveren en koperen penningen, van HADRIANUS, MARCUS AURELIUS en L. VERUS, gevonden. — Nog veel gesmolten koper, een voet van een koperen standbeeld, een gouden keten met zeskante geslepen smaragden, en meer andere zeldzaamheden. BUCHELIUS en BEDA getuigen, dat deeze ontdekkingen in hun leeven geschied zyn.

M. Waartoe diende zulk een *Forum*?

E. Voor den Koophandel, voor de byeenkomsten van het volk, en voor het gericht, even als onze markten, waarby de Raadhuisen en gerichtshoven doorgaans gestigt zyn, tot het een en het ander dienen. Deeze *Fora* der Romeinen waren doorgaans zeer pragtig en vertoonden de grootheid van dit volk in elk gewest, waar zy wierden aangetroffen. Het waren groote vierkante pleinen, met gebouwen en galeryen voor de Kooplieden bezet, en met beelden vercierd. Dit *Forum* zal zeker niet gering zyn geweest, nadien of HADRIAAN, of deszelfs

(*) I. O. M. SARAPI. ISIDI. FRUGIFERO. COELESTI. FORTUN. BONO. EVENTO. FELICITATI. LARI. VIALI. E. GENIO LOCI. L. LUCREJUS. PAL. FAUSTINIAN. O. LEGI. I. M. P. E. PRO. SE SUIEQ. I. E. R. V. L. CONSAC.

zelfs opvolgers , gelyk VELSERUS zeer wel zegt, „ in dit Land byzonder in aanmerking namen de uitstekende dapperheid van deszelfs inwooners. Want het wierd als een wonder beschouwd , dat de *Batavische* ruitery onder zyn gebied , gewapend en in orde den *Donau* overzwom , zoo dat de *Barbaaren* daar door verschrikt , den vrede verzogten.” Men kan van dit FORUM te meêr groote gedagten maaken , uit het geen hier gevonden is. De konstig ingelegde vloer mag men voor een *Lios-trotos* aanzien , waar op recht gesproken wierd , zulk een , als men in het Rechthuis van *PILARUS* aantreft. Het overblyffel van het beeld , daar de overige door de plundersaars van dien tyd , of de blinde yver van volgende eeuwen vernield waren , kan een van de geen geweest zyn , welke op deeze markt , die volgens opgave wel tien morgen in zyn omtrek zou beflagen hebben , geplaatst waren. Voorts kunt ge hier uit opmaaken , hoe veel de *Romeinen* met dit volk , toen weder , als voorheen , met hun in een naauw verbond , op hadden , — hoe zeer de koophandel hier bloeide en begunftigd wierd. De steen , welke aan *JUPITER* , *SERAPIS* , *ISIS* , de Hemelsche Fortuin , de goede Uitkomst , aan het Geluk , aan den weg — God , en den Geest van de plaats gewyd was , toont mede duidelyk aan , hoe zeer men zich hier op den landbouw toelei , waar over *JUPITER* , de
 God

God van den donder en den regen het opperste opzigt had, wien de vrugtbarende SERAPIS en ISIS, en de Hemelsche Fortuin, en de goede Uitkomst, de weg en plaatselyke Godheid, worden toegevoegd, die alle op de landbouw min of meer betrekking hadden. En dit geschied door een Hopman van het eerste legioen MENERVIA, het geen hier, gelyk ook op 't huis te *Britten* en te *Nymegen* in bezetting gelegen heeft.

D. Dit bevestigt wel het geen gy, myn EELHART, van te vooren ons over den Landbouw in deeze oorden, en over deszelfs aanmoediging door de *Romeinen* gezegd hebt: maar ik staa verbaasd over die Goden kraam; waren ISIS en SERAPIS niet van *Egyptischen* oorsprong?

E. Gewis: ISIS, SERAPIS en OSIRIS, waren aan 't hoofd van 't Godenheir der *Egyptenaaren*, wier eerdienst men lang te *Romen* heeft tegengehouden, maar eindelyk is doorgedrongen. Gy weet, hoe zeer dit laatste volk op den landbouw gezet was. Nog vond een ploegende boer hier een steen door JUNIANUS AMABILIS aan DIANA, de Jagtgodin, toegewyd. Gy zoud ondertusfchen de *Batavieren* te kort doen, indien gy meende, dat zy, even dwaas als de *Romeinen*, zoo gereed waren, om al deeze vreemde Goden aan te neemen en te vereeren. In hoe ver zy van hun eerste zeer eenvoudige en den natuurlyken Godsdienst veel nader byko-

men-

mende grondbeginfelen ten laatsten zyn afgewee-
ken, weet ik niet. Maar zoo lang 'er geen stellige
bewyzen zyn, dat zy alle deeze naamen hebben
gegermaniseerd, doet men kwalyk, wanneer
men maar zoo als een beweeze zaak voortgaat
te zeggen en te schryven, dat onze voorouders
zich voor de beelden van JUPITER, MERCU-
RIUS, NEPTUNUS, DIANA, enz. welcer heb-
ben nedergeboogen. Laaten wy nu onze
wandeling besluiten met het PRÆTORIUM
AGRIPPINÆ, dat wel by het *Forum Hadriani*
voegt.

Fr. Het spyt my, dat wy van zulk eene
luisterryke plaats, in zulk een aangenaamen
oord gelegen, zoo ras scheiden moeten.

E. Ik kan 'er niet meer van zeggen, hoe
gaarn ik wilde. Had men nog maar van de
grondslagen eene aftekening gemaakt, die ik u
vertoonen kon! dan dit heeft men verzuimd.
Ik heb u reeds gezegd, dat men het *Præto-
rium Agrippinæ* niet boven *Leiden*, te *Room-
burg*, of elders daaromtrent, maar aan de
Noordzee moet zoeken, vyf duizend schreeden
van de eerste mylpaal, en dan kan men het
nergens met meer grond stellen, dan waar nu
de grondvesten van het huis te *Britten* gevon-
den worden. Wanneer wy onze reiskaarten
weder inzien, worden wy niet alleen door de
meeting, maar ook door den opstal tot dit huis
bepaald. Wel is waar, dat deeze opstal niet ten
vol-

vollen overeenkomt met de grondtekening, maar het is niet waarfchynlyk, dat alle de gebouwen juist naar 't leeven getekend zyn, fchoon 'er in de eerfte kaart eene zonderlinge verfcheidenheid in agt genomen is: dan dit is teffens waar, dat dit PRÆTORIUM in deeze kaarten, boven alle andere nitmunt, en wanneer men de drie afbeeldingen door elkander flaat, dat zy dan zeer wel op de overgebleeve grondvesten kunnen toegepast worden. Uit al het geen wy u van GERMANICUS en AGRIPPINA verhaald hebben, zult gy van zelfs om deeze beroemde vrouw denken. AGRIPPINA, de moeder van NERO, heeft wel *Keulen* verbeterd en tot een *Romeinfche* bouwftad gemaakt, om dat zy daar geboren was, maar moet zy dan daarom ook hier een PRÆTORIUM gefligt hebben, waar zy alleen als een kind verkeerd heeft? terwyl de vrouw van GERMANICUS zich hier met haar man en kinderen ophield, en veel langer dagt op te houden, zoo de jalouzy van TIBERIUS het niet belette, had zy de grootste aanleiding en de beste gelegenheid, om een verblyf te laaten fligten, overeenkomstig met haaren rang, de waardigheden, welke haar man bekleedde, en de grootheid van den *Romeinfchen* ftaat, het geen haar man, terwyl hy met het beleggen en uitvoeren van den *Germaanfchen* oorlog onledig of van de hand was, aan haar overgelaaten heeft. En

aan deeze uitmuntende onder haare sexe, die wy by afweezendheid van haaren man, de soldaaten hebben zien in orde houden, was dit werk zeer wel toevertrouwd, en het is dan ook geen wonder, dat men het naar haaren naam, welke by de *Romeinen* in zulk een hooge agting stond, by den aanleg en lang daarna benoemd heeft, en mischien gaf GERMANICUS, die zyne vrouw teer beminde, daar toe de eerste aanleiding.

Vr. Wanneer ik het karakter van AGRIPPINA wel beschouw, en het vermogen der *Romeinen* bereken, moet dit vorstelyk verblyf zeer luisterryk geweest zyn, de eerste afbeelding geeft ook niet anders te kennen. De bygebouwen kunnen naderhand by den eersten aanleg wel bygevoegd zyn. Men behoeft op een zandgrond niet altoos zich van heywerk te bedienen en daarom zal men van deeze geen grondslagen meer vinden.

M. Toch zou ik, tot zulk een gebouw, eene andere plaats, meer binnenslands, verkiezen.

E. Uwe aanmerking is zoo gegrond myne VREDEGONDE, als die van MAGTILDE ongegrond is. Maar zy bedenkt op dit oogenblik niet, hoe ver dit paleis van zee afgelegen heeft, by den eersten aanleg. Zy herinnert zich niet, dat in zoo veel eeuwen, ten allerminsten, de lengte van twee uren gaans, van ons land sedert die bouwing is verloren gegaan. Gy vindt het

FORUM HADRIANI zeker beter geplaatst, myn kind? Eene strek als *Velsen* en *Beverwyk* zal u geschikter schynen: maar nu, nog verder was dit *Prætorium* van de zee verwyderd, dan deeze, inderdaad vermaakelyke oorden. Herinner u maar, welke Slooten, Burgten, Kloosters en heerlyke Buitenplaatzen men op dien afstand van de zee gehad heeft en nog heeft, waar van gy eenige gezien hebt, en gy zult 'er anders over denken. Even als ik u van de graven en fondamenten by *Domburg* verhaalde, was dit gebouw, landwaards in gelegen, door den tyd onder de duinen geraakt, vervolgens weder bloot geworden en eindelyk door de zee bedekt. — AGRIPPINA verkoos hier te bouwen, wyl zy in alle de burgten van DRUSUS, hier niet alleen de beste en aangenaamste gelegenheid aantrof, daar de af- en aankomst der schepen, langs den middensten arm van deeze hoofdrievier een geduurig vertier verschaften, maar om dat zy zich dan naby haar man bevond, welke, niet ver van daar aan den zeekant gelegerd, daardoor zich in den kring van zyne beminde huisgenooten te dikwyler kon verlustigen.

R. Dit doet haare gedagtenis nog meer eer aan, dan het gebouw, dat men naar haaren naam benoemd heeft.

D. Had GERMANICUS dan zyne legerplaats in de nabyheid?

E. Dit

E. Dit maak ik op uit de zeer aanmerkelyke plaats van PLINIUS, van welke ik in onze vorige byeenkomst reeds melding maakte.

D. Ik herinner het my, maar teffens uwe belofte van nader over deeze plaats met ons te handelen.

E. Ik zal hem nu geheel opgeeven. PLINIUS fchreef dan in het derde Hoofdstuk van zyn 25 boek. „ En niet alleen hebben de dieren het schadelyk vermogen, om den mensch na-deel toe te brengen, maar fomtyds ook de wa-teren en plaatzen. Wanneer GERMANICUS CÆSAR zyn leger over den Rbyn in Germanien in eene landstreek, niet ver van de zee had opge-slagen, was daar een enkele bron van zoet wa-ter. Wanneer men hier van dronk, vielen de tanden binnen twee jaaren uit, en de bindse-len of peesen der kniën wierden los. De Ge-neesmeesters, welke by de Romeinen meest Grieken waren, noemden het *Stomacace* mond-euvel en *Sceletyrbe* of beroering in de beende-ren. Tot een hulpmiddel voor die kwaalen heeft men een kruid gevonden, dat *Brit-tannica* genaamd word, het geen niet alleen voor de peezen en kwaalen van den mond heil-zaam is, maar ook dienen kan tegen de slangen en adders. Het heeft langwerpige zwartagti-ge bladen, ook een zwarten wortel. De bloe-men noemen zy *vibones* of *bottels*. Deeze ver-zamelt men voor dat het dondert, en dan ge-
gee-

geeten, beveiligen zy geheel en al. De *Friefen* hebben ons dezelve aangewezen, waar de legers waren, en ik ben verwonderd over de oorzaak der benaaming, ten zy mogelyk die aan de kust woonden dezelve van den nabuurigen *Brittannifchen* Oceaan hebben ontleend." Ik vinde deeze plaats van *PLINIUS* om meer dan eene reden opmerkelyk, en daarom, zoo het de vrienden niet verveelt, zal ik 'er wat by ftiffaan; maar dan zal 'er iets van de Genees- en Kruid-kunde inkomen.

R. In onze gezondheid hebben wy allen belang.

E. Te meer, wanneer 'er van eene landkwaal gehandeld wordt, welke de meesten van onze inwooners, vooral die in laage waterragtige oorden woonen, eigen is en de verborge oorzaak van zeer veele ongemakken.

M. Welke Kwaal is dat?

E. Men noemtze doorgaans *Schorbut*, of *Scheurbuik*. Naat de twee voornaame uitwerkfelen hadden de *Romeinfche* Geneesmeesters dezelve te regt den naam gegeven van — *Stomacace*, voor zoo ver zy een verderf in den mond veroorzaakt; waar door het tandvleesch zwelt; door verrotting aangestoken wordt; de vaten zich van dik bloed ontlasten, de tanden en kiefen los worden, de eetlust vergaat en een flegte fpyverteering kwaade fappen in het ligchaam te weeg brengt; — en van *Scelotyrbe*

tyrbe, welke daar van dikwerf het gevolg is. Dan worden peezen en zenuwen als 't ware los gemaakt, de beenderen verliezen hun gebruik en de lyder zyne kragt. Hy kan zich naauwlyks regt op de been houden, en draait geduurig van de eene naar de andere zyde even als zulken, die eene steilte beklimmen. Het is met een woord eene beroering in de beenderen, welke van sommigen by de *St. Vitusdans* vergeleeken wordt. De lust vergaat en de vermogens, om te wandelen en te werken verdwynen geheel. De Zieke wordt bedlegerig, en de kwaal neemt buiten spoedige en kragtige hulpmiddelen geweldig toe en wordt eindelyk doodelyk.

Vr. Ik meende, dat deeze kwaal alleen op de schepen zoo gevaarlyk was.

E. Wyl men daar die beweging, verschooning, verfrissing en gebruik van versche spys, vooral van groenten, niet hebben kan, oeffent zy aan boord op lange togten haare meeste woede uit, maar is aan land, byzonder in de Legers, geenszins ongemeen. Dit ondervonden de benden van *GERMANICUS*, toen zy zich hier bevonden. Men kan genoegzaam uit alles opmaaken, dat het over den *mid-den Rbyn* geweest is op de kusten van *West-Friesland*, welke toen, volgens de opgave van *PLINIUS*, door de kleine *Friezen* bewoond wierden. Intusfchen kunnen wy uit dit alles ook

ook besluiten, dat het Leger van GERMANICUS zich daar een zeer geruimen tyd heeft opgehouden, — langer dan geduurende een veldtogt, wyl die kwaal, volgens de bepaaling van PLINIUS van twee jaaren, zulk eene schadelyke uitwerking by een kortstondig verblyf op het volk niet zou gehad hebben.

D. Wy kunnen nu klaar zien, dat de nabylheid van het Leger van GERMANICUS aanleiding aan AGRIPPINA gegeven heeft, om daar juist een verblyf voor haar en voor haaren man te maaken. Dank zy PLINIUS, die dus by geval door eene natuurkundige aantekening dit geschil, zoo my dunkt, volkomen beflist heeft.

E. Men zou nog kunnen denken, was het wel der moeite waard, om voor een onzeker verblyf zulk een gevaarte te stigten voor een PRÆTORIUM of een *Gouvernement*, gelyk men het nu zou noemen? maar wanneer men zich het plan van GERMANICUS te binnen brengt, verdwynt deeze bedenking geheel. Hy verlangde h'ier ten minsten zoo lang te blyven, tot dat ARMINIUS ten onder gebragt en de *Germanische* kryg geëindigd was. En terwyl zyn Vader en hy hier hunne voornaamste bedryven uitgevoerd, en daar van hunnen naam *Germanicus* verkreegen hadden, is het ligt te gissen, dat deeze braave man hier op eene plaats, waar op hy zoo veel betrekking had, die hem zoo aangenaam geworden was,

een volk daar de onbedorve natuur, de eenvoudigheid heerschte, ver van TIBERIUS en het verbasterd *Rome* verwyderd, gaarn langer had willen vertoeven. Maar om tot de legerzichte der *Romeinsche* benden weder te keeren; men schreef deeze kwaal toe aan het gebruik van zoet water uit eene bron, welke men daar alleen schein aan te treffen. Men moet niet bepaald om een eigenlyk gezegde bron denken, maar kan 'er een zekere waterplas of meirtje door verstaan, by het welke zich de *Romeinen* hadden neergeslagen. Het water in deeze laagge moerassige gronden, al schynt het zoet, is doorgaans zwavelagtig en *Bitumineus*, waar van het gebruik op den duur nadeelig is: egter doen de zeedampen en uitwaasfemingen van den brakken grond 'er ook veel toe, vooral by zulke lieden, die aan een anderen dampkring gewoon waren.

D. My valt daar in, het geen my verhaalt is van een aanmerkelyke put of bron op *Tersel*, waar uit niet alleen de inwoners, maar ook de schepelingen hun versch water haalen, en dié, hoe sterk gebezigd, nimmer ledig wordt.

E. Ik heb deeze put gezien. Hy wierd eerst voor weinige honderden, en toen ik my daar bevond voor omtrend drieduizend guldens ten behoeve van het Weeshuis van den Burg pp *Tersel*, wien dezelve toebehoort, jaarlyks

verpagt. Hoe veel duizenden Watervaten moest dezelve dan wel by een vrye ſcheepvaart uitleveren, om zulk eene fom op te brengen. Ik kan evenwel niet denken, dat de *Friefen* voor zich zelf hier eene bron van Welwater geopend hadden. Zy zouden de *Romeinen* voor het ſchadelyk gebruik by tyds gewaarſchouwd hebben, gelyk zy hun een heilzaam geneesmiddel aan de hand gaven, toen hunne Veldgeneesmeesters wegens deeze ongewoone verſchynſelen, verlegen ſtonden. Dit middel was het *Britanniſch* kruid, *Herba Britannica*, het welk daar door beroemd geworden is.

R. Wat is dat voor een kruid?

E. Deeze vraage heeft de pennen van veele kruidkundigen en andere geleerden geſcherpt; dog niemand heeft 'er meer werk van gemaakt, dan ABRAM MUNTING, de zoon, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Groningen*. Sommigen hielden het lepelblad, anderen de *Betonica* voor het kruid van PLINIUS: dan ſchoon deeze ook heilzaam tegen die landkwaal zyn, noemt hy een gansch ander gewas, het geen hy by toeval vond, en het geen aan de kanten van flooten, vaarten, beeken en in laage wateragtige gronden in menigte wordt aangetroffen, en aan de beſchryving van PLINIUS veel meer beantwoordt. Ik heb hier eene afbeelding van hetzelve. Het is een foort van *Patich*, welke in het *Latyn*

Rumex genoemd wordt. Volgens *Munting* was deeze *Rumex* reeds bekend aan DIOSCORIDES en GALENUS: men vindt 'er negen en twintig soorten van, welke alle by *Munting* afgebeeld en beschreeven worden. De tamme en de wilde Suring of Surik- en het Patientie kruid maaken 'er drie soorten van, welke alle, gelyk de zuure en bitteragtige groenten in 't gemeen, heilzaam tegen de Scheurbuit zyn, maar deeze inzonderheid, welke by LINNÆUS beschreeven wordt, de *Patich* met tweeslagtige bloemen en ongerande naakte klepjes, de bladen hartvormig, glad, gespits (*) . Men heeft eene kleine en eene groote *Waterpatich*. De laatste, welke somtyds ter hoogte van 1½ ell of vyf voeten groeit en bladen van een el lang heeft, komt hier eigenlyk in aanmerking. Men noemtze doorgaans Peerdik of Paardik ook wel Waterrijder, om dat zy boven andere planten van dat soort zóo zeer uitsfeekt. Het sap van den wortel heeft een bitteragtige en zamentrekkende kragt. Op sommige plaatzen wordt die Water- of Monniken Rabarber geheeten. By de *Franfchen*, dat aanmerking verdient, noemt men dit kruid ook *la Britannique*.

F.

(*) *Rumex floribus hermaphroditis, valvulis integerrimis, nudis foliis cordatis glabris acutis.* Zie LINNÆUS Nat. historie, door HOUTTUIN, II D. 8 St., bl. 398.

F. Waar heeft het toch dien naam van gekreegen?

E. De reden van benaaming voldoet my by PLINIUS zoo min als by MUNTING, welke het meent uit drie woorden te zyn zamengefteld, uit *Brit* vastmaking, *Tan* een tand en *Ica* of *Hica* uitwerping; en dan zou het in 't oud *Friesch* een kruid betekenen, dat de tanden, die anders zouden uitvallen, vast zet. Vergezogt. De naam is even duister, als die van 't huis te *Britten*. Al neemt men aan, dat eene volkplanting uit *Brittannien* zich in deeze ftreck heeft nedergezet, federt dat ADMINIUS, verdreeve zoon van den *Britschen* Vorst CUNOBELLINUS met een deel zyner landsgehootten herwaards den wyk nam, aan wien CALIGULA hier eene verblyfplaats aanwees: kan dit de oorzaak van benaaming voor het *Brittannisch* kruid niet zyn, reeds ten tyde van GERMANICUS. Ik ben 'er niet vreemd van, dat de kragt van dit kruid eerst in *Brittannien* ontdekt, vervolgens hier bekend geworden, en daarom het *Brittannisch* kruid genaamd is. Of de bloem ook heilzaam is tegen de feynige beetten van slangen en adders weet ik niet: maar het zal u vreemd voorkomen, dat dezelve eer het dondert moest worden ingezameld; dan dit verklaart zich van zelfs. Wyl de bloeityd in Hooimaand is, moeten de bloemen

geplukt, voor en al eer de meeste onweeren voorvallen. Maar al lang genoeg over dit *Brittannisch* kruid, het welk naar den ophef, die MÜNTING 'er van maakte, in lang geen opgang had by de geneeskundigen, en nu nevens veel andere in vergeetenheid geraakt is.

D. De Mode heerscht zoo wel in de Geneeskunst als in de kleederen en leeyenswyze.

E. Inlandsche kruiden, welke de wyze en goede Voorzienigheid, gelyk in dit geval weder blykt, in elken oord tegen de voornaamste landskwaalen doet groeijen, worden even als de inheemsche *Manufactuuren* te dikwerf door de vreemde, die met groote moeite en kosten van verre gehaald worden, verdrongen. Onze *Bavariëren* en *Friesen* behielpen zich met het geen hun grond opleverde, en zy konden het 'er mee redden. Dan, laat ons tot het *Prætorium Agrippinæ* wederkeeren. De lotgevallen van het zelve zyn in eene diepe vergeetenheid begraven. Den eersten aanstoot heeft het geleden in den beroemden oorlog van *Civilis*, welke met den opstand der *Caninesaaten* onder BRINIO een aanvang nam, op wier grenzen het gelegen was. De tyd, wanneer het zyn naam verwisfeld heeft, is ook onbekend. Sommigen meenen, dat het door de *Anglofaxen* versterkt is, toen zy hun togt en inval naar *Brittan-*
nien

nien ondernamen , en dat zulks aanleiding tot den naam zou gegeven hebben. Wyl het aan de eerste aanvallen der *Noormannen* bloot stond , heeft het ook daaraan zyn volkome verwoesting , gelyk ik zeide , te wyten. — Nog eene opmerkelyke gebeurtenis wordt hier te huis gebragt , welke ik u tot eenige afwisseling , verhaalen zal. Gy hebt wel van SINT URSEL en haare elfduizend maagden gehoord.

R. Wier beenderen men nog te *Keulen* ver-
toont.

E. Dezelfde. Deeze gebeurtenis zou volgens den beroemden MARCUS VELSERUS , de eerste nitgeever van de Reiskaart van PEUTINGER , hier eigenlyk te huis hooren , en van een gansch anderen aart zyn , dan men by de *Roomfchen* voorgeeft. CÆSAR BARONIUS , een bekend kerkelyk gefchiedfchryver , tekent aan : „ dat , wanneer MAXIMUS , die GRATIAAN van het leeven en keizerryk beroofd heeft , in het nabuurig *Gallien* was gevallen , en de aangrenzende *Armoriken* uit hunne bezittingen verdreeven had , het ledig liggend en vrugtbaar gewest aan *Brittannifche* Krygsknegten wierd gegeven en daarvan eene nieuwe planting aangelegd , welke daarom *Klein-Brittannien* zou genoemd zyn , naderhand *Neder-Bretagne- en-Normandyen*. Op dat 'er nu voor de nakomelingfchap ook mogt gezorgd worden , heeft MAXIMUS belast , dat 'er uit *Groot-Brittannien* een aanzienlyk getal maagden

zou overgezonden worden, op dat elk krygsknecht eene ter vrouw kon krygen. De voornaamste van gemelde krygsknegten was het opperhoofd CONNANUS, een van de *Brabantsche* vorsten, aan wien tot eene vrouw van gelyke waardigheid wierd toegeschikt de dogter van DIONOCUS, koning van *Cornubien* of *Cornwal*, genaamd *Ursula*. Deeze vrouwelyke *Equipage*, te *Londen* geprest zynde, wordt ingescheept, maar door storm ongelukkig op de kust van *Germanien* geworpen. Hier vervallen zy in handen van twee voornaame Zee-roovers der *Picten* en *Hunnen*, MELGA en GANNUS of GNAMUS, welke volgens een verdrag met keizer GRATIAAN tegen MAXIMUS eene vloot hadden in zee gebragt. Wanneer deeze ruuwe hoop de weerlooze meisjes wilde misbruiken, beslooten zy gezamenlyk op aanmoediging van URSEL liever den wreedsten dood te ondergaan, dan haare kuisheid te laten schenden, waarop zy allen in koelen bloede wierden vermoord. De geweldenaars streefden hierop naar *Brittannien*, het welk zy meenden van krygsbenden ontbloot te zyn, maar MAXIMUS zond terstond twee legioenen, welke hen naar *Ierland* verdreeven. Deeze maagden zyn eerst aangeland te *Verona*, eene bloeiende stad, welke men met *Bonna*, gelyk *Colonia Agrippina* met het *Prætorium Agrippina* verward heeft. Schoon het waar is, dat men

uit

uit eerbied voor *Keulen*, eene groote en magtige moederstad, welke met het overig gedeelte van *Gallien* in de magt van MAXIMUS was, haare beenderen derwaards heeft overgevoerd. „ Dus verre BARONIUS en uit hem VELSERUS, beide mannen aan wier regtzinnigheid in het *Roomsch Catholyk* geloof niemand twyffelt. — En inderdaad, indien 'er ooit iets van dien aart gebeurd is, komen de plaatzen kort aan zee gelegen, waar de Zeeroovers zich doorgaans ophouden, veel meer in aanmerking, dan *Bon*, en *Keulen*, die diep landwaards in liggen (*). Men treft hier intusfchen eene stad aan, welker aanweezen lang en veel voor en tegen betwist is, de Koopstad *Vroonen* namelyk aan de *Noordzee*, niet ver van *Alkmaar*.

R. Dan is *St. Ursel* met haar elf duizend maagden niet voor het Christelyk geloof, maar voor haare eer als martelaares gestorven?

E. Zoo is het geval, en wanneer 'er niets meer bij behoort, zou men ook eene *Sinte Lucretia* kunnen vereeren. Intusfchen zou deeze, die zoo veel gerugt gemaakt heeft in de *Romeinsche* geschiedenis, veel van haaren roem verliezen, indien hier elfduizend LUCRETIA's

bij

(*) VELSERUS plaatst het *Prætorium Agrippine* te *Roomburg* maar hoe meer het van de zee verwyderd wordt, hoe meer de waarschyndykheid vermindert.

bij een geweest waren: maar ik denk, dat dit getal merkelyk vergroot is. Ik kan nog geheel van dit *Pratorium* van AGRIPPINA niet afscheiden, voor en al eer ik u twee bedenkingen heb medegedeeld, welke men by van LOON en meer anderen aantreft. De eerste is, of de *Romeinen* hier eene school hebben opgerigt. AURELIUS BATAVUS, welke dit allereerst heeft staande gehouden, is daar over door SCRIVERIUS en andere voornaame oudheidkundigen gegispt. Zoo gaat het, wanneer men, gelyk hy op andere plaatzen doet, tastbaare fabelen als waarheden uitvent: — maar ik kan niet vinden, dat het oprigten van een *Romeinsche* school, hier toe met reden te brengen is. Uit de algemeene aanmerkingen, welke wij over den *Romeinschen* Staat en huishoukunde in de wingewesten of landen hunner bondgenooten gemaakt hebben, zou het eer vreemd zijn, indien hier niets van dien aart had plaats gehad, daar de *Romeinen* zulk eene naauwe betrekking op dit Land en Volk hadden en 'er zoo veel aan gelegen was, om in goede verstandhouding met het zelve te leven, en ook door de taal alle mogelijke invloed op het zelve te verwerven. — Daar zij hun als benden in de voornaamste oorlogen en als lijfwagten in *Rome* gebruikten, zouden zy dan in *Gallien* en elders scholen hebben opgerigt, en alleen in het land van hunne broeders

kers en vrienden, dat zy als een deel van 't Romeinsche gebied aanmerkten, niet?

VR. Dit komt my ook onbegrypelyk voor: zouden DRUSUS en GERMANICUS alles hebben aangewend, om deezen grond te verbeteren en te verfraajen en de natie geene gelegenheid gegeven hebben, om in kundigheden ervaren te worden?

E. GERMANICUS was, gelyk de meeste voorname Romeinsche bevelhebbers een liefhebber en voorstander van de weetenschappen, en AGRIPPINA, welke zich hier met haare kinderen ophield, gaf aan dezelve eene goede opvoeding. Haare dogter en naamgenootte heeft van haare bedreevenheid in de weetenschappen aanmerkelijke preuven gegeven, en waar kon daar toe beter den grond gelegd worden, dan ter plaats, waar zy opgevoed wierd, — dan in deeze hofplaats. Indien het geval van CALIGULA, ook hier in zyne jeugd opgekweekt, tot ons land en niet tot de kust van Gallien moet te huis gebragt worden, had hy de beste gelegenheid om eenige jongelingen, die hier aan de hand waren en onderweezen wierden, tot zyn oogmerk by een te krygen, en men kan het tegendeel nog uit SÜETONIUS nog uit DIO CASSIUS betoogen. Zoo wordt het een door het ander opgehelderd. CANNegieter was zoo wel als van LOON van dezelfde gedagte. Maar de tweede bedenking van deezen laatsten Schryver kan

ik niet toestemmen, dat in dit *prætorium* warme baden zouden geweest zyn: van GERMANICUS verwagten wy deeze weelde niet en de natuur levert ze in ons land niet op. Zyn eenigste bewys is, dat de afbeelding van het *prætorium* overeenkomt met die van andere plaatsen, daar baden waren; maar sommige, die geene baden hadden, zyn op dezelfde wys getekend, en de afbeeldingen in de beide brokken van de Reiskaart zyn gansch anders.

VR. Wat invloed hadden toch alle deeze inrigtingen en veranderingen op de zeden, gewoonten, en onafhankelykheid van onze *Batavieren*?

E. Ik heb uwe zwaarigheid voorheen reeds opgelost, *Vredegonde*. Uit de beschryving van de zeden der *Germaanen* en *Batavieren* van TACITUS blykt, dat zy in zyn tyd nog dezelfde waren. De *Germaanen*, te zeer op hun oude gewoonten gezet, waren niet zoo gereed, als men in onzen tyd is, om alles, hoe vreemd en belachelyk ook, van andere Natien na te aapen, en het onderscheid tusschen hen en de *Romeinen* was in allen opzigten te aanmerkelyk. Niet te min kregen deezen ongevoelig meer en meer invloed. Het vestigen van een *Prætorium* en naderhand de aanleg van het *Forum Hadriani* wyzen zelfs aan, dat de vrye Staat der *Batavieren* allengskens zich voegde naar de heimelyke inzigtten, welke door het *Romeinsche* Ryk overal be-

bedoeld wierden. Dit blykt ook niet duister uit den gelofte-steen voor de behoude heen- en terug reize, van M. AURELIUS ANTONINUS PIUS en P. SEPTIMIUS GETA. De *Batavieren* noemen zich daar wel Broeders en Vrienden van het *Romeinsche* volk; maar ook noemen zy de beide CÆSARS onze Heeren: (*Dominorum nostrorum*) een titel, welke de eerste Keizers zich schroomden aan te maatigen.

FR. Ik heb nog eene vraag. Is de verfraaijing van dit land, al voor zoo veele eeuwen begonnen, naderhand voortgezet, gelyk zy door DRUSUS en GERMANICUS was aangevangen?

E. Het antwoord op deeze vraag zou ons veel te ver afleiden, myn Zoon! Dit zy u genoeg. Wanneer DRUSUS en GERMANICUS opvolgers kreegen, die in hunne voetstappen traden, wierd dit werk van verbetering aan den gang gehouden. DOMITIUS CORBULO liet eene graft graaven van aanmerkelyke lengte. PAULINUS POMPEJUS vervolgde de begonne bedyking van DRUSUS. Uit de opschriften en mylpaalen blykt, dat verscheide keizers als TRAJAAN, HADRIAAN of de beide ANTONYNEN, SEPTIMIUS SEVERUS en meer anderen de hand aan de verfraaijing van deezen bodem, het onderhouden, herstellen en aanleggen van gebouwen en wegen gehouden hebben. Ongelukkig kwam de oorlog der *Batavieren* met de *Romeinen* tusfchen beiden, wanneer de dyken
door

door CLAUDIUS CIVILIS doorgestoken wierden. Menigvuldige overstroomingen, waar door het land dras wierd, daar de inwoners niet in de mogelykheid waren, en ook geen lust hadden, om het water af te leiden; moesten op den laagten grond veele meiren veroorzaaken, vooral na dat de midden *Rhyn* verland en eindelyk geheel verstoopt raakte. De geduurrige invallen van zeeschuimers, de verwisfeling van inwoners, de eeuwigdurende verdeelheden en bloedige burgeroorlogen hebben dit land een geruimen tyd in erger toestand gebragt, dan het ooit in het tydbestek, waar van wy gehandeld hebben, geweest is. Hier van daan het verbaazend aantal van groote en kleine meiren en moerassen, die zich in een kleinen omtrek in ons Land bevonden, welke na het vestigen en vry worden van deeze *Republiek* voor een groot gedeelte tot vrugtbaar Land gemaakt zyn. Wanneer men dit niet in aanmerking neemt, maakt men zulk een akelig denkbeeld van den alouden toestand van het land der *Batavieren*, het welk wy in deeze zamenpraak hebben opgeruimd. De onvergelykelyke GROTIVS zelfs nam dit alles niet genoegzaam in aanmerking, wanneer hy de aankomst van eene *Britsche* volkplanting op onze kust in een land vol moerassen en meiren onwaarschynelyk stelde, daar zy zich veel beter in *Gallien* konden vestigen. Dit is ook geschied, maar

maar het eerste behoefde, om aangevoerde reden niet agtergelaaten te worden. — Dus heb ik het plan, dat ik my deelen dag had voorgesteld, afgewerkt. Hier by zullen wy het, althans voor eerst, moeten laten berusten.

R. Wy zyn u op nieuw ten hoogsten verplicht, myn EELHART, voor al de moeite, welke gy, vooral by deeze gelegenheid, in het opsporen en aanwyzen van oudheden voor ons hebt aangewend.

D. Wy hebben nu ons hart op den *Bataafschen* bodem regt kunnen ophaalen, en zullen, denk ik weder een uitstap naar *Rome* doen, om de lotgevallen van GERMANICUS te vernemen, het geen wy zeer wel op ons landgoed kunnen volbrengen, waar wy de vrienden gezamenlyk verwagten zullen.

E. Dit was eigenlyk myn oogmerk niet, waardste Vrienden: de tyd baart zoo veele gebeurtenissen, waar na wy onze plannen telkens veranderen moeten. Hoe aangenaam het my zou weezen ons geheele bestek te volvoeren, zal het my mischien niet mogelyk zyn. Het hooge woord moet 'er uit. Het wordt tyd, dat myn Zoon FREDERIK naar de hooge school vertrekt. Na ryp overleg hebben VREDEGONDE en ik geoordeeld, dat het best was, nu het jaarfaizoen zoo ongunstig en half verlo-

pen is, op te breeken, en met hem te trekken, dan is hy onder ons oog en op eene gevaarlyke plaats van verleiding best beveiligd.

R. En wanneer zou dit gebeuren, myn lieve VREDEGONDE?

E. De lesfen neemen in 't midden van Herfstmaand reeds een aanvang, dus kunt gy rekenen, dat de tyd kort is.

D. Deeze onverwagte verandering hadden wy zoo ras niet vermoed. Zy zou ons te meer in onze uitzigten bedroeven, indien wy door den nood niet verpligt waren, wegens alle menigvuldige lasten, na deezen zomer 'er ons buitenverblyf aan te geeven: de afgelegenheid maakt het in den oorlog daarenboven onveilig. Wy denken in het najaar ook naar de Stad te trekken, vroeger dan naar gewoonte. Dan ik heb nog eene bede myn EELHART; wy kunnen nu niet scheiden. Ik moet u, uwe vrouw en kinderen het laatste vaarwel te mynent geeven, en dan kunnen wy alles bedaard afpraaten.

B. Ik heb 'er nog eene bede by te doen, — dat gy ons dan tot afscheid een verhaal doet van de lotgevallen van GERMANICUS en AGRIPPINA, aan welken wy die groote verbeteringen van ons land te danken hebben.

E. Ik kan u ook deeze bede niet weigeren; wanneer wy maar eenen dag kunnen uitbrec-

ken.

ken, zullen wy aan de verlangens van ons hart en aan u beider verzoek voldoen. Ik heb zelf de nieuwsgierigheid in u opgewekt, en my in de verpligtig gebragt, om aan dezelve te beantwoorden. Uw vertrek van buiten komt ons zoo onverwagt over, als het onze aan u. Anders hadden wy onze aangename verkeerung en gesprekken in de *Academische Vacantien* kunnen voortzetten, het geen wy nu, tot gunstiger tyden zullen uitsellen.

VIER-

Dit volgend lystje van *Romeinsche* oudheden, in de muinhoopen van 't huis te *Britten* gevonden, is verzuimd op bl. 298 te plaatzen, wy geeven het hier.

N. 1. Vloertegelen, 8 duim in 't vierkant groot en 2 vingeren dik, en pannen, meest alle gemerkt. 2. Een roode *Samische* drinkpot van *Lemnische* aarde zeer glad en konstig gewerkt. 3. Een witte offerkruike. 4. Twee lampen, waar van de eene met vier lichten. 5. Een groote sleutel 7 duim lang, zoo men meent van 't huis te *Britten*. 6. Een andere sleutel en zegelring van koper, waarop een onyxsteen, besneden met een *Romeinsch* roer, (hier kwalyk verbeeld) tussehen 2 koorenaiern, zinnebeelden van de Zeevaart en Landbouw. 7. Het hoofd van den *Rhyn-God*. 8. Een HERCULES. 9. Het

beeld van de Overwinning. 10. Een steen met twee vleugels, op de voorzyde staat eene gevleugelde Overwinning, aan den eenen kant een arend, en aan den anderen kant dit opschrift. IMP. CÆS. ANTO. NE. AUG. COH. N. TO. M. PE. 11. Een steen, waar op een scheepken met een beeldje, dat wyn uit een schaal in zee stort en een krans in de andere hand heeft. 12. Twee zegels, het eene met een gekleed Romeinsch beeldje, het andere met een PALLAS. 13. De grondvesten van 't huis te *Britten*.

VIER EN TWINTIGSTE ZAMENSRAAK.

GERMANICUS wordt door TIBERIUS naar het Oosten gezonden als algemeene Landvoogd. ANTONIUS PISO wordt Syrien aanbevolen. GERMANICUS na verscheide plaatzen bezogt te hebben, wordt krank te Anthiochien en sterft niet zonder vermoeden van door PISO, zyn tegenpartyder, vergeeven te zyn. Zyn uitneemend character. Onbeschryfelyke en algemeene rouw wegens zyn vroegtydig afsterven. AGRIPPINA begeeft zich met de asch van haaren man naar Rome; landt te Brundisium. Wordt met grooten toeloop ontvangen. Rome verliest zeer veel, maar AGRIPPINA alles. Het rechtsgeding van PISO en deszelfs huisvrouw, AGRIPPINA verdagt by TIBERIUS, en vervolgd met haar geslagt door SEJANUS, den gunsteling des keizers. — Met haar zoon NERO gebannen, mishandeld en van 't leven beroofd. Haar character, waar aan haare kinderen weinig beantwoorden. DRUSUS wordt de opvolger van GERMANICUS in Duitschland, waar de Germaanen zich zelfs vernielen door onderlinge oorlogen tusssen MAROBODUUS en ARMINIUS. De eerste moet zyn ryk verlaten en sterft in Italiën. De laatste, door trotschheid onverdraaglyk by de zynen, wordt omgebracht. Na zyn dood geëerd.

ERLHART. Wierd met zyn gezelschap op den

den gewooenen vriendelyken voet van DIDERIK en ROZEMOND verwellekomd. Eene heimelyke kwelling was egter op aller aangezigten te leezen, wyl het de laaste reize was, dat zy elkander voor eerst zouden ontmoeten. EELHART vatte schielyk het woord op.

E. Ik heb niet willen afzyn, om aan uw verplichtend verzoek te voldoen, myn waardste vrienden. Om geen tyd te spullen, zullen wy maar terstond met het vervolg van den levensloop van GERMANICUS en AGRIPPINA beginnen. Wy hebben het laaste gesproken van den plegtigen triumf, welke GERMANICUS wegens de overwinning van ARMINIUS en zyne bondgenooten op den 26sten van Bloemaand, te *Rome* hield. Tot beter herinnering heb ik deeze aftekening van de penning, op zyn zegpraal gellagen, nevens de afbeelding van zyn Vader DRUSUS medegebragt. Aan beiden zyn de *Batavieren* veel verschuldigd (*). Welk eene verplichting TIBERIUS en de geheele staat aan GERMANICUS had, kon hem dit niet bevryden voor de heimelyke lagen, welke hem van den ergdenkenden vorst gelegd wierden. Zyne tegenwoordigheid in *Rome*, waar hy aller oogen tot zich trok, wilde TIBERI-

RI-

(*) Beide zyn wy aan den Heer van DAMME verplicht nevens de afbeelding van den grafsteen van BISIUS.

DRUSUS zoo min dulden, als een langer ver-
 blyf in *Germanien*, waar hy te veel roem be-
 haalde. Hy moest van de hand, om des te
 beter in de strikken te vallen, welke voor hem
 gespannen wierden. De oproerigheden in *Syria*
 en het *Joodsche* land, wegens drukkende schat-
 tingen, in *Comagene* en *Parthien* (over het ver-
 kiezen van koningen, gaven aan den vorst de
 schoonste gelegenheid. Hy zelf was te hoog
 bejaard, en zyn zoon DRUSUS te jong: nie-
 mand was 'er beter geschikt toe, zeide hy,
 om zulk eene gewigtige reize te onderneemen,
 dan GERMANICUS. Hy zond hem dan naar
 het Oosten: alle Landfchappen over de zee ge-
 legen, wierden aan hem aanbevolen met groo-
 ter gezag, dan immer aan een landvoogd werd
 toebetrouwd. Maar met een ontnam hy aan
 CRETICUS SILANUS, wiens dogter aan den oud-
 stem zoon van GERMANICUS, NERO, verloofd
 was, *Syrien*, waaronder *Judea* doorgaans be-
 greepen wierd, en gaf het bepaald opzigt van dat
 wingewest aan CNEJUS PISO, zoon van CN.
 CALP. PISO, welke de zyde van BRUTUS en
 CASSIUS weleer hield, en van NUMA POMPI-
 LIUS zyne afkomst rekende. Hy was gehuwd
 aan MUNACIA PLANCINA, eene dogter van den
 vermaarden MUNACIUS PLANCUS, en vriendin
 van LIVIA. Deeze beide eggenooten, wel-
 ke elkander niets toegaven in trotsheid op hun-
 ne afkomst en bezittingen, in vermetelheid en

heerschzigt, waren de geschiktste werktuigen voor TIBERIUS en zyne moeder, om GERMANICUS in alles te dwarsboomen en verdriet aan te doen. In het agttiende jaar, van onze telling, gingen GERMANICUS met AGRIPPINA en CAJUS CALIGULA op reis: kort te vooren was DRUSUS, de zoon van TIBERIUS, naar *Dalmatien* en *Illyrien* vertrokken. Wyl de allerbeste verstandhouding tuschen deeze twee broeders, schoon van ongelijken aart, plaats greep, wilde GERMANICUS hem eerst vaarwel zeggen, als of hy een voor gevoel had, dat dit voor de laatste reis zou zyn, en dat eenerley noodlot hen over 't hoofd hing. In *Dalmatien* trof hy hem aan. Hier op bezogt hy *Nicopolis*, eene stad door AUGUSTUS ter gedagtenis van zyne overwinning op ANTONIUS, de grootvader van GERMANICUS, gestigt; en bezag de Reede van ACTIUM en de legerplaats van ANTONIUS. Voorts stevende hy naar *Athenen*, *Eubœa* en *Lesbos*, waar zyne AGRIPPINA haar laatste kind LIVIA of LIVILLA ter waereld bragt. Te *Athenen*, de beroemdste plaats van *Griekenland*, wierd hy met alle mogelyke tekenen van agting ontvangen. Zyne zigt tot onderzoek, en vermeerdering zyner kundigheden, spoorden hem aan, zoo dra AGRIPPINA hersteld was, om verscheide beroemde plaatzen en landen te bezien. Na *Berinthus* en *Byzantium*, nu *Constantinopolen*, in *Thracien* bezogt

zegt te hebben, zag hy op zyne te rugreis het oude *Ilium*, (het berugte *Troje*,) en raadpleegde te *Colophon* de Godspraak van *APOLLO*, wiens priester hem in duistere bewoordingen, volgens *TACITUS*, zyn naakenden dood zou voorspeld hebben. — Middelerwyl hadden *PISO* en *PLAN-CINA* zich op reis begeeven. Zy kwamen kort na het vertrek van *GERMANICUS* te *Athenen*. De eerbewyzingen, welke men *GERMANICUS* aldaar, boven hun beiden, aandeed, ontstaken terstond de afgunst in deeze twee trotze harten, welke zich boven al de aflammelingen van 't Keizerlyke Huis verheven agtten. *PISO* was dwaas genoeg, om dit te laten zien, — *GERMANICUS* en de burgers van *Athenen* smaadheid aan te doen. Hy wilde voor hem in *Syrien* zyn, en koos daarom de kortste, maar in den winter gevaarlyksten weg naar de *Cycladische* eilanden, het welk hem byna het leven gekost had.

M. 'Er was weinig aan het verlies van dit paar gelegen geweest.

E. Zy strandden voor de haven van *Rhodus*: *GERMANICUS* was daar voor hem aangekomen. Zoo dra vernam hy het gevaar niet, waar in *PISO* was, of hy zond hem, schoon van zyn gedrag te *Athenen* reeds onderrigt, alle mogelyke hulp, zonder welke hy op de rotzen zou verbryzeld zyn geworden: dan dit kon zyn hart niet omzetten. Naauwlyks was hy

in *Syrien*, of hy zocht zich een aanhang te maaken, door de oude *Tribunen* en Hoofdlieden met anderen van zyn aanhang te verwisfelen en de foldaaten allerleye buitenspoorigheden ongestraft te laten bedryven, welken hem daarom vader der Legioenen noemden. *PLANCINA* bevlytigde zich niet minder, om de genegenheid der krygsbenden te winnen en alle harten tegen *GERMANICUS* en *AGRIPPINA* in te neemen. Na de zaaken in *Armeniën*, *Kappadociën* en *Comagene* geschikt te hebben, tot genoegen der inwooneren, keerde *GERMANICUS* naar *Syrien*, waar *PISO* niets minder dan de last van zyn opperbevelhebber had uitgevoerd. Wanneer *GERMANICUS* hem hier over met reden onderhield, scheidden zy als geslage vyanden. Zelden verscheen *PISO* in den Raad, dan om *GERMANICUS* tegen te spreken. Op een gastmaal van den koning der *Nabatheëren*, aan *GERMANICUS* gegeven, beledigde hy hem in 't openbaar; deeze smaadheid verdroeg *GERMANICUS*. Zoo liep het eerste jaar van deezen togt, waar in hy voor de tweede maal *Consul* was, met de vernieuwing van het verbond met de *Parthen* ten einde. In het volgend jaar, daar *GERMANICUS* nu het groote oogmerk van zyne zending bereikt had, veroorloofde hy zich een uitstap naar *Egypten* te doen, om veele merkwaardigheden te bezien. Schoon hy hier juist van pas kwam, om in de groote schaarsheid

van graanen te voorzien, wierd hem deeze reize zeer kwalyk door TIBERIUS genomen. By zyne te rugkomst in *Syrien*, bevond hy alle zyne inrigtingen en bevelen aan de keurbenden door PISO verydeld. Toen GERMANICUS zyn gezag liet gelden, besloot PISO *Syrien* te verlaaten. Eene kortduurende ziekte van GERMANICUS, hield hem alleen op. De vreugdebedryven der *Antiocheneren* over de herstelling van hunnen geliefden Landvoogd, vervoerden PISO in zover, dat hy de openbaare offerhanden en Godsdienstplegtigheden door zyn volk gewelddadig liet hinderen. Daarop vertrok hy naar *Seleucien*. GERMANICUS wordt op nieuw krank en door de berigten van zyne bedienden in de verbeelding gebragt, dat PISO door vergif en toeyermiddelen zyn einde verhaastte, om zich te wreken en meester van de Landvoogdy te worden. Hy ontzegt daar op zyne vriendschap aan PISO, en men meent, dat hy hem met een beval het wingewest te verlaaten. De hoop op herstelling verminderde intuschen gaande weg. GERMANICUS gevoelt den naderenden dood. Zyne liefde voor AGRIPPINA, zyne bezorgdheid voor zes jonge kinderen, gevoegd by het verlangen, om nog grooter daaden voor den Staat te verrigten, en de hoop op meerder roem, hadden de liefde voor het leeven in hem vermeerderd. „Ik zou my over de Goden kunnen beklagen, zeide hy, indien zy myn leeven

ven in den bloei wilden affnyden: maar daar ik nu myn dood aan de kwaadaardigheid van PISO en BLANCINA moet toefchryven, verzoek ik myne vrienden aan myn vader en broeder te berigten, hoe hard het my valt, daar ik zoo veele oorlogsgevaaren gelukkig ben door geworfteld, myn pas begonnen loop, als een ongelukkig flagtoffer van nyd en verraad, dus ellendig te moeten eindigen. Hy bezwoer hen tot de wetten en den *Romeinfchen* Raad toevlugt te neemen, om voldoening aan zyne nagedagtenis te bezorgen. Hier door zouden zy de grootste bewyzen geeven van rouw over zyn ontydig affterven en toonen, dat zy hem meer beminden, dan zyn fortuin: het medelyden van allen, die hem gekend hadden zou hun aanklagt verfterken, en de Gerechtigheid hadden zy aan hunne zyde.

R. En zy beloofden hem dat?

E. Zy beloofden het niet alleen met de duurste verzekeringen, maar hielden ook woord. Zyne egtgenootte bezwoer GERMANICUS by hunne onderlinge liefde, en derzelve tedere panden, dat zy haare fierheid zou afleggen, zich buigen onder het harde noodlot en zorg draagen, dat zy, door eene vertooning van grootheid, de aanzienlykften in *Rome*, niet tegen haar en haare kinderen in 't barnas joegen. Daarop ftierf hy, welke in zynen tyd de braaffte — de grootste der *Romeinen* was, na nog in

't geheim iets aan zyne vrouw gezegd te hebben, in den ouderdom van 34 jaar, het negentiende na Christus geboorte.

VR. Hoe groot was dan het schelmstuk van PISO, zoo hy waarlyk oorzaak was van dien dood?

E. 'Er waren veel reden van ergwaan ontleend uit de haatelyke characters van PISO en PLANCINA, uit hunne bitterheid, welke zy in alle gevallen onbewimpeld lieten blyken, en het gedrag, dat zy geduurende de krankheid en den dood van GERMANICUS hielden. De lyfwagten ontdekten eenigen van PISO's dienaaren, welke deszelfs toestand verspieden. Zoo dra ontving deeze niet de tyding van het afsterven, of hy betoonde openlyk zyne vreugd in 't midden der algemeene smart en offerde aan de Goden, terwyl PLANCINA op denzelfden dag de rouw over haare zuster afei. Het lighaam van GERMANICUS, dat op een eerebed ten toon gelegd wierd, floeg met blaauwe plekken uit, en toen het zelve verbrand wierd, bevond men zyn hart ongeschonden. De natuurkundigen van dien tyd stelden, dat de vlam op hetzelfde geen vat had, ingevalle van vergiftiging: dan dit heeft geen grond. Men tekent hetzelfde aan by de te rechtstelling van den aardsbisshop CRANMERUS, die verbrand wierd. — Voor het overige zegt TACITUS, dat de gevoelens omtrend de schuld of onschuld van PISO

in dit opzigt verdeeld waren, naarmaate men deezen toegedaan was, of medelyden had met GERMANICUS EN AGRIPPINA. Dit is zeker, dat het verlies van *Rome* en de geheele maatschappij, onbeschryfelyk groot was. Wanneer gy u herinnert myne Vrienden, wat GERMANICUS bedreeven heeft; hoe veel had men dan van hem tot nut van den Staat nog kunnen wagen. Zyne bedaardheid van geest in 't midden van de grootste gevaaren, zyn beleid, zyne dapperheid, zyne grootmoedigheid waren te meer te bewonderen, wanneer men zyne jongheid in aanmerking neemt, waar in de driften het meest de reden overdwarfsen. Had hem de zucht om te heerschen eenigermaate bezielde, de kans stond voor hem schoon, om tot het gebied der waereld te geraaken. Hy was de zoon, de opvolger van den beminnelyken DRUSUS; de lust en liefde van het *Romeinsche* volk. Zyne minzaamheid en openhartigheid, zyn heusche aart, waren juist het tegengestelde van dat zwaarmoedig, ergdenkend, en duister *charac-ter* van TIBERIUS. Hy was volgens SUETONIUS in 't leeven van TIBERIUS niet alleen by 't volk van *Rome*, maar ook in de wingewesten zoo bemind, dat hy, wanneer hy van eene plaats vertrok of een andere naderde, bykans op den weg door de menigte verdrongen wierd. Toen hy het oproer onder de krygsbenden gestild had, wierd hy door alle de Hofbenden ingehaald;

haald, en de weg was twintig mylen ver met volk van allerlei rang bezaaid. Hoe nader GERMANICUS aan de grootste hoop van 't be- wind was, zegt TACITUS (*), hoe meer hy zich voor TIBERIUS beyverde. Dit bleek allerduide- lykst uit zyn gehouden gedrag by het stillen van dat gevaarlyk oproer onder de Legioenen, waar- uit wy hem het eerst hebben leeren kennen. — Welk een zeldzaam voorbeeld, in de sterkste verzoeking, van getrouwheid aan eed en plicht, — van verloochening, van heerschappy over zyn geest! Altoos bleef hy zich zelven ge- lyk: alleen bezweek hem de moed, en wien ontzinkt die niet een enkele reize? toen al de elementen tegen hem en zyn volk, by den akeligsten storm scheenen zamen te spannen om zyne schepen en volk te vernielen, en hy zich zelf de schuld van deezen zeetogt gaf. — Zyne afkeerigheid van den dood moet men aan den noodlottigen zamenloop van omstandighe- den, aan het vermoeden van door de listen van twee laaghartige schepsels ontydig te moeten omkomen, toeschryven. Dit drukte zyn geest, dit verslimmerde zyn toestand: want wat invloed heeft de verbeelding niet op een Kranken! GERMANICUS toonde anders geen vrees voor den dood. Hoe veel beter dagt hy ook in dit geval, dan zy, die zelf den dood zогten, om

van

(*) Ann. L. I, c. 34.

van de lasten des leevens bevryd te zyn. Dezelfde TACITUS geeft dit kort maar veel betekend getuigenis van hem (*). Hy was minzaam jegens de bondgenooten; zagtmoedig omtrend zyne vyanden: Eerwaardig, het zy men hem aanzag of hoorde spreekken. In zyne houding bezat hy alles, wat grootheid van ziel en van gezag tekende, zonder dat iemand 'er een drukkenden last van gevoelde. — Van de gestrengte behandeling der *Marsen* en het volk van ARMINIUS hebben wy redenen gegeven. In andere gevallen gaf hy bewyzen van menschevriendheid, welke de waare dapperheid in een Held veradelt. Dit bewyzen onder anderen zyne traanen by het ombrengen van de oproerlingen gestort. Tot tweemaalentoone betoonde hy zyne Edelmoedigheid; wanneer hy hen met zyn eigen geld te vrede stelde en in hunne behoeften voorzag. Het langmoedig gedrag met PISO is boven alle tegenpraak. Beval hy zyne vrienden de wraak na zulk eene oopenstapeling van beledigingen verdraagen te hebben, wat zouden wy *Christenen* in dergelyk geval doen, schoon wy het gebod en het voorbeeld van deezen grooten meester weeten, „hebt uwe vyanden lief?“ Zyne getrouwheid aan zyne egtgenooten, zyne tedere zorg voor zyne kinderen betoonde hy tot

(*) Ann. L. 2, c. 72.

tet den laatsten ademtogt. Een zeldzaam voorbeeld in dien tyd. Met een woord: in welk eene betrekking wy GERMANICUS beschouwen, hy was even uitmuntend als beminnyk. Men maakte te *Antiochien* eene vergelyking tuschen hem en ALEXANDER DE GROOTE. Beiden waren zy van een doorlugtige afkomst, beiden van een schoone en edele gedaante, beiden zyn, na veele voortreffelyke daaden verrigt te hebben, even dertig jaaren oud, onder vreemden door de trouwloosheid van hun eigen volk omgekomen. GERMANICUS was niet minder dapper maar minder roekeloos, dan ALEXANDER. Indien GERMANICUS hetzelfde gezag, dezelve gelegenheid gehad hadde, zyne daaden zouden niet minder geweest zyn, dan die van den overwinnaar van *Persien*; maar deezzen overtrof hy in minzaamheid jegens zyne vrienden, in maatigheid, in kuischheid en andere schoone hoedanigheden. Hy was, toen *Rome* in weelde verzonken lag, een vyand van wellust: vergenoegde zich met eene vrouw, en liet geene, dan egte kinderen na. Hy was niet alleen een uitstekend Krygsmann, maar ook een welspreekend Redenaar. Hy drukte zich even gemakkelyk in 't *Grieksch* als in 't *Latyn* uit, en men wydde hem daarom een schild der Redenaaren. OVIDIUS telt hem onder de eerste Digters.

D. Wy gevoelen de grootheid van het verlies van zulk een man.

E. De *Romeinsche* Staat gevoelde het ook in al deszelfs uitgebreidheid. Ik weet geen voorbeeld in de geschiedenissen, en dit is het slot van zyne *character*-schets, van zulk een groote, zulk een algemeene droefheid. Geheel *Syrien* en aangrenzende landen waren over hem in den rouw. De koningen der bondgenooten en vreemde vorsten, die hem kenden, be-toonden hun diepste smart, en men verhaalt, dat de vorst der *Parthen* de jagt, hun voor-naamste bedryf, eenigen tyd om dit sterfgeval opschortte: maar niets was te vergelyken by de droefheid van het *Romeinsche* volk. Kooplieden uit *Syrien* hadden de tyding van zyne betering aangebragt. Elk liep met fakkels en offerdieren naar 't *Capitoel*, om de Goden plegtig te danken, en 't scheelde weinig, of men had de deuren van den tempel opgelopen, om dat zy te langzaam open gingen, onder het onophoudelyk gejuich: *Rome* is behouden, de Staat is behouden, nu *GERMANICUS* behouden is. Maar toen de zekere tyding van zyn dood aanlandde, verdubbelde de droefheid en sloeg tot buitenspoorigheden over. Zy wierpen steenen tegen de tempels, braken de altaaren af, en sommigen smeeten hunne Huisgoden op straat, om dat zy zulk een man hadden laten omkomen. Ja, 'er wierden gevonden, welke de pas geboore

te zuigelingen hunne, in de kraam liggende, vrouwen ontnamen en in de woede van smart wegwierpen. Alle handel, alle bedryven stonden stil, alle gerigtshoven waren ledig, en niemand bediende zich van de vrolykheden, welke de Wintermaand opleverde. Hy wierd met traanen en gejammer geseeten. Geen wonder, dat TIBERIUS en LIVIA het reeds ontgelden moesten, toen de eerste tyding van de ziekte van GERMANICUS aankwam. „Men heeft hem, om te zekerder zyn ondergang te bevorderen naar 't uiterste der aarde gezonden en PISO te gelyker tyd over *Syrien* gesteld. Zoo handelt men met de Vorsten die het volk genegen zyn. Zy moeten van kant, welke de vryheid, die men het *Roomfche* volk jammerlyk ontveldigd heeft, zouden herstellen.” Zoo dra begon de overmaat van droefheid niet een weinig te be-
 daaren, of men was bedagt, om zyne nagedag-
 tenis alle mogelyke eer aan te doen. Zyn naam
 moest in de liederen der *Salifche* priesteren ge-
 meld, ecrestoelen met eikenkransen op dezelve
 in de schouwburgen geplaatst, zyne afbeelding
 van elpenbeen plegtig rondgedraagen worden.
 Men rigtte triumphboogen voor hem op binnen
Rome, op den oever van den *Rhyn* en op den
 berg *Amanus* in *Syrien* met opschriften, die zyne
 daaden bekelsden en met byvoeging: *dat hy*
voor 't vaderland gestorven was. In *Epidaphne*,
 waar hy stierf, wierd een monument gestigt, en
 eene graftombe in *Antiochie*, waar zyn lyk ver-

brand was zonder pragt en zonder beelden, maar niet zonder droefheid en dankbaare nagedagtenis aan zyne verdienften. De Standbeelden, en de plaatzen, waar zy voor GERMANICUS wierden opgerigt, waren ontelbaar. Men wilde voor hem als Redenaar een verheven fchild van goud en grooter, dan naar gewoonte, ophangen, maar TIBERIUS verhinderde dit. Een gewoon fchild was eer genoeg voor zyn Zoon, wanneer men hem daar door met de oude fchryvers gelyk felde. De Ridderf wilden, dat de ruiterbende der *Iunien* voortaan den naam van GERMANICUS zou draagen, en zyn beeldtenis op den vyftienden van *Juny* aan het hoofd van die bende zou omgevoerd worden. Dit bleef lang in het gebruik.

M. Waar bleef AGRIPPINA?

E. Schoon ontroostbaar en ziek begaf zy zich van *Antiochie*, waar zy van elk aangebeeden en beklaagd wierd, met de afche van haar geliefden GERMANICUS en met haare kinderen op reis naar *Rome*, onzeker van haar noodlot. Op zee liep zy gevaar van de vloot van *riso*, welke zy ontmoette. Men rust zich aan weerskanten toe tot een aanval, maar het bleef by dreigen. Na het doorftaan van veele stormen, landt deeze bedroefde weduwe op het eiland *Corcyra*, tegen over *Calabrien*. Van daar fleekt zy over naar *Brundifium*, werwaards zich niet alleen haare getrouwfte vrienden en de krygs-
lie-

lieden, die onder GERMANICUS gediend hadden, maar ook eene ontelbaare menigte, van allerley foort, begaven. De haven, de daken der huizen, en alle plaatzen, waar men kon uitzien, waren met bedrukte aanschouwers bezet. 'Er heerschte een diepe stilte by haar aankomst: dan zoo dra was zy niet met het laatste overschot, dat zy in een lykbus op haaren boezem hield, en met haar beide kinderen aan den wal, of 'er ging een algemeene kreet van droefheid op, van nabestaanden en vreemden, mannen en vrouwen. Twee *Prætors*, en de Overheden van *Calabrien*, *Apulien* en *Campanien* waren gelast, om hem af te haalen. De lykbus wierd toen gedraagen op de schouders van Hoofdmannen en Oversten, met krygstekenen en omgekeerde bondelbylen vooraf. Waar hy doortrok, was het volk in 't zwart; de Ridders in Staatsiegewaaden wierpen reukwerk op het vuur. Uit afgelege plaatzen kwam men met slagtoffers, die men op de opgerigte altaaren voor de Goddelyke schimmen offerde. — DRUSUS ging hen te gemoet, zyn oom CLAUDIUS, naderhand Keizer, volgde met de vier agtergebleeve kinderen van GERMANICUS, met de nieuw aangestelde Burgemeesters M. VALERIUS en M. AURELIUS, met den Raad en eene groote menigte van het volk van *Rome*. Allen waren zy op den vollen weg door elkander vermengd en op alle gelaat was ongeveinsde droefheid te leezen. [Alleen

TIBERIUS en LIVIA AUGUSTA bleeven agter: ook de moeder van den overledenen, ANTONIA, het zy uit schroom, het zy uit eene overmaate van droefheid. Wanneer deeze dierbaare asch in het graf van AUGUSTUS wierd bygezet vervingen eene diepe stilte en een akelig beklag elkander by beurten. Al de straaten waren vol, het veld van *Mars* met toortsen verlicht, de Overheden in treurgewaaden, het Krygsvolk in de wapens. — Men riep, dat het met de vryheid van *Rome* nu afgedaan was. Men prees AGRIPPINA hemelhoog en bezwoer de Goden, dat zy haar en haare kinderen onder hunne beschutting wilden neemen, en haar wreeken aan haare vervolgers.

M. Aandoenlyke vertooningen! Hoe liep dit af?

F. Nog was het volk niet te vrede, om dat men alle de eerbewyzingen, van beeldtenissen, van lofredenen, welke door AUGUSTUS by de lykstatie van DRUSUS bezorgd waren, hier niet aantrof. TIBERIUS vond zich genoodzaakt door eene afkondiging het volk tot bedaaren te brengen. „Van allen, die voor het Vaderland gestorven waren, zeide hy, is niemand immer zoo zeer betreurd, als GERMANICUS. Deeze algemeene droefheid strekt hem, het *Roomfche* volk en my tot eer. Dan wanneer dezelve buiten de maat gaat, vernederd zy de beheerschers van het Heelal. Wy moeten ons als *Romeinen* gedraagen:

gen: zoo deden JULIUS en AUGUSTUS by het verlies hunner kinderen. Herdenkt, hoe standvastig zich *Rome* hield by de nederlaag van zyne legers, den dood van zyne Veldheeren, het verlies der edelste geslagten. De Vorsten zyn sterfelyk. Het Gemeenebest is eeuwig. Keert dan tot uwe bezigheden, en tot de vermaaken uwer feesten te rug." Dit had de gewenschte uitwerking, terwyl zy zich streelden met de wraak, die van PISO stond genomen te worden.

D. Bevond zich deeze nog in *Syrien*?

E. Na den dood van GERMANICUS raadde hem zyn oudste Zoon terstond naar *Rome* te trekken, om AGRIPPINA en het medelyden, dat haare tegenwoordigheid verwekken zoude voor te komen, maar hy volgde den raad van zyne ahangelingen, en zocht zich op nieuw in de landvoogdy van *Syrien* te vestigen. De vrienden van GERMANICUS hadden na eenig verschil aan SENTIUS het oppergezag gelaaten, tot dat TIBERIUS 'er over beschikken zou. PISO trok naar *Cilicien*, terwyl DOMITIUS CELER de legioenen tot deszelfs zyde zocht over te haalen. SENTIUS verzette zich hier tegen. PISO zocht aanhang te krygen by de Vorsten van *Cilicien*, en wierp zich met een opgeraapt hoop in eene versterkte plaats. Het stond naar een burgerkryg: maar PISO dorst den aanval niet afwagten en nam aan, naar *Rome* te ver-

trekken, daar hy eerlang aankomt, na dat hy zyn Zoon had vooruit gezonden, om TIBERIUS en DRUSUS in 's Vaders belangen te krygen. Hy wierd wel ontvangen. Piso komt by het graf van AUGUSTUS aan den oever van den *Tiber* aan met *Plancina*, met eene groote menigte ahangelingen en een gevolg van vrouwen. Zoo trekt hy *Rome* binnen, en tergt het door zyne houding, door de plechtige maaltyden en feesten, die hy wegens zyn aankomst in zyn huis, dat op de markt stond, openlyk aanrigte. 's Anderen daags wierd hy reeds door vrienden van GERMANICUS aangeklaagt, byzonder door VITELLIUS en VERANIUS. Men bad TIBERIUS over de zaak te vonnissen: Piso had 'er niets tegen, wyl hy den Raad en het volk vreesde: maar TIBERIUS liet het blyven aan den Raad.

M. Dat verwondert my.

E. Hy zou te veel gewaagt hebben. Indien PISO een geheime last had, kon hy hem niet veroordeelen, maar dan vreesde hy de woede van het volk. Aller oogten wagten op den uitflag. Naauwlyks kon PISO voorspraaken vinden. De Keizer opende de vergadering met veel gemaatigdheid. „Schoon PISO Stedehouder en vriend van den Goddelyken AUGUSTUS geweest was, moest hy gestraft worden, zoo hy zich aan verzuim, aan wederspanningheid en aan het ombrengen van GERMANICUS had

schuk

fehuldig gemaakt: maar men moest de zaak onzydig onderzoeken, niets tegen de wetten ten gevalle van hem of van zyn Zoon wyzen, en aan PISO gelegenheid geeven, om zich te verantwoorden." Men vergunde hem daartoe zes dagen. Van zyne ongehoorzaamheid en tegenkantingen waren te veel bewyzen, dan dat hy dezelve kon ontleggen, maar die van vergiftiging waren zwak. Hy beriep zich op de huisbedienden van GERMANICUS, by wien hy ter maalyd zynde, dit feit zou gepleegd hebben. Hy bood zyne slaaven aan, om ze te pynigen; maar één geval deed hem dus sterk spreekken. SENTIUS had eene MARTINA, een befaamde vergiftigster en vertrouweling van FLANCINA, opgezonden, maar te *Brundisium* gekomen, vermoordde zy zich zelve met vergif, waar van men het overschot in haare hairvlegten vond.

FR. Zoo kreeg zy haar welverdienden loon.

E. Wierdt dit wat meer bedagt myn Zoon, dat 'er zelfs in deezen tyd eene vergelding, en dikwerf een juiste vergelding plaats vind, — dat de Godlyke wraak niet alles tot het toekomstige uitstelt, 'er zou minder kwaad bedreeven worden. — Men miste dus wel het grootste bewys tegen PISO, maar het hielp hem weinig. Zyne rigters waren onverbiddelyk, en het volk, dat zyne beelden, naar de *Germanische* trappen sleepte en verbryzelde, zwoer hem te zullen verscheuren, indien hy wierd vry-

gesproken. — Nog eenmaal waagt hy het voor den Raad te verschynen, maar niemand trok zich zyner aan, ook TIBERIUS niet. Zelfs zyn eige vrouw, toen zy door LIVIA vergiffenis had weeten te krygen, begaf hem. Te huis gekomen zynde geeft hy een verzegeld papier voor TIBERIUS aan zynen vrygelaaten, laat zyn kamer sluiten en snyd zich met zyn zwaard den strot af. Zoo was het einde van deezen rampzaligen tegenpartyder van den beminnellyken GERMANICUS. In het briefje aan TIBERIUS verontschuldigde hy zyne beide Zoonen, beval hen aan deszelfs bescherming, beklagde zich over de verbintenis tegen hem, en betuigde altoos de getrouwe aankleever van den Keizer en zyn huis te zyn geweest. Hy repte geen woord van PLANCINA, nog van een geheime last. Maar TACITUS had van oude lieden hooren verhaalen, dat men geduurende de gerigtshandelingen meermaalen een boekken in handen van PISO gezien had, het welk, volgens zyne vrienden, brieven behelsde, welke TIBERIUS aan hem tegen GERMANICUS had geschreeven, die hy aan den Raad wilde openleggen: maar SILANUS had het hem afgeraaden, onder belofte, dat de Keizer hem redden zou: — maar deeze hield zich tegen hem vertoornd, om dat hy de wapenen had opgevat.

D. Zoo worden doorgaans de snoode werktuigen van slegte Vórfsten beloond.

M. En hoe liep het af met PLANCINA?

E. Hoe

E. Hoe gestreng het vonnis van den Raad ook was tegen de kinderen van PISO, wiens goederen zy voor de helft verbeurd verklaarden, liep PLANCINA vry door de kragtige voorpraak van LIVIA AUGUSTA, en de kinderen nam TIBERIUS, als onschuldig aan 's Vaders misbedryf, onder zyne bescherming. Evenwel volgde de Goddelyke wraak PLANCINA op de hielen. Zoo dra was AGRIPPINA niet gestorven, of zy benam zich zelve het leeven: het zy dat haare wraak na den ondergang van het doorlugtig huis van GERMANICUS ten vollen verzadigd was, het zy dat haar gewisse eindelyk ontwaakte. Zoo heb ik u een omftandig berigt medegedeeld myne vrienden van het treurig einde van den besten en grootften *Romein* van zyn tyd. Het heeft den Hemel niet behaagt, dat hy langer geleefd en meer verrigt heeft. Gelyk wy te vooren by het verlies van braave mannen aanmerkten, *Rome* verloor op nieuw de gegronde hoop van door hem in haare vryheid hersteld te zullen worden: *Rome* moest nog meer vernederd, nog zwaarder gestraft worden, en de *Batavieren* misten voor altoos een waardigen welgezinden bevelhebber van de *Romeinsche* krygsmagt.

D. Maar de *Germaanen* een gedugten overwinnaar.

E. TACITUS merkt in zyne vergelyking tuschen ALEXANDER en GERMANICUS op, dat
dee-

deezee, indien hy met geen bepaald gezag bekleed en langer in 't leeven gebleeven was, *Germanien* geheel zou ten ondergebragt hebben. 'T kan zyn: maar de *Germaanen* trokken weinig voordeel uit het overlyden van hunnen overwinnaar door de onderlinge oneenigheden, waar door zy elkander naar gewoonte verwoesteden. Ik wil u gaarn daar van eene losse schets geeven.

R. Allerbest, myn EELHART: maar ik bid u, voldoe eerst onze nieuwsgierigheid omtrend het lot van *AGRIPPINA* en haare kinderen.

E. Het geen in *Duitschland* voorviel, behoort anders tot deezen tyd: maar ik zal aan uwe hogeerte voldoen en het leeven van *AGRIPPINA* met de vrienden doorloopen. Het bleek van agteren, dat *TIBERIUS* zich zelve betuigd had, zoo lang *GERMANICUS* leefde. Hy bragt alles in den Raad, zeide zyn gevoelen, maar dulde dat men van hem verschilde. Hy wilde den naam van Heer, (*Dominus*) ook niet van Vader des Vaderlands, zelfs niet van *Imperator* aanneemen: dan, ten opzichte van de *Slaaven* was hy alleen Heer, *Imperator* over het krygsvolk, maar voor Rome de eerste in den Raad. Hy was gemeenzaam in den omme-gang en wilde op zyn geboorte dag geene buitengewoone plegtigheden, nog toewyjing van Tempelen of beelden dulden. Hy wilde niet, dat
men

men den eed aflei by zyn geluk, nog vorderde, dat men zyne handelingen bezwoer, gelyk ten tyde van AUGUSTUS en volgende Keizers geschiedde op de *Kalenden* van *January*: dan verliet hy de stad. Aangedaane beledigingen ontweinsde hy. Hy verspilde weinig aan gebouwen, of onnutte onkosten: het geen door AUGUSTUS begonnen was, voltooide hy meeren-deels, zonder 'er zyn naam voor te zetten. Voor zich zeiven besteedde hy weinig: maar was zeer gereed om steden, die door brand of aardbeëving verwoest waren, te herstellen. Aan Raadsheeren, buiten hunne schuld verarmd, schoot hy geld, dat hy hen in zyne tegenwoordigheid uit eige inkomsten liet toetellen: maar die hunne goederen verkwist hadden zette hy uit den Raad. Niemand wierd om zyn geld vervolgd of hetzelfde verbeurd verklaard. Geene winge-westen wierden bezwaard, maar in hunne billyke aanklagten geholpen. In den Raad was hy beleefd en spraakzaam, stond voor de Burgemeesters op, en liet hen in en uit, wanneer zy by hem aten. By zyne vrienden gedroeg hy zich als een ambteloos man, bezogtze, wanneer zy ziek waren, en wilde, dat zyue trossche moeder hetzelfde deed. Het gebruik van zyden kleederen en gouden vaten by de offerhanden verbood hy; en schoon hy anderen een purperen kleed liet draagen, verscheen hy in de schouwspelen, wanneer het regende, met een wollen

man-

mantel. Erffenisfen aan hem besproken, keerde hy aan de naastbestaanden uit.

R. Dit waren immers alle goede dingen.

E. Dat waren het ook. Indien TIBERIUS zoo voortgegaan was, zou hy onder de goede Vorsten geteld worden. Maar het zy, dat hy geveinsd en zich ingehouden heeft, het zy dat zyn aart geheel in wrevel en heerschzucht, in wellust en wreedheid verbasterde; het einde beantwoordde geenszins aan het begin. Beiden kan plaats hebben. Door AUGUSTUS na te volgen of te overtreffen zocht hy de gunst van het volk zoo lang GERMANICUS leefde, voor wien hy eigenlyk bevreesd was. Maar toen hy van deezen niets meer te dugten had, gaf hy zich aan allerleye snoodheden toe, vooral, na dat zyn Zoon DRUSUS, zyn waarschynlyke opvolger, tot dus ver beter dan zyn Vader, maar niet te vergelyken by de beide GERMANICUSSEN, overleeden was. Zyne moeder LIVIA, hoe heerschzuchtig ook, teufde hem in verscheide gevallen op, zoo lang zy leefde. Ongelukkig verkoos hy tot zyn gunsteling en eersten Staatsdienaar SEJANUS, Overste van de Lyfwagt; een man, die by een lighaam, dat tot allen arbeid en vermoeijenissen gehard was, een doortrapte ziel voegde, waar door hy zyne oogmerken, om tot de hoogste trap te geraaken, onder het voorkomen van maatigheid en zedigheid wist te verbergen. Daar hy zich volmaakt naar
den

den grilligen en ergdenkenden aart van TIBERIUS kon schikken, won hy zyn vertrouwen geheel, terwyl hy elk, die hem in den weg stond verdagt maakte. Het beleid en de stoutheid van deezen onderneemenden booswigt gaat alle verbeelding te boven. Zoudt gy wel gelooven, dat des Keizers eigen Zoon een van de eerste slagtoffers was? Deezen wist hy met behulp van deszelfs eige vrouw door vergif van kant te helpen.

W. Dan stond het huis van GERMANICUS hem zeker ook in 't licht.

E. TIBERIUS en LIVIA beiden waren nayverrig over de groote liefde en toejuichingen, welke AGRIPPINA van het volk bleef wegdraagen. Hier by kwamen eenige voorvallen, welke de verwydering te grooter maakten. In de openbaare gebeden voor TIBERIUS, hadden de priesters de naamen van NERO en DRUSUS, Zoonen van AGRIPPINA, gevoegd. De verkleefdheid aan haar maakte een groote party uit, die zich liet gelden; hier van gaf SEJANUS aan haar de schuld. Hy maakte ze verdagt van een heimelyken aanhang, die men by tyds moest onderdrukken. De vrienden van GERMANICUS, vooral de aanklaggers van PISO wierden vervolgd, veroordeeld; anderen genoodzaakt zich van 't leeven te berooven.

Fr. Dat was akelig.

E. Ik

E. Ik heb u reeds gezegd, dat TIBERIUS de wet van Majesteit schennis weder invoerde en verzwaarde. Te vooren mogt geen slaaf tegen zyn heer op de pynbank gebragt worden: TIBERIUS vond 'er dit op uit; hy liet eerst de slaaven aan den Staat verkoopen en dan pynigen. De goederen van de veroordeelden wierden onder de beschuldigers verdeeld. Alle eerlooze waaghalzen, allen die, aan hunne wraak en hebzugt voldoening zogten te bezorgen, of zich in de gunst van TIBERIUS en SEJANUS te dringen, wierden hier door uitgelokt, om de eerste en braafste luiden met opgeraapte beschuldigingen te betigten. Raadsheeren, PRÆTORS en andere Overheidsleden lieten zich tot deeze snoode laagheden vervoeren. Vrienden verrieden hunne vrienden. Vrouwen beschuldigden haare mannen. VIBIUS SERENUS, weleer Landvoogd van Spanjen, nu op 't Eiland *Amorgos* gebannen, wierd door zyn Zoon, die denzelfden naam voerde, valschelyk aangeklaagd van een toeleg op 't leeven van den Keizer. De Vader bewees zyne onschuld, zyne gepynigde slaaven bevestigden die. Evenwel moest hy naar *Amorgos* te rug, en de Zoon ontving geen andere straf, dan het afgryzen van een yder. *Rome* veranderde in een moordhol: niemand was zeker: nooit wierden ergens zoo veele zelfsmoorden gepleegd. Behalven de gewoone

bedenen van een valsche eer en misleidende wysbegeerte ontleend, welke het grootmoedigheid noemde niet voor den dood te vreezen, over het leeven zelf te beschikken, gesterkt door doorlugtige voorbeelden, die den *Romein*, daar ligtelyk toe deden besluiten; wierd men 'er nu door de akeligste omstandigheden toe gedrongen. Men ontkwam daar door niet alleen de vervolgingen van een Tiran, maar ook de mishandeling van zyn lyk, en de verbeurtyverklaaring der goederen.

R. Nu kunnen wy het lot van *AGRIPPINA* wel gissen.

E. In 't midden van deeze gevaaren behield *AGRIPPINA* haaren moed. Haare nig en vriendin *CLAUDIA PULCHRA* wierd beschuldigd en vervolgd. *AGRIPPINA* ging, hoewel te vergeefs, *TIBERIUS* voor haar spreken. Zy trof hem aan, terwyl hy bezig was aan den vergoorden *AUGUSTUS* te offeren. Toen haare voorspraak niets uitwerkte, ontzag zy zich niet hem toe te voegen, dat hy aan *AUGUSTUS* slagtoffers offerde, terwyl hy bezig was, om deszelfs nakroost te verdelgen. Zy voegde 'er by: „ de Goddelyke geest is niet in stomme beelden gevaaren, maar wy, de waare beeldtenissen, uit een Hemelsch bloed gesprooten, gevoelen het gevaar en komen hier in treurgevaad. De beschuldiging van *PULCHRA* is maar een voorwendfel; niet gedagtig aan het

lot van SOSIA was zy dwaas genoeg, om my tot eene vriendin te kiezen." Gy raast, antwoordde TIBERIUS, met de woorden van den *Griekſchen* digter JASON, om dat gy niet heerſchen moogt. Evenwel bezogt hy ze, toen zy ziek wierd; maar te vergeeſch bad zy hem met tranen, dat hy medelyden met haaren weduwen-ſtaat mogt hebben en haar toeltaan te hertrouwen. TIBERIUS beantwoordde het met ſtilzwygen en dit verzoek, hoe redelyk, vermeederde zyn ergwaan. Aan den anderen kant liet SEJANUS AGRIPPINA waarſchouwen voor vergiftiging, en aan TIBERIUS gaf hy te kennen, dat zy zulks vermoedde. Toen AGRIPPINA aan het hof ter maaltyd was, at zy niets: hy nam 'er de proef van. TIBERIUS bood haar eene vrugt aan, die zy aannam, maar niet gebruikte: waarop hy zeer vergramd tegen LIVIA zeide: met reden ben ik ſtraf tegen haar, die my voor een vergiftiger houdt. Terſtond liep het gerugt, dat hy zich van AGRIPPINA wilde ontdoen, maar dat hy zulks, in Rome zynde, niet durfde onderneemen. SEJANUS ried hem zich te verwyderen, op dat hy by de afwezigheid van den keizer te meer gezag mogt hebben en TIBERIUS was van zelfs hier niet ongenegen toe. Onder zekere voorwendfels verlaat hy de ſtad, om 'er nooit

weert

(*) Tac. IV. 53.

weer in te komen, begeeft zich naar *Campanien*, en voorts naar het eiland *Capreën*, daar hy zich van alle bekommernissen der regeering ontdeed, en aan de snoodste wellusten overgaf. *SEJANUS* verzelde hem eene poos en had by het instorten van een gewelf gelegenheid, om een bewys van verkleefdheid aan *TIBERIUS* te geeven: hy overdekte hem met zyn lighaam, en won daar door nog meer zyn vertrouwen. Daarop speelde hy zyn snooden rol meesterlyk: door de grootste boosheden kon men zich van zyne gunst en bescherming verzekeren. De *Romeinsche* Raad verviel tot die laagheid, dat zy beelden voor hem liet oprigten en dezelve eer als *TIBERIUS* aandeed. Deeze prees hem ook ten sterksten aan en noemde hem een medgezel in zyne bekommernissen. Eindelyk wierd *SEJANUS* zoo stout, dat hy een aanslag op de Heerschappy maakte, en, om des te meer aanzien te verkrygen, had hy aan *TIBERIUS* schriftelyk verzogt, om *LIVIA*, de weduwe van *DRUSUS*, deszelfs overlede zoon, tot eene vrouw te mogen neemen, op dat hy zich dus met het keizerlyke huis mogt vermaagfchapen. *TIBERIUS* wist dit konstig te ontleggen, maar besloot van dien tyd af zyn aanzien te snuiken.

FR. Ik hoop, dat deeze booswigt haast zyn verdienden loon zal krygen.

E. De maat zyner ongerechtigheid was nog

niet vervuld. Hy laat intusfchen niet af TIBERIUS tegen AGRIPPINA en haar ouſten Zoon NERO op te zetten, waarop TIBERIUS zyne haat tegen hen beiden niet langer ontveinsde. SEJANUS hielt zich in ſchyn onzydig ten opzigt van de kinderen van GERMANICUS: maar maakte anderen van zyn aanhang op, die hen beſchuldigden. NERO, als de vermoedelyke erfgenaam van het Ryk moest eerst van kant. Deeze zoon van GERMANICUS bezat veel van de zedigheid van zyn vader, maar zyne aanhangers en vry gemaakten zetten hem aan, om zich meer te laten gelden. „Hy had Rome en het heir geheel aan zyne zyde, zeide men: SEJANUS zou niets tegen hem durven onderneemen.” Dit deed den jongeling die ingetogenheid verzuimen, welke hy in deezen gevaarlyken tyd had behooren te bewaaren. Hy veroorloofde zich eenige ſtoute woorden, die terſtond aangebragt en verzwaard wierden. — Hy kon zich niet verantwoorden, en elk een ſchuwde hem, terwyl hy rondom beſpied wierd. Zyn eige huisvrouw, de dogter van DRUSUS verried hem, vertelde alles aan haare moeder JULIA, die het aan SEJANUS overbragt. Deeze listige Staatsdienaar had den jongen DRUSUS door de hoop op het ryk, indien NERO aan een kant was, tegen deezen zynen broeder opgeſtookt, ſchoon hy teffens dezelfs verderf bedoelde. DRUSUS haatte zyn broeder, welke
door

door AGRIPPINA wierd voorgetrokken: hy was eerzugtig en oplopend; dus moest hy van zelfs in de laagen vallen, die hem gelegd wierden. Eene wagt van verspieters omringde AGRIPPINA en haare kinderen geduurig: van alles wierd aantekening gehouden, zelfs van haare woorden. Men liet hen raaden naar de legers in *Germanien* te vlugten, ten minsten het beeld van AUGUSTUS op de markt te omhelzen, en tot den Raad en het volk den toevlugt te nemen, en men berigte TIBERIUS, dat zy hier toe zich gereed maakten. TITIUS SABINUS, een aanzienlyk *Romeinsch* Ridder, de standvastigste vriend van GERMANICUS, wierd door vier oud *Prators*, die gaarn burgemeesters waren, vervolgd. Een hunner, LATIARIS, wist het vertrouwen van SABINUS te winnen. Deeze liet ongelukkig zyn geest uit ten aanhooren van de drie anderen, die zich verschoolen hadden: hy wierd aangeklaagd en ter dood veroordeeld. Het affterven van LIVIA AUGUSTA, moeder van TIBERIUS, dat in het 29 jaar van onze telling voorviel, verbeterde het lot van AGRIPPINA niet. LIVIA was somwyl de uiterste toevlugt in zwaare gevallen; TIBERIUS en SEJANUS wederhielden zich eenigermate om haarent wil: de boosheid had nu geenen teugel meer en TIBERIUS waardigde terstond brieven af tegen AGRIPPINA en NERO. De aanhangers van hem verschrikten zelfs en wilden, dat men de zaak

zou vertragen. Het volk stelde zich voor hen in de bres, nam hunne beelden, smeekte den Raad om bescherming, en zei openlyk, dat men deeze brieven door list had verkreegen, terwijl het onmogelyk was, dat TIBERIUS zyn eige maagschap zou veroordeelen. Dit zette SEJANUS nog meer aan. TIBERIUS gaf zich geheel aan hem over: deszelfs gezag wies by den dag door de lafheid van den Raad. Hy wierd als de ziel en de godspraak van het Ryk geëerd: men offerde hem, als aan een God, en de beeldenisten voor hem opgericht, waren ontelbaar: zyn geboortedag moest met vreugde gevierd worden. Maar nu was hy op zyn hoogsten trap, om van denzelven, wanneer TIBERIUS zich van AGRIPPINA en NERO ontdaan had, in den diepsten afgrond neder te storten. TIBERIUS drong op nieuw ten sterksten tegen deeze beide onschuldige slagtoffers aan, en men dorst geen langer uitsfel geeven. AGRIPPINA en NERO werden gebannen.

D. Welk eene ondankbaarheid aan de nagedagtenis van GERMANICUS!

M. Zy bragten 'er egter het leeven af; dit verwondert my.

VR. Wat is een leeven in ballingschap voor zulk eene vrouw! maar de barmhartigheden der Godloozen zyn wreed.

E. Het was geene barmhartigheid in SEJANUS

NOS of TIBERIUS: hun dood zou als nog te veel gisting veroorzaaken. Zy moesten eerst van de hand, een weinig vergeeten, en dan buiten veel opspraak van kant geholpen. Dit gebeurde ook reeds twee jaaren daarna ten opzigt van NERO. Hy was op 't eiland *Pontia* nu *Ponfa* gebannen: TIBERIUS schreef aan den Raad, dat die ongelukkige jongeling wanhoopig, om dat hy geen opstand had kunnen verwekken, zich had dood gehongerd. Anderen verhaalen, dat hy door 't gezigt van den beul en deszelfs moordtuigen verschrikt, zich zelve van 't leeven beroofd had. Zyn dood baarde een groote neerflagtigheid in *Rome* en vermeerderde den haat tegen SEJANUS.

E. Waar wierd AGRIPPINA naar toe verweezen.

VR. Eerst wierd zy op eene landhoeve by de stad *Herculaneum* bewaard, vervolgens naar het eiland *Pandataria* gebannen, hetzelfde waar de onkuifche *Julia*, de geweze vrouw van TIBERIUS, verscheide kommerlyke jaaren had doorgebracht. — Dit zag men als een haatelyke trek van TIBERIUS aan, wanneer hy twee vrouwen, zoo ongelyk in haar zedelyk karakter, op dezelfde plaats dezelfde straf opleide. TIBERIUS was onbeschaamd genoeg, om haar by *Herculaneum* te gaan zien en zy fier genoeg, om hem haare onschuld en zyne hardheid onder 't oog te brengen. De waarheid

verbitterde den wreedaard. Hy liet ze door den hoofdman mishandelen, 't welk zoo verging, dat hy haar een oog uitsloeg. Voorts zat zy zonder toegang; wierd in een besloten draagstoel vervoerd, zonder door iemand genaderd te worden. Haar zoon DRUSUS liep geensfins vry. Hy wierd in 't keizerlyk paleis, in een onderaardsch gat, gevangen gehouden, voor vyand van 't Vaderland verklaard, en ras verweezen om van honger te sterven. Zyn ellendig leeven had hy tot den negenden dag gerekt met het vultel uit zyn matras. De hoofdman ACTIUS schreef nauwkeurig de omstandigheden van zyn jammerlyk uiteinde. Eerst bragt hy in geveinsde raazerij allerleye vervloekingen tegen TIBERIUS uit, en toen dit niet hielp, riep hy de regtvaardige Goden aan, beval hun de wraak over den beul van zyne schoondogter, zoon en kleinzoonen, — wenschte, dat de moorden, waar mee hy zyn huis vervuld had op zyn hoofd, op zyn geslagt en nakomelingen mogten nederdaalen! Dit liet TIBERIUS in den Raad voorlezen en ontzag niet 'er by te voegen, dat hy hierop, na te vergeefsch om een stuk brood gefineekt te hebben, onder de geesfelingen van den hoofdman, en de slagen der slaaven was bezweeken. Naauwlyks was de rouw over dit ysfelyk geval voorby, of men vernam den dood van AGRIPPINA. Zy had, zegt TACITUS, zich met een heimelyke hoop

ge-

gevoed, na den val van SEJANUS, maar TIBERIUS bleef even zeer op haar verbitterd. Het is twyffelagtig, of zy op denzelfden voet als haar zoon DRUSUS is omgebracht, dan of zy door een vrywilligen dood een einde aan haar lyden gemaakt heeft. TIBERIUS gaf het laafte voor, toen hy haar affterven bekend maakte, en door haar te betigten van overfpel met ASINIUS GAL-LUS, een agtbaar aanzienlyk man, welke even te vooren ook van honger gestorven was, toonde hy, dat zyne wraak zich tot haare nagedagtenis uitftrekte. Hy voegde 'er by, dat juist op dien zelfden dag, twee jaaren van te vooren SEJANUS was omgebracht.

VR. Waarlyk het flot van uwe verhaalen verkeerd in een volmaakt treurfpel, myn waarde EELHART. Wel mogt gy zeggen, by de zegepraal van GERMANICUS, zyn zoon bereikte haar hoogfte toppunt, en zal wel haast ondergaan. De deugd vindt dan niet altoos haare belooning in dit leeven.

E. Niet altoos, vooral niet in tyden van geweld en algemeene verbastering. Dit ftrookt niet met den toefland van deeze waereld: neen, 'er moeten beproevingen zyn, om de waare deugd te louteren en te onderkennen van alle geveinsdheid. Maar laat ons voortgaan. TIBERIUS meende, dat hy AGRIPPINA genadig had behandeld, wyl hy ze niet had laaten worgen, nog op de Gemonifche trappen (het galgeveld van Rome,)

werpen. De Raad dankte hem voor deeze zagtmoedigheid en besloot, dat men op den zeventienden van Wynmaand, de dag, op welke zy en SEJANUS gestorven waren, jaarlyks een geschenk aan JUPITER zou geeven, zy stierf in het drie en dertigste jaar van onze tydrekening.

D. Waarlyk een schoon *paralel*! De Raad maakt het niet veel beter, dan zyn meester.

E. Hy bragt het zyne by door zulke handelingen en laage vleyeryen, om TIBERIUS, in zyne boosheid te styven. Schoon deeze den Raad voor het uiterlyke vereerde, veragtte hy denzelven daarom in zyn hart.

Fr. Is dit die agtbaare Raad, aan welke men niet dan met eerbied denken kon?

E. Het zelfde *moreel* lighaam, maar niet dezelfde Leden. Gy hebt van tyd tot tyd, kunnen zien, hoe diep de Romeinen gezonken waren, en nog zyn zy niet op den laagsten trap. Laat u egter door geen verval van zeden, nog het ongelukkig lot van veele braave menschen ooit affchrikken, myn FREDERIK, myne MAGTILDA, om aan uwe pligt te voldoen, en de inspraaken van uw gewisse te volgen. Gy ziet, hoe de nagedagtenis van alle boosdoenders de versojcing van het nageslagt wegdraagt, — en zal blyven wegdraagen, zo lang hunne naamen in weezen zyn. Gy zoudt u aan zulk eene, waarlyk tot in de eeuwigheid voortduurende, straf niet willen waagen: maar liever het pad van deugd

deugd en plicht, al is het niet altoos met roozen bestrooid bestendig betreden: is het niet zoo?

M. FR. o Ja. o Ja.

VR. Heeft niemand aan de asch van AGRIPPINA de laatste eer aangedaan, gelyk zy aan die van haaren GERMANICUS, laaten wy dan ten minsten onze traanen aan haare gedagtenis wyden, of blyft 'er iets twyffelagtigs in haar *Character* over? zeg BELHART!

E. Haar overschot is, met dat van NERO, naderhand door CALIGULA in het graf van AUGUSTUS geborgen, en alles, wat tot haar na-deel beslooten en geschreeven was, vernietigd. Egter weiger ik u in 't minst niet haare gedagtenis die eere aan te doen, welke haar toekomt, schoon wy van haar, als eene vrouw, zoo veel niet weten, als van GERMANICUS. Intusfchen zouden wy, uit haare gevallen en bedryven, nog met meer kleuren haar *character* kunnen opmaaken, zoo de aantekeningen van den naauwkeurigen TACITUS, die hierin een getrouwe gids had in de gedenkschriften van de jonge AGRIPPINA, met byna het geheele vyfde jaarboek niet waren verloren geraakt. Dit behelsde juist het laatste en voor-naame gedeelte van de lotgevallen van AGRIPPINA en SEJANUS. — Voor zoo ver het twyffelagtige in het *character* van eene vrouw in de eerste plaats op haare kuischheid ziet, kunnen wy

ONS

ons verzekerd houden, dat in haar *character* in 't minst niets van dien aart plaats heeft, hoewel zy door haaren schoonvader, tot bedekking van zyne onmenschelyke bloeddorstigheid, beklad wierd en verdagt gemaakt door het vonnis van haare verbanning; maar niemand geloofde de beschuldiging tegen den hoog bejaarden ASINIUS GALLUS: niemand twyffelde aan de onbevleete kuisheid van AGRIPPINA. Wanneer TACITUS den laster van TIBERIUS meldt tekent hy 'er by aan (*), „ dat zy niet wel iemand aan haar gelyk kon draagen en begeerig was naar heerschappy: maar dat zy teffens door een mannelyken aart en mannelyke zorgen, de zwakheden eener vrouwe had afgelegd.” Zy was dus boven haare sexe verheven, maar toonde des niet te min alle mogelyke verkleeftheid aan haaren egtgenoot, alle liefde voor haare kinderen: voldeed gaarn aan de bestemming van haare sexe en wilde 'er weder aan voldoen, na het vroeg verliezen van den besten Echtgenoot: dit blykt uit haar verzoek tot een tweede huwelyk. Dat dit niet uit wylust voortkwam, kan men duidelyk uit het verhaal van onzen TACITUS opmaaken. Dus schryft hy in het drie-en-vyftigste hoofdstuk van zyn vierde jaarboek. „ Maar AGRIPPINA na het veroordeelen van haare nigte CLAUDIA,

in

(*) Afn. Lib. IV. c. 25.

in haare gramfchap volhardende, valt in eene ziekte, en van CÆSAR bezogt, na dat zy lang in een diep ftilzwygen bitterlyk geweend had, badt zy hem na eenige nieuwe verwytingen, dat hy met haar eenzaamen ftaat wilde medelyden hebben. Ik ben nog in eene huwbaare jeugd, zeide zy, en eene deugdzaame vrouw vindt geen troost, dan in het huwelyk; geef my een man: daar zyn 'er wel in de ftad (*), die zich verwaardigen willen de vrouw en de kinderen van GERMANICUS aan te nemen, en haarer niet onwaardig zyn." Maar CÆSAR, niet onbewust, hoe groot een aandeel zulk een in het gezag zou krygen, verliet haar, op dat zy zyne geraaktheid nog vrees bemerken mogt, zonder antwoord, fchoon zy daar op aanhield. De onzydige TACITUS roemt zoo dikwerf het te pas komt de deugd, de kuisheid van AGRIPPINA en haare liefde voor haaren egtgenoot. SEJANUS wift, of door vergift, of dõor het verleiden van de voornaamfte vrouwen, allen die hem in den weg ftonden, of

(*) TAC. Ann. IV. c. 53. Hier ontbreekt wel iets in den text, maar men kan het veilig aanvullen, daar zyn 'er wel in de ftad, (of den Staat,) die het bezit van de weduwe van GERMANICUS niet onwaardig zyn, en haar en haare kinderen zullen aannemen. TACITUS is de eenige, welke dit aantekent. Hy had ook deeze byzonderheid uit de gedenkschriften van haare dogter AGRIPPINA.

of heimelyk van kant te helpen, of openlyk door beschuldigingen aan te randen. Maar in drie onderscheide huizen van AGRIPPINA, van NERO en DRUSUS het vergif te laten werken, was door de zorg der trouwe wagters onmogelyk, „ en op de kuisheid van AGRIPPINA was geen aanslag te maaken.” Wanneer gy dit vergelykt by het schandelyk gedrag van de aanzienlykste vrouwen in Rome, die op hoop van een huwelyk met SEJANUS, die zyne vrouw verstootten had, tot bederf van haare egtgenooten zamenfpannen, hoe zeer ryst dan haare onbezweeke deugd, haare agting in onze oogten (*). — Zy had nevens haaren man de liefde en agting van het gansche volk. Toen zy met de asch van GERMANICUS aan kwam, noemde men haar uit eenen mond *het sie-raad van het Vaderland, waar in het bloed van AUGUSTUS alleen was overgebleeven, het eenigste afbeeldsel der oude zeden* (†). Zy bezat daarby een moed, welke haare sexe in aanmerking genomen zynde, die van GERMANICUS evenaarde: een gevoelig hart, eene fier-

(*) Tac. Ann. L. I. c. 33. L. IV. 12. Pudicitia AGRIPPINÆ impenetrabilis.

(†) Tac. Ann. III: 4. Nihil tamen TIBERIUM magis penetravit quam studia hominum accensâ in AGRIPPINAM; cum decus patriæ solum AUGUSTI, sanguinem, unicum antiquitatis specimen appellarent.

fierheid, welke door de liefde voor haaren man kon in toom gehouden en opgewogen worden. Maar toen zy deezen leidsman haarer jeugd miste en op zich zelve stond, wist zy van geen buigen of toegeeven, en kon zich daarom, hoe veel eerbied zy voor de nagedagtenis van GERMANICUS ook had, naar zyn goeden raad niet schikken.

VR. Dit was niet voorzigtig.

E. Dit stem ik toe. Zy droeg een mannen hart in een vrouwelyk ligchaam, maar zy had den zagtmoedigen aart van GERMANICUS niet, die de vrouwen anders meer kenschetst, dan de mannen. TACITUS verbergt, hoe zeer hy haare kuisheid, haare trouw, haar ongeveinsde opregtheid, haare deugd roemt, — haar fieren en moedigen inborst niet. Hy bezigt van haar eens het zelfde woordt, dat door HORATIUS van den grooten CATO gebruikt wordt (*): men moet het in de betekenis

(*) *Atrox*. Tac. Ann. IV. c. 52. Hy noemt den jongen DRUSUS ook zoo, zeker in geen goeden zin, deeze bezat den driftigen aart van zyne moeder, maar miste haare deugden: zoo men dit woord in een kwaaden zin van AGRIPPINA moest opvatten, zou zy nooit de algemeene liefde, nooit zulk een lof weggedraagen hebben. „De gantsche Aarde dunkt my overmeesterd, behalven de onverschrokke (grootmoedige) geest (*atrox animus*) van CATO.” Zingt HORATIUS. Carm. II. od. i.

van onverschrokken en onverzettelyk neemen: zulk een man was CATO van *Utica*, zulk eene vrouw was AGRIPPINA. Daar de Raad zweeg, daar *Rome* zweeg, dorst zy spreken, en wilde den tiran tot aan het laatste oogenblik niets toegeeven. Laat het niet voorzigtig zyn, het tekent egter eene onbezweeke standvastigheid, een getrouwe vriendschap, eene grootheid van ziel, gelyk TACITUS haar stoekent (*), die weinig wederga heeft. Alles was door vrees in *Rome* te onder gebragt, behalven alleen AGRIPPINA. Een weinig toegeevendheid zou haar ook niet behouden hebben. „ Daar men de vrouwen niet beschuldigen kon van naar het gebied te staan, wierden zy om haare traanen vervolgd.” De stoude VITIA moest de smert, die zy om het sterven van haar zoon betoond had, met den dood boeten. TACITUS zegt wel, dat AGRIPPINA door onvoorzigtige verwanten aangevuurd, zich somtyds te ver uitliet: maar niets griefde TIBERIUS zoo zeer, als de blaakende gunst, waar in zy by het volk stond: dit dagt hy door, dit styfde haaren moed. — De aart van eene fiere vrouw, die den eersten rang in de waereld bekleedde, die haare waarde kende, de kleindogter van AUGUSTUS, de weduwe van GERMANICUS, welke de dien-

(*) Ann. L. I. c. 69.

diensten, die haar man aan TIBERIUS en den staat, die nu te gronde gerigt wierd, bewezen had, niet vergeeten kon, die zich en haare kinderen verlaaten, vervolgd zag door het snoodste schuim, dit alles in aanmerking genomen, is het dan wel te verwonderen, dat zy ongeduldig wierd, dat zy zich niet altoos kon inhouden, en in haar hart naar verandering wenschte. TIBERIUS gaf haar dit, wanneer zy hem wegens CLAUDIA zoo gevoelig getroffen had, niet onaardig te kennen met de woorden van den *Griekschen* dichter: — en TACITUS stemt ook niet duister toe in het vyf-en-twintigste hoofdstuk van zyn zesde boek, dat zy gaarn de eerste had willen zyn. Uit haar gedrag kunnen wy aan den eenen kant opmaaken, dat zy groote vermogens, — en een geest bezat, die geschikt was, om zoo wel met glans een volk te regeeren, als eene SEMIRAMIS, eene ARTEMISIA in de oude, eene ELISABETH, en de CATHARINA's in de nieuwe geschiedenis, om zelfs aan het hoofd van een leger te staan: dan daar dit tot dus ver zonder voorbeeld was in den *Romeinschen* Staat; daar de vrouwen by de *Romeinen* zelfs niet in de eernaamen van haare mannen deelden; daar wy nog by het leeven van GERMANICUS, nog na zyn dood eenig bewys aantreffen, dat zy zich daadelyk tegen TIBERIUS heeft verzet; eindelyk, daar TACITUS zelfs

zegt, in het tiende hoofdstuk van zyn zesde boek, dat de vrouwen niet konden verdagt gehouden worden, dat zy zich van het Gemeenebest zогten meester te maken, weeten wy aan den anderen kant niet, op welk een grond deeze gezegdens steunen. Zy had gewis de schoonste gelegenheid, toen GERMANICUS in leeven, en meester was van eene gedugte magt, om haaren man heerschezugtige gevoelens in te boezemen; — om een aanhang te maaken, toen zy na zyn dood de blaakende gunst van het volk ondervond, maar TIBERIUS heeft haar nimmer van eenige onderneemingen van dien aart beschuldigd; het geen hy, die zelfs uit den grooten dienst, welke zy by het opteiven van de neergeslage en vlugtende legioenen, betoonde, ergwaan opvatte, niet zou hebben nagelaaten. Had zy dan een natuurlyken aanleg, eene neiging tot regeeren, zy heeft denzelven niet uitgeoeffend, en is in myn oog, niet minder onze agting en ons beklag waardig. TIBERIUS had een onverzoenlyke *wrok* tegen haar opgevat: — hier in is de grond van alles. Dit rekende ik noodig te zeggen, om de eer der verdrukte onschuld te redden. Meer kan ik u van AGRIPPINA niet zeggen. Wy hebben, het geen ons SUE-TONIUS, DIO CASSIUS, JOSEPHUS, maar vooral TACITUS hebben nagelaaten, zaakelyk medegedeeld. Ik wil gaarn bekennen, even als

dee-

deezc uitmuntende Schryver, niet dan ongaarne van deezc beide onderwerpen af te scheiden: — beiden te hooger te schatten, om dat zy in een tyd van het grootſte zedenbederf leefden, en naauwlyks iemand behouden bleef, welke zich in braafheid uitzonderde.

M. Hebben hunne kinderen de voetſtappen van zulke ouderen gevolgd? Ik heb, behalven van NERO, nog niets tot hun lof gehoord.

E. NERO was de eenigſte, die in aart, en verſtand, zoo wel als in houding en ſtem naar zyn Vader geleck. DRUSUS liet zich uit afgunſt en hoop van regeeren verleiden, om SEJANUS tegen zyn broeder in de hand te werken. CAJUS bygenaamd CALIGULA wierd weinig gerekend en ontging even daar door de lagen van SEJANUS en de vervolging van TIBERIUS, by wien hy zelfs in gunſt ſtond. Hy was een deelgenoot van zyn vuige welluſtigheid op *Capreën*: men noemde hem den beſten ſlaaf en den ſlegtſten meester. Hy is de opvolger van TIBERIUS geworden in het Ryk en in ſnoode ſtukken. In 't laatſt zyner regeering maakte hy het nog boozcr, om dat hy minder verſtand en nadenken had. Hy bedreef bloedschande met zyne zusters, ſchoon zy reeds gehuwd waren: of hy ze daar toe noodzaakte, dan of zy zich vrywillig overgaven, vinde ik niet gemeld. DRUSILLA was tot aan haar dood van hem geliefd, waarna hy ze liet

vergoden. Van de anderen had hy ſchielik een walg, gafze aan de ſnoodſte makkers zijner ongebondenheid over, en naderhand zyn zy door hem gebannen. De oudſte, JULIA AGRIPPINA, eerst gehuwd aan DOMITIUS, daarna aan CLAUDIUS, den opvolger van CALIGULA, was de moeder van den ontmenschten NERO. Deeze ſtak in heerschezugt zoo veel uit, als zy minder van goede hoedanigheden bedeed was, dan haare moeder: zy ſpeelde lang de rol van LIVIA AUGUSTA, maar is ten laafſten door haar zoon omgebragt. — LIVIA of LIVILLA ook JULIA genaamd, wierd door CLAUDIUS uit haare ballingschap op *Pontia* nevens haare zuster te rug geroepen, maar zy moest op aanhouden van *Mesfalina* te rug en wierd eindelyk van 't leeven beroofd.

R. Hoe is het mogelyk, dat kinderen zoo zeer van hunne ouders ontaarden!

E. Men ziet in een enkel geval uit ſlegte ouderen het braafſte kroost geboren. De kuisſche eerbaare AGRIPPINA was de dogter van de onbefchaamde, buitenspoorige JULIA, de dogter van AUGUSTUS: maar het tegendeel vindt meer plaats, om dat het zaad van ondeugd eer wortel vat en weeliger voortſpruit. — Welk een verſchil dikwerf tuſſchen kinderen, die dezelfde ouders, dezelfde opvoeding gehad hebben! De jonge LIVIA was de zuster van GERMANICUS, beiden uit braave ouders, DRUSUS en AN-

TONIA. Zy was het, die aan DRUSUS den zoon van TIBERIUS getrouwd zynde, met SEJANUS boeleerde, met behulp van een medicynmeester haaren man vergaf, en daarna met SEJANUS wilde huwen. Haare snoode bedryven wierden door eene slaavin aan den dag gebragt, en haare moeder, de zagtzinnige ANTONIA liet haar daarom in een hok dood hongeren.

D. Voor welke smartelyke aandoeningen is GERMANICUS bewaard! Nu moet ik zeggen, hy is by tyds aan zulk een booze waereld ont-rukt.

VR. Wy zien ondertusfchen al weder, dat, fchoon de deugd niet altoes op deeze waereld haare belooning vind, het kwaad egter door-gaans geftraft wordt. Hoe rampzalig eindigen de flegte rollen der boozen! SEJANUS en TIBERIUS zullen ook welhaast de hunne af-gespeeld hebben.

E. Schoon het buiten ons tydbestek loopt, zal ik u dit kortelyk melden. Dat SEJANUS verdagt raakte by TIBERIUS, hebt gy reeds kunnen merken. Een geheime waarschouwing door ANTONIA bevestigde den keizer in zyn vermoeden. Hy vleide en verhief SEJANUS meer dan te vooren, om hem in flaap te wiegen; hy maakte hem burgemeester nevens zich, dat als een kwaad voortekén wierd aangemerkt. SEJANUS had een grooten aanhang en was op-perhoofd van de lyfwagt, welke hy naauw aan

zich verbonden, en by elkander geplaatst had, zeker, om 'er zich tot zyn oogmerk van te bedienen; maar TIBERIUS kwam hem voor. Hy stelde eenen MACRO over de hofbenden, en beschuldigde daarop SEJANUS hevig in den Raad, waar deeze van elk verlaaten en ras veroordeeld wierd. Hy wierd geworgd, zyn lyk ter mishandeling aan het beledigd en verbitterd volk overgegeeven, langs de straaten gesleept en aan stukken gescheurd. Zyne kinderen moesten door beuls handen sterven, zelfs eene onhuwbaare dogter, welke eerst door den beul misbruikt wierd, om niet als maagd om te komen. De woede van TIBERIUS tegen hem was niet minder, dan van het volk. Al de bekende vrienden en aanhangers van SEJANUS wierden ter dood gebragt; en ook anderen onder dien schyn vervolgd. De gevangenisfen waren opgepropt; en toen 'er geen eind aan het verhooren kwam, liet TIBERIUS in eens eene menigte Ridders en anderen van aanzien afmaaken. Nooit had een Staatsdienaar grooter aanzien, maar nimmer wierd ook een Staatsdienaar dieper vernederd en zwaarder gestraft.

D. Maakte TIBERIUS het toen beter?

E. Indien mogelyk nog slegter. Zyn verdrietelyk ergdenkend humeur verslimmerde met de jaaren. Van Rome afwezig, verzadigd van weekte, te zwak, om uit te spatten, zocht hy zyne voldoening en zyne zekerheid in het ver-

vergieten van menschenbloed. Hier by kwam, dat hy weder ongelukkig was in het kiezen van een gunsteling. NERVIUS SARTORIUS MACRO was niet minder ondeugend, maar nog wreeder, dan SEJANUS. Hy was het, die TIBERIUS het leeven benam. Eerst gaven deszelfs ziekte en uitgeputte levenskrachten hoop op een spoedig einde, maar toen hy scheen te bekoemen, wierd hy door MACRO, met medeweten van CALIGULA, welke beiden zich te veel hadden laten zien, op zyn bed vermoord. Zoo eindigde TIBERIUS zyn welbegonnen loopbaan op eene allersegtste wys. — Het is daarom ook de moeite waard, de uitmuntende jaarboeken van TACITUS te leezen, om dat zy zoo menigvuldige voorbeelden van gestrafte boosheid opleveren, het geen hy niet vergeet aan te wyzen. Een voorbeeld zal ik 'er nog byvoegen van JULIA, de dogter van LIVIA en DRUSUS, om dat ik van haar gesproken heb in de lotgevallen van NERO, Zoon van GERMANICUS, wiens vrouw zy was. Zy had met haar moeder en SEJANUS tegen haaren man aangespannen, — alles ten kwaadsten aangebragt. Naderhand mistrouwde zy aan een gemeen Ridder. Zy wierd door CLAUDIUS ter dood veroordeeld, ter zelfder tyd met JULIA (anders LIVIA) de dogter van GERMANICUS, zonder dat zy zich verdedigen mogt tegen de beschuldigingen, welke tegen haar ingebragt

wierden. Aan haaren eersten man had zy den dood wel verdiend, volgens SÜETONIUS. Dus weet gy, myne vrienden, het lot van meest allen, die een voornaame rol in onze geschiedenis gespeeld hebben.

R. Gy hebt volgens gewoonte ons meer gegeven, dan gy beloofd had EELHART. Myne nieuwsgierigheid hebt gy voldaan, hoe wel het my leet doet, dat ik dat genoeg in lang niet weder zal kunnen smaaken.

D. Ik weet 'er niets by te voegen, dan dat myne lust, om meer te hooren, hoe langer hoe meer opgewekt is: dan, wy moeten 'er in berusten. — Dorst ik myn vriend nog eene oplossing vergen, en dan zullen wy hem nergens meer lastig om vallen? — Hoe is het toch afgeloopen met ARMINIUS en MAROBODUUS, welke beiden onder de *Germanen* hebben uitgемunt?

E. Ik was reeds voorneemens u dit tot een toegift en gepast flot mede te deelen, om u te overreedен, dat *Germanien* by den dood van GERMANICUS niets gewonnen heeft. TACITUS geeft ons in het tweede van zyne Jaarboeken van beiden een uitvoerig verslag: maar wy moeten dan een weinig met den tyd te rug. Naauwlyks waren de *Romeinsche* legioenen met GERMANICUS vertrokken, of de *Germanen* keerden hunne wapenen, nu zy geen vyand van buiten te bestryden hadden, in hun eigen boezem

vol-

volgens hunne ongelukkige gewoonte. MAROBODUUS en ARMINIUS waren de twee tegendingers om de hoogste magt. Zy woogen elkan- der op in dapperheid, en in legerbenden. Wyl de *Semnonen* en *Longobarden* zich by de *Cheruscen* voegden, zou ARMINIUS de overmagt boven zyn party gehad hebben, zoo zyn oom INGUIOMER, uit nayver, met de zynen niet tot MAROBODUUS, den vorst der *Marcomannen*, was overgegaan, by wien zich de *Sueven* voor een groot deel ook gevoegd hadden. Beide op- perhoofden waren door ondervinding geoeffend, waar door zy hunne troepen geleerd hadden, om zich by hunne vaandels te houden, aan hunne bevelhebbers te gehoorzaamen, in orde aan te vallen of af te trekken. Aan weerskan- ten moedigden de vorsten hunne benden aan. ARMINIUS noemde zyn volk de bevryders van *Germanien*, de overwinnaars der keurbenden, wier wapens zy nog droegen. — MARABO- DUUS tekende hy als een bloodaart, die zich in de *Hercynische* bosfchen verborg, en met den algemeenen vyand een bondgenoot- fchap had aangeaan. Hy moest op denzelfden voet, als VARUS behandeld worden. — MARO- BODUUS fchreef in tegendeel de eer der over- winningen van de *Cheruscen* aan het beleid van INGUIOMER toe, welke nu de medestan- der der *Marcomannen* was. ARMINIUS, verme- tel op het verraaderlyk overvallen van VARUS,

eigende zich een roem, welke hem niet toekwam, daar hy nog beleid, nog ondervinding had. Aan den aanval van twaalf legioenen heb ik, zeide hy, my bloot gegeven, indien geen even gelyk verdrag, waar door de eer der *Germaansche* wapens wierd opgehouden, den oorlog had afgekeerd: nu moest het blyken aan welke zyde de waare dapperheid was. — Van weerskantten wierd met de grootste hardnekkigheid gevogten. De beide regtervleugels moesten wyken, en de zege was lang twyffelagtig, tot dat MARABODUUS naar zekere heuvelen te rug trok: dit verflaauwde den moed in zyn leger. Hy, van veelen der zynen verlaaten, moest de wyk neemen naar *Marcomannien*, van waar hy gezanten naar TIBERIUS zond, om hulp te vraagen. Hem wierd geantwoord, dat hy daar geen recht toe had, wyl hy de *Romeinen*, toen zy tegen de *Cheruscen* streeden, niet was te hulp gekomen. Egter wierd DRUSUS naar *Illyrien*, als bevorderaar van den vrede, gezonden. TIBERIUS nam deeze gelegenheid waar, om hem van de weelde der stad te onttrekken en aan den kryg te gewennen, terwyl hy het ook veiligst keurde, de legioenen onder zyne beide zoonen, die toen nog in leeven waren, te verdeelen.

D. MARABODUUS komt hier met weinig roem af.

E. ARMINIUS had gewis veel in zyn voordeel

deel. De groote naam, welke hy zich by de *Germaanen* verworven had, verzekerde hem van de agting en het vertrouwen van zyn volk. De *Cheruscen* poogden den verkreegen roem, de *Longobarden* hun nieuwe vryheid te handhaaven, en dit geeft moed. MAROBODUUS had den naam van koning aangenomen, hy regeerde als zodanig een; en de *Sueven* vogten alleen, om hun gebied uit te breiden. Evenwel, daar de zege nog onbeslist was, moest MAROBODUUS den slag hervat hebben, want die ontydige aftogt bragt zyn throon aan 't waggelen. Dit viel 's jaars na het vertrek van GERMANICUS voor, het zeventiende van onze tydrekening. Twee jaaren daar na deed een beroemd jongeling onder de *Gethonen*, met naame CATUALDA, door MAROBODUUS gewaapender hand uit zyn land verdreeven, nu aangemoedigd door de veragtering van deszelfs zaaken, met een sterke magt een inval in *Marcomannien*. Hy krygt de voornaamsten aan zyne zyde en overvalt de koninglyke verblyfplaats BOVIASMUS in het *Hercynijche* woud, en het kasteel, dat 'er by lag. Men vond daar, behalven een grooten buit, door de *Sueven* van tyd tot tyd behaald, *Romeinsche* kooplieden en zoetelaars, welke de vryheid van den handel, en zugt naar winst aangelokt had, om hun vaderland te verlaaten. MAROBODUUS van alles ontzet, had geen anderen toevlugt,

dan

dan tot de barmhartigheid van CÆSAR. Over den *Donau* in het *Norisch* wingewest getrokken, schryft hy niet smeekende, niet als een vlugteling, maar als iemand, die gevoel had van zyn voorigen staat, — „ dat verscheide natien een weleer vermaard koning tot zich hadden genoodigd, maar dat hy de vriendschap van de *Romeinen* den voorrang had gegeven. TIBERIUS antwoordde hem, dat hy een veilig en eerlyk verblyf in *Italien* zou vinden, zoo hy zich daar verkoos op te houden: maar indien zyne zaaken hem elders riepen, hy met dezelfde gerustheid kon gaan, waar mee hy gekomen was. Zie daar weder een blyk van de wankelbaarheid zelfs der meest gevestigde Ryken.

Fr. Het was voor MAROBODUUS gelukkig, dat hy zoo wel ontvangen wierd.

E. Het was TIBERIUS genoeg, dat hy van zulk een magtigen vyand, die zoo naby aan *Italien* grensde, zoo gelukkig zonder eenige moeite ontslagen was: dit bragt hy met grootten ophef in den Raad. „ PHILIPPUS was zoo gevaarlyk niet voor *Athenen*, nog PYRRHUS en ANTIOCHUS voor *Rome*, — als zulk een nabuur voor den Staat.” Lang was hy de *Romeinen* een doorn in 't oog, en men moet het aan de heimelyke kunstenaaryen van TIBERIUS wyten, dat hy nu zonder eenigen moeite in den oorlog gestort wierd. Herdenkt, wat hy te vooren aan

GERMANICUS schreef. Zyn Zoon DRUSUS, om die rede afgezonden, had de lesfen en het voorbeeld van zyn Vader opgevolgd: dit was de Vrede, welken hy bevorderen moest. Men was te Rome over zyn gehouden gedrag zoo zeer in fchik, dat de Raad besloot, aan GERMANICUS en DRUSUS eene zegenpraalende intree (*Ovatio*) in de ftad toe te ftaan: — aan GERMANICUS, om dat hy tot algemeen genoeg een Koning aan *Armenien* gegeven, de rust daar herfteld; — aan DRUSUS, om dat hy door verdeeldheid te flooken MAROBODUUS van zyn Ryk ontzet had, waar van de tyding te gelyk inkwam. Alleen de asch van GERMANICUS heeft die intree mogen doen: — hy had die eer beter verdiend.

D. Maar de Romeinen verwisfelden alleen van een gevaarlyken nabuur, CATUALDA VOOR MAROBODUUS.

E. Den laaftfen hielden zy te *Ravenna*, op dat de *Sueven* in geduurige ongerustheid zouden zyn, dat hy weder in zyn ryk zou keeren: maar dit is nooit gebeurd. Geduurende den tyd van agtien jaaren, welke hy in zyne vernedering doorbragt, is hy niet buiten *Italien* geweest. In zyn ouderdom wierd hy meer en meer vergeeten, om dat hy het leeven liever gehad had, dan de eer, volgens het zeggen van TACITUS. — Maar CATUALDA had ook niet lang

lang genot van zyn verkreegen grootheid. Door VIBILIUS of VIBILLIUS, welke door de *Hermontduuren* geholpen wierd, trof hem eerlang het zelfde lot. Dergelyke schuilplaats wierd hem door TIBERIUS aangewezen in het *Forum Julium* nu *Fregus*, eene Volkplanting in het *Narbo-neensch Gallien*. Beide Prinsfen waren verzeld van een grooten aanhang. Op dat de rust der wingewesten door deeze *Germanen* niet mogt gestoord worden, deed DRUSUS hen zich nederzetten aan de overzyde van den *Donau*, onder het gebied van VANNIUS, Koning der *Quaden* — tusfchen de rivieren de *Wag* en de *March* in *Moravien*. VANNIUS wierd, na eene regeering van ruim dertig jaaren, onder CLAUDIUS verdreeven, door denzelfden VIBILLIUS, Koning der *Hermontduuren*, — door VANGIO en SIDO, Zusters ZOONEN van VANNIUS, die zyn ryk onder zich verdeelden.

R. Welk eene wisselvalligheid in de ondermaansche zaaken! Nu blyft ARMINIUS nog over.

E. Zoo dra ARMINIUS door het vertrek van het *Romeinsche* leger en het overwinnen van zynen mededinger MAROBODUUS de handen ruim had, stond die verdediger van de *Germaansche* vryheid naar de koninglyke heerschappy. De *Romeinen* kreegen schoone gelegenheid, om ook van deezen gevaarlyken vyand ontslagen te worden. ADGANDESTRIUS, Vorst der *Catten*, bood zich
aan,

aan, om hem, die nu gehaat wierd, uit den weg te ruimen, zoo men hem vergif wilde zenden. TIBERIUS liet hem antwoorden, dat de *Romeinen* zich aan hunne vyanden gewoon waren te wreeken, niet door bedrog, en heimelyke laagen, maar in 't openbaar en met de wapenen.

D. Dit was een laage trek van den Vorst der *Catten*: ik had zulk een voorstel van geen *Germaan*, en zulk een antwoord van TIBERIUS niet vermoedt.

E. Hy wilde de oude *Romeinen* en wel byzonder FABRICIUS naavolgen. Het aanbod was intusfchen onnoodig: 'er kwam een opstand onder het volk, die tot een burgerkryg oversloeg, welke met een wisselvalligen kans hevig gevoerd wierd, tot dat ARMINIUS door list van zyn eige bloedverwanten wierd omgebragt. Dit gebeurde in het zelfde jaar van het overlyden van GERMANICUS, het negentiende van onze telling. Dus ziet men weder bevestigd, dat de verlosfers van het vaderland dikwerf in verdrukkers veranderen, en de grootste voorvegters van de rechten des volks in geweldenaars. — Egter geeft TACITUS dit loflyk getuigenis van hem in het slot van zyn tweede Jaarboek, waarmee ik dit verhaal befluite. „ Buiten alle tegenspraak was hy de verlosier van *Germanien*, die het Ryk is aangevallen, niet by de eerste grondlegging van den

Re.

Romeinschen staat, wanneer andere Vorsten en Veldheeren zich verzet hebben, maar toen het in deszelfs grootsten bloei was. Hy leverde veldslagen met ongelyken uitslag: egter is hy door den kryg nooit geheel overwonnen. Zeven en dertig jaar heeft hy geleefd, twaalf geregeerd. Zyn roem wordt nog by de *Germanen* bezongen. In de Jaarboeken der *Grieken*, welke zich alleen over hunne landgenooten verwonderen, is hy onbekend. By de *Romeinen* is hy te weinig vermaard, daar wy de oude daaden gewoon zyn te verheffen, en ons aan latere weinig laten gelegen leggen.”

D. Ik had zulk een getuigenis van TACITUS niet verwacht: het stelt zyne onpartydigheid boven alle verdenking. Hoe denkt myn vriend over die twee beroemde *Duitschers* van dien tyd?

E. Ik zal het u met weinig woorden zeggen. In aanzienlykheid van afkomst, in schoonheid van gestalte, waren zy elkander gelyk. In beschaafdheid, — in geschiktheid om een volk te leiden en een leger te gebieden, hebben zy zich boven hunne Eeuw en boven hunne Natie verheeven: beiden gaven zy blyken van moed en van beleid. In moed wint het egter ARMINIUS, maar die ontaarde te veel in woestheid: — het beleid van MAROBODUUS was grooter, maar ging met te veel schroom gepaard. Bei-

Beiden haakten zy naar de opperste magt. MAROBODUUS stond er openlyk na, ARMINIUS onder den fchyn van 's volks vryheid en rechten te handhaaven. In hem is daarom de heerschezugt minder te dulden. Voor 't overige behaagt my het zedelyk character van MAROBODUUS beter, dan dat van ARMINIUS, schoon de eerste minder geroemd wordt, om dat zyne daaden minder geroemt hebben gemaakt. MAROBODUUS bezat meer bezadigheid. Hy stelde zyn Ryk in een staat van gedugte tegenweer en koos egter een eerlyk verdrag met de *Romeinen* boven den onzekeren uitslag van een bloedigen kryg: niettemin deed hy de *Romeinen* zyne waarde gevoelen. ARMINIUS was geweldig; by hem moest het zwaard alles beslegten. Tegen de *Romeinen* had hy geen minder onverzoenlyken haat opgevat, dan de groote veldheer der *Carthagers*, HANNIBAL: ondertusschen bediende hy zich teffens van geveinsdheid, om tot zyne oogmerken te geraaken. Door list verschalkte hy VARUS en wikkelde zich tevens in de gunst des volks, om te gemakkelyker aan de heerschappy te komen. Van MAROBODUUS vinde ik niets van dien aart. Voor 't overige zyn zy door heerschezugt beiden kort na elkander ten val geraakt. De nagedagtenis van deeze beide *Germaansche* Veldheeren heeft een zeer verschillend lot ondergaan. Van MAROBODUUS wordt zelden gewag gemaakt. ARMI-

NIUS wordt tot op den huiden dag geroemd, en wierd naar alle waarschijnlijkheid by de oude *Germaanen* na zyn dood vereerd. De *Irmenzuil*, welke door CAREL DE GROOTE, nevens een tempel, waar in dezelve stond vernietigd wierd, was gewis niet anders, dan een zuil of pilaar aan de gedagtenis van ARMINIUS of HERMAN toegewyd.

R. En genooten de *Batavieren* een aanhoudende rust?

E. Tot aan het negen-en-festigste jaar van onze rekening, wanneer het volk, waar uit zy sprooten, de *Catten*, tien jaaren te vooren, door de *Hermonduuren* reeds waren te gronde gerigt: deeze rust besluit ik uit het stilzwygen der geschiedschryveren. De tweede DRUSUS voerde wel het gezag in *Opper-Germanien*, maar in het eiland is hy niet geweest. Wanneer APRONIUS in *Neder-Germanien* 't bevel had, ontstonden de eerste onlusten in *Friesland* onder OLENNIUS over het invorderen der schattingen, die tot roem van onze landgenooten eindigden. De *Caninefaaten*, *Batavieren* en andere *Germaanen* waren alleen als hulpbenden der *Romeinen* daar in betrokken. Dit viel in het agt-en-twintigste van onze jaartelling voor. By die gelegenheid meldt TACITUS van een Bosch van BADUHENNA en de hoeve van CRUPTORIX. BADUHENNA moet eene plaatslyke Godes geweest zyn, welke in dat bosch ver-

vereerd wierd. CLUVERIUS houdt haar voor dezelfde met TANFANA ; — ALTING met meer waarschynelykheid voor eene Godes , die in *Duitschland* ook bekend was , waar van *Padeborn* nog zou overig zyn , gelyk *Holt-pade* in de *Zevenwolden* in *Frieland* , zoo veel als het Hout of bosch van *Pade* of *Paduwe* , niet ver van eene hoogte *Padesloo* of *Paëstoo*. De hoeve van CRUPTORIX vindt hy in *Hem-* of *Heim-Ryk* in *Opsterland* , agt duizend pasfen van *Holt-pade* en twintig duizend van den mond van het riviertje *Unzingis* , waar het *Romeinsche* kasteel *Plevum* gelegen was. Anderen meenen , dat de *Kreupel* , een bekende bank in de *Zuiderzee* naby *Medenblik* , eene verbastering is van *Cruptorix*. Men kan uit het verhaal van TACITUS zien , hoe zeer dat gedeelte van ons land toen reeds door waters en meiren gebroken was , waar van de meesten zich met de *Zuiderzee* vereenigd hebben : maar teffens kan men daar uit opmaaken , dat 'er een aanmerkelyk onderscheid was by het *terrein* , waar de *Romeinen* zich meest ophielden , het eiland der *Batavieren*. Dan laten wy hier niet dieper intreden : dat het alleen tot opheldering van plaatselyke kunde diene. — Ik heb dus volgens myn plan alles afgehandeld , wat ik begonnen had : ik hoop , dat de vrienden nu voldaan zyn. De tyd verbiedt ons verder uit te breiden.

D. R. Duizendwerf zyn wy u dankbaar , waard-

ste EELHART, voor het geen gy ons hebt medege-
deeld; het zal ons steeds een genoeglyk aanden-
ken geeven aan deezen oort, waarin wy den tyd
zoo aangenaam, zoo nuttig hebben mogen door-
brengen; dit hebben wy aan uwe goedheid, te
danken. Laat ons nu eene wandeling doen,
voor wy aan Tavel gaan.

E. Daar ben ik zeer bereid toe. Het is my
aangenaam, dat ik iets tot vermeerdering van
het genoegen heb kunnen bydraagen. Mis-
schien wordt de tyd gebooren, dat wy elkan-
der hier weder vinden, en op geen min nutti-
ge wyze ons buiten leeven doorbrengen.

~~—————~~

Onder het wandelen wierden deeze en geene
gewichtige gevallen, die EELHART verhaald had,
vernieuwd. Vooral sprak men van het ongeluk-
kig lot van het doorlugtig paar, GERMANICUS
en AGRIPPINA. Dit kon men niet vergeeten.
En eindelyk vergeleek men veele gevallen en
bedryven by die van den tegenwoordigen tyd.

Met een hartelyk vaarwel, namen EELHART,
VREDEGONDE, FREDERIK en MAGTILDA met
de jongere kinderen, want zy waren alle by-
een, een teder afscheid van DIDERIK en RO-
ZEMOND.

BLAD.

B L A D W Y Z E R

Der voornaamste zaaken, in dit Werk
voorkomende.

A.

- Aanleidingen*, voornaamde, tot de groote daaden der oude volken. I. 5.
- Aanval tot den ftryd*, hoe het teken daarvan by de *Batavieren* gegeven wierd. II. 391.
- Adel der Batavieren*. Zie *Edelen*.
- Aduatiken*, een overblyfel der *Cimbren*. I. 246.
- willen de *Nervien* helpen, tegen J. CÆSAR. I. 247. doch trekken terug. I. *ald.* Verschansfen zich en worden, door de *Romeinen*, aangeast. I. 248. Maaken een verdrag I. 249. Hun trouwloosheid door CÆSAR, door eene byna geheele uitroelijng, gestraft. I. 251.
- door CÆSAR overwonnen. I. 282.
- staan weder tegen CÆSAR op. I. 309.
- AGRIPPA, een der voornaamste vrienden van OCTAVIUS. III. 372.
- POSTHUMUS, zyn Character. IV. 128. Op last van TIBERIUS omgebragt. IV. 129.
- AGRIPPA, de gewaande, verwekt aan TIBERIUS verlegenheid. IV. 125.
- AGRIPPINA, vrouw van GERMANICUS, een voorbeeld van huwlykstrouw, IV. 147. en van dapperheid. IV. 180, 235.
- na den dood van haaren Echtgenoot van elk een aangebeden en beklaagd. IV. 388.
- by TIBERIUS verdagt, en met haar geslacht vervolgd door SEJANUS, den gunsteling des Keizers. IV. 402.
- met haaren Zoon NERO gebannen, IV. 407. mishandeld en van 't leven beroofd. IV. 408.
- haare asch naderhand, in 't graf van AUGUSTUS geborgen. IV. 411.
- haar Character, waar aan haare kinderen weinig beantwoorden. IV. 411, 415, 419.
- Alleenheersching*, oudtyds, overal, niet op dezelfde wyze ingericht. II. 232.
- Alpen*, zyn het eerst door de *Celten* overgetrokken.

- I. 182. door de *Cimbren*.
 I. 217, 234.
Alphen. Oudheden aldaar.
 IV. 311.
Altaaren der Batavieren.
 III. 78.
Ambivariten. I. 272.
Ambt. Ambacht of Bams,
 hoe oudtyds, by de *Germaanen* genoemd wierden. II. 15.
Angrivariën, waar zy woonden. IV. 191. onderwerpen zich aan de *Romeinen*. IV. 210. gedragen zich edelmoo- dig. IV. 215.
Ansuariën. I. 276.
Antonia, dit slot waar van zyn naam ontleend. IV. 313, 317, 319.
ANTONIUS, zyn gedrag na den dood van J. **CÆSAR**. III. 324, 330, 361. Zie verder **OCTAVIUS**.
ANTONIÏN, zyn Reisboek. IV. 290.
ARMINIUS, Veldoverste der *Germaanen*, bedriegt de *Romeinen*. IV. 99. overwint dezelve en pleegt veele wredeheden. IV. 101.
 ————— verwijdering tus- schen hem, en zynen Schoonvader **SEGESTES**, IV. 162. Wie van bei- den het meest voor hun Vaderland yverde. IV. 163, 167.
 ————— brengt de *Che- ruscen*, tegen **CÆSAR** en **SEGESTES** op de been. IV. 168.
ARMINIUS, zyn gevegt met **GERMANICUS** onbeslis- send. IV. 173.
 ————— staat **CÆCINA**. IV. 177. die zich echter redt. IV. 180.
 ————— houdt een monde- gesprek met zynen Broe- der **FLAVIUS**, aan de *We- zer*. IV. 192.
 ————— doet een aan- spraak aan zyne benden. IV. 199. Wordt gesla- gen. IV. 200.
 ————— zijn verdere lot- gevallen. IV. 424.
 ————— staat naar de Ko- ninglyke heerschappy, en wordt door list van zijne bloedverwanten omgebracht. IV. 430, 431.
Auchen of *Causen*. I. 276.
AUGUSTUS (CÆSAR) te voo- ren **OCTAVIUS** genaamd. Zie **OCTAVIUS**.
 ————— hadt in **AGRIPPA** en **MÆCENAS**, twee ge- trouwe Staatsdienaars. III. 381.
 ————— maakt veele ver- beteringen. III. 382.
 ————— trekt te velde tegen de *Britten*. III. 383.
 ————— wordt krank, doch herstelt. III. 385.
 ————— een zamenzwee- ring tegen hem ontdekt. III. 386.
 ————— verheft **AGRIPPA**. III. 388.
 ————— trekt naar *Gallien*, om

- om den inval der *Germanen* te sluiten. III. 390.
- AUGUSTUS (CÆSAR) straft de *Rhoëtiërs*. II. 392.
- zijn raadsman, AGRIPPA, sterft. III. 393.
- gevolgen van deszelfs dood. III. 394.
- had geen deel aan den dood van DRUSUS. IV. 40.
- verliest veel, door den dood van MÆCENAS. IV. 45, 49.
- waarom zyne Eeuw zo beroemd was. IV. 47.
- was groot, maar niet gelukkig. IV. 48.
- hadt veele ongevallen. IV. 50.
- zegt een krygskas aan te leggen. IV. 82.
- oorlog met de *Marcomannen*, en verdere onlusten. IV. 84, 88, 98.
- spoort het huwlyk aan. III. 382. IV. 90.
- wordt getroffen door de tyding eener nederlaag, door de *Germanen*. IV. 101. gevolgen daar van. IV. 104.
- ontflaat de *Batavische* benden. IV. 102.
- verzwakt. IV. 108.
- gaf, in zyne laatste regeering, niemand reden tot klagten. IV. 109.
- treedt zijn laatste tydperk van 10 jaaren, voor de vyfde maal in. IV. 110.
- AUGUSTUS (CÆSAR) blyft werkzaam in de regeering. IV. 111.
- sterft. IV. 112.
- zyn Character, IV. 114-123.
- wordt plegtig begraven. IV. 124.
- Augustus*, waarom die magd dus genoemd wordt. IV. 43.
- AURELIUS SCABRUS, moedig antwoord van hem. I. 225.

B.

- Barden*, wie zy waren. II. 190, 198, 204.
- Bataviërs*, bepaaling van derzelver Eiland, by PLINIUS. I. 71. breeder beschryving van het zelve, by TACITUS. I. 73.
- De schynstrydigheid van deeze opgaven wel der mochte waardig te vereffenen. I. 71. verschillende wegen daar toe ingeslagen, onder anderen, van den *Marquis* de st. SIMON. I. 81.
- de lengte van derzelver Eiland verschillend opgegeeven, door CÆSAR en PLINIUS, komt wel uit by eene onderscheiden meeting. I. 82. — TACITUS en MELA overeen gebragt. I. 89.
- door welke rivie-

- vieren en zee derzelver Eiland omringd en bepaald wordt. I. 124.
- Batavieren*, hunne woonplaatzen I. 274.
- zy, en andere hun nabuurige Volken, gaan een verdrag aan met *CÆSAR*. I. 284. III. 210 IV. 6.
- oorsprong van hun naam. I. 334.
- hun gestalte en gelaat. I. 337.
- aanmerkingen over het puntedicht van *MARTIALIS*, omtrent het *Batavische* oor I. 341.
- *Batavische Vrouwen*: haare schoonheid. I. 343. hadden blond hair en blaauwe oogen. I. 345.
- de kleding der Mannen en Vrouwen, onder hun. I. 348.
- droegen het hair opgebonden. I. 355.
- onderscheiden rangen. I. 360. de Adel. I. 361. de Vrygeborenen. I. 366 de Lyfeigenen of Slaaven I. 368. derzelver toestand was draaglyk. I. 370. II. 332.
- hunne wooningen. I. 376. waren eenvoudig, doch met eenig onderscheid. I. 384. zy stonden afgezonderd, doorgaans op heuveltjes, en wierden dorpsgewys bewoond. I. 387.
- Batavieren*, zy hadden geene Steden. I. 388.
- hunne huisraaden en keukengereedschappen. I. 391.
- hunne slaapplaatsen. I. 393.
- de bezigheden hunner Vrouwen. I. 394. de verrichtingen der Mannen. I. 396. bestonden meest in de jacht en in den kryg. I. 400. zonder echter in luiheid hunnen tyd door te brengen. I. 403.
- hunne tijdkortingen. I. 405. de jacht, de vischery, de wapenhandel, het paardryden. I. 406.
- hunne maaltyden. I. 409.
- het spel, waar aan zy zeer waren overgegeeven. I. 411.
- hunne vertooningen. I. 414.
- oeffenden den landbouw. II. 7. Zie *Landbouw*.
- zy hadden geene Moestuinen en Hoven, en niet dan wilde Boomvrgten. II. 22.
- hun veebouw. II. 24.
- zy hadden ook Honden, Katten, Gansen, Eenden en Zwaanen. II. 32 enz.
- hun scheepvaart en scheepsbouwkunst. II. 35.

Batawieren, of zij ook
 koophandel te water
 dreeven. II. 38.
 ————— waar in hun geld
 bestond. II. 43.
 ————— welke hunne
 voornaamste schatten wa-
 ren. II. 45.
 ————— hoe zy, zonder
 goud en zilver, handel
 konden drijven. II. 47.
 ————— hunne spys. II. 54.
 hoe zy het vleesch ge-
 bruikten. II. 62.
 ————— gebruikten ook
 zout. II. 64.
 ————— hun ooft. II. 65.
 ————— hun tafelgewoon-
 ten. II. 66.
 ————— hun drank. II.
 72. wyn. II. 76.
 ————— hunne drink-ge-
 woonten. II. 80.
 ————— waren aan ge-
 duurige dronkenschap
 niet schuldig. II. 84.
 ————— zy wieschen
 zich eer zy aten. II. 85.
 ————— hunne maalyden.
 II. 86.
 ————— hunne gastvry-
 heid. II. 90.
 ————— derzelver kuisch-
 heid. II. 98.
 ————— 't huwlyk by
 hun geëerbiedigd. II.
 100. 109 *enz.*
 ————— hunne vryadiën.
 II. 108.
 ————— kloekmoedigheid
 hunner Vrouwen in den
 oorlog. II. 118. 128
enz.
 ————— voltrekking van

hunne huwlyken. II.
 122.
Batawieren, hun achting
 voor de vrouwen. II.
 128.
 ————— in welken zin
 zy gezegd wierden naakt
 te loopen. II. 133.
 ————— waren niet schul-
 dig aan eene onnatuur-
 lykeliefde. II. 139, 289.
 ————— opvoeding hun-
 ner Kinderen. II. 140.
 ————— Huwlyks vrucht-
 baarheid. II. 142.
 ————— plegtigheden by
 de geboorte hunner Kin-
 deren. II. 143.
 ————— zij bedienden
 een foort van Doop aan
 hunne Kinderen. II. 146.
 ————— de moederszoog-
 den zelve haare Kind-
 ren. II. 148.
 ————— de opvoeding
 hunner Kinderen. II.
 149 - 161.
 ————— oefeningen der
 jeugd, in zwemmen,
 wapenhandel, timme-
 ren, loopen op houten
 zoolen. II. 163.
 ————— lieten hunne
 Kinderen ook door an-
 deren onderwyzen. II.
 165.
 ————— hunne Schryf-
 kunst. II. 172-189.
 ————— hunne Dicht-
 kunst. II. 190.
 ————— hunne Muziek.
 II. 200.
 ————— hunne Gezangen.
 II. 204.

- Batavieren*, hunne Geneeskunde. II. 216.
- hunne Voorzeggende. II. 218, 389. III. 95-116.
- hunne Natuurkennis. II. 220.
- hadden ook Godgeleerden en Rechtsgeleerden, II. 221.
- zij oeffenden ook konsten en handwerken. II. 222.
- hunne regeeringsform. II. 231, 256.
- hunne raadsvergaderingen. II. 260.
- oorlog en vrede. I. 279.
- hunne schattingen en wetten. II. 282.
- hunne misdaden en straffen. II. 286 en boeten. II. 297.
- hunne Rechtbanken en Gerichtshandelingen. II. 300.
- hun huislyke Rechtbank. II. 304.
- hunne straf op overspel. II. 305.
- hunne Eirstellingen. II. 311.
- Zwaard- en Spillemaagen. II. 316.
- Kinderloosheid by hun geen voorrecht. II. 317.
- hunne Staatsgefeldheid was schoon. II. 324.
- hunne Wapenen. II. 335-351.
- hunne Krygsbenden. II. 352-377.
- Batavieren*, hunne Ruiters. II. 362.
- hunne Veldtekenen. II. 368.
- hunne Krygsbevelhebbers. II. 370.
- hunne Veldtochten. II. 377.
- hunne Legerwagens. II. 381.
- hun Slagorde. II. 383.
- hunne Voortekenen voor den strijd. II. 389.
- beschryving van eenen veldslag van hun. II. 394.
- de gevolgen van hunne veldslagen. II. 399-400.
- ofzy ook Vestingen hadden. II. 403.
- hunne Dapperheid. II. 404.
- hun militaire Krygsraad. II. 414.
- hun Godsdienst. III. 8. Zie verder *Godsdienst*.
- hun Tydrekening. III. 41.
- Zy hadden heilige Wouden en Bosschen. III. 42. IV. 156.
- maakten geen afbeeldingen van de Godheid. III. 47-62.
- waarom zy verschoond zyn gebleeven van dat oordeel, waaraan de Heidenische Waereld zich, voor't grootste gedeelte, had bloot gesteld. III. 52.

- oneenigheid tusſchen het Driemanschap. III. *ald.*
- LEPIDUS afgezet en de Zoon van POMPEJUS vermoord. III. 354.
- OCTAVIUS, raakt in oorlog met ANTONIUS. III. 356.
- ANTONIUS wordt afgezet. III. 357.
- overwint ANTONIUS, in den ſlag by *Actium*. III. 359. gevolgen van dien ſlag. III. 360.
- wordt meester van *Egypten* en van het gantsche Romeinſche gebied. III. 363.
- vergelyking tusſchen hem en CAESAR. III. 366.
- zyn Regeering kortelyk geſchetst. III. 367 *enz.*
- welk gedeelte van *Duitschland* hy overwonnen heeft. III. 368.
- zyne zegepraalen waren zeer plegtig. III. 30.
- de Tempel van JANUS wierdt, in zyn tyd, geſlooten. III. 371.
- pleegt raad, met AGRIPPA en MAECENAS, over het neêrleggen zynner regeering. III. 372.
- houdt zich aan den raad van MAECENAS. III. 377. — door wien hy voor veele buitensporigheden bewaard wierd; — een bewys daarvan. III. *ald.*
- OCTAVIUS, zyn gezag door den Raad gewettigd. III. 379
- onder wat titel hy de opperbeerſchappy aanvaarde. III. 379.
- wordt CAESAR AUGUSTUS genoemd. III. 379, 380. Zie verder AUGUSTUS.
- Onſterfkykheid, hoop opdezelve. III. 146.
- Oor, aanmerkingen omtrent het *Bataviſche oor.* I. 341.
- Oorlog, een algemeene hoofdbezigheid der *Batavieren*. II. 226, 405. wie daar in het opperbevel voerde. II. 253.
- kloekmoedigheid der *Bataviſche Vrouwen*, in denzelven. II. 118.
- Opſchriften (*Latynſche*) III. 127. *aant.*
- Opvoeding der Kinderen by de *Batavieren*. II. 140, 149. In dezelve geen onderscheid tusſchen de kinderen van Heeren en Lyſeigenen. II. *ald.* Echter liet men de kinderen niet in het wilde opwaſſen. II. 151. Waar in de zedelyke beſtond. II. 153.
- in de wyze van dezelve maakten de jaaren eenig onderscheid. II. 155.
- Ossian, een beroemd Oorlogsheid en Dichter. II. 204. Een ſtukje, uit zyne

- zyne Gezangen, opgegeeven. II. 206. III. 146.
- Oudheden**, (Batavifche) aanmerkingen omtrent dezelve. IV. 246, 259.
- in *Drenthe*. II. 340.
- III. 160, 174, 178.
- te *Domburg*. IV. 293.
- te *Valkenburg* en *Rhynsburg*. IV. 304.
- te *Leyderdorp*. IV. 307.
- te *Alphen*. IV. 311.
- by *Utrecht*. IV. 312.
- by *Wittemburg*. IV. 313-319.
- by *Arnhem* en *Harderwyk*. IV. 316. *ant.*
- by *Nymegen*. IV. 320-338. zie *Nymegen*.
- by *Velp*. IV. 335.
- te *Xanten*. IV. 339.
- de vernieling van dezelve, in ons Land, in vroegeren en in onzen tyd, is grootelyks te bejammeren. IV. 321, 329, 331.
- verzaamelaars van dezelve, in ons Land, byzonderst de **SMETUSSENEN** IN DE **BETOUW**, en anderen. IV. 307, 320, 322, 323, 325, 326, 327, 329, 335, 336, 340.
- Overheden**, by de *Germaanen*, wie waren, door wie en waar uit dezelve aangelteld wierden, en welke inkomsten zy trokken. II. 250. 252.
- Overstromingen** in Nederland. I. 58.
- P.
- Parthers**, dezelve onderwerpen zich aan **AUGUSTUS**. IV. 70.
- Persiaanen**, maakten geen afbeeldingen van de Godheid. III. 47.
- PEUTINGER** (c.) aanmerking omtrent zyne Reis-tafelen. I. 57. IV. 256.
- PISO**, braafheid van deezem *Romeifchen* Veldheer. I. 192. sneuvelt *ald.*
- PISO** (**CNEJUS**) krygt het opzigt over *Syrien*. IV. 375.
- zyn verdere bedryven, na den dood van **GERMANICUS**. IV. 391.
- wegens den dood van **GERMANICUS** by **TIBERTIUS** aangeklaagd. IV. 392.
- brengt zich zelve om 't leeven. IV. 394.
- POMPEJUS** door **CÆSAR** in *Griekenland* vervolgd. III. 271.
- word omgebragt. III. 284.
- Pratorium Agrippae** waar gebouwd. IV. 348. 355. heeft veele lotgevallen ondergaan. IV. 360-364.
- Priesters der Batavieren**. III. 56. hunne ambtsverrigtingen.

tingen. III. 58. waren in groote achtung. III. 60. konden veel goed, maar weinig kwaad doen. III. 64.

R.

Raadsvergaderingen der Batavieren. II. 260.

Rangen, derzelver onderscheid by de oude Germaanen. III. 69.

Rechtbanken der Batavieren. II. 300 304.

Regeering, onder een Opperhoofd. II. 234.

Regeerings-form, dezelve is verschillend. II. 230.

— welke de beste zy kan nooit beflist worden. II. *ald.*

— der Batavieren. II. 231.

— der Germaanen. II. 232.

Reisboek van ANTONYN. IV. 290.

Reiskaarten van C. PEUTINGER. I. 57. IV. 265.

— (oude) der Romeinen, verhandeling over dezelve. IV. 263-287.

REUDIGNEN. III. 82.

Rhyn en Maas, derzelver loop door CÆSAR beschreeven. I. 69.

— de loop van den Rhyn by P. MELA. I. 70.

— de Rhyn heeft drie uitloopen gehad. I. 89. 268.

— heeft verscheiden spranken. I. 110.

Rhyn, ontlast zich in de Waal en Maas I. 117.

Rhynsburg, Oudheden aldaar. IV. 304.

Rivieren in Nederland, uitwerkingen van derzelver overstromingen en verlooping, I. 45, 49, de voornaamste en mindere aangewezen. I. 137. 268.

Rome, gesteldheid van die Stad, ten tyde van de ontdekking der Batavieren. III. 208.

— verdeeldheden aldaar, door welke J. CÆSAR eindelyk de opperheerschappy in handen kreeg. III. 250-261.

— in verwarring na den dood van POMPEJUS. III. 295. Zie verder CÆSAR.

— na den dood van CÆSAR, in de uiterste verwarring. III. 323-329.

— rampzalig in zyne groothed. III. 344. IV. 69, 81.

— had zyne vryheid verbeurd. III. 365.

— een voorbeeld voor onzen tyd. IV. 68-70.

— 't word, in het laatste der regeering van TIBERIUS een moordhol. IV. 400.

Romeinen, aanvallen door de Galliers onder BELGIUS en BRENNOS. I. 183. en door dezelve gestlagen. I. 188. Zie verder Galliers.

— door de Cimbren

- aangevallen. I. 217. Zie verder *Cimbren* en *CAR.*
- Romeinen*, maaken een verbond met de *Bataviëren* en andere hun nabuurige volken. I. 284. III. 210. IV. 6.
- hunne rampen. IV. 80.
- waarom hunne schatkist arm was, niet tegenstaande alle hunne overwinningen. IV. 81.
- hun gebrek gaf aanleiding tot zwaare belastingen. IV. 83.
- hoe men het volk hun leed deed vergeeten. IV. 84.
- krygen nieuwe onlusten met de *Marcomannen*. IV. 84. met de *Dalmatiërs*. IV. 88. 93.
- zenden Q. VARRUS naar *Germanien*. IV. 96.
- worden door de *Germanen*, onder ARMINIUS misleid. IV. 97. en geheel verslagen. IV. 100. gevolgen daar van. IV. 104.
- ontslaan de *Batavische* benden. IV. 102.
- staaltjes van hunne bygelovigheid. IV. 105.
- vallen weêr in *Germanien*. IV. 107.
- de geest van vryheid, onder hun uitgedoofd. IV. 109.
- onder AUGUSTUS, tot de grootste hoogte geklommen. IV. 110.
- Romeinen*, hoe groot hun geal was, na de derde opschryving. IV. 111.
- begaan veel laagheden na den dood van AUGUSTUS, in de regering aan TIBERIUS op te draagen. IV. 131.
- onlusten in *Pannonien*. IV. 134. in *Germanien*, in de legers. IV. 141. welke laatste een weing bedaaeren. IV. 145. barsten weêr los. IV. 146. en worden gequipt. IV. 146.
- in vollen oorlog met de *Germanen*; trekken op tegen de *Marsen*. IV. 154. vernielen den Tempel van TANTANA. IV. 156.
- trekken op tegen de *Catten*. IV. 160. tegen ARMINIUS, aanvoerder der *Cherusken*. IV. 168. de slag onbeslistend. IV. 173. komen in 't naauw en worden door ARMINIUS geslagen. IV. 174. 177.
- alles begint hun tegen te loopen. IV. 183.
- doen een scheepstocht tegen de *Germanen*. IV. 188. en verslaan hun aan de *Wezer*. IV. 200-209.
- hun gebeurtenissen hadden veel invloed op ons Land en volk. IV. 232.

Romeinen oogmerken der Voorzienigheid, in het toelaaten, dat zoo veele volken, onder hunne heerschappy, moesten bukken. IV. 240.

———— maaken verscheidene inrichtingen omtrent, wegen, dyken, bruggen, waterleidingen, schoulen, enz. IV. 243. — omtrent koophandel, vischery, landbouw en andere wetenschappen, konsten en handteeringen. IV. 250. enz.

———— verhandeling omtrent hunne oude Reiskaarten. IV. 263-287.

Roomburg of *Romersberg* by *Leyderdorp*, oudheden aldaar gevonden. IV. 307, 309.

Ruiters der *Batavieren*. II. 362.

Runisch Schrift. II. 178, 186.

S.

Sarmaaten, afkomstig van de *Schyten*. I. 158. 164. woester dan de *Celten*. I. ald. hunne afstammelingen zyn de *Cozakken*, *Calmukken*, en *Tartaaren*. I. 164.

———— befloegen de grenzen van *Europa* en *Asia* in het Noorden. I. 165.

Schaatsen, waarvan herkomstig. II. 165.

Scheepvaart der *Batavieren*.

II. 35. hoe zy hunne vaartuigen maakten. II. 37.

Schorbut of *Scheurbuik*, beschryving van deeze kwaal. IV. 353.

———— middel tegen dezelve. IV. 357.

Schotschriften, derzelver oorsprong. IV. 84.

Schryfkunst der *Batavieren*. II. 172.

Schryven, waar op de *Batavieren* schreeven. II. 186. waar van daan dit woord afkomstig. II. 189.

Schyten, weleer het talykste volk van de aardbodem. I. 158.

———— uit hun zyn de *Celten* en *Sarmaaten* voortgesprooten. I. ald.

———— hun levenswyze. I. 159.

———— hebben *Europa* bevolkt. I. 160.

———— gewoonte by het sterven van hunne *Koningen*. III. 186. aant.

SREESTES, zyn aanspraak aan *GERMANICUS*. IV. 165. ontvangt van deezzen een gunstig onthaal. IV. 168. Zie verder *ARMINIUS*.

SEJANUS, een troische gunsteling van *TIBERIUS*, speelt de snodeste rollen. IV. 403.

———— diep vernederd, en zwaar gestraft. IV. 422.

Semnonen, de oudste stam der *Sueven*, waar uit de *Batavieren* hunnen oor-

- oorsprong rekenen. III. 80.
- SENTIUS SATURNINUS, Bevelhebber of Legaat onder TIBERIUS. IV. 67.
- Sicambren, of Zuid-Cimbren waar gewoond hebben. I. 272.
- vallen op de Romeinen aan. I. 322.
- door DRUSUS, aangevallen. IV. 4.
- Slaaven, oorsprong van dezelve. I. 368.
- hun toestand was by de Batavieren draaglyker dan by anderen. I. 370.
- Slaaverny, aanmerkingen omtrent dezelve. II. 332.
- Slagorde der Batavieren. II. 383.
- Soldy, had by de Batavieren geen plaats. II. 365.
- Spanje, CÆSAR trekt derwaards, met de Batavieren, om de Legaaten van POMPEJUS te verjaagen. III. 261.
- Spys der Batavieren. II. 54. gebruiken weinig brood. II. 56. voornaamlyk vleesch. II. 57. visch. II. 61. hoe het vleesch gebruikt wierd. II. 62.
- Staatsgesteldheid der Batavieren, was schoon. II. 324.
- derzelver verval en herstelling in ons Land. II. 326.
- Steenen wegen, door PALUDANUS, in zee, ontdekt. I. 98. IV. 286.
- Stemopneeming by de Batavieren. II. 274.
- Stemrecht aan de Romeinen, door TIBERIUS, ontomen. IV. 132.
- wanneer slechts in schyn is, en niets beduidend. IV. 133.
- Stokken van Wyngaarden, droegen de Romeinsche Hoofdlieden. III. 400.
- Stomme zonde, onderzocht, of door TACITUS dezelve bedoeld worde, by de opgaaf der wetten van de Germaanen. II. 285.
- Strafsen on misdaden by de Batavieren. II. 286, 306.
- Stryd, voortekenen voor denzelven by de Batavieren. II. 389.
- Strydwagenen. II. 354.
- Sturiers, hunne woonplaatsen. I. 274.
- Sueven, een dapper volk. I. 332. III. 80, 81.
- en Sicambren, of in Belgisch - Gallien verplaatst zyn door TIBERIUS. IV. 73-79.
- Suionen of Sweeden, hadden eene volstrekte alleenheersching. I. 232. 240.
- T.
- Taal der oude Galliers, waar door veranderd is geworden. II. 184.
- waaruit onze Nederduitsche gesproten is. II. ald.
- de Friesche, de oudste

- ste der leevende taalen in ons Land. II. 185. zeer weinig stukken, in 't boere Friesch zyn nog voor handen. II. *ald.*
- Taalen*, derzelver afleidingen. I. 175.
- TACITUS, over den Godsdienst der oude *Germaanen*, met CÆSAR vergeleeken. III. 17.
- zyn zes eerste jaarboeken weêrgevonden. IV. 211.
- Tafelgewoonten der Batavieren*. II. 66. der *Laplanners*. II. 87.
- TANFANA (de Tempel van) aanmerking omtrent denzelven. III. 108. door de *Romeinen* verwoest. IV. 156.
- welke Godheid daardoor bedoeld wordt. IV. 157.
- Taxandriers*, hunne woonplaatsen. I. 273.
- Tempel van JANUS, wanneer geslooten. III. 371.
- Tempelen*, of de *Romeinen* geene hadden. IV. 157.
- Tenturen*, hunne woonplaatsen. I. 275.
- en *Ufepeten* plunderen de *Menapiers* I. 288.
- zenden gezanten naar CÆSAR om een eerlyk verdrag te maaken. I. 289.
- breeken den wapenstilstand, vallen trouwloos de *Romeinen* op het lyf. I. 291.
- IV. DEEL.
- Tenturen* worden daarna door CÆSAR geslagen. I. 295.
- hun overschot begeeft zich naar de *Sicambren*. 298.
- worden door CÆSAR over den *Rhyn* vervolgd. I. 299.
- Tesfel*, een aanmerkelyke put, op dat Eiland. IV. 356.
- Testamenten* zie *Erfstelling*en.
- Teutoburgsche Bosch*, waar geweest is. IV. 170.
- Teutonen*, derzelver verhuizing. I. 205.
- MARIUS brengt hun een volslagen neêrslag toe. I. 231. Zie verder *Cimbren*.
- Thraciers*, hoe de begraafenis hunner lyken ingericht was. III. 187.
- Thuringers*, waar wonden. III. 82.
- TIBERIUS, was de opvolger van zynen Broeder DRUSUS, in *Germanien*, IV. 40.
- maakte de *Germaniers* byna cynsbaar. IV. 41.
- verrichtte in *Germanien*, meer door onderhandelingen dan door de wapenen. IV. 43, 77.
- word *Gemeensman*. IV. 50.
- door AUGUSTUS, naar *Germanien* gezonden. IV. 66. 71.

- TIBERIUS**, zyne overwinningen aldaar. IV. 72.
- door een oud man, aan de *Elve*, eerbiedig begroet. IV. 72, 77.
- zyn gevegten met de *Marcomannen*. IV. 82.
- heeft drie zegepraalen te *Rome*. IV. 106.
- trekt weêr naar *Germanien*. IV. 107.
- volgt **AUGUSTUS** op, en doet **AGRIPPA** ombrengen. IV. 129.
- liet zich, als tegen zyn' wil, tot het *Opperbewind* overhaalen. IV. 131.
- welken spotnaam men hem gaf. IV. 139.
- hoe zich gedroeg in den opstand der legers, aan den *Rhyn*. IV. 151.
- is matig te vreden over de overwinningen van **GERMANICUS**. IV. 161. en over zyn gedrag omtrent de overblyfzels van **VARUS**. IV. 172. als ook omtrent het gedrag van **AGRIPPINA**. IV. 181.
- voert de gevaarlyke wet in, tegen de misdaad van gekwetste Majesteit. IV. 185.
- is negenmaal in *Germanien* geweest. IV. 221.
- wordt verontrust, door den gewaanden **AGRIPPA**. IV. 225.
- het begin van zyne regeering was wêl, doch het einde flecht. IV. 396-399. 422.
- TIBERIUS**, kiest eenen gunsteling, nog ondeugender dan **SEJANUS**, welke hem, op zyn ziekbed, tuschen kussens, vermoort. IV. 423.
- Timmeren*, het zelve kwam, by de *Batavieren*, in het dagelyks leeven, te pas. II. 164.
- Toloufe*, door de *Cimbren* veroverd en geplunderd. I. 220.
- Tweegevegt*, tuschen een *Gallier* en *Romein*. I. 198.
- Tyden* (*Heilige*) der *Batavieren*. III. 92. Of zy elke week Nationaal by een kwamen. III. 94.
- TYRIUS** (**MAXIMUS**) over den Godsdienst der Heidenen. III. 15, 16.

U.

- Uliers*. I. 290. 299.
- URSEL**, wat men van *Sint Urselen* haare elf duizend Maagden verhaalt. IV. 361.
- Urus*, welk soort van dier geweest zy. II. 60.
- Ufipeten*, hunne woonplaatsen. I. 275.
- Utrecht*, oudheden aldaar. IV. 312.
- hoe oudtyds genaamd. IV. 313, 319.

V.

Vaderlandsliefde. Zie *Liefde tot het Vaderland.*

Vaders gezach, over hunne kinderen by de *Batavieren*, was zeer groot. II. 165. Of zich ook uitgestrekt hebbe, over het leeven en den dood der kinderen. II. *ald.*

Valkenburg, Oudheden aldaar. IV. 304.

Valkenhof, te *Nymegen*, jammer dat men, in onzen tyd, heeft kunnen besluiten, om dit overblyfzel te sloopen. IV. 321, 325. Welke voorwendzels men daartoe gebruikte. IV. 322-334.

— Oudheden, by de poort van dien Burg, gevonden. 336-338.

VARUS (QUINTILIUS) stadhouder van *Syrien*, een schraapzuchtig mensch, afgezonden naar *Germanien*. IV. 95. Wordt, door *ARMINIUS*, misleid. IV. 98. beneemt zich zelven het leeven. IV.

99

Vecht, een tak van den *Rhyn*. I. 121.

Veebouw der Batavieren, II. 24. Wat soort van beesten zy hielden. II. *ald.* Het vee was klein en mager. II. 26. Zymaakten van de melk hunner koeljen kaas, ten minsten boter. II. 28. Hoe zy dezelve maakten. II. 29.

Veldslag der Batavieren. II. 394. gevolgen van dezelve. II. 400.

Verbanningen, hadden in oorlogen meermaalen plaats. III. 75.

Verhuizingen der Volken. I. 180. 276. II. 4.

Vestingen, of de *Batavieren* dezelve ook hadden. II. 403.

VINCIVS. (M.) Opperbevelhebber der *Romeinen*. IV. 60.

Voedsters, hadden by de *Batavieren* een vry groot gezach. II. 166.

Volk, hoe, met deszelfs grootste gezach een Koninglyke Regering bestaan kan. II. 232.

Volken, welke de oudste bewooners van Europa zyn geweest. I. 157. en van ons Land. I. 272.

— oorzaak van derzelve verschillende naamen, taalen, en gebruiken. I. 172-178.

— derzelve verhuizingen. I. 180. 276. en waaraan men dezelve moet toefchryven. II. 4, 7.

— waar alle die vreemde naamen en volken, behalven de *Friesen*, gebleeven zyn. I. 278.

Volkvergaderingen der Batavieren. II. 257. geen Vrouwen werden tot dezelve toegelaaten. II. 273. waar dezelve gehouden werden. III. 81.

- Voorburg*, oorsprong van dien naam. IV. 343.
- Voortekenen der Batavieren* voor den sryd. II. 389. III. 95.
- Voorzienigheid*, derzelver oogmerken, in het toelaaten, dat zoo veele volken onder de Romeinen moesten bukken. IV. 240.
- Vorsten*. Zie *Koningen*.
- Vrede en Oorlog der Batavieren*. II. 279.
- Vrouwen der Batavieren*, droegen zich, in den oorlog, kloekmoedig. II. 118, 120. waren by hun in achtung. II. 128. 282. werden tot de Volksvergaderingen niet toegelaaten. II. 273.
- het sterven van dezelve, met haare mannen, by de oude volken in gebruik. III. 184.
- Vrygeborenen der Batavieren*. I. 366 waartoe hunne kinderen gebruikt werden. II. 157. 374.
- Vrygelaatenen der Batavieren*. I. 372.
- W.
- Walen*, waarom de Galliërs zoo genoemd zyn. I. 182. Zie verder *Galliërs*.
- Wapenen der Batavieren*. II. 335. 342. 344. 346. 348. 350.
- Wapenhandel*, daarin werden de Kinderen der Batavieren al vroeg onderwezen. II. 162. 365.
- Wapening (Nationaale)* aanmerkingen daaromtrent. II. 407.
- Waschen* voor het eeten, by de Batavieren, in gebruik. II. 85.
- Waterpasick*, welk kruid geweest zy. IV. 358.
- Weelde*, derzelver schadelijke gevolgen. II. 318.
- Weg*, in de Zuider-zee, door PALUDAKUS opgespoord. I. 98. IV. 286.
- Wegen*, derzelver aloude aanlegging door de Romeinen. IV. 242.
- Wetenschappen*, niet nadeelig voor de goede zeden. II. 173. III. 202.
- Wetten der Batavieren*, II. 284.
- aanmerking omtrent het opstellen van het algemeen Wetboek der Samojeeden, II. 284 aant.
- der *Bajuwariërs*. II. 296. aant.
- Wezer*, wanneer het eerst berugt is geworden. IV. 211.
- Wichelaryen der Batavieren*, voor den sryd. II. 389.
- hoe dezelve aangelegd werden. III. 95.
- Wilten*, waar gewoond hebben. IV. 314.
- Wiltenburg*, aanmerkingen omtrent deeze oude Romeinsche sterkte. IV. 313-319.
- Woorden*, overeenkomst van sommigen in het *Duitsch*, met

met *Latynsche en Griek-*
sche. I. 174.
Wouden (heilige) by de Ba-
tavieren. III. 42. IV. 156.
Wyn, was by de Batavieren
zeldzaam. II. 76.
Wysbegeerte, nieuwerwet-
sche, schadelyk. IV. 57.

Y.

Ylanderen, in hun Edda,
vind men een treffelyke
beschryving van God.
 III. 15, 39.
Tyfel (nieuwe) door DRU-
sus gegraven. IV. 19.

Z.

Zaamenzweering van CIN-
NA. IV. 64.
Zedeloosheid, derzelver ge-
volgen. II. 322.

Zeden-bederf der Batavie-
ren, wat daartoe aan-
leiding gaf. III. 200 IV.
 236.

Zeeland, deszelfs aloude
staat. I. 137.

Zoogen der kinderen, by
de Batavieren. II. 148.

Zout, of de Batavieren het
zelve niet gebruiken.
 II. 63.

Zwaerd- en Spille-maagen,
wat zyn. II. 316.

Zweemmen, hierop wer-
den de Batavieren al
vroeg afgerigt. II.
 161.

Zuiderzee, te vooren meest
land. I. 96.

————— *weg, in dezelve,*
door PALUDANUS opge-
spoord. I. 98. IV. 286.

